

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF AGRICULTURE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚ АГРАРЛЫҚ-ӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ЭКОНОМИКАСЫ ЖӘНЕ
АУЫЛДЫҚ АУМАҚТАРДЫ ДАМУЫ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ
КАЗАХСКИЙ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА И РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ
KAZAKH RESEARCH INSTITUTE OF ECONOMY OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX AND
RURAL DEVELOPMENT

ISSN 2708-9991 (Online)
ISSN 1817-728X (Print)
DOI: 10.46666

Аграрлық нарық проблемалары

ТЕОРЕТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ – ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

№ 4
ҚАЗАН - ЖЕЛТОҚСАН

Проблемы агрорынка

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И НАУЧНО – ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 4
ОКТАБРЬ - ДЕКАБРЬ

Problems of AgriMarket

THEORETICAL AND SCIENTIFIC – PRACTICAL JOURNAL

№ 4
OCTOBER - DECEMBER

ЖУРНАЛДЫҢ МЕРЗІМДІЛІГІ – ЖЫЛЫНА 4 РЕТ
ПЕРИОДИЧНОСТЬ ЖУРНАЛА – 4 РАЗА В ГОД
JOURNAL PUBLISHING FREQUENCY – 4 TIMES YEAR

АЛМАТЫ
2020

Журнал туралы

Теоретикалық және ғылыми-практикалық журналдың құрылтайшысы «Қазақ агроөнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты» ЖШС болып табылады (ҚАӨК Э ж ААДҒЗИ)

8 (727) 245 36 20;

8 (727) 245 35 87

E-mail:kazniiapk@mail.ru

<http://www.jptra-kazniiapk.kz>

Журнал Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген. 1999 жылғы 11 ақпандағы № 1327 бұқаралық ақпарат құралын тіркеу туралы куәлік

Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды қайта есепке қою туралы куәлігі Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен берілген, 24.08.2020 ж. № KZ49VPY00026113 Ақпарат комитеті.

Жазылу индексі 76006 "Қазпошта" АҚ. 13.02.2018ж. № 249900-1018-5750 шарты.

Журнал қауымдастырылған профессор және "Экономикалық ғылымдар" бағыты бойынша профессор ғылыми атағын, Ph.D ғылыми дәрежесін алу үшін ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялау үшін ҚР БҒМ БҒСҚК басылымдарының тізбесіне енгізілген.

Редакциялық кеңестің құрамына шетелдік ғалымдар кіреді, бұл ғылыми саладағы отандық зерттеушілердің өзара іс-қимылының ақпараттық кеңістігін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Журнал ISSN (Юнеско, Париж қ., Франция) сериялық басылымдарды тіркеу жөніндегі Халықаралық орталығында тіркелген, журналға нөмір берілген

ISSN 1817-728X (Print)

ISSN 2708-9991 (Online)

Журналда жарияланатын мақалаларға CrossRef арқылы DOI беріледі.

Мақалаларды жіберу мен шолудың онлайн жүйесі әзірленді, барлық қолжазбалар онлайн режимінде ұсынылады (<http://www.jptra-kazniiapk.kz>).

Лицензияланған плагиат тексеру жүйесі қолданылады.

Іздеу жүйесі жұмыс істейді.

Журналдың қол жетімділігі - журнал оның мазмұнына тікелей, жалпыға қол жетімділікті қамтамасыз етеді.

Журналдың мерзімділігі – жылына 4 рет.

Индекстеу:

- * eLIBRARY.RU — Ресей ғылыми ақпараттық-талдау порталы

- * Ресейлік ғылыми дәйексөз индексі (РҒДИ). 01.12.2015 ж. № 788-12/2015 шарты. РҒДИ журналдың екі жылдық импакт-факторы, барлық дереккөздерден 2019 жылға сілтемелерді ескере отырып – 0,592.

- * Бірыңғай электронды кітапхана, Қазақстан

- * Қазақстандық дәйексөз базасы. Шарт 3 жылға тұрақты түрде жасалады, соңғысы 20.06.2019ж.

№ 8. ҚДБ-ында 2017ж. журналдың импакт-факторы – 0,710.

- * ResearchGate

- * Semantic Scholars

О журнале

Учредителем теоретического и научно-практического журнала является ТОО «Казахский научно-исследовательский институт экономики агропромышленного комплекса и развития сельских территорий» (КазНИИЭ АПК и РСТ)

8 (727) 245 36 20;

8 (727) 245 35 87

E-mail:kazniiapk@mail.ru

<http://www.jptra-kazniiapk.kz>

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан. Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 1327 от 11 февраля 1999г.

Свидетельство о постановке на переучет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан, Комитет информации № KZ49VPY00026113 от 24.08.2020

Подписной индекс 76006 в АО «Казпочта». Договор № 249900-1018-5750 от 13.02.2018г.

Журнал включен в перечень изданий КОКСОН МОН РК для публикации основных результатов научной деятельности на соискание ученой степени Ph.D, ученых званий ассоциированного профессора и профессора по направлению «Экономические науки».

В состав Редакционного совета входят ученые стран зарубежья, что позволяет расширять информационное пространство взаимодействия отечественных исследователей в научной сфере.

Журнал зарегистрирован в Международном центре по регистрации сериальных изданий ISSN (Юнеско, г. Париж, Франция), журналу присвоен номер

ISSN 1817-728X (Print)

ISSN 2708-9991 (Online)

Статьям, публикуемым в журнале, присваивается DOI посредством CrossRef.

Разработана онлайн система подачи и рецензирования статей, все рукописи подаются в онлайн режиме (<http://www.jptra-kazniiapk.kz>).

Используется лицензионная система проверки на плагиат.

Работает поисковая система.

Доступность журнала – журнал предоставляет непосредственный открытый доступ к своему контенту.

Периодичность журнала – 4 раза в год.

Индексация:

- * eLIBRARY.RU – российский научный информационно-аналитический портал

- * Российский индекс научного цитирования (РИНЦ). Договор № 788-12/2015 от 01.12.2015г. Двухлетний импакт-фактор журнала в РИНЦ с учетом цитирования из всех источников за 2019г. - 0,592

- * Единая электронная библиотека, Казахстан

- * Казахстанская база цитирования. Договор заключается постоянно на 3 года, последний № 8 от 20.06.2019г. Импакт-фактор журнала в КБЦ за 2017г. - 0,710.

- * ResearchGate

- * Semantic Scholars

About the journal

The founder of the theoretical and scientific-practical journal is the "Kazakh Research Institute of Agro-Industrial Complex Economy and Rural Development" LLP (KRI AICE and RD)

8 (727) 245 36 20;

8 (727) 245 35 87

E-mail: kazniiapk@mail.ru

<http://www.jptra-kazniiapk.kz>

The journal is registered in the Ministry of Culture, Information and Public Accord of the Republic of Kazakhstan. Mass media registration certificate No. 1327 dated February 11, 1999.

The certificate of re-registration of a periodical, news agency and network publication is issued by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan, Information Committee No. KZ49VPY00026113 dated 08.24.2020

Subscription index 76006 in Kazpost JSC. Contract No.249900-1018-5750 dated 13.02.2018.

The journal is included in the list of editions of CCES MES RK for publication of the main results of scientific activities for the Ph.D degree, academic titles of associate professor and professor in the area of "Economic Sciences".

The Editorial Board includes scientists from foreign countries, which makes it possible to expand the information space for interaction of domestic researchers in scientific field.

The journal is registered at the International Center for Registration of Serials ISSN (UNESCO, Paris, France), the journal has been assigned a number

ISSN 1817-728X (Print)

ISSN 2708-9991 (Online)

Articles published in the journal are assigned a DOI through CrossRef.

An online system for submitting and reviewing articles has been developed, all manuscripts are submitted online (<http://www.jptra-kazniiapk.kz>).

A licensed plagiarism checker system is used.

The search engine is working.

Journal availability - the journal provides direct, public access to its content.

Journal Publishing Frequency – 4 times year.

Indexing:

* eLIBRARY.RU – Russian scientific information and analytical portal

* Russian Science Citation Index (RSCI). Contract No. 788-12/2015 dated 01.12.2015. Two-year impact factor of the journal in the RSCI, taking into account citations from all sources for 2019 – 0,592

* United Electronic Library, Kazakhstan

* Kazakhstan citation base. The contract is concluded permanently for 3 years, last No. 8 dated 20.06.2019. Impact factor of the journal in the KCB for 2017 – 0,710.

* ResearchGate

* Semantic Scholars

Редакциялық кеңестің құрамы

Бас редакторы

Ғалия ӘКІМБЕКОВА

экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР АШҒА академигі,

Басқарма төрағасы - бас директоры,

Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ, Алматы, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары

Алтынбек МОЛДАШЕВ

экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР АШҒА академигі, бас ғылыми қызметкер,

Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ҒЗИ, Алматы, Қазақстан

Редакциялық кеңестің мүшелері:

Vilma ATKOČIŪNIENĖ, Dr. Econ. Sciences, Professor, Business and Rural Development Research Institute Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Maryline FILIPPI, Dr. Professor, French National Institute for Agricultural Research (INRA), Paris, France

Khanh Le Phi HO, Ph.D, Head of Economic Department, Hue University of Agriculture and Forestry, Hue city Thua Thien Hue, Vietnam

Sándor KEREKES, Dr., Professor, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary

Przemysław LEŃ, Ph.D, Associate Professor, University of Life Sciences in Lublin, Lublin, Poland

Norsida Binti MAN, Dr. Professor, Dept Agribusiness & Bioresource Economic University Putra Malaysia, Serdang, Malaysia

Rasa MELNIKIENĖ, Dr. Professor, Director, Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Vilnius, Lithuania

Иван САНДУ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Ресей АӨК ғылыми-техникалық дамуының экономикалық мәселелері» бөлімінің меңгерушісі, ФМБФМ «Аграрлық экономика және ауылдық аумақтарды әлеуметтік дамыту федералды ғылыми орталығы-Бүкілресейлік ауыл шаруашылығы экономикасы ғылыми-зерттеу институты», Мәскеу, Ресей.

Бауыржан ЕСЕНГЕЛЬДИН, экономика ғылымдарының докторы, профессор, бизнес және басқару факультетінің деканы, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Тлектес ЕСПОЛОВ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА, ҚР АШҒА академигі, Басқарма төрағасы – Ректор, Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан

Данияр ҚАЛДИЯРОВ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, академиялық мәселелер жөніндегі проректор, І. Жансүгіров ат. Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан

Талғат ҚҰСАЙЫНОВ, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Есеп және аудит» кафедрасы, С. Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Римма САҒИЕВА, экономика ғылымдарының докторы, доцент, экономика және бизнес жоғары мектебінің деканы, әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Әзімхан САТЫБАЛДИН, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА, ҚР АШҒА академигі, директор, ҚР БҒМ Ғылым комитеті Экономика институты, Алматы, Қазақстан

Шолпан СМАҒҰЛОВА, экономика ғылымдарының докторы, профессор, "Мемлекеттік басқару" ғылыми-білім беру департаменті, Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

Фая ШУЛЕНБАЕВА, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Экономика» кафедрасы, С. Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Состав редакционного совета

Главный редактор

Галия АКИМБЕКОВА

доктор экономических наук, профессор, академик АСХН РК,

Председатель Правления – Генеральный директор

Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

Заместитель главного редактора

Алтынбек МОЛДАШЕВ

доктор экономических наук, профессор, академик АСХН РК,

главный научный сотрудник

Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

Члены редакционного совета:

Vilma ATKOČIŪNIENĖ, Dr. Econ. Sciences, Professor, Business and Rural Development Research Institute Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Maryline FILIPPI, Dr. Professor, French National Institute for Agricultural Research (INRA), Paris, France

Khanh Le Phi HO, Ph.D, Head of Economic Department, Hue University of Agriculture and Forestry, Hue city Thua Thien Hue, Vietnam

Sándor KEREKES, Dr., Professor, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary

Przemysław LEŃ, Ph.D, Associate Professor, University of Life Sciences in Lublin, Lublin, Poland

Norsida Binti MAN, Dr. Professor, Dept Agribusiness & Bioresource Economic University Putra Malaysia, Serdang, Malaysia

Rasa MELNIKIENĖ, Dr. Professor, Director, Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Vilnius, Lithuania

Иван САНДУ, доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом «Экономические проблемы научно-технического развития АПК России», ФГБНУ «Федеральный научный центр аграрной экономики и социального развития сельских территорий - Всероссийский научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства», Москва, Россия

Бауыржан ЕСЕНГЕЛЬДИН, доктор экономических наук, профессор, декан факультета бизнеса и управления, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Нұр-Сұлтан, Казахстан

Тлектес ЕСПОЛОВ, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, АСХН РК, Председатель Правления – Ректор, Казахский национальный аграрный исследовательский университет, Алматы, Казахстан

Данияр КАЛДИЯРОВ, доктор экономических наук, профессор, проректор по академическим вопросам, Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Талдыкорган, Казахстан

Талгат КУСАЙЫНОВ, доктор экономических наук, профессор, кафедра «Учет и аудит», Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Римма САГИЕВА, доктор экономических наук, доцент, декан Высшей школы экономики и бизнеса, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Азимхан САТЫБАЛДИН, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, АСХН РК, директор, Институт экономики Комитета науки МОН РК, Алматы, Казахстан

Шолпан СМАГУЛОВА, доктор экономических наук, профессор, Научно-образовательный департамент «Государственное управление», университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Фая ШУЛЕНБАЕВА, доктор экономических наук, профессор, кафедра «Экономика», Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

Composition of the editorial board

Chief Editor

Galya AKIMBEKOVA

Doctor of Economics, Professor, Academician of the AAS RK,
Chairman of the Management Board - General Director
Kazakh Research Institute of Economics of the Agro-Industrial Complex and
Development of Rural Areas, Almaty, Kazakhstan

Deputy Chief Editor

Altynbek MOLDASHEV

Doctor of Economics, Professor, Academician of the AAS RK,
Chief Researcher
Kazakh Research Institute of Economics of the Agro-Industrial Complex and
Development of Rural Areas, Almaty, Kazakhstan

Members of the editorial board:

Vilma ATKOČIŪNIENĖ, Dr. Econ. Sciences, Professor, Business and Rural Development Research Institute Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Maryline FILIPPI, Dr. Professor, French National Institute for Agricultural Research (INRA), Paris, France

Khanh Le Phi HO, Ph.D, Head of Economic Department, Hue University of Agriculture and Forestry, Hue city Thua Thien Hue, Vietnam

Sándor KEREKES, Dr., Professor, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary

Przemysław LEŃ, Ph.D, Associate Professor, University of Life Sciences in Lublin, Lublin, Poland

Norsida Binti MAN, Dr. Professor, Dept Agribusiness & Bioresource Economic University Putra Malaysia, Serdang, Malaysia

Rasa MELNIKIENĖ, Dr. Professor, Director, Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Vilnius, Lithuania

Ivan SANDU, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department "Economic Problems of Scientific and Technological Development of AIC of Russia", Federal Scientific Center of Agricultural Economics and Social Development of Rural Areas - Russian Research Institute of Agricultural Economics, Moscow, Russia

Bauyrzhan YESSENGELDIN, Doctor of Economics, Professor, Dean of the Faculty of Business and Management, Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Nur-Sultan, Kazakhstan

Tlektes ESPOLOV, Doctor of Economics, Professor, Academician of the NAS RK, AAS RK, Chairman of the Management Board – Rector, Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan

Daniyar KALDIYAROV, Doctor of Economics, Professor, Vice-Rector for Academic Affairs, I. Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Kazakhstan

Talgat KUSSAIYNOV, Doctor of Economics, Professor, Department of Accounting and Audit, S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Rimma SAGIEVA, Doctor of Economics, Associate Professor, Dean of the Higher School of Economics and Business, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Azimkhan SATYBALDIN, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, AAS RK, Director, Institute of Economics, Science Committee MES RK, Almaty, Kazakhstan

Sholpan SMAGULOVA, Doctor of Economics, Professor, Scientific and Educational Department "Public Administration", Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Faya SHULENBAYEVA, Doctor of Economics, Professor, Department of Economics, S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ

Аграрлық саясат: іс жүзіне асыру механизмі

Ғ.Ү. Әкімбекова, Г.А. Никитина Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың басым бағыттары	13
А.Ә. Төреханов, А.И. Сабирова Қазақстан Республикасының шалғайдағы және ауыл маңындағы жайылымдарын тиімді пайдалану	24
С. Мизанбекова, Б. Қалыкова, А. Джумабаева Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету	31
Л.А. Омарбакиев, Ж.Қ. Жарылқасын Қазақстан Республикасының аграрлық секторы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру.....	40
Э. Алимкулова, Д. Айтмуханбетова Ауыл шаруашылығы салаларын мемлекеттік реттеу.....	47
С.Т. Жұмашева, Л.Т. Алшембаева, Б.Н. Сабенова ЕАЭО жағдайында Қазақстанның экспортқа бағдарланған ауыл шаруашылығы өнімін өндіру	54
А.О. Сыздықова, Г.Ж. Азретбергенова Қазақстан Республикасының астық экспорты	63
Л.Қ. Кайдарова, Ш.Ж. Рахметуллина, У.К. Керимова Экологиялық аграрлық өндірістің экономикалық аспектілері	70
А.О. Базарбаев, Б.Ж. Ақпанбетова, Р.Қ. Берстембаева АӨК-дегі ғылыми зерттеулер нәтижелерін коммерцияландыру.....	79
Ш.А. Смағұлова Қазақстанның Алматы облысында инвестициялық жобаларды жүзеге асыру	86

Шаруашылық жүргізудің экономикалық механизмі

А.С. Нарынбаева, С.Г. Глухов Еуразиялық экономикалық одақ елдерінің ауыл шаруашылығында кредит беру: тәжірибе және мәселелер.....	94
Р.Қ. Конуспаев, Т.Ж. Демесінов, Т.А. Таипов Аграрлық сектордағы сақтандыру жүйесі: жағдайы және мәселелері.....	103
Г.К. Сапарова, А.М. Алшынбай, Г.А. Джамбаева Қазақстан Республикасында шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын дамыту	109
А.А. Абдикадинова, Ж.А. Дулатбекова, М.Ш. Кушенова Агроөнеркәсіптік кешендегі өндірістік инфрақұрылымдық бірлестіктер	118

Азық-түлік өнімдері рыногы

Б.К. Насырханова, А.С. Бельгибаева Қазақстанның Ақмола облысындағы сүт және сүт өнімдері нарығы	125
Ж.Х. Кажиева Шығыс Қазақстан облысының сүт саласы: жағдайы және болашағы	133

Табиғат пайдалану экономикасы

Г.К. Құрманова Цифрландыру жағдайындағы жер ресурстарын басқару	140
А.Н. Жилдикбаева, Л.А. Глушань Жеке қосалқы шаруашылықтарда мал ұстау кезінде жайылымдық алқаптарды пайдалану..	147

Ауылдың әлеуметтік проблемалары

А.Ж. Нукешева, Е.В. Кудряшова

Германиядағы агробизнесі мемлекеттік қолдау: әлеуметтік-демографиялық аспект 155

Сөз жас ғалымдарға

А.С. Нургожаев

Қазақстан Республикасы фермерлерінің электрондық платформаларды қолдануын дисперсиялық талдау 163

С.М. Төкенова

Қазақстанның астық кіші кешеніне инновациялық технологияларды енгізудің экономикалық тиімділігі 169

К.М. Маденова

Етті мал шаруашылығы саласындағы инновациялық процестер..... 175

М.Т. Даниярова

Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы жерлерінің сапалық жай-күйі 183

Аграрлық-экономистер ғалымдарының естелігіне 191

2020 жылда жарияланған мақалалар көрсеткіші..... 194

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная политика: механизм реализации

Г.У. Акимбекова, Г.А. Никитина	
Приоритетные направления развития агропромышленного комплекса Казахстана	13
А.А. Тореханов, А.И. Сабирова	
Эффективное использование отдаленных и приаульных пастбищ Республики Казахстан	24
С. Мизанбекова, Б. Калыкова, А. Джумабаева	
Обеспечение продовольственной безопасности Казахстана	31
Л.А. Омарбакиев, Ж.К. Жарылкасын	
Повышение конкурентоспособности продукции аграрного сектора Республики Казахстан	40
Э. Алимкулова, Д. Айтмуханбетова	
Государственное регулирование отрасли сельского хозяйства	47
С.Т. Жумашева, Л.Т. Алшембаева, Б.Н. Сабенова	
Производство экспортно ориентированной сельскохозяйственной продукции Казахстана в условиях ЕАЭС	54
А.О. Сыздыкова, Г.Ж. Азретбергенова	
Зерновой экспорт Республики Казахстан.....	63
Л.К. Кайдарова, Ш.Ж. Рахметуллина, У.К. Керимова	
Экономические аспекты экологического аграрного производства.....	70
А.О. Базарбаев, Б.Ж. Акпанбетова, Р.К. Берстембаева	
Коммерциализация результатов научных исследований в АПК	79
Ш.А. Смагулова	
Реализация инвестиционных проектов в Алматинской области Казахстана	86

Экономический механизм хозяйствования

А.С. Нарынбаева, С.Г. Глухов	
Кредитование в сельском хозяйстве стран Евразийского экономического союза: опыт и проблемы.....	94
Р.К. Конуспаев, Т.Ж. Демесинов, Т.А. Таипов	
Система страхования в аграрном секторе: состояние и проблемы	103
Г.К. Сапарова, А.М. Алшынбай, Г.А. Джамбаева	
Развитие малых форм хозяйствования в Республике Казахстан	109
А.А. Абдикадирова, Ж.А. Дулатбекова, М.Ш. Кушенова	
Производственные инфраструктурные объединения в агропромышленном комплексе	118

Рынок продовольственной продукции

Б.К. Насырханова, А.С. Бельгибаева	
Рынок молока и молочной продукции в Акмолинской области Казахстана	125
Ж.Х. Кадиева	
Молочная отрасль Восточно-Казахстанской области: состояние и перспективы.....	133

Экономика природопользования

Г.К. Курманова	
Управление земельными ресурсами в условиях цифровизации	140
А.Н. Жилдикбаева, Л.А. Глушань	
Использование пастбищных угодий при содержании скота в личных подсобных хозяйствах...	147

Социальные проблемы села

А.Ж. Нукушева, Е.В. Кудряшова

Государственная поддержка агробизнеса в Германии: социально-демографический аспект... 155

Слово молодым ученым

А.С. Нургожаев

Дисперсионный анализ применения электронных платформ фермерами
Республики Казахстан 163

С.М. Токенова

Экономическая эффективность внедрения инновационных технологий в зерновом
подкомплексе Казахстана 169

К.М. Маденова

Инновационные процессы в отрасли мясного скотоводства..... 175

М.Т. Даниярова

Качественное состояние сельскохозяйственных земель Республики Казахстан..... 183

Памяти ученых экономистов-аграрников 191

Указатель опубликованных статей за 2020 год 194

CONTENT

Agricultural policy: mechanism of implementation

G.U. Akimbekova, G.A. Nikitina Priority directions of agro-industrial complex development in Kazakhstan	13
A.A. Torekhanov, A.I. Sabirova Effective use of remote and near-village pastures of the Republic of Kazakhstan.....	24
S. Mizanbekova, B. Kalykova, A. Jumabayeva Ensuring food security in Kazakhstan	31
L.A. Omarbakiyev, Zh. Zharylkassyn Increasing the competitiveness of products of agricultural sector of the Republic of Kazakhstan.....	40
E. Alimkulova, D. Aitmukhanbetova State regulation of agricultural sector	47
S.T. Zhumasheva, L.T. Alshembayeva, B.N. Sabenova Production of export-oriented agricultural products in Kazakhstan in terms of the EAEU	54
A.O. Syzdykova, G. Azretbergenova Grain exports of the Republic of Kazakhstan	63
L.K. Kaidarova, Sh.Zh. Rakhmetullina, U. Kerimova Economic aspects of ecological agricultural production	70
A.O. Bazarbayev, B.Zh. Akpanbetova, R.K. Berstembaeva Commercialization of scientific research results in the agro-industrial complex	79
Sh.A. Smagulova Implementation of investment projects in Almaty region of Kazakhstan.....	86

The economic management mechanism

A.S. Narynbayeva, S.G. Glukhov Lending in agriculture in the countries of the Eurasian Economic Union: experience and problems.	94
R.K. Konuspayev, T.Zh. Demessinov, T.A. Taipov Insurance system in the agricultural sector: state and problems	103
G.K. Saparova, A.M. Alshynbay, G.A. Dzhambayeva Development of small businesses in the Republic of Kazakhstan	109
A. Abdikadirova, Zh. Dulatbekova, M. Kushenova Industrial infrastructure associations in agro-industrial complex	118

Food products market

B.K. Nassyrkhanova, A.S. Belgibayeva Milk and dairy products market in Akmola region of Kazakhstan	125
Zh.H. Kazhieva Dairy industry of the East Kazakhstan region: state and prospects	133

Environmental economics

G.K. Kurmanova Land management in the context of digitalization	140
A.N. Zhildikbayeva, L.A. Glushan The use of pasture land for keeping livestock on personal subsidiary plots.....	147

Social issues of the village

A.Zh. Nukesheva, E.V. Kudryashova

State support for agribusiness in Germany: socio-demographic aspect 155

Words of young scientists

A.S. Nurgozhayev

Analysis of variance in the use of electronic platforms by farmers in the Republic of Kazakhstan... 163

S.M. Tokenova

Economic efficiency of introduction of innovative technologies in grain sub-complex
of Kazakhstan 169

K.M. Madenova

Innovative processes in the beef cattle industry 175

M.T. Daniyarova

Qualitative condition of agricultural lands of the Republic of Kazakhstan 183

In memory of scientists agricultural-economists 191

Index of Published Articles for 2020 194

**ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА КАЗАХСТАНА**

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН ДАМУДЫҢ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ

**PRIORITY DIRECTIONS OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX DEVELOPMENT
IN KAZAKHSTAN**

Г.У. АКИМБЕКОВА*

д.э.н., профессор

Г.А. НИКИТИНА

к.э.н.

*Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и
развития сельских территорий, Алматы, Казахстан*

**электронная почта автора: akimbekova_g@mail.ru*

Г.У. ӘКІМБЕКОВА*

э.ғ.д., профессор

Г.А. НИКИТИНА

э.ф.к.

*Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан*

**автордың электрондық поштасы: akimbekova_g@mail.ru*

G.U. AKIMBEKOVA*

Dr.E.Sc., Professor

G.A. NIKITINA

C.E.Sc.

*Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development,
Almaty, Kazakhstan*

**corresponding author e-mail: akimbekova_g@mail.ru*

Аннотация. На основе анализа состояния и развития основных отраслей сельского хозяйства и АПК в целом, обеспеченности населения республики основными продуктами питания, оценки механизма государственной поддержки отрасли определены основные факторы, сдерживающие развитие агропромышленного производства Республики Казахстан (концентрация производства в хозяйствах населения; неудовлетворительное качество сырья; сезонность и неравномерное поступление его на перерабатывающие предприятия; отсутствие взаимосвязи между сельхозтоваропроизводителями, перерабатывающей промышленностью и торговлей; недостаточное влияние поддержки государства на рентабельность, эффективность производства и др.). С учетом сложившихся проблем мелкотоварного характера аграрного сектора обоснована необходимость кооперации малых форм хозяйствования, создания оптово-распределительных и торгово-логистических центров с целью сближения в одном товаропотоке усилий всех сельхозтоваропроизводителей, доступности сбыта сельхозпродукции и обеспечения потребителей конкурентоспособной продукцией. Представлены меры по развитию приоритетных направлений развития агропромышленного комплекса республики (обеспеченность населения продуктами питания собственного производства, совершенствование мер государственной поддержки и регулирования отраслей сельского хозяйства, развитие переработки аграрной продукции, эффективность системы продвижения продукции от производителя до потребителя, повышение экспортного потенциала предприятий АПК и др.). Обоснованы стратегические задачи развития сельскохозяйственного производства, для достижения которых необходимы оптимальное использование имеющихся ресурсов, переход к принципиально новым качественным характеристикам, обеспечение высоких темпов роста урожайности культур и продуктивности животных с учетом размещения производства в наиболее благоприятных условиях (специализация), применение инновационных технологий, районированных прогрессивных сортов и пород, рост технической оснащенности и других.

Аңдатпа. Ауыл шаруашылығының негізгі салаларының және тұтастай АӨК-нің даму жай-күйін, республика халқының негізгі тамақ өнімдерімен қамтамасыз етілуін талдау, саланы мемлекеттік қолдау тетігін бағалау негізінде Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік өндірісі көлемінің ұлғаюын тежейтін негізгі факторлар айқындалды (өндірістің халық шаруашылықтарында шоғырлануы; шикізаттың қанағаттанғысыз сапасы; оның өңдеуші кәсіпорындарға маусымдық және біркелкі түспеуі; ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер, өңдеуші өнеркәсіп және сауда арасында өзара байланыстың болмауы); рентабельділікке, өндіріс тиімділігіне және т.б. мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіз әсері). Аграрлық сектордың ұсақ тауарлы сипатындағы қалыптасқан проблемаларды ескере отырып, шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын кооперациялау, барлық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің күш-жігерін бір тауар ағынында жақындастыру, ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізудің қолжетімділігі және тұтынушыларды бәсекеге қабілетті өніммен қамтамасыз ету мақсатында көтерме-тарату және сауда-логистикалық орталықтар құру қажеттігі негізделген. Республиканың агроөнеркәсіптік кешенінің басым бағыттарын дамыту жөніндегі шаралар ұсынылған (халықтың өз өндірісінің тамақ өнімдерімен қамтамасыз етілуі, ауыл шаруашылығы салаларын мемлекеттік қолдау және реттеу шараларын жетілдіру, аграрлық өнімді қайта өңдеуді дамыту, өнімді өндірушіден тұтынушыға дейін жылжыту жүйесінің тиімділігі, АӨК кәсіпорындарының экспорттық әлеуетін арттыру және т.б.). Ауыл шаруашылығы өндірісі өсуінің стратегиялық міндеттері негізделген, оларға қол жеткізу үшін қолда бар ресурстарды оңтайлы пайдалану, қағидатты түрде жаңа сапалық сипаттамаларға көшу, өндірісті неғұрлым қолайлы жағдайларда орналастыруды (мамандандыруды) ескере отырып, дақылдардың шығымдылығы мен малдардың өнімділігін арттырудың жоғары қарқынын қамтамасыз ету, инновациялық технологияларды, аудандастырылған прогрессивті сорттар мен тұқымдарды қолдану, техникалық жарақтандыруды ұлғайту қажет.

Abstract. The article deals with the analysis of the state of development of main branches of agriculture and AIC as a whole, provision of the population of the republic with basic food products, assessment of mechanism of public support for the industry, main factors restraining the increase in the volume of agro-industrial production of the Republic of Kazakhstan (concentration of production in households; unsatisfactory quality of raw materials; seasonality and uneven supply of processing enterprises; lack of interconnection between agricultural producers, processing industry and trade; insufficient influence of public support on profitability, production efficiency, etc.). Taking into account the current problems of the small-scale commodity nature of agricultural sector, the necessity of cooperation of small forms of farming, creation of wholesale distribution and trade and logistics centers in order to bring together the efforts of all agricultural producers in one commodity flow, the availability of marketing of agricultural products and provision of competitive products to consumers has been justified. Measures on development of priority areas of agro-industrial complex of the republic (provision of the population with food of its own production, improvement of public support measures and regulation of agricultural sectors, development of processing of agricultural products, effectiveness of the system of promoting products from producer to consumer, increasing export potential of agricultural enterprises, etc.) are presented. The strategic tasks of agricultural production growth have been substantiated, for the achievement of which the optimal use of available resources, transition to fundamentally new qualitative characteristics, provision of high rates of increase in crop yields and animal productivity, taking into account the location of production in the most favorable conditions (specialization), the use of innovative technologies, zoned progressive varieties and breeds, increase in technical equipment are needed.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, приоритетные направления, производство, переработка сельхозпродукции, обеспеченность продуктами питания, производитель, потребитель, система продвижения продукции.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, басым бағыттар, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, қайта өңдеу, азық-түлікпен қамтамасыз ету, өндіруші, тұтынушы, өнімді жылжыту жүйесі.

Key words: agro-industrial complex, priority areas, production, processing of agricultural products, food supply, manufacturer, consumer, product promotion system.

Введение. Агропромышленное производство Республики Казахстан является системообразующей сферой экономики, от стабильного развития которой зависит не только обеспечение продовольственной безопасности, но и развитие других сфер,

поставляющих средства производства, использующих продукцию АПК и прочих.

Актуальность и приоритетность направлений развития АПК РК подтверждаются поставленными задачами в Государственной программе развития АПК РК на

2017-2021 годы [1], Послании Президента народу Казахстана в сентябре 2020г., где глава государства К.-Ж.Токаев отметил: «Конкурентоспособную экономику невозможно создать без развитого сельского хозяйства. Срочно нужны меры по повышению производительности, уходу от сырьевой направленности, развитию инфраструктуры» [2]. Президент республики также отметил необходимость решения проблемы мелкотоварного характера сельскохозяйственного производства, подчеркнул преимущества их кооперации.

Необходимо отметить, что основными проблемами, снижающими уровень продовольственной безопасности Казахстана относятся: недостаточный уровень отечественного производства, в первую очередь продуктов промышленной выработки, что предопределяет увеличение импортных поставок; несмотря на физическую насыщенность рынка, экономическая доступность продовольствия не выдерживается, особенно это может произойти в условиях не стабильности национальной валюты; высокая дифференциация населения республики по уровню потребления.

Указанные проблемы АПК РК требуют своего решения, поиска новых подходов, глубокого исследования причин и предпосылок выхода из сложившейся ситуации, разработки конкретных рекомендаций и предложений.

Материалы и методы исследования.

В процессе исследования развития основных отраслей агропромышленного комплекса республики, в частности сельского хозяйства, пищевой и перерабатывающей промышленности были использованы разные методы исследования: экономико-статистический, сравнительный анализ – при анализе современного состояния и развития основных отраслей сельского хозяйства, системы хранения, переработки и сбыта сельхозпродукции, оценке эффективности мер государственной поддержки в виде предоставления субсидий, инвестиционных субсидий, льготного кредитования, а также при определении темпов роста развития отраслей АПК; монографический – при определении сложившихся тенденций, потенциала и перспектив развития отраслей АПК РК, факторов, сдерживающих их развитие, оценке обеспечения населения страны основными продуктами питания и др. Материалом для исследования послужили изучение динамики основных показателей развития сельского хозяйства, пищевой и перерабатывающей промышлен-

ности (валовая продукция сельского хозяйства, стоимость выпуска промышленного продовольствия за 2010-2019 гг., объем производства, переработки сельхозпродукции, производственные мощности перерабатывающих предприятий, обеспеченность населения продуктами питания и др.), а также сложившиеся тенденции развития отраслей АПК РК.

Результаты и их обсуждение. В настоящее время наблюдаются высокие темпы развития сельского хозяйства республики, валовая продукция которого (в текущих ценах) выросла за 2010-2019 гг. в 3,2 раза и в 2,3 раза увеличилась стоимость выпуска промышленного продовольствия (рисунок 1). Основой роста производства было и расширение используемых ресурсов (земли, скота, мощностей предприятий) и повышение уровня их использования [3]. Посевные площади за последние пять лет (2015-2019 гг.) расширились на 5%, при этом необходимо отметить, что происходит диверсификация посевов зерновых, снижается доля пшеницы (с 85,4 до 74%), растет удельный вес посевов ячменя (с 8 до 12,4%), кукурузы (с 0,6 до 1,1%), бобовых (с 0,5 до 1,4%). Замедляется выращивание масличных культур, в первую очередь подсолнечника, но быстрыми темпами растет производство льна-масличного. Развивается и животноводство быстрыми темпами, исключение составляет свиноводство. Основное ускорение отмечается в 2015-2019 гг., когда среднегодовые темпы прироста выросли с 0,7 до 3,2% в год. Наибольший прирост поголовья показывает крупный рогатый скот, лошади, птица, увеличивается доля коров в стаде с 44,6 до 50%, что отразилось на росте темпов производства молока [см.3].

Согласно расчетам, произведенным по данным Комитета статистики МНЭ РК и Комитета госдоходов МФ РК в целом обеспеченность Казахстана продовольствием в 2019 году составила 112,9%. Наблюдается перепроизводство по отдельным видам товаров: мука, яйцо куриное, отдельные виды круп, картофель, растительное масло (рисунок 2). Следовательно, наряду с обеспечением емкости внутреннего рынка имеется возможность экспортировать часть продукции. В Казахстане практически половина сельскохозяйственного экспорта приходится на поставки зерновых (48,9%), также значительную часть занимает экспорт продукции мукомольно-крупяной промышленности (18,0%) и семян масличных культур (12,6%) [см.3].

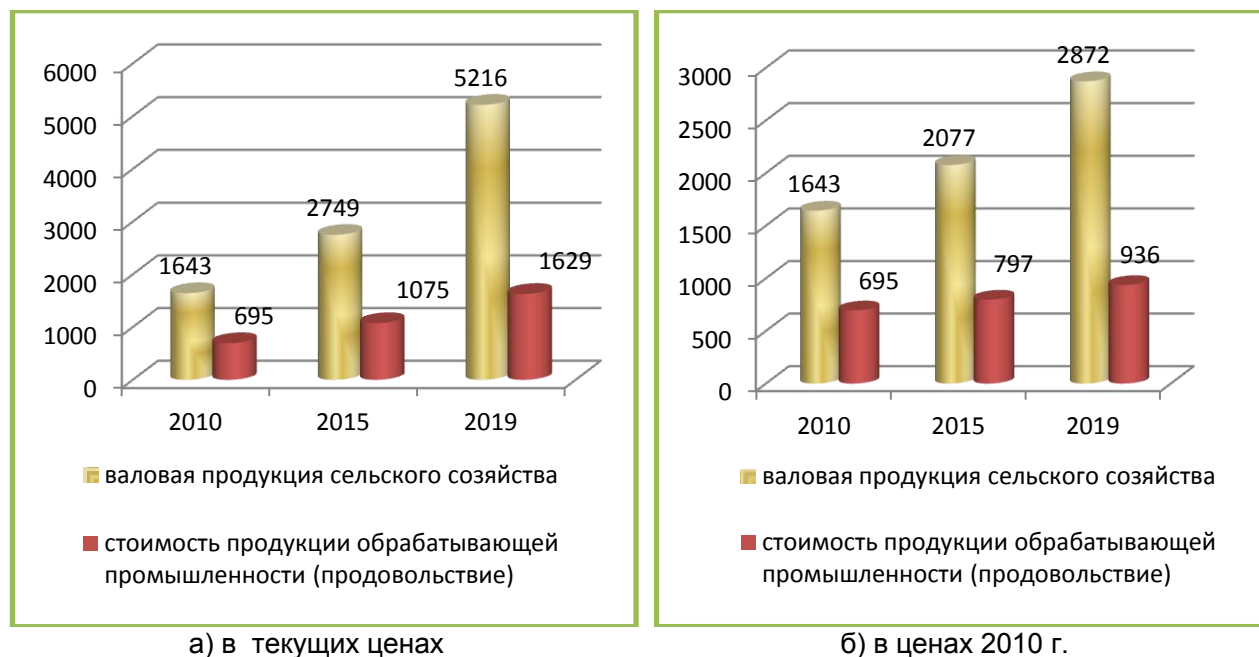

Рисунок – 1 Стоимость валовой продукции сельского хозяйства и продовольствия промышленной выработки, млн тг

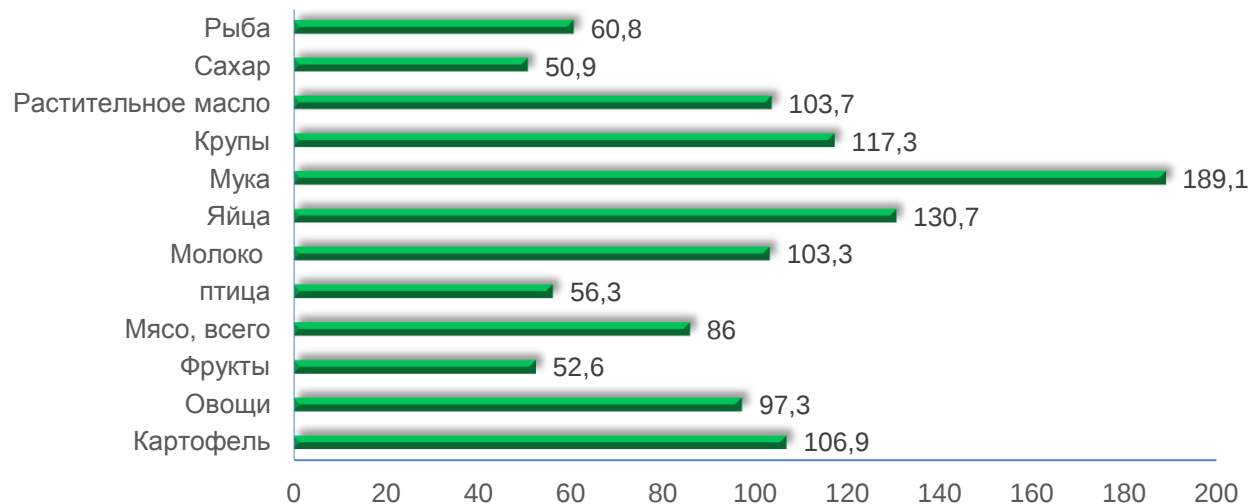

Рисунок 2- Обеспеченность РК основными видами продовольственных товаров в 2019г., %

Среди продукции сельского хозяйства не обеспечен уровень спроса по фруктам и мясу птицы, но основной дефицит создается на рынке продукции промышленной выработки. Имеем значительные ресурсы пшеницы и муки, а импорт макаронных изделий превышает определенный порог. Высокая доля импорта в емкости национального рынка отмечается по колбасам, молочным продуктам, растительному маслу и сахару, особенно она высока по рыбной продукции и плодоовощным консервам. Следовательно, важная часть продо-

вольственных ресурсов формируется за счет импорта, который занимает на нерациональном рынке весомую часть и создает конкурентное давление на отечественное производство.

Вместе с тем возможности развития АПК использованы далеко не полностью. Республика самодостаточна по всем основным видам ресурсов (земельным, трудовым и пр.) и при оптимальной организации и поддержке имеет возможность обеспечить население страны основными видами продовольствия в полном масштабе,

а также активно принимать участие в межгосударственной торговле. Примером может служить кризис COVID-19, который еще больше повысил важность продовольственной безопасности в республике, несмотря на степень самообеспеченности Республики Казахстан относительно высокой, как отмечают зарубежные эксперты [4].

Таким образом, направления и темпы развития отраслей сельского хозяйства республики в основном позитивны и имеют потенциал дальнейшего роста при эффективном механизме регулирования и поддержки. Так, по состоянию на 01 августа 2020 года для осуществления субсидирования субъектов АПК в рамках Госпрограммы по развитию АПК РК на 2017-2021 годы разработаны и введены в действие 14 правил субсидирования, которые включают в себя 29 видов субсидий, в т.ч. 6 в растениеводстве и 9 – животноводстве, 1 - по переработке сельхозпродукции. В 2019 г. на повышение эффективности АПК РК было выделено и освоено 356 294 млн. тенге субсидий, реализовано 22 711 инвестпроектов, вложено инвестиций на 107,7 млрд. тенге, что превысило уровень 2018 г. в 2,2 раза. Основной объем бюджетных средств 45% (48,9 млрд. тенге) приходится на обновление сельхозтехники, 36,2 млрд. тенге или 34% направлены на субсидирование инвестиционных проектов в сфере животноводства, 15% - растениеводства (15,8 млрд. тенге), в сфере переработки - 6% (6,7 млрд. тенге). По программе субсидирования процентной ставки по кредитным и лизинговым обязательствам освоено 2 438,4 млн. тенге. По итогам 2019 г. дочерними компаниями АО «НУХ «КазАгро» выданы 16,2 тыс. займов на общую сумму 64,8 млрд. тенге, из них: ФФПСХ – 12 554 займа на 47,4 млрд. тенге; АКК – 3 627 займа на 17,4 млрд. тенге [5,6].

Однако размеры отдельно взятых субсидий незначительны (кроме инвестсубсидий) по сравнению с общими затратами отрасли и соответственно они в отдельном виде несильно снижают объемы общеотраслевых расходов. В 2019 году субсидии на удешевление ставок вознаграждения при кредитовании субъектов АПК, а также лизинге на приобретение сельхозживотных, техники и технологического оборудования получили лишь 5481 субъектов или 2,2% от общего числа сельхозформирований, инвестсубсидии получили 22711 субъектов АПК или 9% [7]. Данная ситуация снижает общеотраслевые отдачи от принимаемых мер государственной поддержки

АПК и не стимулирует развитие аграрной отрасли в целом, искажает конкуренцию среди сельхозтоваропроизводителей в пользу получателей субсидий.

В этой связи обосновывается необходимость применения новых подходов по совершенствованию механизма государственной поддержки, разработке стимулирующего механизма повышения ответственности у получателей бюджетных средств путем требования встречных обязательств при получении субсидий по ряду показателей, параметров и критериев. При условии несоблюдения данных требований получатель субсидий должен вернуть эти средства государству с учетом инфляции. Необходимо также отметить, что существующая система господдержки сельского хозяйства не стимулирует использование имеющегося потенциала малых форм хозяйствования, к примеру ЛПХ, т.к. господдержка направлена больше на развитие более крупных сельхозформирований. В связи с этим рекомендуется усилить меры стимулирования ЛПХ к укрупнению путем объединения их в кооперативы горизонтального и вертикального типов, вывести деятельность ЛПХ в регулируемое правовое поле, присвоив им статус субъекта малого предпринимательства, стимулируя их мерами «зеленой корзины» ВТО, например, субсидированием открытия бизнеса, финансированием стартап-проектов и др.

Одно из приоритетных направлений АПК Казахстана – развитие инфраструктуры в системе продвижения продукции от производителя до потребителя. Основными факторами, обосновывающими необходимость решения данной проблемы, являются:

- мелкотоварный характер сельскохозяйственного производства, высокая доля КФХ и ЛПХ в общем объеме валовой продукции сельского хозяйства (52,7%), особенно животноводческой продукции (78,1%);

- усиление роли посредников в процессе продвижения сельхозпродукции от производителя до потребителя, полностью исключившие взаимосвязь сельскохозяйственных, перерабатывающих, торговых и бытовых предприятий;

- низкая доля переработки сельхозпродукции (молока – 23,3%, мяса – 27,8%, плодов и овощей – 11,3%), следствием которого является не загруженность мощностей перерабатывающих предприятий, выпуск не конкурентоспособной продукции по сравнению с импортной;

• финансовая несостоятельность малых форм хозяйствования (отсутствие собственной сельхозтехники, финансовых средств на приобретение семян, удобрений, кормов, ГСМ и др.), недоступность банковских кредитов, а также предоставляемых мер господдержки в связи с несоответствием их предъявляемым требованиям, отсутствия залогового имущества и др.

Решением вышеперечисленных проблем является объединение малых форм хозяйствования в сельскохозяйственные кооперативы, что будет способствовать развитию инфраструктуры в системе продвижения продукции от производителя до потребителя. Глава государства отметил преимущества сельхозкооперации: «При кооперации сохраняются все права на землю и активы, в то же время она помогает консолидировать усилия множества хозяйств при закупе сырья, производстве и реализации продукции. Поэтому в рамках программ субсидирования и налоговых льгот следует подготовить пакет мер по стимулированию кооперации на селе. В рамках вертикальной кооперации следует эффективно задействовать и потенциал личных подсобных хозяйств. Личное подворье может обеспечить возможность миллионам сельчан получать доходы. Нужно вовлекать их в создании региональных продуктовых хабов. Нам следует помнить о потенциале и горизонтальной кооперации, без нее никакого прорыва в развитии АПК не будет. Разрозненные ЛПХ фактически находятся на грани выживания» [см.2]. В Обращении Президента РК К.-Ж. Токаева от 11 мая 2020 г. «поручено Правительству совместно с НПП «Атамекен» запустить в нескольких регионах пилотный проект по развитию кооперационной цепочки на селе «от поля до прилавка, затем можно приступить к масштабированию проекта и к середине 2021 года разработать полноценную Программу» [8].

Опыт развитых стран подтверждает высокую эффективность развития сельскохозяйственной кооперации и ее значимость в решении проблем сбыта, первичной переработки, сортировки, транспортировки сельхозпродукции до перерабатывающего предприятия и торговых точек [9, 10, 11]. Отечественный опыт создания сельхозкооперативов также показывает ее эффективность, особенно с целью сокращения посредников в процессе продвижения сельхозпродукции от «поля до прилавка», решения проблем сбыта произведенной

продукции и организации первичной переработки сельхозсырья. Так, за 2017-2019 гг., после принятия в республике нового закона РК «О сельскохозяйственных кооперативах» [12], было организовано 407 молокоприемных пунктов, 604 убойных цехов и 169 других кооперативных объектов, что способствовало решению проблем сбыта произведенной хозяйствами продукции, организации первичной обработки сельхозпродукции и доставки ее до перерабатывающих предприятий, сокращению затрат сельхозтоваропроизводителей на транспортировку продукции и соответственно увеличению их дохода» [13].

Так, организация кооператива по первичной переработке молока, мяса способствовало преодолению ограничений за пределами хозяйства, инвестируя средства в пункты сбора молочного и мясного сырья, холодильное оборудование, лабораторное оборудование, ветеринарные службы, перерабатывающие предприятия и практику применения стандартов безопасности пищевых продуктов. Организация кооператива по хранению и сбыту плодоовощной продукции решило проблемы сезонности и возможность реализации произведенной фермерской продукции в межсезонье.

При условии развития производственной кооперации горизонтального типа сельхозтоваропроизводители эффективно используют имеющиеся ресурсы (земельные, производственные, трудовые, материально-технические и др.), осуществляется совместное использование сельхозтехники, прогрессивных технологий, единой системы севооборотов, формируется гарантированный рынок сбыта своей продукции.

С целью обеспечения стабильного сбыта произведенной сельскохозяйственной продукции и развития системы продвижения ее от производителя до потребителя без посредников обосновывается необходимость создания сети районных оптово-распределительных центров (ОРЦ) для предоставления возможности сельхозтоваропроизводителям, в т.ч. кооперативам, реализовать продукцию в ОРЦ, сократить транспортные расходы, а также необходимость формирования региональных торгово-логистических центров (ТЛЦ) для формирования крупных партий продовольствия и распределения их на внутренний рынок и экспорт.

С целью решения проблемы сырьевой направленности АПК необходимо развивать пищевую и перерабатывающую промышленность, которая характеризуется

низкой долей переработки сельхозсырья, загруженности производственных мощностей перерабатывающих предприятий, высоким уровнем импорта плодоовощеконсервной продукции, колбас, сливок и др. Несмотря на наличие достаточной сырьевой базы, потенциальных возможностей расширения производственных мощностей хранилищных и перерабатывающих предприятий система переработки сельскохозяйственной продукции не получила достаточного развития, соответствующего международным стандартам.

На 2019 г. общий объем производства зерна по РК составил 18,6 млн т, при наличии производственных мощностей 11,8 млн т было переработано 4 млн т зерна, доля переработки составила 21,5% [14, 15]. Республика располагает крупной сетью элеваторов и хлебоприемных предприятий, зернохранилищ, в 2019 г. наличие мощностей зернохранилищ составило 51,9%, семенохранилищ - 6,2%, зернофуражные хранилища - 4% [16].

Результаты анализа состояния зерноперерабатывающих предприятий и развитие их сырьевой базы позволили выявить проблемные вопросы данной отрасли, в частности, отсутствие четкого баланса продовольственного зерна, нестабильность зернового рынка, связанная с ценовой конъюнктурой, несовершенство системы учета и контроля по наличию и использованию зерна, не позволяющее рассчитать реальную потребность объемов переработки зерна для насыщения внутреннего рынка, а также экспортный потенциал зерна и зернопродуктов, что, прежде всего, обеспечило бы работу зернопереработчиков по планированию бизнеса в стратегическом и тактическом планах. Резкое удорожание услуг элеваторов в последние годы привело к тому, что они загружаются лишь на 20-30% с колебаниями её величины по областям от 11 до 60%, что становится одной из главных причин их недогрузки. Кроме того, слабая материальная техническая база элеваторов, более 30% которых нуждается в реконструкции и модернизации, также существенно ограничивает мощности по хранению зерна. Еще одной проблемой, сдерживающей темпы роста экспорта зерна, является недостаток собственных вагонов-зерновозов, что обосновывает необходимость проработки системных мер по решению логистических проблем экспорта зерна.

В системе распределения зерновых культур сельскохозяйственные производи-

тели сталкиваются с высокими затратами на транспортировку произведенных зернопродуктов. Производители зерна зачастую отгружают его на близлежащие элеваторы или на те, с которыми уже сформировалось длительное сотрудничество, при этом не всегда есть возможность проводить расчет логистических затрат, в результате чего транспортная составляющая является существенным фактором в общей сумме логистических затрат при реализации зерновых ресурсов. Для мукомольных предприятий, расположенных в северном регионе, преимуществом является близость к сырьевой базе и обеспеченность зерном, а слабой стороной - низкий уровень концентрации населения и как следствие рассредоточенный и не крупный внутренний рынок сбыта. Для них основным рынком сбыта являются южные регионы.

Одним из приоритетных направлений АПК Казахстана является развитие молочной отрасли. На сегодняшний день в республике функционирует 152 предприятий по переработке молока, из них 8 крупных, 144 средних и мини-цеха. Общая производственная мощность предприятий РК по переработке молока составляет 1980,0 тыс. т в год по сырью, загруженность мощностей составляет - 66,5%, или 1318,2 тыс. т переработанного сырья [см. 14, 15]. На рынке готовой молочной продукции наибольшая доля национального содержания отмечена в сегменте жидкого обработанного молока (96,0%), а также йогурта и сквашенного молока и сливок (89,2%). Такие жепоказатели для сливочного масла (89,8% собственного производства), ниже длясыра и творога (57,0%) и сгущенного молока и сливок (26,8%). Практически полностью обеспечивается импортом лишь сегмент молока в твердой форме (доля местного производства - всего 1,8%).

Главная причина сложившейся ситуации - отсутствие достаточного объема производства молочного сырья, пригодного для глубокой переработки по параметрам качества; неразвитость системы заготовки, первичной обработки, транспортировки, хранения и реализация молока, что объясняется в большей степени высокой долей хозяйств населения в общем объеме производства молока.

Следующим приоритетным направлением АПК республики является развитие мясной отрасли, в которой насчитывается 259 мясоперерабатывающих предприятий с общей мощностью переработки 513,8 тыс. т, при производстве мяса 1120,6 тыс.

т, из них переработано 240 тыс. т, соответственно доля переработки составила лишь 21,4%) [см.14, 15]. На рынке мяса и мясопродуктов в Казахстане за период 2017-2019 гг. наблюдается рост производства на 9,3%, при этом потребление мяса на душу населения 78,9 кг, или выросло за этот период 8,3%. Соответственно импорт мясной продукции увеличился на 3,4%, или 8,0 тыс. т, экспорт мясной продукции сократился на 15,7%. Несмотря на наличие сырьевой базы и производственных мощностей мясоперерабатывающих предприятий Казахстан является основным импортером мясных продуктов. Доля импорта колбасных изделий в 2019г. составила 38% (25,6 тыс. т на сумму 86,3 млн \$ США), мясных и мясорастительных консервов - 42,3% (5,3 тыс. т на сумму 12 млн \$ США).

Несмотря на наличие сырьевой базы и производственных мощностей мясоперерабатывающих предприятий Казахстан является основным импортером мясных продуктов. Доля импорта колбасных изделий в 2019 г. составила 38% (25,6 тыс. т на сумму 86,3 млн \$ США), мясных и мясорастительных консервов - 42,3% (5,3 тыс. т на сумму 12 млн \$ США. Для удовлетворения потребностей населения республики мясом дополнительно требуется в среднем около 321,6 тыс. т мяса и мясопродуктов.

Заключение

1. Исходя из сложившейся ситуации к основным проблемам, сдерживающих развитие мясной и молочной отраслей Казахстана, относятся:

* низкая продуктивность скота, неудовлетворительное качество производимого сырья, не пригодного к промышленной переработке; сезонность производства и неравномерное поступление на перерабатывающие предприятия сырья в течение года, ввиду большой концентрации производства в хозяйствах населения, в которых невозможно экономически эффективное интенсивное производство и внедрение новых технологий; высокий уровень износа активной части основных промышленно-производственных фондов пищевой и перерабатывающей промышленности. Все это, в конечном счете, ведет к увеличению себестоимости готовой продукции и неконкурентоспособности ее на рынке;

* проблемы, связанные со сбытом продукции, имеющаяся сырьевая база не обеспечивает равномерные поставки качественного сырья в течение года из-за неразвитости торгово-логистической системы, отсутствия объектов по первичной пе-

реработке молока, убою скота, особенно в отдаленных районах, приводит к не загруженности производственных мощностей перерабатывающих предприятий.

2. Для решения вышеуказанных проблем в мясной и молочной отраслях АПК Казахстана рекомендуются следующие предложения:

* с целью преодоления мелкотоварного характера сельскохозяйственного производства обосновывается необходимость объединения малых форм хозяйствования и организация кооперативных откормочных площадок, убойных цехов, молокоприемных пунктов и др. инфраструктурных объектов, что позволит решить проблемы повышения объема производства и переработки молока, мяса, контроля их качества, обеспечения и расширения сырьевой базы перерабатывающих предприятий, их загрузки;

* для обеспечения стабильного сбыта произведенной сельскохозяйственной продукции и развития системы продвижения ее от производителя до потребителя без посредников обосновывается необходимость создания сети районных оптово-распределительных центров (ОРЦ) для предоставления возможности сельхозтоваропроизводителям, в т.ч. кооперативам, реализовать продукцию в ОРЦ, сократить транспортные расходы, а также необходимость формирования региональных торгово-логистических центров (ТЛЦ) для формирования крупных партий продовольствия и распределения их на внутренний рынок и экспорт. Создание ОРЦ и ТЛЦ будет способствовать росту доходов производителей, сокращению цепи посредников между производителем и потребителем и позволит производить товары по спросу потребителей по объему, номенклатуре и др.

3. В целях решения назревших проблем в зерновой отрасли республики рекомендуются следующие предложения:

* для усиления возможностей роста экспортного потенциала продовольственной пшеницы проводить целевое стимулирование производства твердых и сильных сортов пшеницы, востребованных на внешнем рынке в виде предоставления инвестиционных субсидий;

* ввести стандартизацию зерновой продукции и сертификацию технологического оборудования, классификацию по номенклатуре продукции из зернового сырья (мука, сухая клейковина, биоэтанол и пр.) и стандарты качества продукции согласно международным требованиям ИСО и ХАСП;

* экономически стимулировать производство фуражных культур (овес, ячмень) в рамках программы развития животноводства путем предоставления инвестсубсидий;

* затраты по определению качества продукции, по транспортной логистике и хранению сырья на элеваторах возмещать сельхозтоваропроизводителю в виде дотаций и иных выплат и др.

4. В целом стратегия развития АПК РК должна быть направлена на обеспечение населения страны высококачественным отечественным продовольствием и наращивание экспорта продукции АПК, создание условий для повышения занятости и доходов сельского населения и устойчивого развития сельских территорий. Для достижения поставленной цели необходим ускоренный рост производства всех видов продовольствия, позволяющей потреблять продукты питания населением страны на уровне продовольственной безопасности за счет собственного производства и повысить экспортный потенциал предприятий АПК республики.

5. Для реализации указанной цели необходимо оптимальное использование имеющихся ресурсов со сбалансированным ростом эффективных отраслей специализации, где развитие представляет процесс усовершенствования тех или иных элементов и переход к принципиально новым качественным характеристикам, где упор делается на расширение производств, которые потенциально могут давать большую прибыль, чем существующая структура производства и снизить системные риски. Обеспечение высоких темпов роста урожайности культур и продуктивности животных с учетом размещения производства в наиболее благоприятных условиях (специализация), использование инновационных технологий, районированных прогрессивных сортов и пород, рост технической оснащенности и др. факторов позволит увеличить объем валовой продукции сельского хозяйства, повысить уровень самообеспеченности внутренних потребностей в продукции и участия на внешнем рынке.

6. Реконструкция и модернизация перерабатывающих предприятий, обеспечение максимальной загруженности их производственных мощностей будет способствовать увеличению объемов производства готовой продукции АПК. Необходимо сменить направление повышения потребления хлебопродуктов, сахара и ускорить рост потребления овоще-бахчевых, картофеля, мяса и молока, сохранив тенденцию сни-

жения спроса на растительное масло и жиры, что позволит приблизиться к нормативам рационального потребления, определенные МНЭ РК, в итоге потребление продуктов населением страны станет более рациональным.

Список литературы

1 Государственная программа развития АПК РК на 2017-2021 годы. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.primeminister.kz/ru/gos-programmy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-agropromyshlennogo-kompleksa-rk-na-2017-2021-gody> (дата обращения: 02.11.2020).

2 Послание Президента РК «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 02.11.2020г. [Электронный ресурс].- 2020.- URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstvakasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana (дата обращения: 02.11.2020).

3 Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйство Республики Казахстан за 2015- 2019гг., Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].-2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 02.11.2020).

4 Аграрные новости Казахстана. Информационный бюллетень «Германо-Казахстанский аграрно-политический диалог» [Электронный ресурс].-2020.-URL:<http://www.agrar-dialog-kaz.de/ru/infobulleten.html> (дата обращения: 02.11.2020).

5 Об утверждении Правил субсидирования развития племенного животноводства, повышения продуктивности и качества продукции животноводства от 1 февраля 2017 № 14813. Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. [Электронный ресурс].- 2017.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 02.11.2020).

6 Об утверждении Правил субсидирования по возмещению части расходов, понесенных субъектом агропромышленного комплекса, при инвестиционных вложениях от 1 февраля 2017 №48. Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс].- 2017.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1700014813> (дата обращения: 02.11.2020).

7 Об утверждении Правил субсидирования ставок вознаграждения по кредитам и лизингу технологического оборудования, на приобретение сельскохозяйственных животных, а также лизингу сельскохозяйственной техники от 1 февраля 2017 №14815 [Элек-

тронный ресурс].- 2017.- URL: [http:// www. adilet. zan. kz/ rus/ docs/ V1600013816](http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013816) (дата обращения: 02.11.2020).

8 Обращение Президента Республики Казахстан К.-Ж.К.Токаева от 11.05.2020 [Электронный ресурс].- 2020.- URL: [http://www. akorda. kz/ ru/ speeches/ internal_ political_ affairs/ in_ speeches_ and_ addresses/ vystuplenie- glavy- gosudarstva- na- zaklyuchitelnom- zase- dani- gosudarstvennoi- komissii- po- chrezvychainomu- po- lozheniyu](http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-zaklyuchitelnom-zasedanii-gosudarstvennoi-komissii-po-chrezvychainomu-polozheniyu) (дата обращения: 02.11.2020).

9 Heigermoser Maximilian, Glauben Thomas COVID-19, the oil price slump and food security in low-income countries [Electronic resource].- 2020.- URL:[http://www. iamo. de/ en/ pu- blications/ iamo- policy- briefs/](http://www.iamo.de/en/publications/iamo-policy-briefs/) (date of access: 02.11.2020).

10 Shomshekona B.K. Cooperation of Small Forms of Management in the Republic of Kazakhstan // B.K. Shomshekona // Espacios.- 2017.- Vol. 38.- N 62.- P. 13-23.

11 Monitoring development of agricultural cooperatives in Kazakhstan [Electronic resource].- 2019.- URL:[http://www. oecd. org/ Eurasia / competitiveness- programme/ central- asia/ Ka- zakhstan- Monitoring- Agricultural- Cooperatives](http://www.oecd.org/Eurasia/competitiveness-programme/central-asia/Kazakhstan-Monitoring-Agricultural-Cooperatives) (date of access: 02.11.2020).

12 Закон Республики Казахстан «О сельскохозяйственных кооперативах» от 29.10.2015 №372-VЗ [Электронный ресурс].- 2016.- URL: [http://www. mgov. kz/ document/ 5769](http://www.mgov.kz/document/5769) (дата обращения: 02.11.2020).

13 Официальный сайт Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан [Электронный ресурс].- 2019.- URL:[http://www. moa. gov. kz/ ru/ documents/ 379](http://www.moa.gov.kz/ru/documents/379) (дата обращения: 02.11.2020).

14 Основные показатели работы промышленности РК за 2019г. Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].- 2020.- URL: [http://www. stat. gov. kz](http://www.stat.gov.kz) (дата обращения: 02.11.2020).

15 Баланс ресурсов и использования основных продуктов сельского хозяйства Республики Казахстан за 2015-2019 гг. Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].- 2019.- URL:[http://www. stat. gov. kz](http://www.stat.gov.kz) (дата обращения: 02.11.2020).

16 Наличие построек и сооружений у сельхозпроизводителей в Республике Казахстан за 2019. Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].- 2019.- URL:[http://www. stat. gov. kz](http://www.stat.gov.kz) (дата обращения: 02.11.2020).

References

1 State program on development of AIC RK for 2017-2021. Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2020.- URL: [http:// www. primeminister. kz/ ru/ gosprogrammy/ gosudarstvennaya- programma- razvitiya- agropro-](http://www.primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-agropro)

myshlennogo- kompleksa- rk- na- 2017-2021- gody (date of access: 02.11.2020).

2 Message of the President of the RK "Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan" dated 02.11.2020 [Electronic resource].- 2020.- URL: [http://www. akorda. kz/ ru/ addresses/ addresses_ of_ president/ poslanie- glavy- gosudarstva- kasym- zhomarta- tokaeva- narodu- kazahstana](http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana) (date of access: 02.11.2020).

3 Statistical collection "Agriculture, forestry and fisheries of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019, Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource].- 2019. - URL: [http:// www. stat. gov. kz](http://www.stat.gov.kz) (date of access: 02.11.2020).

4 Agricultural news of Kazakhstan. Information bulletin "German-Kazakhstani Agricultural Political Dialogue" [Electronic resource].- 2020.- URL: [http:// www. agrardialog- kaz. de/ ru/ infobulle- ten. html](http://www.agrardialog-kaz.de/ru/infobulletten.html) (date of access: 02.11.2020).

5 On approval of the Rules for subsidizing development of livestock breeding, increasing productivity and quality of livestock products dated February 1, 2017 No. 14813. Adilet. Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2017.- URL: [http://www. adilet. zan. kz/ rus/ docs](http://www.adilet.zan.kz/rus/docs) (date of access: 02.11.2020).

6 On approval of the Rules for subsidizing reimbursement of partial costs incurred by the entity of agro-industrial complex, and investments dated February 1, 2017 No. 48. Adilet. Information and legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2017.- URL:[http://www. adilet. zan. kz/ rus/ docs/ V1700014813](http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1700014813) (date of access: 02.11.2020).

7 On approval of the Rules for subsidizing interest rates on loans and leasing of technological equipment, for the purchase of farm animals, as well as leasing of agricultural equipment dated February 1, 2017 No. 14815 [Electronic resource].- 2017.- URL: [http:// www. adilet. zan. kz / rus / docs / V1600013816](http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013816) (date of access: 02.11.2020).

8 Address of the President of the Republic of Kazakhstan K.-Zh.K. Tokayev dated 11.05. 2020 [Electronic resource].- 2020.- URL:[http://www. akorda. kz/ ru/ speeches/ internal_ political_ affairs/ in_ speeches_ and_ addresses/ vystuplenie- glavy- gosudarstva- na- zaklyuchi- telnom- zasedanii- gosudarstvennoi- komissii- po- chrezvychainomu- polozheniyu](http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-zaklyuchi-telnom-zasedanii-gosudarstvennoi-komissii-po-chrezvychainomu-polozheniyu) (date of access: 02.11.2020).

9 Heigermoser Maximilian, Glauben Thomas COVID-19, the oil price slump and food security in low-income countries [Electronic resource].- 2020.- URL:[http://www. iamo. de/ en/ pub- lications/ iamo- policy- briefs/](http://www.iamo.de/en/publications/iamo-policy-briefs/) (date of access: 02.11.2020).

10 Shomshekona B.K. Cooperation of Small Forms of Management in the Republic of Kazakhstan // B.K. Shomshekona // Espacios.- 2017.- Vol. 38.- N 62.- P. 13-23.

11 Monitoring development of agricultural cooperatives in Kazakhstan [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.oecd.org/eura-sia/competitiveness-programme/central-asia/Kazakhstan-Monitoring-Agricultural-Cooperatives> (date of access: 02.11.2020).

12 Law of the Republic of Kazakhstan "On Agricultural Cooperatives" dated October 29, 2015 No. 372-V3 [Electronic resource].-2016.- URL: <http://www.mgov.kz/document/5769> (date of access: 02.11.2020).

13 Official website of the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2019.- URL:<http://www.moa.gov.kz/ru/documents/379> (date of access: 02.11.2020).

14 Key performance indicators of the industry of the RK for 2019. Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource].-2020.-URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 02.11.2020).

15 Balance of resources and use of basic agricultural products of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019. Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 02.11.2020).

16 Availability of buildings and facilities for agricultural producers in the Republic of Kazakhstan for 2019. Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource].-2019.-URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 02.11.2020).

Информация об авторах:

Акимбекова Галия Уйсимбековна, доктор экономических наук, профессор, Председатель Правления - Генеральный директор, Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий, 050057, ул. Сатпаева, 30-б, Алматы, Казахстан, akimbekova_g@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1564-8953>

Никитина Галина Алексеевна, кандидат экономических наук, заведующая отделом «Специализация аграрного производства», Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий, 050057, ул. Сатпаева, 30-б, Алматы, Казахстан, galina_nikitina@bk.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4126-2683>

сыйымдылығы туралы статистикалық деректердің негізінде оларда арзан экологиялық таза мал шаруашылығы өнімдерін өндіру мүмкіндігі негізделген. Олардың жартысы (100 млн га) қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы айналымынан шығарылып, босалқы жер санатына жатады. Оларды таяу болашақта пайдалану-ел халқын ет және ет өнімдерімен азық-түлікпен қамтамасыз етуді жақсартудың, экспорт көлемін ұлғайтудың үлкен резерві. Авторлар Қазақстанда 60 мың тонна сиыр етін экспорттау жобасы қабылданғанын атап өтті. Еттің осындай мөлшерін өндіру үшін тірі салмағы 120 мың тонна немесе шамамен жыл сайын экспортталатын сиыр етін өткізу үшін сойылатын 300 мың бас ірі қара малды ұстау қажет. Қолда бар жайылымдық жерлердің 15% - ы немесе 26,5 млн га тозған жерлер анықталған, олардың едәуір бөлігі ауылдық елді мекендерге тиесілі аумақта орналасқан. Бұл ауылдық жерлердегі қоршаған орта жағдайының нашарлауының себебі болып табылады. Мақалада ірі қара мал жаюға жарамды "көктем-жаз-күз" маусымдық жайылымдары бойынша ғалымдардың көпжылдық зерттеулерінің мәліметтері келтірілген, олардың ауданы 68 млн га, оның ішінде құрғақ және шөлді аймақтарда - шамамен 22,8 млн га құрайды.

Аннотация. Статья посвящена обсуждению вопросов, связанных с рациональным использованием пастбищных угодий, составляющих основу кормовой базы животноводства. На основе статистических данных о наличии в республике огромных площадей пастбищеоборота и их кормоемкости обоснована возможность производства на них недорогой экологически чистой животноводческой продукции. Половина из них (100 млн га) в настоящее время выведены из сельскохозяйственного оборота и относятся к категории земель запаса. Их использование в ближайшей перспективе - большой резерв улучшения продовольственного обеспечения населения страны мясом и мясопродуктами, увеличения объемов экспорта. Авторы отмечают, что в Казахстане принят проект экспорта 60 тыс. тонн говядины. Для производства такого количества мяса необходимо содержать скот живой массой 120 тыс. тонн, или около 300 тыс. гол. крупного рогатого скота, ежегодно забиваемых для реализации экспортируемой говядины. Выявлено, что 15% имеющихся пастбищных угодий, или 26,5 млн га деградированы, значительная их часть находится на территории, принадлежащей сельским населенным пунктам. Это является причиной ухудшения состояния окружающей среды в сельской местности. В статье приводятся данные многолетних исследований ученых по сезонным пастбищам «весна-лето-осень», пригодным для выпаса КРС, их площадь составляет 68 млн га, в том числе в засушливых и пустынных регионах - около 22,8 млн га.

Key words: rangelands, degradation, desertification, water supply, fodder reserves, livestock population, livestock sectors, export of products, agricultural enterprises, farms.

Түйінді сөздер: жайылымдық алқаптар, тозу, шөлейттену, суландыру, жемшөп қоры, мал басы, мал шаруашылығы салалары, өнім экспорты, ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, фермерлік шаруашылықтар.

Ключевые слова: пастбищные угодья, деградация, опустынивание, обводненность, кормо-запас, поголовье скота, отрасли животноводства, экспорт продукции, сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства.

Introduction. Kazakhstan has huge resources of natural pastures and hayfields – 179,2 mln ha, today in agricultural use of agricultural entities only 73,4 mln ha of pastures and about 20 mln ha - at the disposal of citizens living in rural settlements.

According to scientists, the annual renewable feed stock on all hay and pasture lands is about 20 mln tons of fodder units, which made it possible to keep 17 mln conditional heads of cattle before the reform period (1990). During that period, all pasture and hay lands were in agricultural use. Currently, almost half of pasture land is in State ownership, belongs to the category of reserve lands and is not used by economic entities.

In recent years, more and more attention has been paid to the development of animal husbandry, and the increase in the number of animals has been observed. However, the level of provision of the population with meat and meat products has not reached the standard level and the planned export volumes are not being achieved. The solution of the issue can be achieved through the intensification of livestock industries and increase in the number of animal population, which requires an expansion of the areas of natural forage lands due to the development of reserve lands. Reserve lands are not only a source of cheap feed, but also as a basis for

the formation of ecologically clean environment and food security of food products.

Specific feature of pasture lands in Kazakhstan is their seasonality, which ensures the possible grazing of livestock with alternation according to the seasons of the year, as well as insufficient level of water availability. These circumstances do not allow the use of a significant part of the rangelands. This raises the problem of taking measures and effectively using the rangelands in Kazakhstan.

Materials and methods of research. A key issue in the use of remote pastures is water supply for animals. It is necessary to rehabilitate degraded pastures, especially around settlements, provide water supply to remote rangelands, restore old abandoned wells and build new ones where there is groundwater.

Particular attention is paid to the issue of involving reserve lands, which are mainly pastures, into economic circulation. This requires a special State program, its financial support, large investments in creation of water supply facilities using solar modules, wind turbines, construction of industrial and social facilities for livestock workers, road network and other infrastructure elements.

In the article methods of statistical analysis, monographic, computational and constructive are used.

Results and their discussion. Pasture management is a historically integral attribute of the economic and social development of Kazakhstan. There are over 13 million conventional heads in the country livestock. According to the forecasts of the KazRI of animal husbandry and fodder production, 30 million tons of fodder units can be obtained annually on natural pastures in the country. From an economic point of view, it is a source of reserves for the production of inexpensive, environmentally friendly products.

Is the development of this natural resource satisfactory? In total, out of 179,2 mln ha of pastures, 73,4 mln ha belong to agricultural producers and about 20 mln ha are pastures located in rural areas. Thus, 88 mln ha of pastures are in economic use; according to official data, 15% of pastures are degraded. The remaining usable pasture area is 90 mln ha of reserve land.

An important issue is the efficient use of natural pastures. In accordance with the goals set for agricultural sector, the desire to produce environmentally friendly products through the development of natural pastures is the precondition for export of meat [1, 2]. Especially full development of remote pastures will make a great contribution to the growth of meat pro-

duction. A separate topic is the process of feeding animals. For example, in Canada, where meat industry is developed, the bulk of meat production is beef, obtained as a result of grazing animals on pasture fodder. We need to take this experience into account.

In Kazakhstan, a project to export 60 thous.tons of beef, or in slaughter weight - 120 thous.tons of live weight of livestock was presented. If a live weight of each head is 400 kg, one can get 300 thous. heads of cattle. The question is, is it possible to keep these animals on forage of natural pastures? In the southeastern region, where beef is widespread in the country, the average grazing period is 180 days. Considering that each cow can eat 40 kg of green grass per day, 7.2 tons of hay -for the pasture period. Then one herd (150 heads) will require 1,080 tons of pasture grasses. If the average productivity of natural pastures in the region is 8 centners of green grass per hectare, then 300 thous. heads of cattle will need total 3.5 mln tons of pasture fodder [3, 4].

According to the results of many years of research by scientists (A.A. Torekhanov, I.I. Alimaev and others), the need for seasonal pastures "spring-summer-autumn" suitable for grazing cattle in the country is more than 68 mln hectares. In Kazakhstan, only in arid and desert regions 22.8 mln ha of pastures are suitable for keeping livestock [5].

The key issue for the efficient use of remote pastures is their water supply. Soil in eroded areas turns to dust and rises into the air. This is ecological stagnation. Such negative situations are known in world practice. In the beginning of the last century, 32 mln hectares of land in the United States were eroded as a result of the neglected use of arid pastures. In this regard, in the 30s of the last century, the US Congress adopted a special law. This law, known in history as "Taylor's Law", was aimed at regulating the grazing of livestock. Land use management was transferred to the Ministry of Internal Affairs and placed under strict State control; these pastures were put into operation only 40 years later.

In Kazakhstan, degraded pastures are often located close to rural areas, which leads to environmental degradation in the countryside. In this regard, the maximum use of remote pastures, elaborated and supported by the State, would help to resolve this issue. Of course, degradation of pastures is caused by their unsystematic use. Therefore, it is necessary to strictly control the pastures on which the livestock are located, and create all conditions for their restoration. When developing

remote pastures, first of all, it is necessary to take into account the placement of migrants from rural areas. The current Land Code provides the necessary mechanisms for the implementation of such initiative [6].

The main thing is to define seasonal pastures for each animal species and organize effective grazing. However, to date, this issue has not been resolved by local administration. Electronic maps with characteristics of pastures, containing scientific advice and developments on the types of pastures, their capacity (for a conventional livestock), productivity and their use, typical for each region of Kazakhstan. Thus, all prerequisites for the use of pastures have been fulfilled, only organizational issues remain.

In case of insufficient capacity of natural pastures, it is necessary to involve reserve lands in agricultural circulation. For these purposes, funding is required within the frame of public support. Three-season crop rotations in one area are the main way to efficiently use the available reserves.

Taking into account that natural pastures in the country can continuously produce 30 mln tons of fodder per year, currently only 60% of this potential (17 mln tons) is used.

Livestock production on dairy farms and feedlots is provided with fodder from intensive plantations. Therefore, when expanding the area of pastures due to intensive technologies, the development of beef cattle breeding should be focused on maximum use of natural pastures. If scientific methods were fully implemented, intensive technologies and efficient use of pastures would increase, livestock population would increase, and their production would not be limited. Undoubtedly, the development of remote pastures will reduce production cost and allow to get environmentally friendly products. It should also be noted that if these factors lead to the increase in gross income, labor productivity per capita will increase.

The problem of rational use of natural forage lands within the land of settlements has become especially relevant today, since 70% of livestock moved in the process of privatization from public sector to households and is grazing near settlements. This leads to the development of pasture degradation processes, which causes enormous economic damage due to violation of ecological balance and leads to deterioration in the economic and social conditions of rural residents. In addition, the lack of organizational structures to regulate grazing of a huge livestock population, concentrated around the villages and located

in the personal subsidiary farms of citizens, is observed.

The transfer of the share of livestock production to PSF and the lack of fixed pastures causes the need to additionally consolidate them at the expense of other categories of land and, first of all, reserve lands.

At present, degradation processes are localized in places of concentration of animals around the auls and open water reservoirs. The radius of severely degraded pastures around the auls up to 5 km or more is not subject to the regulation of livestock grazing, since the bulk of the rural population is not able to drive their livestock on their own to remote pastures. Therefore, the entire load in these conditions is on the land around the villages and auls. The reasons for this state of pastures are the constant unregulated grazing of livestock.

For the rational use of natural fodder lands and prevention of land degradation in the near-aul pastures, we suggest the following ways of organizing grazing of livestock that are in the personal subsidiary farms of the citizens:

- * an extensive way of using pasture lands involves expanding the area and reducing the load of livestock on pastures through land lease, or additional use of reserve lands for distant pasture farming, which is provided free of charge, for a period of 5 years (Land Code of the RK);

- * an intensive path - carrying out work on a fixed territory for superficial and radical improvement with sowing of grasses and organization of cultural irrigated pastures on the territory of lands of settlements;

- * regulatory path - compliance with the feed capacity of the near-aul pastures assigned to the settlement with regulatory load and the number of livestock kept on them.

The first way can be considered if there are adjacent vacant lands of the special land fund, which can be used on a lease basis. Reduce the summer and winter load on the near-aul pastures at the expense of the distant lands of the reserve. In this case, a lease agreement must be drawn up, or a permit from the Akim for seasonal grazing must be issued, or a land plot should be obtained into private ownership from the category of reserve lands by means of buyout from the State at an auction.

The second way - involves the works on the observance of pasture rotation, a corral system of grazing livestock on irrigated pastures near the farm for cattle, carrying out a radical improvement through over-seeding of

grasses. These measures will reduce the load on livestock on pastures and ensure more sustainable productivity.

The third way - is the most important, we recommend to graze livestock only according to the pastures capacities, taking into account the standard load for the seasons.

The main condition for the rational use of pastures is the normalized load of farm animals per unit area. At the same time, it is necessary to observe the seasonality of pastures and the terms of their use; take into account the capacity of pastures; feeding norms for animals grazed on pastures; permissible utilization rate of fodder mass; grazing density; calculation of the need for pasture fodder; daily rate of pasture fodder; insurance pasture fund; watering of pastures. Compliance with these conditions will ensure the preservation of pastures from degradation and desertification, their productive longevity and sustainable development of the livestock industry [7, 8].

Lists of owners of PSF and the number of their livestock by type and age groups supplied in these forms should be submitted to rural Akims for subsequent regulation of the processes of hiring seasonal labor force, or compliance with the priority of alternative family employment, replacement of workers using the shift method and assistance in organizing distant grazing of livestock in summer and winter pastures.

At the same time, taking into consideration that there is a certain difficulty in forming herds and combining the efforts and desire of many members of personal subsidiary farms to regulate the process of grazing of limited number of livestock on the territory of rural districts, we recommend when concluding agreements, approve the form of the agreement at general rural gathering with participation of the rural (village) Akim.

There is also big problems of pasture watering. It is necessary to improve the management of the use of groundwater, oasis irrigation, surface water sources (rivers, ponds, lakes, digging, etc.) through the use of environmentally friendly renewable energy sources: solar panels and wind turbines. This requires:

- * Conducting studies of the state of groundwater basins in pasture areas, taking into account the physical and chemical composition; assessment of forecasted proven reserves by region based on their previously explored resources.

- * Conducting approbation of modern desalination methods (reverse osmosis, hyperfiltration, nanofiltration) and research on the

possibilities of using desalination of ground-water for drinking and watering of animals).

- * Assessment of the possibility of organizing separate preparation of water for drinking needs and the use of source water for technical purposes and watering animals within the requirements of CNR.

- * Development of a technology for local irrigation in areas of fodder production using groundwater with development of irrigation regimes for forage crops.

- * Study of the operating mode of the used innovative technologies with the use of renewable energy sources [9].

- * Zoning of the territories of the RK by solar radiation and wind regime.

Organizational measures for livestock grazing system include the organization of family farms and service cooperatives for the joint use of watering facilities, wind turbines, fodder production, marketing of products, provision and maintenance of basic means of production. Taking into account the weak interest of the young economically active population in unproductive work as shepherds, we suggest using the rotation mechanism of livestock workers on shift basis used in the raw materials industries, in particular in the mining industry.

An important role is given to the creation of social conditions in distant pastures. It is necessary to create living conditions for livestock workers similar to those in the settlement. The criterion can be a hamlet type of peasant farm, where a dwelling house with outbuildings, a hay storage, and temporary shelters during the period of stall keeping of animals will be built. Justification of the problems of employment and social development of distant areas, organizational form of operation and maintenance of facilities.

These measures will make it possible to effectively use the vast hay and pasture lands without disturbing the ecology of rural areas and creating favorable living conditions for the rural population [10].

Conclusion

1. Livestock production in Kazakhstan is a priority industry. Its development is based on natural pasture lands, the total area of which in the country together with hayfields (4,9 mln ha) is 184,1 mln ha. Half of the pastures (110 mln ha) were converted to reserve lands in the early 90s. The adoption of measures to improve the efficiency of pastures used by agricultural entities and the involvement of reserve lands in agricultural circulation in order to supply the population with food and increase export of products is today a strategic task of the country's agricultural sector.

2. Analysis of the state of used pastures in the country revealed that 14% of them or 26.5 mln ha are degraded. This is an environmental problem, especially for rural areas. Therefore, the transfer of livestock from degraded lands, primarily from near-village (near-aul) lands to empty reserve lands and creation of conditions there for the formation of family farms and collective cooperative farms, is becoming very important today for the management authorities of the industry.

3. In agricultural entities (agricultural enterprises and peasant farms) of livestock sector, the used pasture lands as main means of production must strictly observe the basic principles and rules of their rational use. This is, first of all, the seasonality of pastures, the terms of their use, accounting for the feed capacity of land, grazing density, the presence of insurance pasture fund. Compliance with these conditions will ensure the preservation of pastures from degradation, long-term use and sustainable effective development of animal husbandry.

4. The most important issue in the use of pastures in Kazakhstan is their watering. Most of the territory of land (pasture) resources is not watered. Therefore, it is necessary to improve management of groundwater use, oasis irrigation and surface sources (rivers, ponds, lakes). At the same time, renewable energy sources should be widely used: solar panels and wind turbines. The solution of these issues requires research on the application of innovative technologies for the use of renewable energy sources, zoning of the territory of the Republic of Kazakhstan in terms of solar radiation and wind regime.

5. Involvement of remote currently unused lands (pastures) requires the creation of social and living conditions on these lands for workers in livestock sector, close to the villages, that is, the construction of residential buildings with outbuildings, production facilities: a shelter for keeping livestock during the stall period, hay storage, insemination and veterinary service points. A road network must be developed connecting remote farms with large settlements where social conditions for agricultural workers are created.

Список литературы

- 1 Калиев, Г.А. Основные проблемы развития аграрного сектора Республики Казахстан / Г.А.Калиев, А.Б. Молдашев, Г.А. Никитина. – Алматы: Казахский НИИ АПК и развития сельских территорий, 2016.- 20с.
- 2 Молдашев, А.Б. Продовольственная безопасность Казахстана / А.Б. Молдашев,

М.Т. Кантуреев, А.Г. Мадиева // Проблемы агрорынка.- 2020.- N1.- С.11-18.

3 Тореханов А.А. Некоторые аспекты укрепления кормовой базы животноводства //Инновационные основы повышения интенсификации и эффективности развития животноводства и кормопроизводства: Матер. II Междунар. науч.-практ. конф. - Алматы, 2019. -С.325-330.

4 Бегембеков, К.Н. Мясная продуктивность и качество мяса бычков казахской белоголовой породы после нагула на естественных пастбищах и их соответствие международным стандартам / К.Н. Бегембеков, А.А. Тореханов // Техническое обеспечение сельского хозяйства.-2019.-№1. – С.153-159.

5 Тореханов, А.А. Природные и сеянные пастбища Казахстана / А.А. Тореханов, И.И. Алимаев. – Алматы: Нур-Прин, 2016.- 363с.

6 Стратегические меры по борьбе с опустыниванием в Республике Казахстан до 2025 года.- Астана, 2015. – 336 с.

7 Калиев, Г.А. Методика определения (максимальных) размеров земельных участков сельскохозяйственного назначения, которые могут находиться в аренде у физических и юридических лиц Республики Казахстан для ведения сельскохозяйственного производства / Г.А. Калиев, З.Д. Дюсенбеков, А.Б. Молдашев, А.И. Сабирова.- Алматы КазНИИ экономики АПК и РСТ, 2017.- 60 с.

8 Национальна программа развития мясного животноводства на 2018-2027гг. [Электронный ресурс].-2018.- URL: http://www.zinref.ru/000_uchebniki/04600... (дата обращения: 22.10.2020).

9 Калиев, Г.А. Обоснование необходимости поэтапного обводнения пастбищ для развития в животноводстве / Г.А. Калиев, А.Б. Молдашев, А.И.Сабирова // В кн. «Развитие животноводства Казахстана на основе обводнения пастбищ с применением возобновляемых источников энергии».- Алматы, 2015. -С.18-23.

10 Молдашев, А.Б. Продовольственная безопасность Казахстана / А.Б. Молдашев //В кн. «Стратегия экономической безопасности и социальной стабильности общества Казахстана».- Алматы, 2019.- С.354.

References

- 1 Kaliev, G.A. The main issues of the development of agricultural sector of the Republic of Kazakhstan / G.A. Kaliev, A.B. Moldashev, G.A. Nikitina. - Almaty: Kazakh RI AIC and Rural Development, 2016.- 20 p.
- 2 Moldashev, A.B. Food security of Kazakhstan / A.B. Moldashev, M.T. Kantureev, A.G. Madiyeva// Problems of Agrimarket.-2020.-N1.-P.11-18.
- 3 Torekhanov A.A. Some aspects of strengthening the food base of livestock production //

Innovative basis for increasing the intensification and effectiveness of the livestock production development and fodder production: Proc. II Int. scientific-practical conf. - Almaty. - 2019. - P. 325-330.

4 Begembekov, K.N. Meat productivity and meat quality of Kazakh white-headed bulls after fattening on natural pastures and their compliance with international standards. Begembekov, A.A. Torekhanov // Technical support of agriculture. - 2019. - №1. - P. 153-159.

5 Torekhanov, A.A. Natural and sowing pastures of Kazakhstan / A.A. Torekhanov, I.I. Alimaev. - Almaty: Nur-Prin, 2016. - 363 p.

6 Strategic measures to combat desertification in the Republic of Kazakhstan until 2025. - Astana, 2015. - 336 p.

7 Kaliev, G.A. Methodology for determining (maximum) sizes of agricultural land plots that can be leased from individuals and legal entities of the Republic of Kazakhstan for agricultural production / G.A. Kaliev, Z.D. Dyusenbekov,

A.B. Moldashev, A.I. Sabirova. - Almaty KazRI AIC Economy and RD, 2017. - 60p.

8 National program on development of beef cattle breeding for 2018-2027 [Electronic resource]. - 2018. - URL: http://www.zinref.ru/000_uchebniki/04600 (date of access: 22.10.20).

9 Kaliev, G.A. Justification of the need for phased irrigation of pastures for development of livestock production / G.A. Kaliev, A.B. Moldashev, A. I. Sabirova // In the book. Development of cattle breeding in Kazakhstan based on irrigation of pastures with the use of renewable energy sources. - Almaty, 2015. - P. 18-23.

10 Moldashev, A.B. Food security of Kazakhstan / A.B. Moldashev // In the book. Strategy of economic security and social stability of the society of Kazakhstan. - Almaty, 2019. - P. 354.

Information about authors:

Torekhanov Aibyn Adepkhanovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Academician of KazASKhN, Professor of Agronomy, Chairman of the Board of NPJSC "National Agrarian Science-Educational Center", 010000, Kurgaldzhinskoe highway, 4A, Nur-Sultan, Kazakhstan, torekhanov.aibyn@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6502-0692>

Sabirova Alla Ivanovna, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Leading Researcher, Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development, 050057, Satpayev Street, 30-b, Almaty, Kazakhstan, sabirova_alla@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3566-9519>

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА
ENSURING FOOD SECURITY IN KAZAKHSTAN

С. МИЗАНБЕКОВА*¹

ҚР э.ғ.д., РФ э.ғ.д., профессор

Б. ҚАЛЫКОВА¹

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

А. ДЖУМАБАЕВА²

PhD докторанты

¹Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан

²Еуразиялық технологиялық университеті, Алматы, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: salima-49@mail.ru*

С. МИЗАНБЕКОВА*¹

д.э.н. РК, д.э.н. РФ, профессор

Б. КАЛЫКОВА¹

к.э.н., ассоциированный профессор

А. ДЖУМАБАЕВА²

докторант PhD

¹Казахский национальный аграрный исследовательский университет,
Алматы, Казахстан

²Евразийский технологический университет, Алматы, Казахстан

**электронная почта автора: salima-49@mail.ru*

S. MIZANBEKOVA*¹

Dr.E.Sc. RK, Dr.E.Sc. RF, Professor,

B. KALYKOVA¹

C.E.Sc., Associated Professor

A. JUMABAYEVA²

PhD student

¹Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan

²Eurasian Technological University, Almaty, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: salima-49@mail.ru*

Аңдатпа. Зерттеудің мақсаты – халықтың көптеген әлеуметтік топтарына әсер ететін халықаралық және ұлттық сипаттағы көп өлшемді мәселелердің бірі - елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің өлшемдері мен көрсеткіштерін зерттеу және негіздеу. Азық-түлік қауіпсіздігі агроөнеркәсіптік кешеннің жай-күйін сипаттайды, онда сыртқы және ішкі жағдайларға, Мемлекеттік азық-түлік резервінің азаюына қарамастан, тұрғындардың физиологиялық нормаларға сәйкес белсенді және салауатты өмір сүру үшін жеткілікті көлемдегі өнімдерге қажеттіліктері қанағаттандырылады. ФАО-ның мемлекетаралық деңгейде экономикалық қауіпсіздік үшін қажетті астық қорларының болуы және оның жан басына шаққандағы орташа өндірісі бойынша азық-түлікпен қамтамасыз етуді бағалауға арналған әдістемелік тәсілдері қаралған. Макроэкономикалық жағдайға, өндірістің тиімділігіне және республика халқының табыс деңгейіне байланысты мәселелер көрініс тапқан. Ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту, табыс және тамақтану сапасы бойынша деректер келтірілген. ФАО-ның мемлекетаралық деңгейде экономикалық қауіпсіздік үшін қажетті астық қорларының болуы және оның жан басына шаққандағы орташа өндірісі бойынша азық-түлікпен қамтамасыз етуді бағалауға арналған әдістемелік тәсілдері қаралған. Макроэкономикалық жағдайға, өндірістің тиімділігіне және республика халқының табыс деңгейіне байланысты проблемалар көрініс тапқан. Ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту, табыс және тамақтану сапасы бойынша деректер келтірілген. Қазақстан ұлттық

басқа да өнімдерге қол жеткізуді қамтамасыз етуге кепілдік беріледі.

Азық-түлік қауіпсіздігі – бұл әр адамға, халықтың әрбір әлеуметтік тобына әсер ететін, халықаралық, ұлттық сипаттағы күрделі және көпқырлы мәселе. Ол ұлттық, қорғаныс, мемлекеттік және қоғамдық қауіпсіздік, тұрақты даму, аумақтық тұтастық пен егемендікті сақтау саласындағы мәселелермен бірге саяси, экономикалық және әлеуметтік өмірдегі маңыздылардың бірі болып қала береді [1].

Азық-түлік қауіпсіздігі ел экономикасының, оның ішінде оның агроөнеркәсіптік кешенінің сыртқы және ішкі жағдайларына қарамастан және мемлекеттік азық-түлік резервін азайтпай, белсенді және салауатты өмір сүру үшін жеткілікті дұрыс тамақтанудың ұтымды нормаларына сәйкес халықтың азық-түлікке қажеттіліктері қанағаттандырылатын жай-күйін сипаттайды.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Қазақстан үшін азық-түлік қауіпсіздігі дәстүрлі түрде ұлттық қауіпсіздік жүйесіндегі орталық және басым мәселелердің бірі болып табылады.

Аграрлық азық-түлік саясатының бағыты да азық-түлік қауіпсіздігі мәселесін шешуге байланысты: не әлемдік аграрлық азық-түлік нарығында "ыдырауға" бағытталған АӨК-гі халықаралық еңбек бөлінісіне барынша қатысу немесе ақылға қонымды аграрлық протекционизм тұжырымдамасын әзірлеу. Осы немесе басқа бағытты таңдау (олардың үйлесуі) елдің экономикалық мүмкіндіктеріне, оның әлемдегі рөліне, ұлттық агроазық-түлік саясатына және сайып келгенде, АӨК-ні, ең алдымен оның негізгі саласы – ауыл шаруашылығын дамыту стратегиясын емес, алдыңғы қатарлы саясатты қабылдауға байланысты.

Агроазық-түлік кешені – отандық экономиканың ірі және өмірлік маңызды салаларының бірі. Оның жағдайы мен тиімділігі азық-түлікпен қамтамасыз етуге және халықтың өмір сүру деңгейіне шешуші әсер етеді. АӨК экономиканың жалпы жағдайын анықтайды, барлық дерлік салалармен тығыз байланыста болады [2].

Азық-түлік қауіпсіздігі Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігі жүйесінде ерекше орын алады, өйткені тағамның қолжетімділігі адам қызметінің негізгі көрсеткіші болып табылады. Бұл елдің әр тұрғыны үшін күн сайын қажет, ал халықтың тамақтану деңгейі мен сапасы оның әлеуметтік-экономикалық даму дәрежесін сипаттайды және адамның денсаулығы мен ұзақ өмірін 70% анықтайды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Азық-түлік қауіпсіздігі әлемдік және ұлттық деңгейде азық-түліктің негізгі түрлерін, ең алдымен астықты өндіру әлеуетімен қамтамасыз етіледі. Атап айтқанда, 1974 жылы Римде өткен Дүниежүзілік азық-түлік конференциясында 10 млн тонна көлемінде халықаралық астық қорын құру туралы шешім қабылданды. Азық-түлік қауіпсіздігінің негізгі критерийлері астықты тасымалдау қорының көлемі және жан басына шаққандағы оны өндіру деңгейі болды [3]. Кейінгі жылдары елдің азық-түлік қауіпсіздігі критерийлері едәуір өсті: ірі астық өндіруші елдердегі астық тасымалдау қоры – кем дегенде 20 миллион тонна; өз өндірісінің қажетті өнімдерінің жалпы көлемінің кемінде 80%; халықтың калориялығы 3000 ккал / адамнан кем емес тамақ өнімдерін бір күнде тұтынуы; елдің барлық тұрғындарының жалпы тұтынуының 20% деңгейінде тамақ өнімдерінің азық-түлік қорларын құру [4].

Астық өндірісі, ресурстары мен тұтынуы, сондай-ақ астық нарығының жағдайы жалпы әлемдегі және әр елдегі азық-түлік қауіпсіздігінің негізгі көрсеткіштері ретінде алынады.

Әлемдік ауқымда азық-түлік мәселесін шешудің стратегиялық және тактикалық тәсілдерін әзірлейтін халықаралық қауіпсіздік жөніндегі ФАО комитеті әлемдегі азық-түлік қауіпсіздігі деңгейін сипаттау үшін әлемдік астық қорының әлемдік тұтынуға қатынасын білдіретін индикаторды қолданады. Тасымалдау қорларының деңгейі қауіпсіз, бұл әлемдік астықты тұтынудың 60 күніне сәйкес келеді (жалпы тұтынудың шамамен 17%-ы), сондай-ақ жан басына шаққандағы астық өндірісі, оның динамикасы ауыл шаруашылығының даму тенденциясын көрсетеді. Негізгі экспорттаушы елдердің әлемдік нарықта астық ұсыну көлемі, импорттаушы елдерде астық өндіру көлемінің өзгеруі, бидай, жүгері және күріш астығының орташа жылдық бағасы да бағалау көрсеткіштері болып саналады.

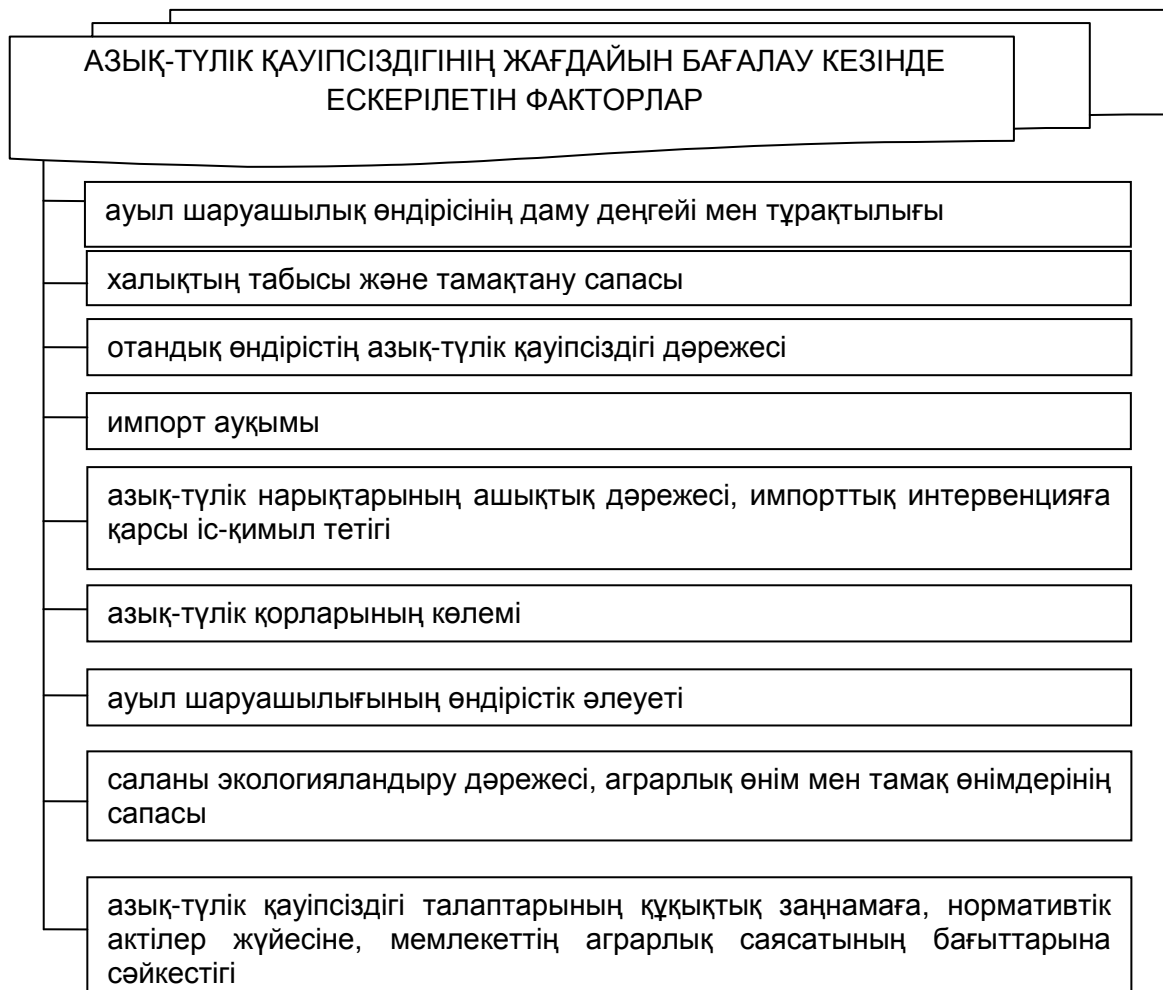
Астық нарығының жағдайын бақылау үшін маусымдық негізде әлемдік нарықтағы өндіріс, тұтыну, импорт, экспорт және тасымалдау қорларын ескеретін баланс құрылады.

ФАО-ның астық қоры мен оның жан басына шаққандағы өндіріс көлемінің қолжетімділігіне негізделген азық-түлік қауіпсіздігін бағалаудағы әдістемелік тәсілдері көптеген ғалымдар мен практиктердің пікірі бойынша экономиканың жаһандық, субаймақтық және мемлекетаралық деңгейле-

рінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ғана жеткілікті. Мемлекеттік және мемлекетшілік (халықтың жергілікті, әлеуметтік топтары мен отбасы) азық-түлік қауіпсіздігінің жай-күйі мен шектерін бағалау үшін әдістемелік тәсілдер қолайлы, олардың негізін халықтың тамақтануының физиологиялық нормаларын, жасын, кәсібін, тұратын жері мен ұлттық ерекшеліктерін ескеретін жеткілікті және теңгерімді тамақтану қағидаты құ-

райды. Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері экономикалық тұрғыдан ғана емес, әлеуметтік тұрғыдан да басым мәселелердің бірі болып табылады деген ұстаныммен келісеміз, өйткені олар макроэкономикалық жағдаймен, әлеуметтік өндірістің тиімділігімен және халықтың кірістерімен анықталады.

Азық-түлік қауіпсіздігінің жай-күйін бағалау кезінде суретте келтірілген факторларды ескеру қажет.

Сурет – Азық-түлік қауіпсіздігі жағдайын бағалау кезінде ескерілетін факторлар

Азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейі үш жүйенің жұмыс істеуімен анықталады: халықтың сатып алу қабілетіне (экономикалық қолжетімділік) және тұтыну нарығының қанығуына (физикалық қолжетімділік) байланысты тұтыну жүйесі және азық-түліктің тұтыну нарығын толтыратын екі жүйе (отандық өндіріс және азық-түлік импорты).

АҚШ-та 1985 жылғы "FoodSecurityAct" заңына сәйкес азық-түлік қауіпсіздігінің көрсеткіші ел халқы өз өндірісінің азық-түлігімен қамтамасыз етілген және азық-түлікті экспорттау мүмкіндігі пайда болған

жағдайда қол жеткізілген болып саналады. Ұқсас тұжырымдаманы ЕО елдері де ұстанады. Экономикалық дамыған елдердің көпшілігінде азық-түлікке тәуелділік іс жүзінде жоқ екенін атап өткен жөн.

АҚШ пен Франциядағы тұтыну қоржынының негізгі азық-түлік өнімдері бойынша отандық азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейі 100%-ға жетеді. Швейцарияда – 98%, Финляндияда – 95, Германияда – 93, Италияда – 78, Жапонияда – 55, Ресейде 60% құрайды.

Қазақстан ұлттық тауар өткізу желісі – көтерме-тарату орталықтары кешенін (КТО)

құру арқылы азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мен бағаны бақылаудың жаңа кезеңіне көшуде. Осындай жүйелер дамыған елдерде табысты жұмыс істеуде, Франция, Испания және басқа мемлекеттердің тәжірибесі егжей-тегжейлі зерделенді. Ұлттық тауар өткізу жүйесін құру жөніндегі жоба 2022 жылға дейін үш кезеңде іске асырылады, 24 КТО-дан астам салынады, бұл шамамен 4,8 млн тонна аграрлық өнімді сақтауға, өңдеуге және бөлуге мүмкіндік береді. Құрылатын инфрақұрылым жиналған өнімнің толық сақталуын қамтамасыз етуге және шығындарды азайтуға мүмкіндік береді, сол арқылы ауыл тауар өндірушілерінің өндірісті ұлғайтуға мүдделілігін арттырады, көкөніс қоймаларының тапшылығы 70%-ды құрайды. 2020 жылы Павлодар, Алматы және Түркістан облыстарында 5 КТО іске қосылады, бұл қосымша 600 мың тонна ауыл шаруашылығы өнімінің сақталуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Мезодеңгейіндегі азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету аймақтық азық-түлік нарықтарына сұраныс пен ұсыныстың сыртқы және ішкі факторлары арасындағы қатынас пен өзара байланысты анықтайды.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің тиімділігі, бір жағынан, аймақтың экономикалық әлеуетінің салалық мамандану шекараларымен объективті түрде анықталады, бұл осы маманданудың аграрлық нарықтарды реттеудің барабар әдістерін, нысандарын, кезеңдері мен тетіктерін талап етеді, ал екінші жағынан, көбінесе аграрлық нарық субъектілерінің даму деңгейімен анықталады, аймақтың инвестициялық-жинақтау ресурстары, оның аграрлық саясаты, бұл өз кезегінде аймақтық динамиканың тәуелсіз факторы ретінде әрекет етеді.

Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету факторларының бірі ұлттық экономиканың ірі әлеуметтік маңызды секторы – агроөнеркәсіптік кешеннің тиімді жұмыс істеуі болып табылады [5]. Ауыл шаруашылығы мен қайта өңдеу өнеркәсібінің үлесіне елдің жалпы ішкі өнімінің алтыдан бір бөлігі келеді. Тұтыну нарығы 70%-дан астамға азық-түлік және ауыл шаруашылығы шикізатынан өндірілетін тауарлар есебінен қалыптасады. Аграрлық сектор өнеркәсіптің көптеген салаларын және халыққа қызмет көрсету саласын дамыту үшін база болып табылады [6].

Соңғы он жылда ұлттық агроөнеркәсіптік өндірісті дамытудың орнықты процесі жүріп жатыр. Дәйекті мемлекеттік

аграрлық саясаттың, аграрлық секторды дамытуды белсенді бюджеттік қолдаудың арқасында ауыл шаруашылығына жеке инвестицияларды тарту процестері жанданды. Бұл үдерістерге Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру, өндірісті дамытудың және аграрлық саланы одан әрі орнықты дамытудың "инвестициялық платформасын" құрудың алғышарттарын қалыптастыратын дағдарысқа қарсы шаралар жүйесі оң әсерін тигізді.

Ауыл шаруашылығын дамыту бағдарламаларын іске асыру тұрақты болып табылатынын айта отырып, қазіргі уақытта астық өндіру экономикалық тұрғыдан тиімсіз болып қалатынын атап өтеміз. Рентабельділік көрсеткіштерінің жеткіліксіз деңгейі туралы Қазақстан мен АҚШ-тағы тамақ өнімдері өндірісінің технологиялық тізбегі бөлінісінде шығындар мен бағаларды қалыптастырудағы қазіргі сәйкессіздіктерді талдау деректері куәландырады. ҚР-да ауыл шаруашылығы өнімін өндіру сегменті АҚШ-қа қарағанда рентабельді емес деп айтуға болады, ал біздің елімізде технологиялық қайта бөлудің басқа буындарының рентабельділігі жоғары. Өз кезегінде астық бағасының күрт ауытқуы өндірушілердің қаржылық нәтижелерінің тұрақсыздығына алып келеді [7]. Республика бойынша 2020 жылы 14,8 млн гектардан астам дәнді және дәнді-бұршақты дақылдар жиналды, немесе олардың жалпы жинау алаңының 93,4%-ы, бұл өткен жылғы егін жинау қарқынынан едәуір асып түсті: 2019 жылы 10,3 млн га немесе 67,6% жиналды. Орташа өнімділік гектарынан 12,3 центнерден болса, 18,2 млн тонна астық бастырылды (2019 жылы – 11,4 млн тонна).

Өткен жылдардағы өтпелі қалдықтарды ескере отырып, болжамды егінді сақтау үшін елдегі қуат жеткілікті. Республикада астық сақтаудың жалпы сыйымдылығы 28,8 млн тоннаны құрайды, оның ішінде астық қабылдау кәсіпорындарында – 12,1 млн тонна, ауылдық тауар өндірушілерде – 16,7 млн тонна. 2020 жылғы өнімнен лицензияланған астық қабылдау кәсіпорындарына 3,0 млн тонна астық келіп түсті, бұл 2019 жылы АҚК-ға келіп түскен астық көлемінен 2,1 есе артық. Элеваторларға 2,4 млн тонна бидай түсті, бұл 2019 жылмен салыстырғанда 2,8 есе көп (848,6 мың тонна); 504,6 мың тонна арпа, бұл 2019 жылғы деңгейден 2%-ға артық; 114,5 мың тонна өзге де дақылдар (сұлы, тары, қарақұмық, күріш), бұл өткен жылмен

салыстырғанда 21%-ға артық. 2020 жылғы астық жоғары сапалы көрсеткіштермен сипатталады. Лицензияланған астық қабылдау кәсіпорындарына тапсырылған бидайдың жалпы көлемінің 83,8%-ы 1-3-сыныптарға жатқызылған, 2019 жылы бұл көрсеткіш 67,2%-ды құрады, 4-5-сыныпты және сыныпсыз бидайдың үлесі 2019 жылғы 32,8%-ға қарағанда 16,2%-ға дейін төмендеді.

3 сыныпты бидай көлемінде 25-27% глютені бар астық үлесі 2019 жылғы 23,4%-ға қарағанда 25,4%-ға, ал жоғары сұранысқа ие 28% және одан жоғары глютені бар HI-Pro жоғары сапалы бидайы өткен жылғы 42,8%-ға қарағанда 59%-ға жетті. Қазақстандық бидай мен ұнның негізгі жеткізілімдері Орта Азия мен Ауғанстан елдерінің нарықтарына жіберілетін болады, астықтың жоғары сапасы есебінен Қытайға бидайды (HI-Pro) жөнелтуді ұлғайтуға болады.

"Азық-түлік келісімшарт корпорациясы" АҚ нарықта қалыптасқан жағдайды ескере отырып, сапасына қарай тоннасына 83-87 мың теңге бидай, 4 сыныпты бидайға – 78 мың теңге, 2 сыныпты арпаға – 50 мың теңге сатып алу бағасын белгілеу ұсынылады.

Отандық астық өндірісіндегі қалыптасқан жағдай көптеген ішкі факторлардың әсерінің салдары болып табылады, олардың ішінде экспортқа және отандық нарыққа астық жеткізу кезінде төмен сатып алу бағаларын, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өнімін өндірудің жоғары өзіндік құнын ерекше атап өтеміз. Сонымен қатар, әлемдік нарықта отандық бидай басқа елдердің ұқсас сападағы бидай бағасымен салыстырылатын бағамен сатылады. Нәтижесінде отандық астық өндірушілер экспорттық кірістің 70% - дан аспайтын бөлігін алады. Астықтың ішкі және экспорттық бағасы арасындағы алынған айырма бұл ретте делдалдарға жіберіледі. Бұған, негізінен, астық нарығына кірудегі жоғары әкімшілік кедергілерге байланысты трейдерлер нарығында бәсекелестіктің толық болмауы, сондай-ақ экспорттық өнімді ресімдеуге және лицензиялауға жұмсалатын елеулі шығыстар ықпал етеді. Бұл ретте шетелдік тәжірибе дамыған елдердегі трейдерлердің үстеме бағасы орта есеппен 5-10%-ды құрайтынын куәландырады.

Дамыған елдермен салыстырғанда астық өндірісінің өзіндік құнының неғұрлым жоғары екенін атап өте отырып, біз қол еңбегінің басым болуын және жерді тиімсіз өңдеуді негізгі себептер ретінде бөліп көрсетеміз. Бұл туралы, атап айтқанда,

мәндері АҚШ пен Канада деңгейінен 56-дан 66%-ға дейінгі аралықта ауытқитын еңбек өнімділігінің көрсеткіштері және түсімділік (тиісінше 75-85%) куәландырады [8]. Жағдай егіншілік мәдениетінің төмен деңгейіне, пайдаланылатын техниканың жеткіліксіз саны мен моральдық тозуына, ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің біліктілігінің инновациялық даму қажеттіліктеріне сәйкес келмеуіне, ал минералды тыңайтқыштарды пайдалану қазіргі заманғы агрокультуралық стандарттарға байланысты.

Соңғы онжылдықта техникамен қамтамасыз ету төмендеп келеді, бұл ретте егіс және егін жинау техникасының сапалық сипаттамалары жоғарыламайды. Қазіргі уақытта тракторлар паркі бойынша пайдаланудың нормативтік мерзімінен асып кету 86%-ды, комбайндар 72%-ды, тұқым сепкіштер 88%-ды, дестелегіштер 84%-ды құрайды. Бұл ауыл тауар өндірушілерін жыл сайын техника паркін күрделі және ағымдағы жөндеуге орасан зор шығындар көтеруге мәжбүрлейді. Бұл ретте жалпы әлемдік норма кезінде жаңару қарқыны Қазақстанда жылына кемінде 10%-ды құрайды: тракторлар бойынша – 1,2%, комбайндар бойынша – 2,8%, сепкіштер бойынша – 0,6%, орақшылар бойынша – 1,6%. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы сатып алынатын техниканың санын бірнеше рет арттыру және 2021 жылы жаңарту деңгейін жылына 18,2%-ға жеткізу міндетін қойып отыр. Жыл сайын елге ауыл шаруашылығы техникасы 200 млрд. теңге сомасына әкелінеді, техниканың бір бірлігі құнының 40%-ы салық, ҚҚС, баж салығы және кәдеге жарату алымы арқылы фискалдық жүктемеге келеді. Ауыл шаруашылығы техникасынан кәдеге жарату алымын енгізу фермерлерден алынатын төлемдер көлемін жыл сайын 56 млрд. теңгеге немесе саланың барлық мемлекеттік субсидияларының бестен бір бөлігіне арттырады. Машина-трактор паркін жаңарту қарқынын барынша арттыру үшін әкелінетін техникаға салынатын барлық баждарды, салықтар мен алымдарды 5-10 жылға дейін алып тастау қажет, бұл техниканы арзандатуға мүмкіндік береді, ауыл шаруашылығы машиналары паркін жаңарту қарқынын ағымдағы деңгейден 40%-ға арттырады. Қазіргі жағдайда тракторлар мен комбайндар паркінің шамамен 70-85% пайдалану мерзімі 10 жылдан астам, бұл нормативтен тыс көрсеткіш болып табылады, бес жылдан аспайтын қайталама ауыл шаруашылығы

техникасына инвестсубсидияларды қолдану практикасын тарату қажет, бұл бағаны талап ететін дилерлердің монополиясын алып тастайды.

ДСҰ жағдайында елдің жұмыс істеуінің ықтимал жағымсыз салдарын теңестіру факторы бизнес пен мемлекеттік органдардың тиісті шараларды білуі және қабылдауы болып табылады. Сонымен қатар, жеке салаларда өз мүдделерін қолдау басқа қосалқы салалардан қосымша пайда алу мақсатын көздемеуі керек. Аграрлық секторда өндіріс шығындарын төмендетуді, отандық ауыл шаруашылығы өніміне ішкі сұранысты кеңейтуді (өңіраралық сауда мен жеткізілімдер жағдайларын жақсартуды қоса алғанда), аграрлық азық-түлік экспортын ұлғайтуды ынталандыратын жүйелі шаралар, сондай-ақ жекелеген кіші салаларды реттеу және дамытуды ынталандыру жөніндегі шаралар қабылдау қажет [9].

Азық-түлік қауіпсіздігіне қол жеткізудің кепілі – ең алдымен оларды өндіру үшін азық-түлік пен ауыл шаруашылық шикізатының әлеуметтік маңызы бар түрлері бойынша азық-түліктің негізінен ішкі көздерінің тұрақтылығы және қажетті көлемде резервтік қорлардың болуы. Бұл ретте елдің азық-түлік қауіпсіздігінің негізін оны азық-түлікпен тұрақты өзін-өзі қамтамасыз ету құрайды, ол Қазақстан үшін көптеген жылдар бойы дәстүрлі түрде өзекті және сонымен бір мезгілде неғұрлым күрделі мәселе болып келді.

Азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін айқындай отырып, мынадай құрауыштарды назарға алу қажет: ауыл шаруашылығы өнімін, шикізатты және азық-түлікті өндірудің көлемі мен орнықтылығы; тамақ өнімдерін тұтынудың ғылыми негізделген нормалары бойынша халықтың азық-түлікке қажеттілігі; тұтыну себетінің нормаларынан емес, табиғи және экономикалық өмір сүру жағдайларын ескере отырып, халықтың жекелеген топтарының азық-түлікті тұтынуының ғылыми негізделген нормалары негізінде есептелген азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі. Мәселен, Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 2021 жылы: азық-түлік тауарлары экспорты көлемінің 600 млн АҚШ долларына өсуі; азық-түлік тауарлары импорты көлемінің 400 млн АҚШ долларына төмендеуі; азық-түлік тауарларының көтерме саудасының 2015 жылғы деңгейге қарағанда 29%-ға өсуі.

Агроөнеркәсіптік кешеннің, әсіресе ауыл шаруашылығының инновациялық-инвестициялық даму моделіне көшуі үшін ғылыми сүйемелдеу талап етіледі. Бұл да маңызды, өйткені теріс факторлардың әсерінен туындаған жүйелік тәуекелдердің көрінісі және экономиканың аграрлық секторындағы әлеуметтік-экономикалық мәселелер бағдарламаны орындауға кедергі келтіруі мүмкін.

Қазақстанның ДСҰ-ға қатысуына байланысты да жағдай күрделене түсуі мүмкін, өйткені аграрлық өнімнің отандық тауар өндірушілері көбінесе ішкі нарықта жоғары субсидияланған импортпен бәсекелеседі. Егер Қазақстандағы мемлекеттік қолдау деңгейін шетелдікпен салыстыратын болсақ, онда ол экономикалық дамыған елдердің ішіндегі ең төменгілерінің бірі.

Сондықтан ауыл шаруашылығын жүргізудің тиімділігі тең болса да, отандық тауар өндірушілерді барабар кедендік-тарифтік кедергілермен немесе қазіргі заманғы деңгейден кемінде екі есе асатын мемлекеттік қолдаудың барабар деңгейімен қорғауға болады. Осыған байланысты Мемлекеттік бағдарламада көзделген іс-шаралардың барлығын қаржыландыру "жасыл" және "сары" себеттерге салынатынын атап өткен жөн, бұл ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың әлсіздігі мен жеткіліксіздігін көрсетеді.

Өрине, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды шарты – ұлттық экономиканың жұмыс істеуінің жалпы деңгейі. Ол сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешенді дамыту базасын, арнайы макро-экономикалық жағдайлар жасауды, азық-түлік өнімдері мен ауыл шаруашылық шикізатын оларды өндіру үшін ақылы ірі көлемде импорттау мүмкіндігін анықтайды.

Азық-түлік қауіпсіздігі федералды және аймақтық деңгейлерде өзара байланысты және келісілген ұйымдастырушылық-экономикалық, заңнамалық, әкімшілік және әлеуметтік шаралар кешенін дәйекті түрде жүзеге асыру, агроөнеркәсіптік кешеннің салаларының, кәсіпорындары мен шаруашылықтарының ішкі резервтерін қолдана отырып, мемлекеттік шараларды үйлестіру, олардың тез өзгеретін экономикалық жағдайларға бейімделуі, ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасын едәуір жақсарту және өмір сүру ортасын жақсарту арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін.

Агроөнеркәсіптік кешеннің жұмыс істеуі отандық агроөнеркәсіптік өндірістің, ең алдымен ауыл шаруашылығының әлеуетін жұмылдыру, оған қатысты ДСҰ талап-

тарына қайшы келмейтін мемлекеттің протекционистік саясатын жүзеге асыру есебінен ауыл шаруашылығы өніміне, шикізатқа және азық-түлікке деген қажеттілікті тұрақты және толық қанағаттандыруды қамтамасыз ететін сапалық, сандық және әлеуметтік-экономикалық параметрлермен қорғалуға тиіс. Бұл үшін мыналар қажет: агроөнеркәсіптік кешен мен оның аса маңызды саласы – ауыл шаруашылығының тең құқықты және өзара тиімді сыртқы экономикалық ынтымақтастықты, АӨК-дегі халықаралық еңбек бөлінісінің артықшылықтарын пайдалануды және өндірістің халықаралық кооперациясын ескере отырып, әдеттегі және төтенше жағдайларда инновациялық-инвестициялық негізде кеңейтілген молықтыру режимінде теңгерімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету; отандық тауар өндірушілерге қатысты халықаралық практикада қабылданған қорғау шараларын пайдалануды және Қазақстанның ДСҰ-ға қатысуын, импорт пен экспорт шарттарын регламенттеуді ескере отырып, импорт есебінен елдің ішкі қажеттіліктерін қанағаттандырудың барынша жол берілетін деңгейін көздейтін ауыл шаруашылығы өнімінің, шикізаттың және азық-түліктің сыртқы саудасының құрылымын ұтымды ету; жалпы мемлекеттік мүдделердің сақталуын қамтамасыз ететін, өңірлік сепаратизмді, ел аумағы бойынша АӨК өнімдері тауар ағындарының жүріп-тұруына әр түрлі әкімшілік шектеулер мен тыйым салуларды болдырмайтын және бірыңғай отандық аграрлық азық-түлік нарығының жұмыс істеуіне, оның ТМД елдерінің ортақ аграрлық нарығына және Еуразиялық экономикалық одаққа интеграциялануына ықпал ететін Бірыңғай экономикалық кеңістікті сақтау, өңіраралық азық-түлік және шикізат байланыстарын дамыту және жетілдіру, түрлі мемлекетаралық одақтармен; АӨК-дегі аумақтық-салалық еңбек бөлінісін тереңдету, агроөнеркәсіптік өндірістегі интеграциялық процестерді және ауыл шаруашылығы өнімдерінің жекелеген түрлерін өндіру жөніндегі ірі ауқымды мамандандырылған аймақтарды белсенді дамыту, кооперацияны ынталандыру. Ауыл шаруашылығы өнімін, шикізат пен азық-түлікті өндіру және әсіресе өткізу жүйесіндегі қылмысты істі болдырмайтын заңнамалық, ұйымдық-экономикалық және әкімшілік жағдайлар жасау қажет; әдеттегі жағдайларда да, сол сияқты экстремалдық жағдайларда да отандық агроөнеркәсіптік кешен мен ішкі аграрлық азық-түлік нарығының қалыпты

жұмыс істеуіне кепілдік беруге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімін, шикізат пен азық-түлікті өндірумен, өткізумен және пайдаланумен байланысты экономикалық процестерді мемлекеттік реттеудің пәрменділігін қамтамасыз ету қажет.

Тұжырымдар

1. Экономиканың жаһандануы агроөнеркәсіптік кешеннің интеграцияланған тізбегіндегі астық өнімдері кешені кәсіпорындарының дамуын басқаруды жетілдіру қажеттілігін тудырады.

2. "Азық-түлік қауіпсіздігі" экономикалық санатының әдістемелік аспектілері әлемдік және мемлекеттік деңгейлерде оны қамтамасыз ету факторларын және ұлттық азық-түлік қауіпсіздігі моделіндегі астық нарығының рөлін анықтауға, салалық дағдарыстың негізгі себептері мен салдарын анықтауға мүмкіндік берді. Отандық астық өнімдері кешеніндегі ахуалды тұрақтандыруға салаішілік тиімді өзара іс-қимыл мүмкіндік туғызады.

3. Ұлттық мүдделердің сақталуын қамтамасыз ететін аймақаралық азық-түлік және шикізаттық байланыстарды жақсарту, агроөнеркәсіптік кешен өнімдерінің тауар ағындарының бүкіл ел бойынша қозғалуына әкімшілік шектеулер мен тыйымдар алынып тасталынды және біртұтас ішкі агроазық-түлік нарығының жұмысына, оның ТМД елдерінің және Еуразиялық экономикалық одақтың жалпы аграрлық нарығына интеграциялануына ықпал ету мемлекетаралық кәсіподақтар мен бірлестіктер; агроөнеркәсіптік кешендегі аумақтық және салалық еңбек бөлінісін тереңдету.

4. Агроөнеркәсіптік өндірістегі интеграциялық процестерді және ауыл шаруашылығы өнімдерінің жекелеген түрлерін өндіру жөніндегі ірі ауқымды мамандандырылған аймақтарды белсенді дамыту, кооперацияны ынталандыру.

Әдебиеттер тізімі

1 Ушачев, И. Г. Новая Доктрина продовольственной безопасности и меры по реализации ее основных положений / И.Г. Ушачев, В. Чекалин // АПК: экономика, управление – 2020. - № 4. - С. 4-13.

2 Алтухов, А.И. Продовольственная безопасность и импортозамещение - основные стратегические задачи современной аграрной политики / А.И. Алтухов, В.В. Дрокин, А.С. Журавлев // Экономика региона. - 2015. - №3. - С. 256-266.

3 Тиреуов, К.М. Продовольственная безопасность как важный фактор социально-экономического развития страны / К.М. Тиреуов,

С.К. Мизанбекова, И.Т. Мизанбеков // Аграрная экономика. Национальная академия наук Беларуси. – 2020. - № 3. – С. 63-72.

4 Мизанбекова, С.К. Направления эффективного развития рынка зерна в аспекте решения проблем продовольственного обеспечения / С.К. Мизанбекова, И.П. Богомоллова // Вестник Воронежского государственного университета инженерных технологий. - 2017 - № 3 (73). - С. 294-303.

5 Болатова, Б.Ж. Обеспечение продовольственной безопасности Казахстана / Б.Ж. Болатова, Г.Т. Кунуркульжаева, А.А. Курманалина // Проблемы агорынка. – 2019. - №3. – С.49-57.

6 Жанадилов, А.Ю. Продовольственная безопасность, как элемент системы национальной безопасности Республики Казахстан / А.Ю. Жанадилов // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11.-Ч.2. – С. 284-285.

7 Кошебаева, Г.К. Анализ и перспективы продовольственной безопасности Республики Казахстан / Г.К. Кошебаева, Н.А. Алпысбаева, В.В. Бирюков // Вестник Алтайской академии экономики и права.- 2018. – № 4. – С. 57-69.

8 Сигарев, М.И. Государственная финансовая поддержка производства сельскохозяйственной продукции в условиях ЕАЭС / М.И. Сигарев, Т.А. Таипов // Известия НАН РК. Серия аграрных наук.-2018.-№ 2(44).-С.42-48.

9 Винничек, Л. Формирование экономического механизма регулирования сельскохозяйственного производства в регионе / Л. Винничек, А. Ефимов // Экономика сельского хозяйства России.- 2017.- № 11.- С. 10-16.

References

1 Ushachev, I.G. New Doctrine of food security and measures for the implementation of its basic provisions. Ushachev, V. Chekalin // AIC: economics, management - 2020. -№ 4.- P.4 -13.

2 Altukhov, A.I. Food security and import substitution are the main strategic tasks of modern agricultural policy / A.I. Altukhov, V.V. Drokin, A.S. Zhuravlev // Regional Economy. - 2015. - №3. - P. 256-266.

3 Tireuov, K.M. Food security as an important factor in socio-economic development of the country / K.M. Tireuov, S.K. Mizanbekova, I. T. Mizanbekov // J. Agricultural Economics. National Academy of Sciences of Belarus. - 2020. - No. 3. - P. 63-72.

4 Mizanbekova, S.K. Directions of effective development of grain market in the aspect of solving food supply issues / S.K. Mizanbekova, I.P. Bogomolova // Bulletin of the Voronezh State University of Engineering Technologies - 2017 - № 3 (73). - P. 294-303.

5 Bolatova, B. Zh. Ensuring food security in Kazakhstan / B.Zh. Bolatova, G.T. Kunurkulzhayeva, A.A. Kurmanalina // Problems of AgriMarket - 2019. - №3. - P.49 - 57.

6 Zhanadilov, A.Yu. Food security as an element of the national security system of the Republic of Kazakhstan / A.Yu. Zhanadilov // International Journal of Experimental Education. - 2015. - No. 11.-Part 2. - P. 284-285.

7 Koshebaeva, G.K. Analysis and prospects of food security of the Republic of Kazakhstan / G.K. Koshebaeva, N.A. Alpysbaeva, V.V. Biryukov // Bulletin of the Altai Academy of Economics and Law. - 2018. - No. 4. - P. 57-69.

8 Sigarev, M.I. State financial support for agricultural production in terms of the EAEU / M.I. Sigarev, T.A. Taipov // Bulletin of NAS RK. Series agricultural sciences.-2018.- No. 2(44).- P. 42-48.

9 Vinnichек, L. Formation of economic mechanism for regulating regional agricultural production / L. Vinnichек, A. Efimov // Economics of Agriculture of Russia.- 2017.- No.11.-P.10-16.

Авторлар туралы ақпараттар:

Мизанбекова Салима Каспиевна, ҚР экономика ғылымдарының докторы, РФ экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Менеджмент және агробизнесі ұйымдастыру» кафедрасының профессоры, Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, 050010, Абай даңғылы, 8, Алматы, Қазақстан, salima-49@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7602-9710>

Калыкова Бақыт Баймұратқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Менеджмент және агробизнесі ұйымдастыру» кафедрасының доценті, Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, 050010, Абай даңғылы, 8, Алматы, Қазақстан, kalykova_b_b@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8020-0392>

Джумабаева Айгуль Муратовна, PhD докторанты, Еуразиялық технологиялық университеті, 050013, Төле би к-сі, 109-Б, Алматы, Қазақстан, aygul_dzhumabaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7675-7005>

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫ
ӨНІМДЕРІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ**

**ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**INCREASING THE COMPETITIVENESS OF PRODUCTS OF AGRICULTURAL SECTOR
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Л.А. ОМАРБАКИЕВ

э.ф.д.

Ж.Қ. ЖАРЫЛҚАСЫН*

PhD докторанты

«Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: jarylqap@gmail.com*

Л.А. ОМАРБАКИЕВ

д.э.н.

Ж.К. ЖАРЫЛҚАСЫН*

докторант PhD

Университет «Тұран», Алматы, Казахстан

**электронная почта автора: jarylqap@gmail.com*

L.A. OMARBAKIYEV

Dr.E.Sc.

ZH. ZHARYLKASSYN*

PhD student

Turan University, Almaty, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: jarylqap@gmail.com*

Аңдатпа. Қазақстан үшін басым міндет ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Агроөнеркәсіптік кешен салалары мен кәсіпорындарының бәсекелестік артықшылықтарын қалыптастыру ғылыми тұрғыдан және шаруашылық жүргізу практикасында ерекше маңызға ие. Аграрлық өндірісті жүргізудің ғылыми негізделген технологиялары ішкі және сыртқы нарықтарда бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімдері мен тамақ өнімдерін талап етілетін көлемде өндіру мен өткізуді көздейді. Авторлар шикізатты қайта өңдеудің негізгі проблемаларының бірі шикізат бірлігінен түпкілікті тауарлардың төмен шығуы екенін атап өтті. Экспорттық тауарларды толтыру және импортты алмастыруды қамтамасыз ету мақсатында агроөнеркәсіптік кешеннің экспортқа бағдарланған жаңа секторлары зерттелді. Атап айтқанда, қайта өңдеу өнеркәсібі саласында өндірісті техникалық және технологиялық қайта жарақтандыру, сондай-ақ азық-түлік ассортиментін кеңейту және Еуразиялық Экономикалық Одақтағы негізгі сауда әріптестерімен бәсекелестікке тең жағдай жасау үшін халықаралық сапа стандарттарына көшу өзекті болып қалуда. Зерттеу нәтижелері Техникалық реттеу, Сауда, бәсекелестікті қорғау, ақпарат, кеден және шекара қызметтері, шаруашылық жүргізудің мынадай басым бағыттары бойынша аграрлық сектордың ұйымдық-экономикалық құрылымын жетілдіру мәселелеріне түзетулер енгізу қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді: АӨК-де интеграцияны дамыту, сатып алу, сақтау, тасымалдау, қайта өңдеу және өткізу функцияларын орындайтын агроөнеркәсіптік құрылымдар, тиімді материалдық ресурстарды қалыптастыруды көздейтін аграрлық нарықтарды ұйымдастыру. Осылайша, ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру көптеген факторларға байланысты деп айтуға болады, оларды сақтау саланың экономикасын көтерудің міндетті шарты болып табылады.

Аннотация. Приоритетной задачей для Казахстана является повышение конкурентоспособности национальной экономики. Формированию конкурентных преимуществ отраслей и предприятий агропромышленного комплекса присуща особая значимость в научном отношении и практике хозяйствования. Научно обоснованные технологии ведения аграрного произ-

немесе белгілі бір өнім нарығында бәсекелестіктің қозғаушы күші ретінде әрекет ететін әлеуметтік-экономикалық орта мен кәсіпорындардың өндірістік және экономикалық қызметінің құбылыстары мен процестері ретінде анықтаймыз. Агроөнеркәсіптік кешенде оны бағалау кезінде аймақтық және табиғи жағдайларды, сондай-ақ мемлекеттің рөлін ескеру қажет.

Қазақстан ең алдымен халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселесін шешу үшін жер және еңбек ресурстарына ие. Бұдан басқа, Республика аграрлық шикізаттың негізгі өндірушілері болып табылатын әлемнің 25 елінің қатарына кіреді. Қазақстан аумағы 9 көрсеткіш бойынша, ауыл шаруашылығы алқаптарының ауданы, дәнді дақылдар, картоп егістіктері бойынша әлемдегі алғашқы тоғыз елдің қатарына кіреді. Сарапшылардың бағалауы бойынша, республиканың ресурстары оның халқы тұтынғаннан 3 есе көп азық-түлік өндіруге мүмкіндік береді [3].

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Ауыл шаруашылығының төмен қамтамасыз етілуі және отандық машина жасаудың нашар дамуы, тауар өндірушілердің төлем қабілеттілігінің төмендігі, кредиттерге қол жеткізудің қиындығы, инвестициялардың тапшылығы аграрлық өндірістің дамуына елеулі тежегіш болып қалуда. Ауыл шаруашылығы құралымдары техникасының жеткіліксіздігі салдарынан ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алаңдарын қысқартады және оңайлатылған технологияларға көшеді, бұл өнімділіктің, өнімділіктің төмендеуіне және өнім ысырабының өсуіне әкеп соғады. Аграрлық ғылым тиісті деңгейде емес: отандық ғалымдар әзірлеген жануарлардың сорттары мен тұқымдары толықтырылмайды және аграрлық өндіріске енгізілмейді, бірақ шет елдерден әкелінеді. Осының салдарынан ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігі төмен болып қалуда, бұл Еуропа елдеріне қарағанда 8-10 есе төмен.

Қазақстанның азық-түлік саласының стратегиялық дамуы орта және ұзақ мерзімді мақсатты болжамдардың кең спектрін қамтиды. Болжаудың кең таралған әдістеріне: сараптамалық болжау, технологиялық болжау, нормативтік болжау, сценарий әдісі жатады. Болжау әдістерін қолданған кезде сандық ақпаратқа артықшылық беріледі. Сандық ақпараттың артықшылығы бар, ол дәл математикалық әдістер мен модельдерді қолдануға және жағдайдың даму тенденцияларын белгілі бір дәлдікпен, сенімді аралықтарды, есептеу кезінде мүмкін болатын қателіктерді және т.б. көрсете отырып анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер және оларды талқылау.

АӨК дамытудағы негізгі кемшіліктер – техникалық және технологиялық жарақтану деңгейінің төмендігі салдарынан өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің әлсіздігі; тұтынудың жалпы көлеміндегі азық-түлік тауарлары импортының үлесі жоғары. Ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізудің ғылыми негізделген технологиясының бұзылуы ішкі және сыртқы нарықта бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімі мен азық-түлігін талап етілетін мөлшерде өндіруге және өткізуге мүмкіндік бермейді. Сондықтан көптеген ауыл шаруашылық фермерлері айтарлықтай шығындарға немесе минималды пайдаға алуда, бұл өндірісті ұлғайтуға мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар, олар айналым қаражатының жоқтығынан, қаржы ресурстарының жетіспеушілігінен, өнімнің сапасын төмендетеді және өзіндік құнын арттырады [4].

Мал шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мал өнімділігінің күрт артуын болжайды, сондықтан мамандануы мен шоғырлануын ескере отырып, мал шаруашылығын дамыту қажет. Біздің есептеуімізше, облыстарда толыққанды азықтандыру есебінен ғана жоғары сапалы етті неғұрлым төмен бағамен (18-20%-ға) қосымша алуға болады, бұл отандық мал шаруашылығы өнімінің бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Мал шаруашылығының тиімділігін арттыру үшін тиісті қаржылық қамтамасыз етумен орта және ірі тауарлы фермаларды қалыптастыру мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын әзірлеу керек.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеудің басты проблемасы – түпкілікті өнімнің шикізат бірлігінен шығуының салыстырмалы түрде төмен болуы. Шағын цехтарда күнбағыс майының шығымы – 25%, ал мамандандырылған кәсіпорындарда – 40-45%, алма шырынының шығымы – 56-60 және 90% құрайды. Осыған байланысты АӨК дамыту үшін қосылған құны жоғары өнім шығару және қайталама ресурстарды пайдалану мақсатында ауыл шаруашылығы шикізатын терең қайта өңдеуге баса назар аудару қажет. Өлемдік нарықта ауыл шаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қолдау қажет [5].

Бәсекеге қабілеттілік әлеуетін мынадай элементтердің бірлігі ретінде қарастыруды ұсынуға болады: бәсекеге қабілеттілікті арттыру факторлары; бәсекеге қабілеттілікті арттыру резервтері; бәсекелестік стратегия. Бәсекеге қабілеттілік әлеуеті өндірістің орнықтылығына қол жеткізу үшін, оның ішінде нарықтағы үлесті сақтау және кеңейту, пайданы барынша ұлғайту үшін

қажетті деңгейді қамтамасыз етуге және қолдауға мүмкіндік береді.

Бәсекеге қабілеттілікті арттырудың әлеуетті мүмкіндіктерін нақты шындыққа айналдыру процесі осы резервтерді пайдалану мазмұнын құрайды. Әлемдік және отандық нарықтағы баға жағдайын талдау 2011 жылдан бастап 2016 жылға дейін астық өнімдерінің, әсіресе бидай, күріш, күнбағыс майы, сиыр еті, шошқа еті, қой еті, құс еті, сары май, ірімшіктердің бағасы жоғары қарқынмен өскенін көрсетеді [6].

Экономикалық дамыған елдердің практикасында 1-формула бойынша өнімнің стандартты сапасы шартымен оның өндіріс, экспорт және импорт көлемдері бойынша бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдісі кеңінен қолданылады:

$$IK_i = \frac{X_i}{VQ_i - X_i + M_i}, \quad (1)$$

мұндағы IK_i – i -ші өнімнің бәсекеге қабілеттілік коэффициенті;

Q_i – i - өнімнің өндіріс көлемі;

X_i – i - өнімнің экспорт көлемі;

M_i – i - өнімнің импорт көлемі.

ҚР Статистика комитетінің 2015-2019 жылдардағы деректері және 2021 жылға арналған болжам негізінде Қазақстанның азық-түлік өнімдерінің негізгі түрлерінің бәсекеге қабілеттілік коэффициенті есептелді. 2015-2019 жылдары астық бойынша бәсекеге қабілеттілік коэффициенті 32,5-тен 56,0 бірлікке дейін өсті және перспективада 89,4 бірлікке жетеді; картоп бойынша – іс жүзінде 0-ге тең және тек кейіннен 11,4 бірлікке жетуі мүмкін; көкөністер мен бақша дақылдары бойынша – баяу қарқынмен ұлғаяды (2,7-ден 7,6 бірлікке дейін), 2021 жылға қарай (10,8 бірлік); сүт пен ет бойынша – 0-1, 6 бірлік және перспективада 2-3 бірлік [7].

Осылайша, бағалаудың екі әдісі бойынша астық сыртқы нарықта бәсекеге қабілеттіліктің тұрақты көрсеткішіне ие, ал картоп пен көкөністер үшін ол 2021 жылға қарай жоғары деңгейге жетеді. Бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерінің тұрақсыздық үрдісі ет және ет өнімдерінің, сүт және сүт өнімдерінің экспорты бойынша байқалады. Астық пен оны қайта өңдеу өнімдерінен басқа, азық-түліктің барлық басқа түрлері бойынша импорт елдің азық-түлік қауіпсіздігінің рұқсат етілген ең төменгі деңгейінен асып түседі, бұл өндіріс көлемінің жеткіліксіздігінің салдары ғана емес, бірінші кезекте өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің төмендігімен түсіндіріледі.

Қазіргі уақытта Қазақстан ет өнімдерінің, сүтті, ақ қантты, өсімдік майын, мұздатылған және консервіленген жемістер

мен көкөністерді терең қайта өңдейтін сүт өнімдерінің тауар көлемі бойынша да, өнім бағасы мен сапасы бойынша да әлемдік жетекші өндірушілерімен бәсекеге түсе алмайды. Таяу болашақта бәсекелестік жасау және ТМД елдерінің нарықтары мен әлемдік нарықта өз орнын табу үшін ірі инвестициялар есебінен озық шетелдік компаниялар мен өндірістерге сәйкес келетін қазіргі заманғы озық технологияларды енгізу негізінде қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті кәсіпорындар құру қажет.

Қазақстанда бәсекеге қабілетті аграрлық өнімді арттыру үшін: аграрлық азық-түлік секторы саласындағы жалпыұлттық басымдықтарды таңдау арқылы іске асырылатын құрылымдық саясатты жүргізу; азық-түлік импорты кезінде ақылға қонымды протекционизм саясатын жүзеге асыру; ішкі нарыққа түсетін азық-түлік сапасына кепілдік беруді қамтамасыз ету жүйесін құру; егістіктен бастап бөлшек саудаға дейін бүкіл азық-түлік тізбегі қатаң бақылау жүргізу керек.

Саланы қаржылық сауықтыру, өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығында субсидиялауды қоса алғанда, АШТӨ үшін тауарлардың, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігін арттыру, сондай-ақ ветеринариялық, фитосанитариялық қауіпсіздік және сумен қамтамасыз ету саласындағы АӨК субъектілерін мемлекеттік қамтамасыз етуді дамыту, жер қатынастары, техникалық реттеу және мемлекеттік бақылау мен қадағалау жүйесі саласындағы мемлекеттік реттеудің тиімділігін арттыру мақсатында АӨК салаларын мемлекеттік қолдау бойынша бірқатар жүйелі шаралар талап етіледі.

Мал шаруашылығы саласында ІҚМ етінің экспорттық әлеуетін арттыру және ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін етті мал шаруашылығын дамытуға ынталандыру жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет. Асыл тұқымдық базаны дамыту және мал мен құстың генетикалық әлеуетін, оның ішінде одан әрі репродукциялау үшін асыл тұқымды малдардың импорты есебінен арттыру керек. Мал шаруашылығын дамыту үшін шалғайдағы мал шаруашылығын, оның ішінде қой шаруашылығын дамытуды ынталандыратын іс-шаралар кешенін қабылдау қажет. Бұдан басқа, жемшөп өндірісін дамыту, тозған жайылымдық жерлерді қалпына келтіру және суландыру жөнінде шаралар әзірлеу талап етіледі [8].

Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу саласында өндірісті техникалық және технологиялық қайта жарақтандыру, сондай-ақ азық-түлік тауарларының асортиментін кеңейту және ЕАЭО бойынша негізгі

сауда әріптестерімен бәсекелестікке тең жағдай жасау үшін халықаралық сапа стандарттарына көшу өзекті күйінде қалып отыр. Біз техникалық реттеу, сауда, бәсекелестікті қорғау, ақпарат, кеден және шекара қызметтері мәселелерінде мемлекеттік органдардың стратегиялық құжаттарына түзетулер енгізу қажет деп санаймыз. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қаржылық тұрақсыздығын болдырмау және олардың қысқаруына жол бермеу үшін осы кәсіпорындарды қаржылық сауықтыруды жүзеге асыру қажет.

Өлемдік қоғамдастық елдерінің тәжірибесін ескере отырып, тұтынылатын азық-түлік өнімдерінің 80%-ын жеке аграрлық сектор жүргізуі керек, сондықтан азық-түлік қауіпсіздігі төтенше болған жағдайда қорлардың төмен мөлшері елдің азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. АҚШ пен Францияда өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейі – 100%, Германияда – 93, Италияда – 78, Жапонияда – 50, Қазақстанда шамамен 50% құрайды. Азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейі тұтыну нормаларына: ет және ет өнімдеріне – 61%, сүт және сүт өнімдеріне – 69%, жемістер мен жидектерге – 2% құрайды. Ауыл шаруашылығы шикізатын өңдеу үлесі 35,5%-ды, оның ішінде ет өңдеу үлесі 26%-ды құрайды.

Қазақстанда азық-түлік қауіпсіздігіне қатер ретінде, ең алдымен, жемшөп дақылдары егісінің төмендеуін және соның салдарынан жемшөп базасының нашарлығын, мал басының төмен өнімділігі мен санының аздығын, ауыл шаруашылығы өнімін қайта өңдеу, сақтау және өткізу саласының дамымағандығын, жер ресурстарының сарқылуын, азық-түлік пен техника импортына тәуелділікті есептеу керек.

Бұл міндеттерді іске асыру үшін: мемлекеттік астық ресурстарын тиімді басқару; отандық өндірушілерден астықты қолайлы бағамен сатып алу; астықтың ішкі нарығындағы баға интервенциялары; бәсекеге қабілетті өсімдік шаруашылығы өнімін өндіру мақсатында отандық ауыл шаруашылығы өндірушілерін қолдау қажет. Бұл шараларды жүзеге асыру азық-түліктік астықтың мемлекеттік резервтерін тұрақтандыруға; астық өндірісінің тұрақты өсуін және астыққа және оны қайта өңдеу өнімдеріне ішкі бағалардың тұрақтануын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қазақстан экономикасы секторларының артта қалуына алып келетін немесе керісінше оларға салыстырмалы артықшылықтар беретін факторлардың ықпалын ескере отырып, ішкі және сыртқы азық-түлік нарықтарының даму үрдістерін талдауды, жоспарлауды және болжауды жетілдіру

негізінде АӨК стратегиялық басқаруды ұйымдастыруға неғұрлым барабар ғылыми тәсілдерді іздестіру қажет [9].

Қазақстанның азық-түлік саласының стратегиялық дамуы орта және ұзақ мерзімді мақсатты болжамдардың кең спектрін қамтиды. Болжаудың кең таралған әдістеріне: сараптамалық болжау, технологиялық болжау, нормативтік болжау, сценарий әдісі жатады. Болжау әдістерін қолданған кезде сандық ақпаратқа артықшылық беріледі. Сандық ақпараттың артықшылығы бар, ол дәл математикалық әдістер мен модельдерді қолдануға және жағдайдың даму тенденцияларын белгілі бір дәлдікпен, сенімді аралықтарды, есептеу кезінде мүмкін болатын қателіктерді және т.б. көрсете отырып анықтауға мүмкіндік береді.

Қазақстанның АӨК дамуының ұзақ мерзімді болжамын негіздеу кезінде факторлық-нысаналы басқарудың базалық элементтерін пайдаланған орынды. Мұндай элементтерге жетекші факторлық және мақсатты бағыттар бойынша стратегиялық болжау кіреді. Балама сценарийлер әдіс-темесін факторлық-мақсатты тәсілмен біріктіре отырып, агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың толыққанды болжамдық көрінісін алуға болады.

Орташа оптимистік сценарий бойынша 2030 жылға қарай Қазақстан халқының жоғары сапалы және экологиялық таза тамақ өнімдеріне қажеттілігін қамтамасыз етуге бағдарланған өндірістік саланы дамытудың прогрессивті моделін толық көлемде іске асыруды болжауға болады. Жалпы алғанда, орташа оптимистік сценарий жаһанданудың күрделі жағдайларында Қазақстанның азық-түлік саласындағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін басқарушылық қызметтің жоғары деңгейін болжайды және мемлекеттің, азық-түлік тауарларын өндірушілер мен түпкі тұтынушылардың стратегиялық мүдделерін үйлесімді үйлестіретін азық-түлікті молықтыруды басқарудың бірыңғай жүйесін ұйымдастырудың қажеттіліктерін барабар көрсетеді [10].

Динамикалық (трендтік) модельдерді, елдік формулалар мен функцияларды пайдалану негізінде біз 2021 жылға дейінгі кезеңге ҚР Өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы өнімдерін өндірудің болжамды көлемдері (орташа оптимистік сценарий бойынша) 2 формуламен айқындалады.

$$Y_p = a + bx_i, \quad (2)$$

мұндағы Y_p – болжамды көрсеткіш;

x_i – жылдардың шартты мәні;

$a + b$ – регрессия параметрлері.

Трендті талдау болашақта не болатынын бағалауда орын алған оқиғаның

біршама жуықтайтынын түсінуге негізделген. Бұл талдау болашақта мүмкін болатын сәйкестендіру үшін өткен нарықтық тенденцияларды анықтау тәсілі болып табылады.

Мал шаруашылығында өнімнің үлкен үлесі халықтың жеке қосалқы шаруашылықтарында өндіріледі, бұл төмен өнімділіктің себебі болып табылады, ішкі нарықта өсіп келе жатқан тұтынуды қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді, жоғары өзіндік құнға және бәсекеге қабілеттіліктің төмендеуіне, соның салдарынан импортқа тәуелділіктің қалыптасуына әкеледі.

2020 жылғы 1 қаңтардағы деректер бойынша ірі қара малдың 55,7%-ы, қой мен ешкінің 57%-ы, шошқаның 60%-ы, жылқының 47%-ы және құстың 25%-ы ұсталады. Сондай-ақ мал шаруашылығы өнімдері нарығының дамуы мынадай себептер бойынша тежеледі:

- мал шаруашылығы өнімдеріне баға қалыптастырудың маусымдық сипаты; ауыл шаруашылығы өнімдері экспортының шикізаттық сипаты;

- малды бордақылау және экспортқа ұйымдасқан түрде жіберу бойынша дамыған инфрақұрылымның болмауы.

Аталған проблемалар мынадай іс-шараларды жүзеге асыру кезінде мүмкін болады: мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен мал шаруашылығы өнімдерінің әлеуметтік маңызы бар түрлері бойынша сатып алу операцияларын және баға интервенцияларын жүргізу, бұл ішкі бағаларды тұрақтандыруды және мал шаруашылығы өнімдеріне инфляцияны төмендетуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді; мал шаруашылығы өнімдерінің экспорты көлемін ұлғайту және олардың импорты көлемін азайту.

АӨК қайта өңдеу кіші кешенінің қазіргі жай-күйін тұрақты және өндірістің өсуі үшін елеулі әлеуеті бар деп бағалауға болады. Алайда, елдің шикізатпен қамтамасыз етілуіне қарамастан, қайта өңдеу өнімдерімен жабдықтау деңгейі өте төмен болып қалуда. Мысалы, соңғы 5 жылда негізгі өнім түрлері бойынша өндірістің жалпы көлеміндегі ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу үлесі мынадай: ет бойынша – 22%, сүт бойынша – 28%, жеміс-көкөніс дақылдары бойынша – 4,8% [11].

Нәтижесінде республиканың ішкі азық-түлік нарығы импортқа тәуелділіктің жоғары деңгейімен сипатталады. 2019 жылы импортталатын қайта өңделген өнімнің жалпы көлемі 2012 жылмен салыстырғанда 2,1 есе өсті. Әсіресе ет-сүт, май-тоң май өнімдері мен жеміс-көкөніс консервілері нарығындағы импорттық өнімнің үлесі жоғары: сүт пен кілегей - 72%, жеміс-көкөніс консер-

вілері – 70,5%, ірімшік пен сүзбе – 58,3%, шұжық өнімдері – 44,8%, сары май – 32,8%.

Қайта өңдеу секторының дамуын тежейтін негізгі факторлар мыналар болып табылады: шикізаттың төмен сапасы мен тапшылығы, сондай-ақ шикізатты дайындау, тасымалдау және сақтау логистикасының дамымауы, демек қайта өңдеу қуаттарының толық жүктелмеуі; сауда-логистикалық инфрақұрылымның дамымауы (бұл өндірістік нарықта көптеген ұсақ кәсіпорындардың жұмыс істеуіне және өнімнің негізсіз қымбаттауына әкеп соғады) [12].

Талдау көрсеткендей, азық-түлікке деген ішкі қажеттілікті қамтамасыз ету үшін мынадай басым өнім түрлерін: құс етін, ет өнімдерін, сүт өнімдерін, балықты, өсімдік майын, жеміс-көкөніс өнімдері мен қантты өндіруді дамыту қажет. ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректері бойынша 2021 жылы жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды жаңғырту және жаңа кәсіпорындарды енгізу арқылы қайта өңдеу қуаттарын кеңейту жоспарлануда: ет өңдеу кәсіпорындары – 52,0 мың жылына шикізат тоннасы, сүт өңдеу кәсіпорындары – 134,6, картоп және жеміс-көкөніс кәсіпорындары – 540, өсімдік майы – 2051, қант – жылына 1216 мың тонна шикізат.

Тұжырымдар. Қорытындылай келе, зерттеу нәтижелері бойынша ауыл шаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін:

1. Шаруашылық жүргізудің мынадай басым бағыттары бойынша жүзеге асырылуы тиіс АӨК ұйымдық-экономикалық құрылымын жетілдіру: ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді қаржылық сауықтыру; шаруашылық ішілік қатынастардың оңтайлы модельдерін, өндіріс пен еңбекті ұйымдастыру нысандарын енгізу;

2. АӨК-дегі интеграцияны дамыту: ауыл шаруашылығы өнімін өндіру, қайта өңдеу және өткізу жөніндегі ауыл шаруашылығы өндірістік кооперациясы; ауыл шаруашылығы кредиттік кооперациясы;

3. Жеке қосалқы шаруашылықтарда өндірілген ауыл шаруашылығы өнімін өткізу үшін тұтыну кооперациясы; сатып алуды, сақтауды, тасымалдауды, қайта өңдеуді және өткізуді біріктіретін агроөнеркәсіптік құралымдарды дамыту;

4. Материалдық ресурстардың тиімді нарығын қалыптастыруды көздейтін аграрлық нарықтарды ұйымдастыру: өндіріс пен өткізудің көлденең және тік интеграциясы есебінен өнімді өндірушіден соңғы тұтынушыға дейінгі; сатып алу және тауар интервенцияларын жүргізу қажет.

Осылайша, агроөнеркәсіптік кешеннің тұрақты дамуы, яғни әр түрлі агроөнер-

кәсіптік құрылымдарды құрумен және тиімді жұмыс істеумен байланысты. Атап айтқанда, ауыл шаруашылығы кооперативтерін қалыптастыру және олардың жұмыс істеуі ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту үшін жағдайлар жасауға, өңірдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, ауыл халқының өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыруға және экологиялық қауіпсіз ауыл шаруашылығы өндірісін енгізуге ықпал ететін болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Беленов О.Н. Конкурентоспособность стран и регионов / О.Н.Беленов, А.А. Анучин: учебное пособие. – М.: КноРус. - 2019 – 142 с.
- 2 Азатбек, Т.А. Конкуренция и конкурентоспособность/Т.А. Азатбек, Н.Д. Есмагулова: уч. пособие.-Алматы: TechSmith, 2018.- 280 с.
- 3 Послание Первого Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность, 2017.- 10с.
- 4 Ашимбаева, А.Т. Национальная экономика Казахстана в условиях глобализации / А.Т. Ашимбаева.- Алматы, 2015.- 408 с.
- 5 Филимонова, Н.Г. Оценка экономического механизма аграрного сектора как инструмент обеспечения продовольственной безопасности региона / Н.Г.Филимонова, М.Г.Озерова // Национальные интересы: приоритеты и безопасность.- 2016.-№ 2.-С. 81-93.
- 6 Тиреуов, К.М. АПК Казахстана в условиях глобализации экономики: моногр. / К.М. Тиреуов: монография.- Алматы, 2016.- 229 с.
- 7 Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 09.11.2020).
- 8 Аникеева, О.П. Социальная ответственность бизнеса и международная конкурентоспособность / О.П. Аникеева: учебник.-М.: Юрайт, 2019. - 169 с.
- 9 Тиреуов, К.М. Перспективы повышения безопасности продовольствия на рынке животноводческой продукции Казахстана / К.М. Тиреуов, Г.Рахимжанова // Проблемы агро-рынка.- 2019.- № 2. - 131-137 с.
- 10 Комарова, И.П. Устойчивая конкурентоспособность компаний высокотехнологичных отраслей / И.П. Комарова.- М.: Русайнс. - 2017. - 118 с.

11 Министерство сельского хозяйства РК [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.gov.kz> (дата обращения: 09.11.2020).

12 Kalykova, B. Rural territories of Kazakhstan: realities, problems and solutions / B. Kalykova // Problems of AgriMarket. - 2020. - № 3 (44). - P. 209-215.

References

- 1 Belenov O.N. Competitiveness of countries and regions / O. N. Belenov, A. A. Anuchin: training manual. –M.: KnoRus.- 2019 - 142 p.
- 2 Azatbek, T.A. Competition and competitiveness / T.A. Azatbek, N.D. Esmagulova: training manual. - Almaty: TechSmith, 2018. - 280 p.
- 3 Message of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan “The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness, 2017.- 10p.
- 4 Ashimbayeva, A.T. National economy of Kazakhstan in the context of globalization / A.T. Ashimbayeva. - Almaty, 2015. - 408 p.
- 5 Filimonova, N.G. Assessment of economic mechanism of agricultural sector as a tool for ensuring food security in the region / N.G. Filimonova, M.G. Ozerova // National interests: priorities and security. - 2016. –№ 2. - P. 81-93.
- 6 Tireuov, K.M. AIC of Kazakhstan in the context of economic globalization: monograph. / K.M. Tireuov: monograph.- Almaty, 2016.- 229p.
- 7 Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 09.11.2020).
- 8 Anikeeva, O.P. Social responsibility of business and international competitiveness / O.P.Anikeeva: textbook.-M.: Yurayt.-2019.-169p.
- 9 Tireuov, K.M. Prospects for increasing food safety on livestock products market in Kazakhstan / K.M. Tireuov, G. Rakhimzhanova // Problems of AgriMarket.-2019.-No.2.-P.131-137.
- 10 Komarova, I.P. Sustainable competitiveness of companies in high-tech industries / I.P. Komarova.- M.: Ruscience. -2017. - 118 p.
- 11 Ministry of Agriculture RK [Electronic resource].- 2020.-URL: <http://www.gov.kz> (date of access: 09.11.2020).
- 12 Kalykova, B. Rural territories of Kazakhstan: realities, problems and solutions / B. Kalykova // Problems of AgriMarket. - 2020. - № 3 (44). - P. 209-215.

Авторлар туралы ақпараттар:

Омарбакиев Лутпулла Амурулламович, экономика ғылымдарының докторы, «Қаржы» кафедрасының профессоры, «Тұран» университеті, 050013, Сәтпаев к-сі, 16-а, Алматы, Қазақстан, omarbakiev@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3474-6244>

Жарылқасын Жарылқап Қойбақұлы, PhD докторанты, «Әлемдік және ұлттық экономика» кафедрасы, «Тұран» университеті, 050013 Сәтпаев к-сі, 16-а, Алматы, Қазақстан, jarylqap@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4133-7801>

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТРАСЛИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАЛАРЫН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ

STATE REGULATION OF AGRICULTURAL SECTOR

Э. АЛИМКУЛОВА^{*1}

К.Э.Н.

Д. АЙТМУХАНБЕТОВА²

К.Э.Н.

¹Международный казахско-турецкий университет им. Х.А.Ясауи, Туркестан, Казахстан²Казахский национальный аграрный исследовательский университет,

Алматы, Казахстан

*электронная почта автора: elvira7_8@mail.ru**Э. АЛИМКУЛОВА^{*1}**

Э.Ф.К.

Д. АЙТМУХАНБЕТОВА²

Э.Ф.К.

¹Х.А.Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан²Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан*автордың электрондық поштасы: elvira7_8@mail.ru**E. ALIMKULOVA^{*1}**

C.E.Sc.

D. AITMUKHANBETOVA²

C.E.Sc.

¹H.A.Yasau International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan²Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan*corresponding author e-mail: elvira7_8@mail.ru

Аннотация. Государственная политика регулирования аграрного сектора ориентирована на реализацию программ обеспечения продовольственной безопасности, повышение доступности финансирования для субъектов АПК, оптимальных режимов их налогообложения, субсидирования, кредитования, поддержку инновационных проектов по семеноводству, племенному делу, удешевлению стоимости воды, минеральных удобрений, протравителей семян и гербицидов, горюче-смазочных материалов, лизингу оборудования и техники. Механизм выделения кредитных средств соответствует принципам возвратности, срочности, платности, направленных на достижение конкретных целей. В статье дана оценка современным действующим системам кредитования сельских товаропроизводителей: закупа зерна; через систему сельских кредитных товариществ; обеспечения сельскохозяйственной техникой и оборудованием на лизинговой основе; производства и закупа животноводческой продукции; организации проведения весенне-полевых и уборочных работ. Отмечается необходимость оптимизации государственного регулирования на основе аграрного протекционизма. Государство должно стать субъектом регулирования конкуренции на отечественном рынке, что позволит повысить конкурентоспособность национального аграрного производства. Выявлено, что прямая бюджетная поддержка цен на продукцию аграрного сектора способна обеспечить рентабельность отрасли сельского хозяйства. Авторы считают, что одним из успешных механизмов в мировой практике является рынок финансовых институтов для обеспечения АПК долгосрочными и недорогими кредитными ресурсами. Подчеркивается, что важное значение имеют системы стимулирования производства, сбыта семян, сертификации и другие организационно-экономические меры государственной поддержки селекции и отдельных звеньев семеноводства зерновых культур.

Аңдатпа. Аграрлық секторды реттеудің мемлекеттік саясаты азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағдарламаларын іске асыруға, АӨК субъектілері үшін қаржыландырудың қолжетімділігін, оларға салық салудың, субсидиялаудың, кредиттеудің оңтайлы режимдерін

арттыруға, тұқым шаруашылығы, асыл тұқымдық іс бойынша инновациялық жобаларды қолдауға, судың, минералдық тыңайтқыштардың, тұқым улағыштар мен гербицидтердің, жанар-жағармай материалдарының, жабдықтар мен техника лизингінің құнын арзандатуға бағдарланған. Кредит қаражатын бөлу тетігі нақты мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған қайтарымдылық, мерзімділік, ақылшылық қағидаттарына сәйкес келеді. Мақалада ауыл тауар өндірушілерін несиелендірудің қазіргі заманғы жүйелеріне баға берілген: астық сатып алу; ауылдық несие серіктестіктері жүйесі арқылы; лизинг негізінде ауыл шаруашылығы техникасымен және жабдықтарымен қамтамасыз ету; мал шаруашылығы өнімдерін өндіру және сатып алу; көктемгі егіс және егін жинау жұмыстарын жүргізуді ұйымдастыру. Аграрлық протекционизм негізінде мемлекеттік реттеуді оңтайландыру қажеттілігі атап өтілген. Мемлекет отандық нарықта бәсекелестікті реттеу субъектісі болуы тиіс, бұл ұлттық аграрлық өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Аграрлық сектор өніміне бағаны тікелей бюджеттік қолдау ауыл шаруашылығы саласының рентабельділігін қамтамасыз етуге қабілетті екені анықталды. Авторлар әлемдік практикадағы табысты тетіктердің бірі АӨК-ні ұзақ мерзімді және арзан кредиттік ресурстармен қамтамасыз етуге арналған қаржы институттарының нарығы болып табылады деп санайды. Өндірісті ынталандыру, тұқым сату, сертификаттау және басқа да ұйымдастырушылық-экономикалық шаралар, дәнді дақылдардың тұқымдары мен жекелеген буындарын мемлекеттік қолдау жүйелері маңызды мәнге ие екендігі атап өтілген.

Abstract. The State policy of regulation of agricultural sector is focused on the implementation of food security programs, increasing the availability of financing for agribusiness entities, optimal regimes of their taxation, subsidies, lending, support for innovative projects in seed production, breeding, reducing the cost of water, mineral fertilizers, seed disinfectants and herbicides, fuels and lubricants, equipment and machinery leasing. The mechanism for allocation of loans funds corresponds to the principles of repayment, urgency, payment, aimed at achieving specific goals. The article gives an assessment of modern operating systems of lending to rural producers: grain purchase; through the system of rural lending partnerships; provision of agricultural machinery and equipment on lease basis; production and purchase of livestock products; organization of spring field and harvesting works. The need to optimize government regulation based on agricultural protectionism is noted. The State should become the subject of regulation of competition on domestic market, which will increase the competitiveness of national agricultural production. It was revealed that direct budgetary support for prices for agricultural products is able to ensure the profitability of agricultural sector. The authors believe that one of the most successful mechanisms in the world practice is market of financial institutions aimed to provide the AIC with long-term and inexpensive loan resources. It is emphasized that the systems of stimulation of production, sale of seeds, certification and other organizational and economic measures of public support for selection and individual links of seed production of grain crops are of great importance.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельхозтоваропроизводители, производство, агропродовольственный рынок, агробизнес, государственное регулирование, кредитные ресурсы, субсидирование, семеноводство, племенное дело.

Түйінді сөздер: ауыл шаруашылығы, ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілер, өндіріс, аграрлық азық-түлік нарығы, агробизнес, мемлекеттік реттеу, кредиттік ресурстар, субсидиялау, тұқым шаруашылығы, асыл тұқымдық іс.

Key words: agriculture, agricultural producers, production, agri-food market, agribusiness, government regulation, loan resources, subsidies, seed production, breeding.

Введение. Национальная аграрная политика является важной частью единой системы экономической политики государства, которая выражает суть первоочередных задач (проблем) и определяет способы их решения, а также характеризует роль и место агропромышленного комплекса в многоотраслевой системе экономики страны [1].

В рыночной системе планы принимаются и осуществляются действующими субъектами рынка. Непосредственно на рынке происходит согласование интересов производителей и потребителей. В результате достижения баланса между спросом и предложением формируются рыночные цены.

Для того чтобы попытаться объективно оценить наиболее рациональное сочетание государственного регулирования и ры-

ночных рычагов и выявить влияющие на их соотношение факторы, необходимо учитывать специфику аграрного производства. Особенности аграрного производства тесно связаны с рисками и неустойчивостью вследствие своей зависимости от природно-климатических и метеорологических условий. Другая сторона специфики состоит в том, что продукты питания являются необходимыми для нормальной жизнедеятельности людей.

Сочетание первостепенной важности аграрной продукции и высокой зависимости ее производства от внешних условий усиливает необходимость государственного вмешательства в аграрные процессы и требует особого подхода к анализу ситуации и выбору наиболее взвешенных и действенных мер для достижения поставленных целей [2].

Материалы и методы исследования.

Одним из наиболее важных принципов аграрного регулирования, который из этого вытекает, является принцип протекционизма в сельском хозяйстве, который непосредственно связан с ключевым тезисом продовольственной безопасности страны.

Он заключается в том, что в условиях открытого агропродовольственного рынка страны возможно его завоевание более конкурентоспособной аграрной продукцией (в частности экспортной, за счет ее субсидирования правительствами других стран). Более выгодное предложение стимулирует население покупать дешевую импортную продукцию. В свою очередь, отсутствие спроса на отечественное продовольствие приводит к упадку национального производства продуктов. Когда национальное производство сворачивается, внешнее предложение отчасти приобретает политическое значение, и манипуляции с предложением или ценами могут быть увязаны с получением определенных политических дивидендов [3].

Во многих странах осуществляется государственная политика поддержки сельского хозяйства или так называемый «аграрный протекционизм», что позволяет поддерживать конкурентоспособность производства товаров страны.

В зависимости от общего состояния внутреннего производства главные направления его государственного регулирования можно классифицировать как меры, осуществляемые в условиях недостаточного производства, не соответствующего внутреннему спросу; перепроизводства.

Зерно становится основной экспортной продукцией страны и его эффективное производство обеспечивающее конкурентоспособность как на внутреннем, так и внешнем рынках является одним из главных приоритетов аграрной политики.

Результаты и их обсуждение. Государственная протекция или поддержка агропромышленного комплекса республики в целом осуществляется посредством программ субсидирования, кредитования и финансирования расходов.

Программы субсидирования имеют строгий целевой характер, направлены на поддержку стратегически значимых проектов. Примерами могут быть программы поддержки семеноводства, племенного дела, удешевления стоимости воды, минеральных удобрений, протравителей семян и гербицидов, горюче-смазочных материалов, ставки вознаграждения по лизингу оборудования и техники, кредитных ресурсов банков второго уровня, страхования в растениеводстве.

Программы кредитования соответствуют общим принципам кредитования – возвратности, срочности и платности. Они также направлены на достижение конкретных целей. К действующим программам кредитования АПК относятся: кредитование закупа зерна; сельских товаропроизводителей через систему сельских кредитных товариществ; обеспечение сельхозтехники и оборудованием на лизинговой основе; кредитование производства и закупа животноводческой продукции; организации проведения весенне-полевых и уборочных работ [4].

В зависимости от развитости частного рынка капитала и финансовых институтов разные государства выработали свои подходы к обеспечению доступности финансирования для субъектов АПК. При этом, необходимость государственной поддержки доступного кредитования и других его видов для фермеров признается как в развитых странах, входящих в ОЭСР, так и развивающихся.

Одним из успешных механизмов в мировой практике является обеспечение частного рынка финансовых институтов, участвующих в финансировании АПК долгосрочными и недорогими кредитными ресурсами.

В США действует система фермерского кредита (Farm Credit System – СФК), которая имеет столетнюю историю, по существу является кооперативной структурой. СФК является общенациональной сетью

кредитных институтов и специализированных вспомогательных организаций. Ее миссия заключается в организации надежного финансирования роста качества жизни сельского населения и развития фермерских хозяйств посредством предоставления им кредитов по приемлемым процентным ставкам, обеспечивая страхование и предоставление сопутствующих услуг. Она существует с 1916г., имеет 12970 работников и обслуживает свыше 500 тыс. заемщиков из числа фермеров, владельцев ранчо (скотоводов), сельских домохозяйств, производителей аквакультур, лесозаготовителей, агробизнеса, сельскохозяйственных и обслуживающих село (инфраструктурных). Финансовые организации системы предлагают также такие востребованные инструменты, как лизинг техники и оборудования, софинансирование, страхование и другие. Привлечение средств осуществляется Федеральной корпорацией по финансированию банков путем выпуска облигаций на рынках капитала.

В Германии государственный банк Рентенбанк (Rentenbank) имеет свободный доступ на рынки капитала и выгодные условия благодаря наличию государственной гарантии по своим обязательствам. Удешевление займов фермерам осуществляется посредством рефинансирования ранее выданных кредитов коммерческими и кооперативными банками. В Японии учреждена финансовая корпорация (Japan Finance Corporation) (далее – корпорация), объединившая 4 государственные корпорации, включая Финансовую корпорацию в сельском хозяйстве, лесном и водном хозяйстве. Корпорация реализует различные программы субсидирования и льготного финансирования проектов, поддерживает фермеров долгосрочными займами для противостояния краткосрочным проблемам (землетрясение, цунами, падеж скота, падение цен на агропродовольственные продукты) и предоставляет фермерам компенсацию части потерь между ценами в текущем году и средними историческими ценами.

В целях стимулирования финансирования частными банками Корпорация оказывает консультации по оценке рисков финансирования аграрных проектов, проводит операции секьюритизации займов. Национальный банк для сельского хозяйства и сельского развития Индии (далее – NABARD) использует различные инструменты поддержки и источники фондирования (государственные средства, внутренние и международные займы). В рамках

финансовых услуг банк осуществляет финансирование инвестиционных проектов АПК, предоставление кредитных линий, рефинансирование кредитов, выданных другими финансовыми организациями, развитие системы микрокредитования и создание специальных фондов для социально уязвимых слоев населения.

Кроме того, NABARD предоставляют нефинансовые меры поддержки в виде обучения, тренингов, консультаций, развития инновационных моделей и практик для субъектов АПК и финансовой системы в сельской местности. Национальный Банк Экономического и Социального Развития Бразилии (BNDES) реализует 15 программ развития сельского хозяйства. Помимо традиционных финансовых продуктов (прямое кредитование, фондирование финансовых институтов, лизинг, кредитные линии для продвижения экспорта), банк поддерживает бразильские предприятия через инструменты долевого финансирования, выделяет гранты и субсидии на инновационные и технологические проекты через специализированные фонды. В России действуют государственные Россельхозбанк и Росагролизинг [5]. Компании регулярно капитализируются из федерального бюджета, осуществляют прямое финансирование фермеров.

В 2020г. в Казахстане планируется выплатить в агропромышленном комплексе 294 млрд. субсидий, в 2019г. сумма государственной поддержки составила порядка 324 млрд., с учетом закрытия долгов прошлых годов, осуществляется субсидирование АПК по 16 направлениям по 47 видам субсидий [6].

Государственная поддержка осуществляется через инвестиционное субсидирование, субсидирование ставок вознаграждения по кредитам и лизингу, субсидирование на повышение продуктивности животноводческой продукции и стоимости сырья, сданного на переработку. Также действуют базовые субсидии по удешевлению стоимости минеральных удобрений, пестицидов и семян. Осуществляется льготное кредитование через институты развития АО «НУХ «КазАгро». Кроме того, действуют льготные налоговые режимы для субъектов АПК, в частности специальный налоговый режим для юридических лиц и упрощенный единый земельный налог для крестьянских и фермерских хозяйств.

При оценке эффективности программ государственного протекционизма и сте-

пени их влияния на конкурентоспособность продукции следует исходить из того, насколько установленный механизм и объемы расходов по тем или иным мерам позволяют достигнуть поставленных задач.

Субсидирование семеноводства осуществляется для повышения продуктивности растениеводства. Основная цель государственной политики в последние годы – это повышение конкурентоспособности и, как следствие, снижение себестоимости и повышение качества продукции, имеющее большое значение. Кроме того, поддержка семеноводства рассматривается как необходимая часть программы поддержки зернового экспорта, поскольку основной объем удешевленных семян составляет пшеница.

Изменена система страхования в АПК, с 2020г. она добровольная. Кроме того, отныне государство будет субсидировать не страховые выплаты, а приобретение фермерами страховых полисов, которые могут использоваться и как дополнительное обеспечение при получении кредитов в банках. Услуги агрострахования будут предоставляться в электронном формате через цифровую платформу для бизнеса «QOLDAU». С помощью этой же площадки будут проводить космомониторинг посевных полей при установлении страхового случая.

Определенный интерес представляет и система стимулирования производства и сбыта семян через договорные цены, льготное налогообложение и кредитование, а также система сертификации и ряд других организационно-экономических мер, связанных с государственной поддержкой селекции и отдельных звеньев семеноводства зерновых культур. Применение комплекса подобных мер позволяет зарубежным странам с развитым зерновым производством и рынком семян поддерживать селекцию и семеноводство на достаточно высоком конкурентоспособном уровне, ускорять сортосмену, надежно обеспечивать товарные посевы зерновых культур высококачественными и относительно дешевыми сортавыми семенами [7].

В Казахстане семеноводство зерновых культур позже других отраслей растениеводства вступило на путь специализации и концентрации производства, и в современных условиях хозяйствования является одной из наименее специализированных отраслей.

В настоящее время допущено к использованию в производстве по Республике Казахстан и за ее пределами 183 сортов

и гибридов, из них 172 в РК, в том числе: 31 – озимой пшеницы и тритикале, 30 – кукурузы, 25 – яровой пшеницы, 22 – зернобобовых, 22 – кормовых, многолетних трав, 18 – ячменя, 8 – овса, 7 – сахарной свеклы, 5 – масличных, 4 – риса. Они занимают 3,0 млн га в Казахстане и в странах ближнего зарубежья (Россия, Таджикистан, Кыргызстан). Американская компания «Baumgartner Agriculture Science and Service» (BASS) и казахстанская «Kusto Group» создают в Казахстане совместное предприятие по производству семян кормовых культур с использованием передовых технологий. В первый год объем инвестиций составит порядка 25 млн долл. с дальнейшим увеличением. Задачей совместного предприятия является обеспечение фермеров Казахстана качественными, адаптированными к климатическим условиям страны семенами.

Производство высококачественных семян непосредственно повлияет на урожайность культур и станет основой роста кормопроизводства страны. Также использование казахстанскими фермерами качественных семян, в части своей высокой урожайности, сможет значительно снизить себестоимость затрат фермеров, повысить рентабельность растениеводства. Появление такой специализированной компании в области семеноводства является очень важным шагом для развития растениеводства страны. Передовые технологии в этой отрасли позволяют акцентировать процессы не только на производстве семян, но и на селекционной работе [8].

Министерство сельского хозяйства РК разработало новый механизм субсидирования семеноводства. Согласно ему, фермеры будут возвращать треть стоимости субсидированных семян государству после уборки урожая, эти деньги будут поступать в Фонд развития семеноводства. Государством реализуется новый механизм субсидирования семеноводства, предусматривающий получение сельскими товаропроизводителями у реализатора семян первой репродукции или элитных семян по минимальной норме, на безвозмездной основе.

Государство, в свою очередь, возмещает реализатору полную стоимость отпущенных семян по норме. Сельский товаропроизводитель осенью после уборки урожая возвращает 30% стоимости семян в Фонд развития семеноводства. Фонд аккумулирует и направляет возвратные денежные средства на приобретение и модернизацию основных средств (техники и оборудования)

водства: новые подходы к формированию и реализации / А.А.Шутков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 2020.- № 3. - С. 2-9.

2 Яркова, Т. Результаты реализации государственной аграрной политики на современном этапе развития экономики / Т. Яркова // АПК: экономика, управление. – 2020. - №3. – С. 14- 25.

3 Тургель, И.Д. Оценка регулирующего воздействия в постсоветских странах: результаты, проблемы, перспективы / И.Д. Тургель, А.Ж. Панзабекова // Управленческие науки. -2018.- Т.8.- №2.- С.84-93.

4 Кантарбаева, Ш.М. Оценка регулирующего воздействия государства на развитие аграрного производства/ Ш.М. Кантарбаева //Проблемы агрорынка. – 2019.- № 4 .- С. 19-25.

5 Шарипов, С.А. Формирование конкурентных преимуществ сельскохозяйственных предприятий на основе инноваций / С.А Шарипов, Г.А Харисов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2020. - № 4. – С.2 -7.

6 Ахметова, К.А. Государственное регулирование аграрного сектора Казахстана / К.А. Ахметова, А.Ж. Тержанова, А.А. Ахметова //Проблемы агрорынка.- 2020.-№ 3.- С.60-66.

7 Полушкина, Т.М. Эффективность государственного регулирования сельского хозяйства/ Т.М. Полушкина // Фундаментальные исследования.- 2020. - № 6.- С. 108-112.

8 Искендинова, С.К. Проблемы субсидирования сельского хозяйства / С.К. Искендинова, Р.К. Конуспаев, Т.Ж. Демесинов // Вестник Каргу. Сер. Экономика. – 2019. - № 4(96).- С.61-66.

9 Мухамедов, А.У. Развитие агропромышленного комплекса Республики Казахстан/ А.У. Мухамедов, А.У. Тасмаганбетов, М.А. Турганбаев // Вестник университета «Туран». – 2020. - №1 (85).- С.76 – 82.

References

1 Shutkov, A.A. Resource-innovative strategy of the growth of agro-industrial production: new approaches to the formation and implementation / A.A. Shutkov // Economy of agricultural and processing enterprises.- 2020.- No.3.-P. 2-9.

2 Yarkova, T. Results of the implementation of State agricultural policy at present stage of economic development / T. Yarkova // Agroindustrial complex: economics, management. - 2020. - No. 3. - P. 14-25.

3 Turgel, I.D. Assessment of regulatory impact in post-Soviet countries: results, problems, prospects/ I.D. Turgel, A.Zh. Panzabekova// Management Sciences.-2018.- V.8.-No.2.-P.84-93.

4 Kantarbaeva, Sh.M. Assessment of the regulatory impact of the State on agricultural production development / Sh.M. Kantarbaeva // Problems of AgriMarket.- 2019.- No.4.- P. 19-25.

5 Sharipov, S.A. Formation of competitive advantages of agricultural enterprises based on innovations/ S.A. Sharipov, G.A. Kharisov // Economy of agricultural and processing enterprises. - 2020. - No. 4. - P.2-7.

6 Akhmetova, K.A. State regulation of agricultural sector of Kazakhstan / K.A. Akhmetova, A.Zh. Terzhanov, A.A. Akhmetova // Problems of AgriMarket. - 2020. - No. 3. - P. 60-66.

7 Polushkina, T.M. The effectiveness of State regulation of agriculture / T.M. Polushkina // Fundamental research.-2020.-No.6.- P. 108-112.

8 Iskendirowa, S.K. Issues of subsidizing agriculture / S.K. Iskendirowa, R.K. Konuspayev, T. Zh. Demesinov // Bulletin Kargu. Ser. Economics. - 2019. - No. 4 (96).- P.61-66.

9 Mukhamedov, A.U. Development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan / A.U. Mukhamedov, A.U. Tasmaganbetov, M.A. Turganbaev // Bulletin of the University "Turan". - 2020. - No. 1 (85). - P.76-82.

Информация об авторах:

Алимкулова Эльвира Сихимовна, кандидат экономических наук, асоциированный профессор кафедры «Экономика», Международный казахско-турецкий университет им. Ахмеда Ясави, 161200, пр. Б. Саттарханова, 29, Туркестан, Казахстан, elvira7_8@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7428-4729>

Айтмукханбетова Дамира Алматаевна, кандидат экономических наук, асоциированный профессор кафедры «Менеджмент и организация агробизнеса», Казахский национальный аграрный исследовательский университет, 050000, пр. Абая, 8, Алматы, Казахстан, Aitmukhan.d@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7520-513X>

**ЕАЭО ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКСПОРТҚА БАҒДАРЛАНҒАН
АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМІН ӨНДІРУ**

**ПРОИЗВОДСТВО ЭКСПОРТНО ОРИЕНТИРОВАННОЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ
ПРОДУКЦИИ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ЕАЭС**

**PRODUCTION OF EXPORT-ORIENTED AGRICULTURAL PRODUCTS
IN KAZAKHSTAN IN TERMS OF THE EAEU**

С.Т. ЖҰМАШЕВА^{*1}

Э.Ф.К., доцент

Л.Т. АЛШЕМБАЕВА¹

экономика ғылымдарының магистрі

Б.Н. САБЕНОВА²

Э.Ф.К.

¹*Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан*

²*Халықаралық гуманитарлық-техникалық университеті, Шымкент, Қазақстан*

**автордың электрондық поштасы: torehanoba@mail.ru*

С.Т. ЖҰМАШЕВА^{*1}

К.Э.Н., доцент

Л.Т. АЛШЕМБАЕВА¹

магистр экономических наук

Б.Н. САБЕНОВА²

К.Э.Н.

¹*Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан,*

²*Международный гуманитарно-технический университет, Шымкент, Казахстан*

**электронная почта автора: torehanoba@mail.ru*

S.T. ZHUMASHEVA^{*1}

C.E.Sc., Associated Professor

L.T. ALSHEMBAYEVA¹

Master of Economic Sciences

B.N. SABENOVA²

C.E.Sc.

¹*Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural Development,
Almaty, Kazakhstan*

²*International Humanitarian-Technical University, Shymkent, Kazakhstan*

**corresponding author e-mail: torehanoba@mail.ru*

Аңдатпа. Қазақстанда және ЕАЭО-ға қатысушы елдерде экспортқа бағдарланған аграрлық өнім өндіруді мемлекеттік қолдау шараларының жүйесі қарастырылған, оны жетілдірудің бағыттары айқындалған. 2015-2019 жылдары жалпы ішкі өнім, ауыл шаруашылығының жалпы өнімі, ондағы өсімдік шаруашылығы саласының үлес салмағы өндірісінің орташа көрсеткіштері ұсынылды. Отандық азық-түлік экспортының перспективалары зерттелген, осы мақсатта әрбір саланың ауыл шаруашылығына мамандануын күшейту қажет. Авторлар қазіргі уақытта фитосанитариялық шаралар реттелмеген, қолдау деңгейін есептеудің бірыңғай әдістемесі, асыл тұқымды өнімді алуға қойылатын біріздендірілген талаптар, малдарды сәйкестендірудің бірыңғай тәртібі, зертханалық зерттеулер мен ветеринариялық бақылау жүргізудің бірыңғай қағидалары жоқ екенін атап өткен. Еуразиялық экономикалық одақ мемлекеттерінің бірыңғай нарығын қалыптастыру, сондай-ақ салалық бағдарламаларды әзірлеу мақсатында республиканың АӨК салаларын дамытудың қазіргі құралдары мен тетіктерін жүйелеу және үйлестіру талап етіледі. Мақалада ішкі нарықтың қажеттіліктерін қамтамасыз етуге және экспортты ілгерілету жөніндегі орталықтандырылған

сіндегі мемлекетаралық ынтымақтастықты жетілдіру, қарым-қатынас сипатының өзгеруіне негізделген халықтың жеке қосалқы шаруашылықтарын біріктіру жөніндегі ұсыныстарын негіздеу [1].

ЕАЭО құрамына 184,3 миллион тұрғыны бар 20 031 мың шаршы шақырым аумақта орналасқан Ресей, Қазақстан, Беларусь, Қырғызстан, Армения елдері кіреді, жалпы халық санындағы Ресейдің үлесі – 79,6%, Қазақстан – 10,1%, Беларусь – 5,1%, Қырғызстан – 3,6%, Армения – 1,6%. Ауыл тұрғындарының үлесі 38,2% құрайды, соның ішінде. Беларусьта – 21,9%, Ресейде – 25,8%, Қазақстанда – 41,5%, Қырғызстанда – 65,8%, Арменияда – 36,1%. Жалпы ауыл тұрғындарының ауыл шаруашылық өндірісінде қамтылғандар саны Беларусьта – 9,8%, Ресейде – 9,2%, Қазақстанда – 26,7%, Қырғызстанда – 29,3%, Арменияда – 45% [2].

Талдау көрсеткендей, жалпы ішкі өнім өндірісі орта есеппен 2015-2019жж. ЕАЭО елдері бойынша 1 764 млрд. долларды құрады, оның ішінде Ресей – 1 519 млрд. доллар (86,1%), Қазақстан – 170 млрд. доллар (9,6%), Беларусия – 56 млрд. доллар (3,2%), Армения – 12 млрд. доллар (0,7%), Қырғызстан – 7,6 млрд. доллар (0,4%). ЕАЭО елдеріндегі жалпы ішкі өнім көлемі 2019 ж. 2015 ж. салыстырғанда 20,8% артты, соның ішінде. Ресейде – 24%, Беларусьта – 14,3%, Қырғызстанда – 25,3%, ал Қазақстанда – 2,2% төмендеді.

ЕАЭО елдері бойынша 2015-2019 жж. орта есеппен 120 млрд. доллар ауыл шаруашылығының жалпы өнімі өндірілген, с. і. Ресейде – 91,3 млрд. доллар (76,1%), Қазақстанда – 13,7 млрд. доллар (11,4%), Беларусьта – 10 млрд. доллар (8,3%), Қырғызстанда – 3,2 млрд. доллар (2,7%) және Арменияда – 1,8 млрд. доллар (1,5%) құрады. Жалпы өнім көлемі ЕАЭО елдері бойынша жалпы алғанда 2015 ж. салыстырғанда 2019 ж. орта есеппен 27,6% төмендеді, соның ішінде Ресейде – 28%, Қазақстанда – 27,3%, Беларусьта – 26,2%, Арменияда – 12,8%, Қырғызстанда – 16,2% [3].

ЕАЭО елдерінде жалпы ауыл шаруашылығы өнімінің көлемінде өсімдік шаруашылығының үлесі – 46,7%, мал шаруашылығы – 53,3% құрайды, соның ішінде сәйкесінше Арменияда – 65% және 35%, Беларусьта – 43,1% және 56,9%, Қазақстанда – 49,3% және 50,7%, Қырғызстанда – 48,4% және 51,6%, Ресейде – 46,3% және 53,7% құрайды.

2015-2019 жж. жалпы ішкі өнімдегі ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің үлесі

Арменияда – 16%, Беларусьта – 16%, Қазақстанда – 7,7%, Қырғызстанда – 39,8%, Ресейде – 5,5%, ЕАЭО елдерінде 6,3% құрайды.

Беларусь бойынша ауыл шаруашылық кәсіпорындарының жалпы өнім өндіру көлеміндегі үлесі 77,5% құрайды, соның ішінде. өсімдік шаруашылығы – 58,1%, мал шаруашылығы – 93,5%; Ресейде – 50,8%, 44,9%, 57,3%, Қазақстанда – 24,6%, 34%, 13,2%, Қырғызстанда шаруа қожалықтары – 60,2%, соның ішінде, өсімдік шаруашылығы өнімдері – 69,7%, мал шаруашылығы өнімдері – 49,5%, үй шаруашылықтары – 38,1%, 28,3%, 48,5%; Арменияда үй шаруашылықтары – 97,1%, соның ішінде өсімдік шаруашылығы өнімдері – 99,6%, мал шаруашылығы өнімдері – 93,4%.

Дәнді және бұршақ дақылдарының өндірісі 2015 жылы 2015 жылмен салыстырғанда ЕАЭО елдерінде 10%, қант қызылшасы – 33%, ашық даладағы көкөністер – 8%, сүт – 6%, жұмыртқа – 6%, еттің барлық түрлері – 12%-ға өсті.

2019 жылы ірі қара мал саны 2015 жылмен салыстырғанда 2,4% артты, және 32 114 мың бас малға жетті, сиыр – 2,5%-ға және 14 314 мың бас, шошқа – 13, 2% және 29 117 мың бас, ал қой мен ешкі 1,7%-ға (48 852 мың бас), құс – 2,5%-ға (654 млн бас) азайды.

Дәнді және бұршақ дақылдарының өнімділігі 2019 ж. Арменияда 17 ц/га, Беларусьта – 30 ц/га, Қазақстанда – 11 ц/га, Қырғызстанда – 31 ц/га, Ресейде – 27 ц/га жетті; қант қызылшасы Арменияда – 294 ц/га, Беларусьта – 519 ц/га, Қазақстанда – 3 528 ц/га, Қырғызстанда – 4 515 ц/га, Ресейде – 448 ц/га; картоп Арменияда – 199 ц/га, Беларусьта – 229 ц/га, Қазақстанда – 203 ц/га, Қырғызстанда – 171 ц/га, Ресейде – 170 ц/га; көкөністер Арменияда – 265 ц/га, Беларусьта – 284 ц/га, Қазақстанда – 261 ц/га, Қырғызстанда – 199 ц/га, Ресейде – 248 ц/га.

Зерттеулер көрсеткендей, нақты жан басына шаққандағы ет өндірісі: Арменияда – 36 кг, Беларусьта – 132 кг, Қазақстанда – 61 кг, Қырғызстанда – 33 кг, Ресейде – 73 кг, жалпы 67 кг құрады, ал ғылыми негізделген тұтыну коэффициенті бойынша – 81 кг болуы тиіс, Беларусьтан басқа, қалған елдер тұтыну нормативінен төмен, яғни халықтың өз өндірістерімен қамтамасыз етілуі Арменияда – 44%, Қазақстанда – 75,3%, Қырғызстанда – 53%, Ресейде – 90%, Беларусьта – 163% құраса, ЕАЭО бойынша – 90% [4, 5].

Ғылыми негізделген тұтыну жүйесі кезінде жан басына шаққандағы сүт өндірісі – 405 кг болса, Арменияда сүтпен 55% қамтамасыз етілген, Беларусьта - 194%, Қазақстанда - 78%, Қырғызстанда - 62%, Ресейде - 53%, ЕАЭО елдері бойынша - 63%.

Жан басына шаққанда жұмыртқа өндірісі 300 дана құраса, елдер бойынша үлес салмағы Арменияда – 81%, Беларусьта – 124%, Қазақстанда – 99,6%, Қырғызстанда – 29%, Ресейде – 102%, орташа есеппен – 100% (кесте).

Жан басына шаққандағы ғылыми негізделген тұтыну коэффициенті ЕАЭО-ның барлық елдері бойынша астық, картоп, көкөністермен толық қамтамасыз етілген.

Сары май өндірісі тұтастай алғанда елдер бойынша 2019 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 10,9%-ға өсті және 433,6 мың тоннаны құрады, оның ішінде Беларусьта – 1,8%-ға (115,6 мың тонна), Қазақстанда – 13,8% (18,9 мың тонна), Ресейде – 13,2%-ға (292,3 мың тонна) өсті. ЕАЭО елдері бойынша ірімшік көлемі осы кезеңде 1%-ға төмендеп, 800,8 мың тоннаны құрады, бұл Ресейде ірімшік өндірісінің 11%-ға, Қазақстанда – 23,8%-ға төмендеуіне байланысты, ал Беларусьта – 34%-ға (242,4 мың тонна), Арменияда – 20% (22,4 мың тонна) өсті.

Кесте – ЕАЭО елдеріндегі жан басына шаққандағы өнімнің негізгі түрлерін өндіру, 2019 ж.

кг

Өнім	Армения	Беларусь	Қазақстан	Қырғызстан	Ресей	ЕАЭО
Астық	67	778	941	299	825	804
Қант қызылшасы	-	523	26	115	266	234
Картоп	136	648	211	213	151	184
Көкөністер	210	197	235	176	96	120
Еттің барлық түрі	36	132	61	33	73	73
Сүт	225	785	317	252	214	255
Жұмыртқа, дана	243	373	299	87	306	300

Ескерту: Еуразиялық экономикалық одақ, сандармен. Қысқаша статистикалық жинақ, М., 2020ж.

2019 жылы ЕАЭО елдерінде ұн өндіру көлемі 13 698 мың тоннаны құрады, 2015 жылмен салыстырғанда 7,2%-ға төмендеді, сәйкесінше Ресейде – 9 512 мың тонна немесе 4,4%, Қырғызстанда – 162,6 мың тонна немесе 4,4%, Қазақстанда – 3 308,2 мың тонна немесе 11,6%, Беларусьта – 539,4 мың тонна немесе 12,6% және Армения – 176,7 мың тоннаға немесе 3,1%-ға өсті. Жалпы алғанда, ЕАЭО елдерінің тұрғындары ұнмен қамтамасыз етілгенін атап өткен жөн.

Қант өндірісінің көлемі ЕАЭО елдері бойынша 2019 жылы 23,6%-ға өсіп, 8 306 мың тоннаны құрады, соның ішінде Ресейде – 27,3%-ға (7 310 мың тонна), Қырғызстанда – 4 есеге (99,6 мың тонна), Арменияда – 12,8%-ға (60 мың тонна), ал Беларусьта – 2,3%-ға (639 мың тонна), Қазақстанда – 18,9%-ға (197 мың тонна) төмендеді.

Осылайша, ЕАЭО елдері экономикасының аграрлық секторында ауыл шаруашылық өнімдері мен азық-түлік өнімдері өндірісінің ұлғаюы байқалады, бұл халықты экспорт пен импорт есебінен меншігіндегі азық-түлік тауарларымен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді; экономикалық тиімділік пен бәсекеге қабілеттілікті арттыру.

Ауыл шаруашылығы – бұл экономиканың неғұрлым реттелетін мемлекеттік секторларының бірі болып табылады. Мемлекеттік араласудың жоғары дәрежесі маңызды стратегиялық міндеттерді – ұлттық азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді, ауылдық жерлердің дамуын қолдауды, өндірушілер мен тұтынушылардың мүмкіндіктері арасындағы тепе-теңдікті сақтауды шешу қажеттілігіне негізделген.

Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдау – бұл кедендік және тарифтік тетіктерді, ішкі қолдауды (тікелей және жанама), экспорттық қолдауды – несиелер мен кепілдемелер, сақтандыру бағдарламалары, экспортқа байланысты тікелей төлемдер, тауарларды экспорттық тасымалдау кезіндегі жеңілдік тарифтер секілді өзара байланысты шаралар жүйесін экономикалық реттеу [6].

Ішкі қолдау шараларының жүйесіне тікелей (баға, субсидиялар, өнімді жылжытуды бақылау бағдарламасы) және жанама (зерттеулер жүргізу, өсімдіктер мен жануарларды қорғау, жерді сақтау бағдарламалары және т.б.) қолдау жатады.

ДСҰ ережелеріне сәйкес жалпы өндірісті тікелей мемлекеттік қолдау деңгейі Арменияда, Қырғызстанда, Ресейде – 5%,

Қазақстанда – 8,5% мөлшерінде белгіленген. Зерттеулер көрсеткендей, 2018 жылы Қазақстанда тікелей қолдау деңгейі – 4%, Беларусьта – 7,4%, Ресейде – 3% құрады.

Беларусьта мемлекеттік қолдаудың тікелей шаралары жалпыұлттық іс-шаралардың республикалық және жергілікті бюджеттері есебінен қаржыландыру арқылы, агроөнеркәсіптік өндіріс қызметін жүзеге асыратын субъектілермен тікелей жүзеге асырылады.

Міндетті сақтандыру ауыл шаруашылық өнімдері мен азық-түлік өнімдері нарығында сатып алу және тауарлық интервенциялар жасау, ауыл шаруашылық өнімдерін жинауды, мал мен құсты мемлекеттік қолдау көрсетумен жүзеге асырылады.

Мемлекеттік қолдау көрсету – бұл сатылған немесе қайта өңдеуге бағытталған өнім бірлігіне, ірі қара малға төленетін тікелей төлемдерді қоса алғандағы субсидиялау; баға диспаритетін анықтаған кездегі шығындарды өтеу; заңға сәйкес жеке қолдау көрсету.

Беларусьта ең үлкен қолдау (46%) несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуінен болатын шығындар үшін банктерге өтемақы төлеуге келеді. Бұл өндірушінің тікелей қолдауы, оның шектеулі жағдайдағы «сары» себетке жататын залалды жұмысының өтемақысы, өйткені бұл бағаға әсер етеді.

Талдауда көрсетілгендей, ауыл шаруашылық кәсіпорындарының төрттен бір бөлігі тиімсіз, жеңілдетілген несиелер беру қаржылық сауықтыруға ықпал етпейді, тек қосымша қарыздарға алып келеді.

Қазақстан өсімдік және мал шаруашылығын қолдау бағдарламаларын толығымен республикалық бюджеттен субсидиялайды.

Ресейде нақты өнімге байланысты мемлекеттік қолдау негізінен федералдық бюджет есебінен жүзеге асырылады (Солтүстік бұғы шаруашылығын қолдауды қоспағанда).

Ауыл шаруашылық өндірісін дамытады маңызды бағыт оны бірегейлендіру болып табылады, сондықтан мемлекеттік қолдау шараларының кешені өніммен сауда жасау үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар туғызуға мүмкіндік береді, ал қолдаудың жекелеген түрлерін шектеу мен азайту бәсекелестіктің дамуына жағдай жасайды.

Зерттеулер көрсеткендей, 2019 жылы Қазақстанның ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің ЕАЭО елдеріне экспортталатын 1 тонна ет өнімдерінің бағасы 2 476 доллар/тонна, ет өнімдеріне – 1 793

доллар/тонна деңгейінде болды, Беларусь Республикасы сәйкесінше, 2 476 доллары және 3 304 доллар/тонна деңгейінде, Ресей Федерациясы 1 722 доллар/тонна және 2 134 доллар/тонна, ет бағасы жағынан ең бәсекеге қабілетті ел – Ресей, ет өнімдері бойынша – Қазақстан Республикасы. Қазақстан Республикасындағы ең жоғары баға – 2 532 доллар/тонна, ет өнімдері бойынша Армения – 3 929 доллар/тонна [7].

Арменияда 1 тонна еттің импорттық бағасы тоннасына 1 406 доллар, ет өнімдері – 2 302 доллар/тонна, Беларусь Республикасында сәйкесінше 2 380 және 2 971 доллар/тонна, Қазақстанда – 1 325 және 2 138 доллар/тонна, Қырғызстанда – 1 300 және 2 158 доллар/тонна, Ресейде – 2 469 және 3 292 доллар/тонна. Ресейде еттің импорттық бағасы экспорттық бағадан 43%-ға, Қазақстанда ет өнімдеріне – 19% және Ресейде – 54%-ға асып түсті [8].

Сұраныстың ұсыныстан асып кетуі, яғни тауарлардың тапшылығы салдарынан азық-түлік бағалары әлемдік бағалардан асып түсетінін ескеру қажет; бағаның өсуіне қысым жасайтын сатып алушылар арасында бәсекелестік орнайды. Осылайша, негізгі маңызды өнімдердің бағасы Қазақстанда Беларусьқа қарағанда 42%-ға және Ресейге қарағанда 29%-ға жоғары.

Осы жағдайдан шығу үшін ЕАЭО елдерінің азық-түлік нарығында ауыл шаруашылық өндіріс кірістілігінің қажетті деңгейін ұстап тұратын және нарықты күтпеген бәсекелік ауытқулардан қорғайтын кепілдендірілген бағалар мен мемлекеттік араласудың бірдей механизмін енгізу қажет.

Дотациялар мен өтемақылар мақсатты қатаң түрде бағытталуы тиіс, өндіріс тиімділігінің артуына, негізгі ресурстарды тұтынуға және ауыл шаруашылық тауар өндірушілеріне төленуі керек.

ЕАЭО елдерінде баға белгілеу саласында ауыл шаруашылық өнімдеріне бағаны біріздендіру бойынша жұмыстарды кезең-кезеңімен жүргізген жөн. Бұл ретте келесі іс-шараларды қарастыру қажет: ұзақ мерзімді сақталатын өнімдерді (астық, ет, сүтті қайта өңдеу өнімдері және т.б.) интервенциялық негізделген баға, сондай-ақ олардың деңгейін анықтау кезінде нарықтық бағалар мен сатылған өнімнің өзіндік құнын ескеру қажет.

Ауыл шаруашылық өндірісінің тиімділігін арттырудың маңызды факторы – өндірістік әлеуетті (жер, еңбек және материалдық ресурстар) ұтымды пайдалануға бағытталған егіншілік пен мал шаруашылығын дәйекті жаңғырту болып табылады.

Өсімдік шаруашылығын дамытудың негізгі бағыттары – ауыл шаруашылық дақылдарының өнімділігі мен мал шаруашылығының өнімділігін арттыру.

ЕАЭО елдерінде өндірілетін ауыл шаруашылық және тамақ өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігі, сезімтал тауарлар бойынша: ет және ет өнімдеріне, жемістерге, күрішке, майлы дақылдарға және олардың қайта өңделген өнімдеріне, қант пен мақта өндірушілердің орташа жылдық бағаларын экспорттық және импорттық бағаларды талдау негізінде анықталады.

Беларусьта экспорттың үлесі сиыр етіне – 54,9%, құс етіне – 31,4%, сары майға – 66,7%, ірімшікке – 75%, көкөністерге – 22,2%, шемішке жемістеріне – 43%, сүйекті жемістерге – 54,5%, жеміс-жидек дақылдарына – 47,1%; Ресейде балық – 47,1% құрады.

Өнімдер бәсекеге қабілетті емес (егер бәсекеге қабілеттілік коэффициенті 1-ден жоғары болса). Арменияда, Қазақстанда, Қырғызстанда, Ресейде сиыр еті бәсекеге қабілетсіз; шошқа еті – Арменияда; қой еті – Қазақстанда; құс еті – Арменияда, Беларусьта, Қазақстанда, Қырғызстанда; ірімшіктер – Қырғызстанда; картоп – Қырғызстанда; бидай – Беларусьта, ЕАЭО елдеріндегі қалған өнімдер бәсекеге қабілетті.

ЕАЭО елдері өнімдерінің әр түрі бойынша бәсекеге қабілеттіліктің кешенді индикаторын анықтау келесі көрсеткіштердің жиынтығына негізделген: өндірушілердің орташа бағасы; экспорттық баға, өндірістегі экспорттың үлесі, бәсекеге қабілеттілік коэффициенті (импорттық өнімге қатысты) [9].

Беларусьта сиыр еті нарығында бәсекеге қабілеттіліктің кешенді индикаторы өнімді өндірудің едәуір көлемі (соның ішінде бір адамға), өндіріс бағасының төмендігі, экспорттың жоғары үлесі, сондай-ақ импортталған аналогтарға бәсекеге қабілеттіліктің арқасында қалыптасты.

Шошқа еті нарығында кешенді көрсеткіштің тең деңгейі Беларусь пен Ресейге тән (0,56 және 0,54). Қой етінің бәсекеге қабілеттілігінің кешенді көрсеткіші Армения мен Қазақстанда – 0,32, ал Ресейде – 0,36 болды.

Құс етінің өндіру бағасы бойынша бәсекеге қабілетті (кешенді бәсекеге қабілеттілік коэффициенті – 0,5) болып табылады. Беларусьта кешенді бағалауға импортталған аналогтарға қатысы бойынша бәсекеге қабілеттіліктің болмауы, ал басқа параметрлер бойынша төмен баға, жан басына шаққандағы өндірістің жоғары деңгейі, экспортқа бағдарлануы әсер етті.

Мұздатылған балық нарығын тек ресейлік өндірушілер мен экспорттаушылар ұсынады (0,5). Бәсекеге қабілеттіліктің кешенді көрсеткіші Беларусьта – 0,36, Қырғызстанда – 0,18, Қазақстанда – 0,33 және Ресейде – 0,26.

Сары майдың бағасы бойынша Беларусь ең бәсекеге қабілетті болып табылады, экспорт үлесі – 66,7%, кешенді көрсеткіші – 0,46; Ресейде – 0,40, бірақ сары май экспорттық тауар болып табылмайды.

Ірімшік нарығындағы бәсекеге қабілеттіліктің кешенді көрсеткіші – 0,61, Ресейде – 0,36. Беларусьта жан басына шаққанда, 21 кг ірімшік өндіріледі және оның 75% экспортталады.

ЕАЭО-да өзін-өзі азық-түлік тауарларымен қамтамасыз ету шамамен 93% құрайды, Беларусьта ет және сүт өндірісіне деген өз қажеттіліктері екі есеге өзін-өзі жауып отыр.

Беларусьта жұмыртқа нарығындағы бәсекеге қабілеттіліктің кешенді көрсеткіші 0,56 құрады, Қазақстанда – 0,47, Ресейде – 0,55; картоп бойынша Беларусьта – 0,7, Қазақстанда – 0,53, Ресейде – 0,50; көкөністер бойынша Қазақстанда – 0,44, Ресейде – 0,41, Беларусьта – 0,43; жеміс-жидектер бойынша Беларусьта – 0,48, сүйекті жемістер бойынша Қазақстанда – 0,51; бидай бойынша Ресейде – 0,75 және Қазақстанда – 0,70; жүгері дәні бойынша Ресейде – 0,74; күріш бойынша Қазақстанда – 0,63, жұмыртқа – 0,69; қант Беларусьта – 0,50, Ресейде – 0,49.

Біркелкі жағдай жасау үшін Еуразиялық экономикалық комиссия ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру және айналымы саласындағы талаптарды бірегейлендірді, тұқым өсіру шаруашылығы саласындағы бірқатар құжаттарды қабылдады, мысалы, ЕАЭО елдері Одақ аумағында тұқым айналымында пайдаланған ауыл шаруашылық өсімдіктері тұқымдарын егу (отырғызу) сапаларын анықтаудың бірыңғай әдістерінің тізімі (2019 жылдың 23 наурызында), қызығушылық танытқан адамдар сұрыптар туралы ақпарат ала алады. Келісім бірыңғай тұқым нарығын қалыптастыруға бағытталған, оның жұмыс істеуі өзара жеткізілімдегі қаржылық жүктемені және импортталған тұқымға тәуелділікті төмендетеді (жыл сайын шамамен 1 миллион доллар үнемделеді).

Асыл тұқымды мал өсіру саласындағы бірыңғай талаптарға асыл тұқымды мал шаруашылығына қойылатын талаптарды әзірлеу жатады; бірыңғай кедендік аумаққа генетикалық потенциалды кіргізу, шығару

және әрі-бері тасу жағдайларын қалыптастыруды бағалау базасын қамтамасыз ету; мал тұқымының тізімін жасау; асыл тұқымды куәліктерді беру тәртібін қалыптастыру. Осы мақсатта ЕАЭО елдерінде жануарлардың барлық малы электронды паспортты қалыптастырумен сәйкестендіріледі; асыл тұқымды мал өнімінің нарығына қойылатын талаптарды бірегейлендіретін келісімге қол қойылды. Болжам бойынша, асыл тұқымды мал шаруашылығы саласындағы халықаралық шартты жүзеге асырудан жылдық экономикалық тиімділік 1,3 млрд. теңгені құрайды [10].

Жалпы ауыл шаруашылық нарығын теңгерімдеу үшін Комиссия ЕАЭО елдері арасында сезімтал тауарлар (ет және ет өнімдері, сүт және сүт өнімдері, көкөністер, жемістер, бақша дақылдары мен оларды қайта өңдеу өнімдері, күріш, майлы дақылдар және оларды қайта өңдеу өнімдері, қант, темекі, мақта) өндірісі саласында ынтымақтастықты дамыту бойынша ұсыныстар әзірлеп жатыр.

Тұжырымдар

1. Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту – ЕАЭО елдері экономикасының стратегиялық бағыттарының бірі және азық-түлік қауіпсіздігін (интеграциялық бірлестіктің жалпы бәсекеге қабілеттілігі), әлеуметтік тұрақтылығы мен барлық ЕАЭО елдері аграрлық секторының орнықтылығын қамтамасыз етеді.

2. Қажетсіз бәсекелестікті болдырмау үшін әр елдің ауыл шаруашылық мамандандырылуын күшейту керек. Фитосанитарлық шаралар реттелмеген (қолдау деңгейін есептеудің бірыңғай әдістемесі жоқ), асыл тұқымды өнімнің экспортына қойылатын бірыңғай талаптар, жануарларды бірегейлендірудің бірыңғай тәртібі, фитосанитарлық зертханаларға қойылатын бірыңғай талаптар, зертханалық зерттеулер мен ветеринариялық бақылаудың бірыңғай ережелері жоқ.

3. ЕАЭО-тың бірыңғай нарығын қалыптастыру, сондай-ақ салалық бағдарламаларды әзірлеу үшін агроөнеркәсіптік кешеннің ұлттық секторларын дамытудың қолданыстағы бағыттарын, құралдары мен тетіктерін жүйелендіру және үйлестіру қажет.

4. Халықаралық әдістемелерді, соның ішінде ДСҰ әдістерін ескере отырып, агроөнеркәсіптік өндірісті мемлекеттік қолдау көлемін есептеудің бірыңғай әдістемесін әзірлеу және енгізу қажет, бұл нәтижелердің, тиімділігі мен салыстырмалылығын, бағалау деңгейінің ашықтығын қамтамасыз етеді.

Список литературы

1 Государственная поддержка сельского хозяйства (развитие и развивающие страны). – М.: ЕЭК, 2018. – 35 с.

2 Евразийский экономический союз в цифрах: краткий статистический сборник. – М.: Евразийская экономическая комиссия, 2020. – 213 с.

3 Агропромышленный комплекс: статистический сборник. – М.: Евразийская экономическая комиссия, 2020. – 147 с.

4 Евразийская экономическая комиссия. Производство сельскохозяйственной продукции. [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/pages/express_agriculture_new.aspx (дата обращения: 02.10.2020).

5 ЕЭК. Статистика ЕАЭС. [Электронный ресурс]. – 2020. – URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Pages/agricultural.aspx (дата обращения: 15.10.2020).

6 Калиев Г.А. и др. Рекомендации по совершенствованию системы учета и контроля использования государственных средств сельхозтоваропроизводителями, с учетом развития единого рынка сельхозпродукции и продовольствия в ЕАЭС / Калиев Г.А., Сигарев М.И., Нуркужаев Ж.М., Джамбаева Г.А., Алшембаева Л.Т. – Алматы: РОО «Академия сельско-хозяйственных наук РК», 2017. – 72 с.

7 Статистический ежегодник Евразийского экономического союза; Евразийская экономическая комиссия. – М., 2019. – 438 с.

8 Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан: статистический сборник. – Астана: МНЭ РК, 2019. – 197 с.

9 «О согласованных действиях государств-членов Евразийского экономического союза в области развития экспортного потенциала сельскохозяйственной продукции и продовольствия»: рекомендации. – М.: Евразийская экономическая комиссия, 2016. – 5 с.

10 Единые требования в сфере производства и обращения племенной продукции [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agropr_om/dep_agroprom/ed_treb/Pages/livestock-pro-ducts.aspx (дата обращения: 19.10.2020).

References

1 Public support for agriculture (developed and developing countries). – М.: ЕЭК, 2018. – 35p.

2 Eurasian Economic Union in figures: brief statistical collection. – М.: Eurasian Economic Commission, 2020. – 213 p.

3 Agro-industrial complex: statistical collection. – М.: Eurasian Economic Commission, 2020. – 147 p.

4 Eurasian Economic Commission. Agricultural production [Electronic resource]. - 2020. - URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/pages/express_agriculture_new.aspx (date of access: 02.10.2020).

5 EEC. EAEU statistics [Electronic resource]. - 2020. - URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/econstat/Pages/agricultural.aspx (date of access: 15.10.2020).

6 Kaliev G.A. et al. Recommendations for improving the system of accounting and control of the use of public funds by agricultural producers, taking into account the development of a single agricultural products and food market in the EAEU / Kaliev G.A., Sigarev M.I., Nurkuzhayev Zh.M., Dzhambayeva G.A., Alshembayeva L. T. - Almaty: RPO "Academy of Agri-

cultural Sciences of the RK", 2017. - 72 p.

7 Statistical Yearbook of the Eurasian Economic Union; Eurasian Economic Commission. - M., 2019. - 438 p.

8 Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan: statistical collection. - Astana: MNE RK, 2019. - 197 p.

9 "On concerted actions of the member States of the Eurasian Economic Union in the development of export potential of agricultural products and food": recommendations. - M.: Eurasian Economic Commission, 2016. - 5 p.

10 Uniform requirements in the field of production and circulation of breeding products [Electronic resource]. - 2019. - URL: http://www.eurasiancommission.org/ru/act/prom_i_agroprom/dep_agroprom/ed_treb/Pages/livestock-products.aspx (date of access: 19.10.2020).

Авторлар туралы ақпараттар:

Жұмашева Сәуле Тоқанқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, ғылыми хатшы, Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты, 050057, Сәтпаев к-сі, 30-б, Алматы, Қазақстан, torehanoba@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0559-5608>

Алшембаева Лаззат Тұрсымбайқызы, экономика ғылымдарының магистрі, АӨК экономикалық реттеу бөлімі секторының меңгерушісі, Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты, 050057, Сәтпаев к-сі, 30-б, Алматы, Қазақстан, alsheml@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8295-3969>

Сабенова Балтайм Намазбайқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Халықаралық гуманитарлық-техникалық университеті, 160021, Байтұрсынова к-сі, 80, Шымкент, Қазақстан, Culka07_06@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6905-3475>

GRAIN EXPORTS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АСТЫҚ ЭКСПОРТЫ

ЗЕРНОВОЙ ЭКСПОРТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

A.O. SYZDYKOVA*

PhD

G. AZRETBERGENOVA

C.E.Sc., Associated Professor

*Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan***corresponding author e-mail: azizayesevi@gmail.com***A.O. СЫЗДЫҚОВА***

PhD докторы

Г.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА

э.ғ.к., доцент

*Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан***автордың электрондық пошталасы: azizayesevi@gmail.com***A.O. СЫЗДЫҚОВА***

доктор PhD

Г.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА

к.э.н., доцент

*Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясауи,**Туркестан, Казахстан***электронная почта автора: azizayesevi@gmail.com*

Abstract. The article analyzes the issues of development of grain market in Kazakhstan. The purpose of the study is to summarize the developments on the competitiveness of economic entities in grain industry, aimed at increasing the sustainability of their functioning in modern conditions of market competition. The authors set the following tasks: to analyze theoretical foundations of the essence and specifics of competitive advantages of grain complex, to identify and systematize the factors affecting its sustainable development, to show the main methods and tools for increasing competitiveness, to assess the current state of development of grain-producing enterprises in the republic. On the basis of the conducted studies, a comprehensive methodology for determining the profitability of grain economic structures was proposed, which consists in analyzing the indicators of their production and technological, organizational and managerial, financial and economic potential by creating effective relationships with suppliers, competitors, contact audience, organizing coordinating relations, marketing activities, allowing to identify promising directions for increasing the competitiveness of grain production in the Republic of Kazakhstan. The implementation of the formulated proposals will strengthen the position of Kazakhstani agricultural producers, will contribute to increasing the volume of high quality products, which will allow the republic to win the competition on the world grain market.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстандағы астық нарығын дамыту проблемалары талданады. Зерттеудің мақсаты-қазіргі нарықтық бәсекелестік жағдайында олардың жұмыс істеу тұрақтылығын арттыруға бағытталған астық саласының шаруашылық жүргізуші субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігі бойынша әзірлемелерді жалпылау. Авторлар келесі міндеттерді алға қойған: астық кешенінің бәсекелестік артықшылықтарының ерекшелігі мен мәнінің теориялық негіздерін талдау, оның тұрақты дамуына әсер ететін факторларды анықтау және жүйелеу, бәсекеге қабілеттілікті арттырудың негізгі әдістері мен құралдарын көрсету, республиканың астық өндіруші кәсіпорындарының қалыптасқан даму жағдайын бағалау. Жүргізілген зерттеулер негізінде Қазақстан Республикасында дәнді дақылдар өндірісінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың перспективалық бағыттарын анықтауға мүмкіндік беретін жеткізушілермен, бәсекелестермен, байланыс аудиториясымен тиімді қатынастар

Research on current situation of Kazakhstan on the world wheat market, as well as export potential of future wheat production has been conducted.

Based on statistical data, production of the world's wheat exporting countries, opportunities and conditions of wheat production in Kazakhstan were compared.

This study is based on secondary data. In the study the harmonized system of products identification and codes (CN of FEA Code) was used. The number of sections of wheat products in the HS system - 1001. Annual data for 2001-2019 are used in the study. The data on foreign wheat trade are taken from the statistical database of the International Trade Center [see 1].

Although there are many methods of measuring competitiveness, in this study the export market share index and published comparative advantage index as method of calculating competitiveness have been used. In fact, these indices are widely used in empirical research due to simple calculations [4]. Export Market Share Index measures the competitiveness of a particular industry on international market.

Today, Kazakhstan has a significant export potential of wheat production in the world.

Results and their discussion. The share of Kazakhstan in world wheat exports is 2.6% (table 1).

Table 1 - Wheat exports of major countries in the world (mln USD)

Country	2015	2016	2017	2018	2019	%	2020 June
World	38 714,0	36 477,2	38 993.1	41 201,2	38 268,2	100	3 608,7,7
Russia	3 893,2	4 215,8	5 791.0	8 432,5	6 399,3	16,7	19 234,1
USA	5 635,1	5 382,8	6 093.4	5 458,3	6 265,9	16,4	3 201,6
Canada	6 229,6	4 504,6	5 091.9	5 711,4	5 385,4	14,1	3 232,9
France	4 278,7	3 376,9	2 993.4	4 124,8	4 358,9	11,4	2 694,7
Australia	4 403,4	3 619,3	4 674.1	3 082,0	2 514,4	6,6	2 163,4
Argentina	1 034,6	1 867,7	2 360.1	2 489,5	2 450,7	6,4	1 259,2
Ukraine	2 238,2	2 717,5	2 759.8	3 004,4	1 636,8	4,3	1 227,3
Romania	769,2	1 265,1	1 122.8	1 233,2	1 291,7	3,4	819,4
Germany	2 423,8	1 934,4	1 595.5	1 163,9	1 254,5	3,3	645,85
Kazakhstan	688,7	685,1	660.8	965,4	1003,2	2,6	626,2
Bulgaria	659,3	791,8	777.3	865,7	967,1	2,5	502,5
Lithuania	503,4	594,7	591,6	378,4	683,5	1,8	480,5

Table 2 shows export of Kazakhstan to other countries. Kazakhstan exports wheat to the neighboring countries in the south and north, while exports to the west are low.

Today, Uzbekistan, Tajikistan, China, Afghanistan, Azerbaijan and Turkey are the largest exporters of wheat. Kazakhstan will start exporting wheat to Turkmenistan in 2018.

Table 2 – Largest wheat exports of Kazakhstan to other countries (mln USD)

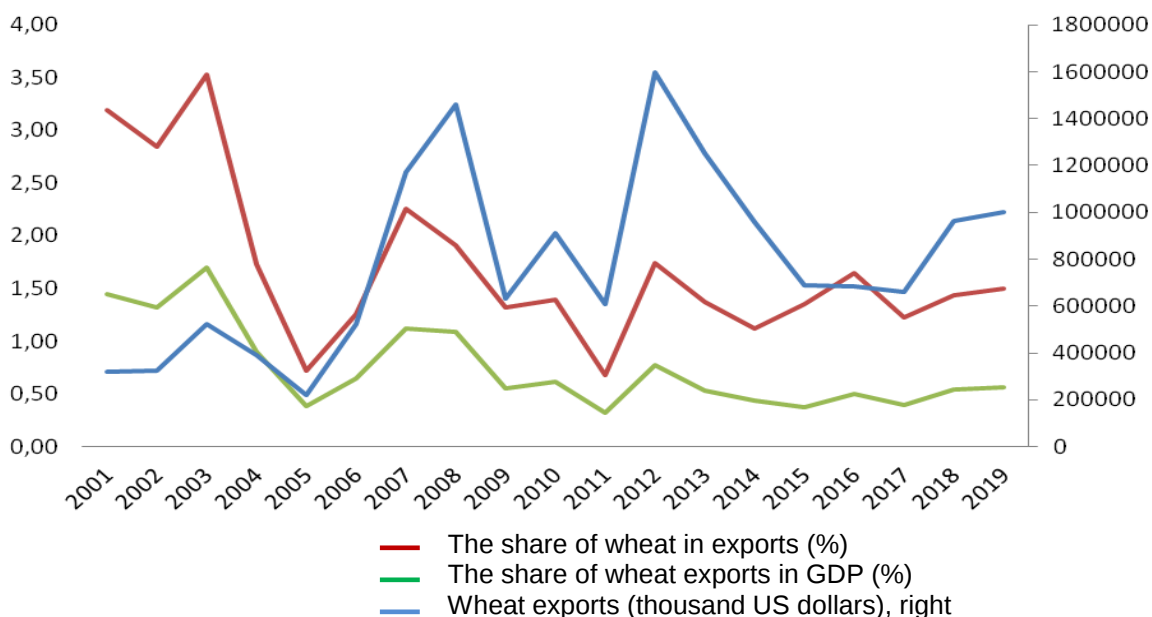
Countries	2015	2016	2017	2018	2019	%	2020 June
World	688,7	685,1	660,8	965,4	1003,2	100	501,60
Uzbekistan	206,9	201,8	198,7	285,8	372,7	37,2	186,4
Tajikistan	184,0	165,4	166,0	159,2	197,8	19,7	99,0
China	30,2	52,4	57,5	99,0	91,4	9,1	45,8
Afghanistan	24,8	38,4	46,4	65,7	57,0	5,7	29,2
Turkmenistan	0,0	0,0	0,0	41,8	47,3	4,7	24,1
Azerbaijan	19,3	9,1	13,2	51,0	45,6	4,5	21,9
Turkey	13,0	12,6	30,8	59,6	43,6	4,3	20,8
Russia	71,8	63,2	23,8	43,2	43,3	4,3	21,6
Italy	23,5	42,4	60,0	66,8	29,9	3,0	14,3
Kyrgyzstan	61,3	38,6	37,9	18,1	27,7	2,8	13,6
Georgia	0,4	0,0	1,9	16,0	12,0	1,2	6,00
Great Britain	0,0	0,9	0,0	0,0	8,6	0,9	4,5
Tunisia	0,0	1,6	4,1	6,7	5,0	0,5	2,5
Greece	0,0	0,0	0,0	3,6	3,9	0,4	
Sweden	3,4	11,9	12,5	11,2	3,2	0,3	0,2

Kazakhstan is one of the largest exporters of wheat in the world as well as wheat production volumes. Although Kazakhstan ranks 12th among wheat-producing countries, there are some obstacles in this area.

In Kazakhstan, the yield capacity of winter and spring wheat is 10.1 c/ha. In 2019, the specified area under crops in general in the country amounted to 221358.0 km², including the area under wheat 114139.4 km² [5]. This is 51% of the total sown area. Although Kazakhstan has fertile soil, there are environmental barriers, such as insufficient water and harsh climate.

There are also structural problems, such as shortage of skilled agricultural workers, dominance of small producers working for their subsistence in key production sectors, weak food supply network and access to foreign markets.

The role of wheat in Kazakhstan's economy and exports is shown in Figure 1. Accordingly, wheat exports in GDP in 2001 amounted to 1.5%, compared to 0.56 in 2007. The high share of wheat exports in GDP in 2001 can be explained by high share of wheat exports in total exports volume. In 2019, the share of Kazakhstan's wheat exports in total exports - 1.5% (figure 1).

Note: Compiled by the author from Trade Map data (<https://www.trademap.org/>) and the World Bank data (<https://databank.worldbank.org>)

Figure 1 - The role of wheat exports in GDP and exports

The index of export market share is the country's percentage ratio to world exports in a particular sector (goods). The index of export market share is formulated as follows [6].

$$EMS = \left(\frac{x_{ik}}{x_{wk}} \right) \times 100 \quad (1)$$

In Equation x_{ik} , 'i' represents export of sector 'k' (product) in the country, 'k' represents the world export sector (product). The index of export market shares is between 0 and 100. If the country does not export to this sector, the index will be 0. The fact that the country is the only exporter in this sector leads to the increase of the index to 100.

The concept of Revealed Comparative Advantage Index (RCA) is based on com-

paring the country's indices in the export of particular product with the "world" exports. If the country's productivity is higher than the "world average index", it is concluded that the country has a comparative advantage in this area [7]. In this approach, the commodity structure of foreign trade takes into account the relative costs between countries, as well as non-price factors. The RCA index is used in many studies to identify the strong or weak export sectors of the country [8]. The RCA index is formulated as follows:

$$RCA_{ij} = \left[\frac{\frac{X_{ij}}{X_i}}{\frac{X_{wj}}{X_w}} \right] \quad (2)$$

In Equation 2, RCA_{ij} , 'i' represents the comparative advantage index for sector 'j' of the country, 'j' sector exports in 'i' country, 'i' country total exports, 'j' sector world total exports, and 'world' total exports. The RCA index has the value between 0 and ∞ . If the value of the index is immediately higher, then the country has a comparative advantage in this area. In other words, the share of this industry in the country's total exports is higher than its share in world trade. If the value of the index is immediately lower, it indicates that the country does not have a comparative advantage in this area [9].

As mentioned above, the relative advantage depends on whether the value of the index is greater or less than 1. In addition, to show in more detail the strength of the comparative advantage, the Balassa coefficient can be divided into four groups [10]:

- classification: $0 < RCA \leq 1$: no comparative advantage;
- classification: $1 < RCA \leq 2$: comparative advantage is weak;
- classification: $2 < RCA \leq 4$: average comparative advantage;
- Classification: $4 < RCA$: strong comparative advantage.

The increase in the sector's exports does not mean that the country has a comparative

advantage in this area. In terms of comparative advantages; It is important that the share of the country's exports in this sector in total exports is higher than the share of exports in this sector in total world exports. In this context, the importance of RCA ratios will be clear in terms of determining the comparative advantages in the exports of countries on the basis of industry and commodity groups.

In terms of competition, the first index used in this study, which examined Kazakhstan's export performance for the period 2001-2019, is the Export Market Share Index (EMS). Figure 2 shows the index of market share of the export markets of two main wheat exporting countries, including Kazakhstan (Russia and the United States). Accordingly, the United States and Russia have the largest share in the world wheat market. In 2019, the value of the Russian EMS index will be 16.72, and the value of the US EMS index - 16.37. The value of the EMS index of Kazakhstan - 2.62. According to these data, the share of Kazakhstan in the world wheat market is very low. During the considered period, the value of the Russian EMS index is constantly growing.

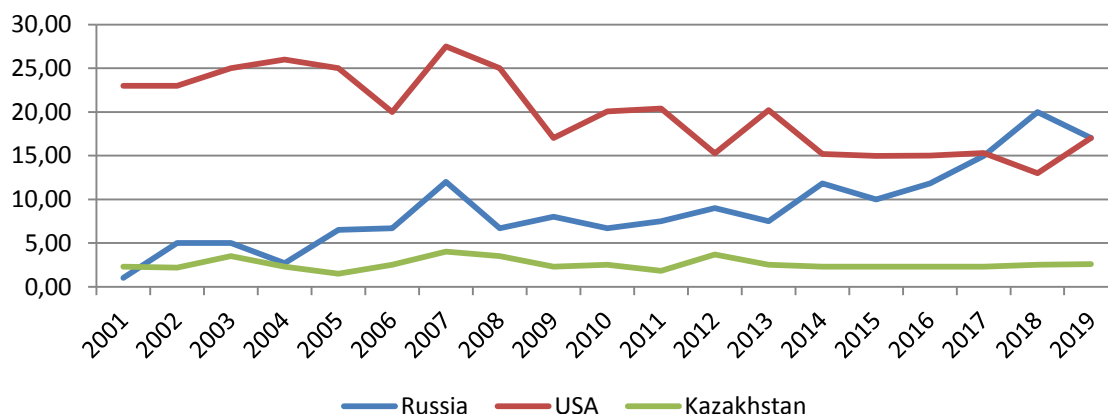

Figure 2 - Export market share in relation to wheat exports index values

The value of the EMS index in Kazakhstan in 2001 was 2.21, and reached a maximum of 3.84 in 2007. Since 2008, the value of the EMS index has been declining. The most important factor here is the global economic crisis that affected the world in 2008. As a result of the global economic crisis, world trade fell by 12%. The value of the EMS index increased in 2010 and decreased again in 2011. Wheat production was negatively affected by the drought in the country in 2011, which resulted in decline in

wheat exports. In 2012, wheat production increased with the improvement of the seasons and, accordingly, exports increased again. As a result, the value of the EMS index reached 3.28 (Figure 2).

At the same time, weak perspectives for the economies of Europe, China and Russia over the past few years has led to reduction of the world wheat prices. This situation has a negative impact on Kazakhstan's export performance. Since 2013, there has been a decline in the EMS index.

Figure 3 shows the value of the RCA index of the main wheat exporting countries (Kazakhstan and Russia), including Kazakh-

stan. As you can see, in 2001 Kazakhstan received the highest value of the RCA index.

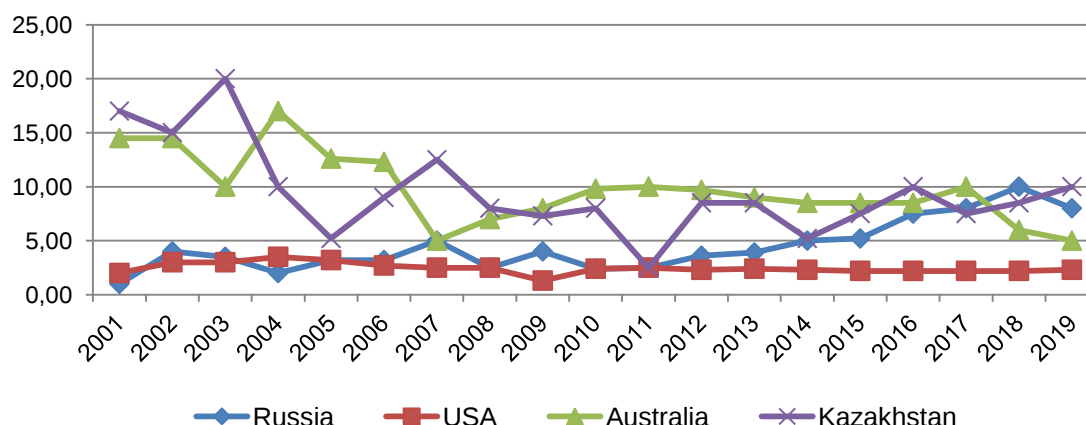

Figure 3 - Comparative advantage for wheat exports index values

By 2019, the highest value of the RCA index belongs to Australia, followed by Kazakhstan, Russia, Canada and the United States. Although the United States has the largest share in the world wheat market, its comparative advantage in the wheat sector is low. However, Canada, Russia and Australia have a comparative advantage in wheat exports. The RCA index of Kazakhstan's wheat exports has been declining in recent years. The RCA index rose from 15.9 in 2001 to 19 in 2003 and declined steadily in the following years. In 2016, the value of the RCA index decreased to 8.14. Today, Kazakhstan's competitiveness in wheat exports is weakening. Increased production costs, growing global competition and stagnation on world markets are putting great pressure on Kazakhstan's competitiveness.

Conclusion.

1. Kazakhstan is considered to be the "future major player" in the supply of world grain after Russia among the CIS countries. Many experts say that Central Asia, especially Kazakhstan, has the potential to strengthen local, regional and global food security by increasing grain production and exports.

2. Due to the soil and climatic structure, Kazakhstan is a very favorable country for wheat growing. Kazakhstan, with its agro-ecological potential, meets its needs for wheat, on the other hand, is developing towards becoming a strong participant on the world wheat market.

3. Costs of wheat production in Kazakhstan are relatively low, and transport costs to regional market are low, which gives Kazakhstan an advantage in terms of export costs. However, it is clear that Kazakhstan is

not able to fully and effectively assess this potential. After the collapse of the Soviet Union, wheat production and exports declined significantly due to the country's decline and structural problems in agricultural sector. This is due to the fact that Kazakhstan's share in the world wheat market decreased and its competitiveness weakened.

4. Today there are a number of problems associated with wheat production. The most important challenges facing the sector are low efficiency, outdated production technologies, large number of small businesses, and lack of logistics infrastructure. By solving these problems, Kazakhstan's position on the world wheat market will be gradually strengthened. At the same time, in order to increase international competitiveness of Kazakhstan's wheat exports, it is necessary to pay more attention to productivity and quality, and diversification of export market. At the same time, export-oriented governments need to effectively implement incentive policies.

Список литературы

1 Trade Map// Trade statistics for international business development [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.trademap.org/> (date of access: 28.05.2020).

2 Аймурзина, Б.Т. Қазақстанның аграрлық секторының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі ролі / Б.Т. Аймурзина, М.Ж. Каменова, М. Батай //Проблемы агрорынка.- 2019.-№2.- Б. 20-26.

3 Нұртазина, Г.С. Қазақстанның агро-өнеркәсіптік кешенінің экспорттық әлеуеті/ Г.С. Нұртазина // Проблемы агрорынка.-2019.-№3.- Б. 174-180.

4 Daulika, P. Analysis on export competitiveness and factors affecting of natural rubber export price in Indonesia/ P.Daulika, Ch.Peng, N.Hanani // Agricultural Socio-Economics Journal.- 2020.-№1.- P. 39-44.

5 Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс].- 2019.- URL: <http://www.stat.kz>. (дата обращения: 28.05.2020).

6 Terin, M. Türkiye kanatlı eti sektörünün uluslararası rekabetçiliğinin seçilmiş ülkelerle karşılaştırılmalı analizi / M. Terin, F. Yavuz // Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi.- 2019.-№22.- P. 189-195.

7 Ivanova, I. On measuring complexity in a post-industrial economy: The ecosystem's approach / I. Ivanova, N. Smorodinskaya, L. Leydesdorff // Quality & Quantity.- 2020.- №54.- P. 197-212.

8 Obadi, S.M. Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in the EU-28 and the USA/ S.M. Obadi //Economic Review.- 2016.-№45.- P. 243-259.

9 Zhaishylyk N., Fang Sun // Kazakhstan's revealed comparative advantages in agricultural exports // Advances in Economics, Business and Management Research (AEBMR): International conference «Transformations and Innovations in Management ICTIM-17», 2017.-V.37.-P.117-124.

10 Sargsyan A. Export competitiveness: assessment through the Balassa index (the case of Armenia) [Electronic resource].- 2018.- URL: <http://www.preprints.org> (date of access: 15.07. 2020).

References

1 Trade Map// Trade statistics for international business development [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.trademap.org> (date of access: 28.05.2020).

2 Aimurzina, B.T. The role of agricultural sector of Kazakhstan in ensuring food security /

B.T. Aimurzina, M.Zh. Kamenova, M. Batay // Problems of Agrimarket.-2019.-№2.- p. 20-26.

3 Nurtazina, G.S. Export potential of Kazakhstan's agro-industrial complex / G.S. Nurtazina // Problems of Agrimarket.- 2019.- №3.- P. 174-180.

4 Daulika, P. Analysis on export competitiveness and factors affecting of natural rubber export price in Indonesia / P.Daulika, Ch.Peng, N.Hanan i// Agricultural Socio-Economics Journal.- 2020.- №1.- P. 39-44.

5 Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.stat.kz>. (date of access: 28.05.2020).

6 Terin, M. Türkiye kanatlı eti sektörünün uluslararası rekabetçiliğinin seçilmiş ülkelerle karşılaştırılmalı analizi / M. Terin, F. Yavuz // Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi.-2019.-№22.- P. 189-195.

7 Ivanova, I. On measuring complexity in a post-industrial economy: The ecosystem's approach / I. Ivanova, N. Smorodinskaya, L. Leydesdorff // Quality & Quantity.- 2020.- №54.- P.197-212.

8 Obadi, S.M. Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in the EU-28 and the USA/ S.M. Obadi//Economic Review.- 2016.- №45.- P.243-259.

9 Zhaishylyk N., Fang Sun.// Kazakhstan's revealed comparative advantages in agricultural exports // Advances in Economics, Business and Management Research (AEBMR): International conference «Transformations and Innovations in Management ICTIM-17», 2017.-V.37.-P.117-124.

10 Sargsyan A. Export competitiveness: assessment through the Balassa index (the case of Armenia) [Electronic resource].- 2018.- URL: <http://www.preprints.org> (date of access: 15.07. 2020).

Information about authors:

Syzdykova Aziza Oralbaikyzy, PhD, Lecturer of Department of Finance and Accounting, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, 161200, Tauke khan avenue, 29, Turkestan, Kazakhstan, azizayesevi@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1377-0026>

Azretbergenova Gulmira Zharylhasynovna, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Head of Finance and Accounting Department, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, 161200, Tauke khan avenue, 29, Turkestan, Kazakhstan, gulaj@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9070-7055>

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АГРАРЛЫҚ ӨНДІРІСТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

ECONOMIC ASPECTS OF ECOLOGICAL AGRICULTURAL PRODUCTION

Л.К. КАЙДАРОВА*¹

К.Э.Н.

Ш.Ж. РАХМЕТУЛЛИНА²

старший преподаватель

У.К. КЕРИМОВА³

д.э.н., профессор

¹Инновационный Евразийский университет, Павлодар, Казахстан

²Екибастузский инженерно-технический институт им. академика К. Сатпаева, Екибастуз, Казахстан

³Казахский национальный аграрный исследовательский университет, Алматы, Казахстан

*электронная почта автора: kaidarova_l4@mail.ru

Л.Қ. КАЙДАРОВА*¹

Э.Ф.К.

Ш.Ж. РАХМЕТУЛЛИНА²

аға оқытушы

У.К. КЕРИМОВА³

э.ғ.д., профессор

¹Инновациялық Еуразия Университеті, Павлодар, Қазақстан

²Академик Қ. Сәтбаев атындағы Екібастұз инженерлік-техникалық институты, Екібастұз, Қазақстан

³Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университет, Алматы, Қазақстан

*автордың электрондық поштасы: kaidarova_l4@mail.ru

L.K. Kaidarova*¹

C.E.Sc.

SH. ZH. RAKHMETULLINA²

Senior Lecturer

U. KERIMOVA³

Dr.E.Sc., Professor

¹Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan

²Academician K. Satpayev Ekibastuz engineering-technical institute, Ekibastuz, Kazakhstan

³Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: kaidarova_l4@mail.ru

Аннотация. Обоснованы теоретические и практические направления развития экологического сельского хозяйства в стране, основанные на идее замкнутого цикла, что соответствует экологическим и экономическим принципам. Изучены труды отечественных и зарубежных ученых по данной проблеме. Проанализированы основные экономические показатели сельскохозяйственного производства на примере Павлодарской области: динамика валовой продукции аграрного сектора; количество действующих сельхозпредприятий и крестьянских (фермерских) хозяйств; распределение земельного фонда по категориям земель. Приведена информация о нарушении экологического законодательства в области охраны земельных ресурсов и по объемам отходов в отрасли. Выявлены проблемы, которые препятствуют реализации основных положений экологизации производственной деятельности в агропромышленном комплексе. Обобщая аргументы отечественных и зарубежных ученых, показана необходимость разработки и внедрения механизма функционирования агроформирований на основе использования вторичных ресурсов, реализация которого в

◆◆◆◆◆ перспективе позволит с помощью всестороннего анализа применяемых технологий модернизировать производственные мощности предприятий переработки, реализуя принцип минимизации отходов, обеспечивая расширение рынка экологически чистой продукции. Показаны модели рационального производства: аутсорсинг и инсорсинг. Предложены меры государственной поддержки использования экологических инноваций, экологического страхования, инструментов государственно-частного партнерства, усиления контроля за соблюдением принципов рационального природопользования, экономического стимулирования сельхозтоваропроизводителей.

Аңдатпа. Экологиялық және экономикалық принциптерге сәйкес келетін жабық цикл идеясына негізделген елдегі экологиялық Ауыл шаруашылығын дамытудың теориялық және практикалық бағыттары негізделген. Осы мәселе бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері зерттелген. Павлодар облысының мысалында ауыл шаруашылығы өндірісінің негізгі экономикалық көрсеткіштері талданған: аграрлық сектордың жалпы өнімінің серпіні; жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы кәсіпорындары мен шаруа (фермер) қожалықтарының саны; жер қорын жер санаттары бойынша бөлу. Жер ресурстарын қорғау саласындағы экологиялық заңнаманың бұзылуы туралы және саладағы қалдықтардың көлемі туралы ақпарат келтірілген. Агроөнеркәсіптік кешендегі өндірістік қызметті экологияландырудың негізгі ережелерін іске асыруға кедергі келтіретін проблемалар анықталды. Отандық және шетелдік ғалымдардың дәлелдерін жинақтай отырып, қайталама ресурстарды пайдалану негізінде агроқұрылымдардың жұмыс істеу тетігін әзірлеу және енгізу қажеттілігі көрсетілген, оны іске асыру болашақта қолданылатын технологияларды жан-жақты талдау арқылы қалдықтарды азайту қағидатын іске асыра отырып, экологиялық таза өнімдер нарығын кеңейтуді қамтамасыз ете отырып, қайта өңдеу кәсіпорындарының өндірістік қуаттарын жаңғыртуға мүмкіндік береді. Ұтымды өндіріс модельдері көрсетілген: аутсорсинг және инсорсинг. Экологиялық инновацияларды, экологиялық сақтандыруды, мемлекеттік-жекешелік әріптестік құралдарын пайдалануды мемлекеттік қолдау, табиғатты ұтымды пайдалану қағидаттарының сақталуын бақылауды күшейту, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді экономикалық ынталандыру шаралары ұсынылған.

Abstract. The theoretical and practical directions of development of ecological agriculture in the country are justified, based on the idea of closed cycle, which corresponds to ecological and economic principles. The works of domestic and foreign scientists on this issue were studied. The main economic indicators of agricultural production on the example of Pavlodar region were analyzed: dynamics of gross output of agricultural sector; the number of operating agricultural enterprises and peasant (private) farms; distribution of the land fund by land categories. Information on violation of environmental legislation in the field of land resources protection and on the volume of waste in the industry is provided. The problems that hinder the implementation of the main provisions of greening of production activities in agro-industrial complex are identified. Summarizing the arguments of domestic and foreign scientists, the need to develop and implement the mechanism of functioning of agricultural entities is shown, which is based on the use of secondary resources, implementation of which in the future will allow, using comprehensive analysis of the used technologies, to modernize the production capacities of processing enterprises, implementing the principle of minimizing waste, ensuring expansion of the market for environmentally friendly products. Models of rational production are shown: outsourcing and in sourcing. Measures of public support for the use of environmental innovations, environmental insurance, public-private partnership instruments, strengthening control over compliance with the principles of rational environmental management, economic incentives for agricultural producers are proposed.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, экологическое сельское хозяйство, экологизация производства, государственно-частное партнерство, ресурсосбережение, минимизация отходов, страхование, государственная поддержка.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, экологиялық ауыл шаруашылығы, өндірісті экологияландыру, мемлекеттік-жеке меншік әріптестік, ресурстарды үнемдеу, қалдықтарды азайту, сақтандыру, мемлекеттік қолдау.

Key words: agro-industrial complex, ecological agriculture, greening production, public-private partnership, resource saving, waste minimization, insurance, public support.

Введение. Экологическое сельское хозяйство – производственная система, которая поддерживает плодородие почв, эко-

систему, людей и зависит от экологических процессов, биологического разнообразия и природных циклов, характерных

ственном обороте. При этом сертифицировано в соответствии с требованиями экологического производства всего 300 тыс. га земли, и лишь 29 фермеров в настоящее время могут поставлять на экспорт продукцию как экологическую. Поэтому, производство экологически чистой продукции для страны весьма актуально.

Преимуществом экологического сельского хозяйства является переработка всех отходов. Экологическое сельское хозяйство развито далеко не во всех странах. Чаще всего это связано с тем, что экологическое производство очень затратное по причине многочисленных требований и условий, предъявляемых к нему, а также издержек на дополнительную сертификацию продукции и ее доставку к потребителю. Поэтому оно получает наибольшее распространение в странах, где высокий уровень дохода граждан и общественность задумывается о сохранении окружающей среды [1].

В статье применялись общенаучные методы: от абстрактного к конкретному, синтеза и теоретического обобщения, индукции, дедукции, приемы экономико-статистического и системного анализа.

Теоретической и методической основой написания статьи являются труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам экологизации производства в аграрном секторе.

Результаты и их обсуждение. В нас-

тоящее время в сельском хозяйстве Павлодарской области производством сельхозпродукции занимаются 470 сельхозформирований и 3 502 крестьянских (фермерских) хозяйств, которые производят ежегодно на 230 млрд. тенге сельскохозяйственной продукции (таблица 1). Как видно, валовая продукция сельского хозяйства в 2019г. по сравнению с 2015г. выросла на 55,1%.

Число действующих сельхозпредприятий за этот период также увеличилось на 89,5% и крестьянских (фермерских) хозяйств (КФХ) на 16%. Если тенденция увеличения сельскохозяйственных предприятий считается положительной, то рост количества КФХ является не желательным.

Сегодня наиболее эффективные результаты в производстве сельскохозяйственной продукции показывают крупные товарные хозяйства, то есть сельскохозяйственные предприятия. Раздробленные крестьянские (фермерские) хозяйства на мелкие в основном не рентабельные.

Таблица 1 – Основные показатели сельского хозяйства Павлодарской области

Показатель	2015г.	2016г.	2017г.	2018г.	2019г.	Темпы роста 2019г. к 2015г., %
Наличие агроформирований в регионе, ед.						
Всего сельскохозяйственных предприятий	248	314	415	462	470	189,5
Крестьянские или фермерские хозяйства	3 019	3 154	3 226	3 251	3 502	116,0
Стоимость валовой продукции в регионе, млрд. тенге						
Валовая продукция сельского хозяйства, всего	152,4	171,5	204,4	226,3	236,4	155,1
в том числе:						
продукция растениеводства	73,9	83,7	103,9	110,1	107,8	145,9
продукция животноводства	78,5	87,8	100,5	116,2	128,6	163,8
Источник: stat.gov.kz [2]						

Павлодарская область располагает значительными ресурсами земли, пригодными для ведения сельскохозяйственного производства. Однако степень их пригодности по районам разнится и в целом по области низкая. Средний (по области) балл бонитета пахотных угодий составляет 18, удельный вес высокопродуктивных пастбищных угодий – лишь 4%. Область богата пойменными сенокосами, но половина из них – это переувлажненные и заболоченные участки. На 01.01.2020г. всего земли по области составляет 12 470,5 тыс. га, в том числе земли сельскохозяйственного назначения 5 497,7 тыс. гектаров.

Согласно данным Департамента экологии Павлодарской области, Комитета экологического регулирования и контроля были зафиксированы единичные случаи нарушений экологического законодательства в области охраны земельных ресурсов, по которым были произведены компенсации в виде штрафов. Так, в 2017г. зафиксирован 1 случай на сумму 90,8 тыс. тенге, в 2018г. – 2 случая на сумму 84,2 тыс. тенге и в 2019г. зафиксирован 1 случай нарушения данного законодательства на сумму штрафа 18,8 тыс. тенге.

Своевременная переработка и утилизация отходов – важная мера охраны ок-

ружающей среды. Развитие технологий и методик, позволяющих определить класс отходов и возможности для их последующей утилизации, значительно продвинулись вперед.

В РК система классификации и нормирования отходов приведена в соответствие с Базельской конвенцией и директивами Евросоюза. Классификатор отходов составлен не по классам опасности, а по уровням опасности (красный, янтарный, желтый) в соответствии с условиями их возможной трансграничной транспортировки и удаления. Кроме того, в Казахстане принято постановление Правительства и закреплены перечни отходов, которые необходимо размещать на полигоны различных классов [3].

Во всем мире традиционно считалось, что основными нарушителями природного равновесия являются промышленность и транспорт, а возможное вредное влияние сельского хозяйства на окружающую среду недооценивалось. Однако, еще в 60-х годах XX в. на первое место по загрязнению окружающей среды вышло сельское хозяйство.

Объемы отходов сельского хозяйства представлены в таблице 2, этот показатель в предыдущие годы не учитывался.

Таблица 2 – Объемы отходов по сельскому хозяйству Павлодарской области за 2019 г.

Показатель	Образовано, тыс. т	Использовано		Переработано, утилизировано		Размещено на полигонах		Передано сторонним организациям	
		тыс. т	доля, в %	тыс. т	доля, в %	тыс. т	доля, в %	тыс. т	доля, в %
Сельское хозяйство	132,6	100,03	75,5	0,205	0,2	26,8	20,2	5,5	4,1
Источник: [4]									

По данным таблицы 2 видно, что в 2019г. было использовано 75,5% отходов сельского хозяйства, размещено на полигонах 20,2%, передано сторонним организациям 4,1%. Необходимо отметить, что доля переработки и утилизации отходов очень низкая и составляет всего лишь 0,2% всех отходов сельского хозяйства по области.

В каждом сельском округе области функционируют специальные участки для складирования отходов производства, которые образуются в результате жизнедеятельности населения. Однако до настоящего времени большинство данных участков не узаконены и многие из них не оформлены в соответствующем порядке земельными отношениями. Кроме того, для сельских свалок не разработана нормативная документация в области охраны окружающей среды, в соответствии с действующим экологическим законодательством РК, а также отсутствует разрешение на эмиссии в окружающую среду (таблица 3).

табельности населения. Однако до настоящего времени большинство данных участков не узаконены и многие из них не оформлены в соответствующем порядке земельными отношениями. Кроме того, для сельских свалок не разработана нормативная документация в области охраны окружающей среды, в соответствии с действующим экологическим законодательством РК, а также отсутствует разрешение на эмиссии в окружающую среду (таблица 3).

Таблица 3 - Места захоронения отходов животного происхождения по Павлодарской области [4]

Наименование городов, районов	Фактически имеется	В том числе		На балансе	
		типовые	примитивные	на 01.12.2019г. закреплены на КПП ветстанции	на 01.12.2019г. не закреплены
Актогайский	29	2	27	14	0
Баянаульский	16	2	14	16	0
Железинский	3	3	0	3	0
Иртышский	26	0	26	26	0
Качирский	36	4	32	36	0
Лебяжинский	21	1	20	21	0
Майский	24	2	22	24	0
Павлодарский	22	1	21	21	1
Успенский	12	1	11	10	0
Щербактинский	29	0	29	26	3
г.Павлодар	1	1	0	1	0
г.Екибастуз	16	16	0	16	0
г.Аксу	15	0	15	0	0
Итого	250	33	217	233	4

Как видно из таблицы 3, по состоянию на 01.01.2020г. на территории Павлодарской области функционирует 250 скотомогильников, из них 33 типовых, которые соответствуют санитарно-ветеринарным требованиям. Кроме того, 217 примитивных, требующих капитального ремонта [см.4].

В современных условиях хозяйствования, несмотря на то, что некоторые виды отходов являются ценными вторичными ресурсами, сельскохозяйственные предприятия не обладают таким уровнем производственных мощностей, чтобы перерабатывать отходы и эффективно их использовать.

Одним из решений вышеуказанных проблем является ориентация предприятий на рациональное использование ресурсов, основанное на использовании вторичных ресурсов. Механизм экологизации функционирования сельхозпредприятий сложен и содержит несколько стадий (рисунок 1). На первой стадии экологизации на предприятии проводится анализ применяемых технологий. На следующей стадии происходит замена традиционно используемых технологий аналогичными, которые характеризуются безотходностью или малоотходно-

стью. На третьей стадии формируется цепь взаимосвязанных предприятий, в которой для каждого последующего предприятия основным сырьем являются отходы предыдущего. Одновременно на этой стадии предусматривается формирование рынка отходов и рынка экологически чистой продукции, технологий и оборудования, обеспечивающих максимально возможное рациональное использование ресурсов.

Процесс исследования данного механизма предусматривает реализацию двух моделей рационального использования ресурсов:

1. Модель управления ресурсами сельскохозяйственного предприятия на основе использования инструментов инсорсинга.

Инсорсинг – это расширение деятельности предприятия или подразделения для дополнительной загрузки имеющихся мощностей или активов, что позволит перераспределять производственные мощности предприятия на выполнение сезонных однократных задач.

2. Модель управления ресурсами сельскохозяйственного предприятия на основе использования инструментов аутсорсинга.

Аутсорсинг – это передача компанией части своих функций и производственных процессов другим фирмам. Данная модель предполагает привлечение сторонних организаций для сбора и переработки отходов.

Внедрение механизма управления вторичными ресурсами на сельскохозяйственных предприятиях сталкивается со следующими препятствиями:

* наблюдается слабое мотивирование деятельности по сбору и переработке отходов;

* фиксируется отсутствие информации о методах и оборудовании для переработки или регенерации отходов;

* сельхозтоваропроизводители не обеспечены льготами и преференциями в случае организации раздельного сбора отходов и их сдачи для размещения на полигонах.

Необходимо отметить, что внедрение данного механизма управления вторичными ресурсами на сельскохозяйственных предприятиях позволит достигнуть комплексного эффекта, включающего экологический, экономический и социальный.

Рисунок 1 – Механизм экологизации функционирования сельскохозяйственного предприятия на основе использования вторичных ресурсов

Одним из направлений повышения безопасности производств с экономической и экологической точки зрения является совершенствование технологии производства и оборудования, базирующееся на реализации принципа минимизации отходов. Можно отметить, что данная тенденция является преобладающей при конструировании нового оборудования и модернизации технологических процессов.

Важным элементом системы обеспечения эколого-ориентированного развития экологического сельского хозяйства является подготовка управленческих кадров, владеющих знаниями в области эколого-ориентированного развития, так как специальные знания, умения и навыки позволят решать проблемы в области безопасности функционирования предприятий [5].

Решению организационно-экономических проблем, обусловленных внедрением механизма экологизации функционирования предприятия на основе использования вторичных ресурсов, будет способствовать разработка и внедрение новейших технологий обезвреживания, утилизации или повторного использования отходов. Повышение объемов финансирования исследовательских научных центров и исследовательских комплексов, усиление контроля со стороны контролирующих органов за соблюдением принципов рационального природопользования также актуальны [6].

Внедрение экологического сельского хозяйства в современных условиях требует применения совершенных техник и технологий. Применение инноваций, которые должны содействовать переходу данной отрасли экономики на новый уровень, позволит увеличить производительность, снизить себестоимость производства, улучшить качество и повысить конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции.

Постоянно повышающиеся экологические требования к процессу производства сельхозпродукции и соответственно ее качеству без применения экологических инноваций, исходя из опыта развитых стран, недостижимо.

В качестве главных направлений системы государственной поддержки внедрения экологических инноваций в сельскохозяйственное производство можно выделить:

- совершенствование нормативно-правовой базы, регулирующей процесс создания и внедрения инноваций;
- формирование и реализация действенных экономических и административных механизмов стимулирования и ответ-

ственности предпринимателей;

- формирование соответствующей инновационной инфраструктуры;
- содействие интеграции науки, образования и производства;
- организация подготовки и переподготовки инновационных кадров;
- поддержка развития «зеленого мышления» и «здорового питания» населения и др. [7];
- необходимость оказания государственной поддержки в форме дотаций, субсидий, льготного кредитования [8];
- применение инструментов государственно-частного партнерства [9].

Помимо вышесказанного в аграрном секторе необходимо развивать экологическое страхование. В развитых странах, чтобы обезопасить себя от экологической ответственности и минимизировать крупные финансовые затраты на устранение или возмещение ущерба, стали использовать такие инструменты механизма финансового обеспечения, как экологическое страхование, основной бюджет которого формируется за счет средств участников рынка.

Экологическое страхование в аграрном секторе как инструмент финансового обеспечения широко используется в странах ЕС, где существует соответствующая законодательная база, развиты общественное экологическое сознание населения и система судебного преследования за экологические нарушения. При этом регулирование экологического страхования постоянно совершенствуется [10].

Кроме того, развитие государственно-частного партнерства как основного звена, связывающего интересы государства и бизнеса, позволит эффективно реализовывать приоритетные, социально-значимые проекты. Использование инструментов государственно-частного партнерства при реализации проектов по переработке, утилизации отходов сельского хозяйства будут способствовать оптимальному перераспределению рисков, повышению инвестиционной привлекательности исследуемого вида деятельности. В свою очередь, государственная поддержка позволит за счет дополнительных гарантий и инструментов стимулирования привлечь максимальное число заинтересованных сторон в процесс безопасного и экономически эффективного использования, переработки и утилизации отходов сельского хозяйства [9].

Заключение

1. Принципы экологического сельского хозяйства требуют от сельхозтоваропроиз-

водителей пересмотра подходов к производству сельхозпродукции, в то же время государство должно создавать благоприятные условия для стимулирования данного развития.

2. Проведенный анализ по объемам отходов по сельскому хозяйству выявил тот факт, что доля переработки и утилизации отходов очень низкая и составляет 0,2% от всех отходов сельского хозяйства области.

3. Сельскохозяйственные предприятия не обладают необходимым объемом производственных мощностей, чтобы перерабатывать отходы и эффективно их использовать.

4. В Павлодарском регионе, как показал анализ, существуют проблемы, связанные со складированием отходов производства и потребления, а также с захоронением отходов животного происхождения.

5. Предлагаемый механизм экологизации функционирования сельхозпредприятий ориентирован на рациональное использование ресурсов, основан на использовании вторичных ресурсов и включает в себя 2 модели управления ресурсами сельхозпредприятия на основе использования инструментов инсорсинга и аутсорсинга.

6. Государства, развивающие экологическое сельское хозяйство, должны направлять средства на поддержку производителей дотациями и субсидиями, содействовать развитию экологических инноваций, экологического страхования, государственно-частного партнерства.

Список литературы

- 1 Воинов, В.В. Развитие экологического сельского хозяйства Германии / В.В. Воинов // Международный студенческий научный вестник. - 2018. - № 3-С. 1208–1210.
- 2 Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан. Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].- 2018.-URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 09.06.2020).
- 3 Кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007г. № 212 «Экологический кодекс Республики Казахстан» [Электронный ресурс].- 2007.- URL: <http://www.adilet.zan.kz> (дата обращения: 08.06.2020).
4. Национальный доклад по переходу РК к зеленой экономике за 2017-2018 годы (проект). Министерство экологии, геологии и природных ресурсов РК. Международный центр зеленых технологий и инвестиционных проектов [Электронный ресурс].- 2019.-

URL: <http://www.igtipc.org> (дата обращения: 09.06.2020).

5 Вишняков, Я.Д. Эколого-ориентированное развитие предприятий агропромышленного комплекса и опережающая подготовка кадров в области агроэкологического менеджмента / Я.Д. Вишняков, С.П. Киселева, Л.В. Маколова, В.В. Фам, Х.Т. Ву // Управление. -2019. -№ 2. - С. 24–32.

6 Шкуратов, А.И. Стратегические императивы управления экологической безопасностью в аграрном секторе экономики / А.И. Шкуратов // Вопросы государственного и муниципального управления. - 2017. - № 4. - С. 207-225.

7 Баширова, А.А. Экологические инновации в сельском хозяйстве: место и роль в системе инноваций / А.А. Баширова, Г.М. Гимбатов // Региональные проблемы преобразования экономики.- 2015.-№6. - С.11-15.

8 Арынова, З.А. Аграрлық секторды мемлекеттік қолдаудың мемлекеттік реттеудің элементі ретінде қажеттілігі және рөлі / З.А. Арынова, Л.К. Кайдарова // Проблемы агро-рынка. -2017. - №1. - Б.71-78.

9 Кайдарова, Л.К. Экологизация производства пищевой промышленности Республики Казахстан / Л.К Кайдарова, Ш.Ж.Рахметуллина // Проблемы агрорынка. -2019. - №1. - С.121-129.

10 Витухин, А.Д. Зарубежный опыт эколого-экономического регулирования и оценки ущерба от загрязнения окружающей среды (на примере Европы, США, Японии) / А.Д. Витухин // Проблемы рыночной экономики. – 201-8. - № 4. – С. 69-76.

References

- 1 Voinov, V.V. Development of ecological agriculture in Germany / V.V. Voinov // International student scientific bulletin. - 2018. - No. 3-P. 1208-1210.
- 2 Statistical collection "Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan. Committee on Statistics of the MNE RK [Electronic resource].- 2018.-URL: [http // www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz) (date of access: 09.06.2020).
- 3 Code of the Republic of Kazakhstan dated January 9, 2007 No. 212 "Environmental Code of the Republic of Kazakhstan" [Electronic resource].- 2007.-URL: [http // www.adilet.zan.kz](http://www.adilet.zan.kz) (date of access: 08.06.2020).
- 4 National report on Kazakhstan's transition to green economy for 2017-2018 (draft). Ministry of Ecology, Geology and Natural Resources of the Republic of Kazakhstan. International Center for Green Technologies and Investment Projects [Electronic resource].-2019.-URL:<http://www.igtipc.org> (date of access: 09.06.2020).
- 5 Vishnyakov, Ya.D. Eco-oriented development of enterprises of agro-industrial complex

and advanced personnel training in the field of agro-ecological management / Ya.D. Vishnyakov, S.P. Kiseleva, L.V. Makolova, V.V. Fam, H.T. Wu // Management. -2019.-№ 2. - P. 24-32.

6 Shkuratov, A.I. Strategic imperatives of environmental safety management in agricultural sector of economy / A.I. Shkuratov // Issues of State and municipal management. -2017.- No.4.- P. 207-225.

7 Bashirova, A.A. Environmental innovations in agriculture: place and role in the system of innovations / A.A. Bashirova, G.M. Gimbatov // Regional issues of economic transformation. - 2015. - №6. - P. 11-15.

8 Arynova, Z.A. Necessity and role of public support of agricultural sector as element of State regulation / Z.A. Арынова, Л.К. Kaidarova // Problems of AgriMarket. -2017. - №1. - P.71-78.

9 Kaidarova, L.K. Greening of production of food industry in the Republic of Kazakhstan / L.K. Kaidarova, Sh.Zh. Rakhmetullina // Problems of AgriMarket. -2019.- No. 1.- P. 121-129.

10 Vitukhin, A.D. Foreign experience of ecological and economic regulation and assessment of damage from environmental pollution (on the example of Europe, USA, Japan) / A.D. Vitukhin // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 4. - P. 69-76.

Информация об авторах:

Кайдарова Ляззат Каиркеновна, кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры «Бизнес и управление», Инновационный Евразийский университет, 140003, Горького, 102/4, Павлодар, Казахстан, kaidarova_l4@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2921-6572>

Рахметуллина Шынар Жакановна, старший преподаватель кафедры «Бизнес и управление», Екибастузский инженерно-технический институт имени академика К.И. Сатпаева, 141208, ул. Энергетиков, 54, Павлодарская область, г.Екибастуз, Казахстан, 456123zx@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6006-0847>

Керимова Укиляй Керимовна, доктор экономических наук, профессор, главный ученый секретарь, профессор кафедры менеджмента и организации агробизнеса, Казахский национальный аграрный исследовательский университет, 050010, пр. Абая, 8, Алматы, Казахстан, ykerimova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0166-5173>

АӨК-ДЕГІ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕР НӘТИЖЕЛЕРІН КОММЕРЦИЯЛАНДЫРУ
КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В АПК
COMMERCIALIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH RESULTS
IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

А.О. БАЗАРБАЕВ*¹

э.ғ.к., доцент

Б.Ж. АҚПАНБЕТОВА²

э.ғ.к., доцент

Р.Қ. БЕРСТЕМБАЕВА³

э.ғ.к., доцент

¹Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

²Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

³Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

*автордың электрондық поштасы: asylbek.bazarbaev@narхоз.kz

А.О. БАЗАРБАЕВ*¹

к.э.н., доцент

Б.Ж. АҚПАНБЕТОВА²

к.э.н., доцент

Р.К. БЕРСТЕМБАЕВА³

к.э.н., доцент

¹Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

²Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

³Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
Нур-Султан, Казахстан

*электронная почта автора: asylbek.bazarbaev@narхоз.kz

А.О. BAZARBAYEV*¹

C.E.Sc., Associated Professor

B.ZH. AKPANBETOVA²

C.E.Sc., Associated Professor

R.K. BERSTEMBAEVA³

C.E.Sc., Associated Professor

¹Narхоз University, Almaty, Kazakhstan

²Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

³Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Nur-Sultan, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: asylbek.bazarbaev@narхоз.kz

Аңдатпа. Мақалада аграрлық сектордағы ғылыми зерттеулердің нәтижелерін коммерцияландыруды зерделеу негізінде Қазақстанда ғылыми жаңалықтарды пайдалану мәселелері қарастырылған және елдің агроөнеркәсіптік кешенінің тиімділігін арттыру, бәсекелестік ортаны құру, инновацияларды жедел және тиімді қолдану үшін оларды шешу жолдары көрсетілген. Ауыл шаруашылығы өндірісі саласындағы ғылыми жетістіктерді коммерцияландырудың негізгі кедергілері анықталған. Авторлар АӨК инновациялық дамуының перспективалы бағыттарына баса назар аудара отырып, конкурстық негізде жобаларды мақсатты іріктеу кезінде ғана ынталандыру қажет екенін атап өтеді, сондай-ақ коммерцияландыру көрсеткіштерінің өсуі үшін ауыл шаруашылығы кәсіпорындары мен басқа да шаруашылық жүргізуші субъектілер өндіріске инновацияларды енгізуден жеңілдіктер алуға қол жеткізетініне, өздерінің өндірістік қабілеттілігін олардың инновациялық белсенділігін айқындайтын барлық параметрлер бойынша дәлелдейтініне назар аударады. Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік конструкторлық жұмыстардың ішкі шығындары жұмыс түрлеріне байланысты талданған.

Нәтижесінде елде ғылыми әзірлемелерді қаржыландыру төмен деңгейде қалып отырғаны, ҒЗТҚЖ-ға салынған қаражат деңгейі экономикалық дамыған елдерден едәуір төмен екені анықталған. Ғылыми нәтижелерді ойдағыдай коммерцияландыруға ықпал ететін инновациялық инфрақұрылым туралы ақпарат ұсынылған. Осылайша, инновациялық жобалардың қажеттілігі мен практикалық іске асырылуын қамтамасыз ететін ғылыми-инновациялық процестің маңызды міндеті технологияларды коммерцияландыру болып табылады.

Аннотация. На основе изучения коммерциализации результатов научных исследований в аграрном секторе в статье рассмотрены проблемы использования научных открытий в Казахстане и показаны пути их решения для повышения эффективности агропромышленного комплекса страны, создания конкурентной среды, ускоренного и эффективного применения инноваций. Выявлены основные барьеры коммерциализации научных достижений в сфере сельскохозяйственного производства. Авторы отмечают, что необходимы стимулы только при целевом отборе проектов на конкурсной основе с акцентом на перспективные направления инновационного развития АПК, а также обращают внимание на то, что для роста показателей коммерциализации сельхозпредприятия и другие хозяйствующие субъекты добиваются получения льгот от внедрения инноваций в производство, доказывают свою производственную состоятельность по всем параметрам, определяющим их инновационную активность. Проанализированы внутренние затраты на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы в зависимости от видов работ. В результате установлено, что финансирование научных разработок в стране остается на низком уровне, уровень вложенных в НИОКР средств значительно уступает экономически развитым странам. Представлена информация об инновационной инфраструктуре, способствующей успешной коммерциализации научных результатов. Таким образом, важнейшей задачей научно-инновационного процесса, обеспечивающей востребованность и практическую реализуемость инновационных проектов, является коммерциализация технологий.

Abstract. Based on the study of commercialization of the results of scientific research in agricultural sector, the article discusses the issues of using scientific discoveries in Kazakhstan and shows ways to solve them to improve the efficiency of the country's agro-industrial complex, create competitive environment, accelerate effective application of innovations. The main barriers to the commercialization of scientific achievements in the field of agricultural production are identified. The authors note that incentives are needed only for the targeted selection of projects on competitive basis with emphasis on promising areas of innovative development of agro-industrial complex, and also draw attention to the fact that for the growth of indicators of commercialization of agricultural enterprises and other economic entities, they aim to get benefits from introduction of innovations into production, prove their production viability in all parameters that determine their innovative activity. Internal costs for research and development work are analyzed depending on the types of work. As a result, it was found that funding for scientific research in the country remains at a low level, the level of funds invested in R&D is significantly inferior to economically developed countries. The information on the innovative infrastructure contributing to the successful commercialization of scientific results is presented. Thus, the most important task of the scientific and innovative process, which ensures the relevance and practical feasibility of innovative projects, is the commercialization of technologies.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, аграрлық ғылым, ғылыми жетістіктер, инновациялық белсенділік, коммерцияландыру, бәсекелес орта, ғылыми орталық, маркетингтік зерттеулер.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, аграрная наука, научные достижения, инновационная активность, коммерциализация, конкурентная среда, научный центр, маркетинговые исследования.

Key words: agro-industrial complex, agricultural science, scientific achievements, innovative activity, commercialization, competitive environment, scientific center, marketing research.

Кіріспе. Елді экономикалық дамудың қажетті, неғұрлым жоғары деңгейіне шығару үшін барынша күш-жігерді өндірістік тұрғыдан неғұрлым күрделі болып табылатын, бірақ сонымен бірге экономиканың өсуі үшін жоғары әлеуеті бар салаларды

дамытуға шоғырландыру қажет. Қазақстан экономикасының мұндай саласы агроөнеркәсіптік кешен болып табылады. Дегенмен, бұл сала Қазақстанның бүкіл экономикалық кешенінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ол елдің жалпы ішкі өнімінің

30%-ға жуығын алады [1]. Еліміздің ауыл шаруашылығы бүгінде өнімді әлемнің көптеген елдеріне кеңінен экспорттайды және бұл ретте экспорттың географиялық бағыты әлі таусылмаған.

Бәсекелестік ортаны құрудың екінші шарты шаралардың мақсатты болуы болып табылады. Нарық жағдайында жаңашылдық инвестициялар мен жетілдірілген инновациялық қызметтің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады [2]. Мұнда аграрлық секторды инновациялық дамытудың перспективалы бағыттарына назар аудару қажет. Яғни, ынталандыруларын конкурстық негізде жобаларды мақсатты іріктеумен ғана ұсынуды қамтамасыз ету. Коммерциялық әлеуеті жоғары жобалар ғана іріктелуі тиіс, ал өндірілетін өнім әлемдік үздік үлгілерге нақты сәйкес келетін болады. Ынталандырушы жеңілдіктер, қаржыландыру және т.б. беру үшін іріктелген конкурстық жобалардың тиімділігін арттыру үшін жоба бойынша инновациялық өнімнің 50%-ын экспортқа жеткізу туралы талап қажетті шарт болуы тиіс.

Коммерцияландыру тиімділігін арттыру үшін компаниялар өндіріске инновацияларды енгізуден жеңілдіктер алу үшін күресуге тиіс. Олар инновацияларды енгізудің табысты болуын анықтайтын барлық параметрлер бойынша өзінің өндірістік ауқаттылығын дәлелдеуі қажет.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру мен жүргізудің қазіргі кезеңі жоғары технологиялық және нақты әдістерді қолданумен тығыз байланысты. Олардың қатарына экономикалық-математикалық және имитациялық модельдеу әдістері жатады. Отандық АӨК-де көптеген табиғи және экономикалық жағдайлардың шаруашылық жүргізу нәтижелеріне елеулі әсер етуінен олар әлі кең таралған жоқ. Алайда, жеке шаруашылық жүргізуші субъект (кәсіпорын) деңгейінде оларды тиімді пайдаланудың жарқын мысалдары орын алады (жер пайдалануды оңтайландыру, салалар үйлесімінің құрылымы, ауыл шаруашылығы жануарлары мен үй құстарының табындарының айналымын оңтайландыру және т.б.).

Еліміздің АӨК саласында жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижелері экономикалық заңдар мен заңдылықтардың көрінуінің теориялық негіздемесі болып табылады. Олардың негізінде берілген бағыттары мен күтілетін нәтижелері бар виртуалды даму модельдерін құру жүзеге асырылады. Экономикалық зерттеулердің теориялық базасы – бұл ұзақ мерзімді және орта

мерзімді жоспарлаудың жетекші буыны [3].

Экономикалық заңдарды және нақты нәтижелерді бағалаудың жаңа әдістемелерін іске асырудың жаңа бағыттарын анықтау қазіргі заманның экономикалық ойынының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Теориялық әзірлемелер экономиканың аграрлық секторын ұзақ мерзімді реформалаудың ажырамас бөлігі ретінде ұсынылады. Қазақстанның АӨК-нің жаңа тарихында азық-түлікке тәуелділікті еңсерудің барабар емес және кейде қате теориялары орын алуда.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Коммерцияландыру жетістігі ғылыми жетістіктердің сұранысына байланысты. Бұл ретте ғылыми жаңалықтарға деген сұраныс әрдайым олардың практикалық құндылығы мен жоғары әлеуетіне байланысты емес. Олар өндірушілердің инновацияларды пайдалануға дайын болмауына байланысты талап етілмеген болуы мүмкін [4]. Жаңалықтарға сенімсіздік, өндірушілердің қажетті білімінің жоқтығы, қаржыландырудың жетіспеуі, жаңалықтардың алдындағы қорқыныш және т.б. орын алуы мүмкін.

Қазақстандағы жағдай бүгінгі күні мынадай, тіпті ірі агроөнеркәсіптік компаниялар да ғылыми жаңалықтардың перспективалы бағыттарын өткізу нарығы бойынша кең ауқымды маркетингтік зерттеулерге мүмкіндік бере алмайды. Бұл қазіргі қаржылық проблемаларға, бір жағынан, маркетингтік мамандарының жетіспеушілігіне, қажетті маркетингтік зерттеулер жүргізу үшін, екінші жағынан, әлсіз ақпараттық базаға байланысты. Тұтастай алғанда, ел бойынша ғылыми әзірлемелерге салымдар төмен деңгейде қалып отыр, ҒЗТҚЖ-ға қаражат салғаннан әлдеқайда төмен (1 кесте).

2019 жылы ҒЗТҚЖ-ға ішкі шығындар былтырғы жылмен салыстырғанда 14%-ға артып, 82333,1 млн теңгені құрады. Жалпы ішкі шығындар көлеміндегі қолданбалы зерттеулердің үлесі – 63,9%, тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелердің үлесі – 22,7% және іргелі зерттеулер 13,4% болды.

Қазақстанда 2019 жылдың қорытындысы бойынша ҒЗТҚЖ-ға арналған ішкі шығындар ЖІӨ-нің 0,12%-ын құрады. Салыстыру үшін, Оңтүстік Кореяның ҒЗТҚЖ-ға инвестиция салу бойынша көшбасшысында бұл көрсеткіш 4%-дан астамын құрайды. Қаржыландырудың осындай деңгейінде ғылыми жаңалықтардың саны айтарлықтай аз болады, сәйкесінше коммерцияландыру үшін ғылыми жаңалықтардың саны объективті түрде аз.

1 кесте – Жұмыс түрлеріне қарай ҒЗТҚЖ-ға жұмсалған ішкі шығындар

млн тг

	2015ж.	2016ж.	2017ж.	2018ж.	2019ж.
ҒЗТҚЖ-ға жұмсалған ішкі шығындар, барлығы	69302,9	66600,1	68884,2	72224,6	82333,1
Жалпы ішкі өнімнен ҒЗТҚЖ-ға арналған ішкі шығындардың үлесі, %	0,17	0,14	0,13	0,12	0,12
соның ішінде:					
ғылыми зерттеулер мен әзірлемелер:					
іргелі зерттеулер	15838,8	13809,2	10785,9	10629,0	11044,3
қолданбалы зерттеулер	36959,0	35841,1	40909,6	43278,3	5 620,9
тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелер:					
жобалау-конструкторлық және технологиялық жұмыстар	12658,2	12341,7	14817,7	16387,9	16804,7
тәжірибелік үлгілерді, бұйымдар топтамасын (өнімдер) дайындау	1478,4	2478,1	885,3	1518,6	1415,2
құрылысқа арналған жобалау жұмыстары	2368,5	2130,0	1485,7	410,8	448,0
Ескерту: ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайты// http://stat.gov.kz					

Халықаралық ынтымақтастық инновациялық процестерге оң әсер етеді. Ауқымды тәжірибеге сүйене отырып, ҒЗТҚЖ мен инновациялар саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың кешенді стратегиясы нақты мақсаттар мен басымдықтарды белгілеуі тиіс. Келісілген және дәйекті саясатты, әсіресе ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының әлеуетін арттыруға және нығайтуға қатысты қамтамасыз ету үшін инновацияларға байла-

нысты басқа бағдарламаларға ықпал ететін халықаралық байланыстар қажет [5].

Осыған байланысты ғылымды дамытудың тағы бір маңызды факторы – бұл жақсы уәжделген персоналдың болуы. Статистикалық деректер Қазақстанның ғылыми қызметкерлері жалақысының төмен деңгейін көрсетеді. Кестеде келтірілген деректер ғылыми қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеу саласындағы қиын жағдайды көрсетеді [6] (2 кесте).

2 кесте – Қазақстан Республикасындағы ғалымдардың орташа айлық жалақысының мөлшері

	2015ж.	2016ж.	2017ж.	2018ж.	2019ж.	2019 ж. %-бен	
						2015ж.	2018ж.
Ғылыми қызметкерлердің орташа айлық жалақысы, теңге	184940	208752	228385	240717	267195	144,5	110,9
Ескерту: ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайты// http://stat.gov.kz							

Жалақы жыл сайынғы инфляциядан асып түссе де, олар өте төмен болып қала береді және ғылымға жас және талантты қызметкерлердің келуін ынталандырмайды.

Мұндай жағдайда мемлекеттік қаражат есебінен толық немесе ішінара қаржыландырылатын мамандандырылған ұйымдарда (ең алдымен жеке меншік) маркетингтік зерттеулер жүргізу үшін күшжігерді шоғырландыру проблеманы шешу болуы мүмкін. Бәсекелестік ортаны құру үшін конкурстық негізде АгроӨнім нарығына маркетингтік зерттеулер жүргізуге тиісті тапсырыстар алатын екі-үш ұйым құрған жөн. Құрылған маркетингтік ұйымдар зерттеулерді сапалы жүргізу үшін қажетті өндірістік-техникалық базаға ие болуы тиіс екені анық.

Мұндай маркетингтік ұйымдардың негізгі міндеті ғылыми ашылудың коммерциялық перспективасын, оны практикалық қызметте кеңінен қолдану әлеуетін бағалау болуы тиіс. Өндірістің өсуіне және қаржылық көрсеткіштердің жақсаруына алып келетін ашылудың перспективалылығын растайтын факторлары болған жағдайда – мұндай ғылыми ашу коммерциялық пайдалану үшін ұсынылуы мүмкін.

Бірінші кезекте инновациялық өнім өндірісінің көлемі ұлғайған кезде жиынтық өткізу нарығы сыйымдылығының серпінін бағалау қажет. Бұл жағдайда ішкі және сыртқы нарық сыйымдылығының перспективасы бағаланады. Бұдан басқа, маркетингтік ұйым инновациялық өнімді жаңа нарықтарға жылжыту тетігін әзірлеуі тиіс.

Егер ғылыми ашу өндіріс көлемінің ұлғаюына байланысты емес, өндірілетін өнімнің сапасын арттыруға бағытталған болса, онда маркетингтік зерттеудің мақсаты оны пайдаланудың экономикалық тиімділігін бағалау болады, айталық, өнім бағасының өсуіне әкеледі.

Қазақстанның аграрлық өндірісі сала-сында зерттеулер жүргізу үшін мамандандырылған маркетингтік ұйымдарды құру неғұрлым терең зерттеулер жүргізу және ұсынылатын инновациялардың перспективалылығын бағалау есебінен ғылыми жетістіктерді коммерцияландыру проблемасын шешуге ықпал етеді. Мұндай ұйымдар маркетингтік зерттеулер үшін қуатты ғылыми-зерттеу базасын қалыптастыру есебінен, оларды қажетті ақпаратпен және инновацияларды пайдалану жөніндегі ұсыныстармен қамтамасыз ете отырып, агро-өнеркәсіптік сектордағы көптеген өндірушілердің міндетін жеңілдетеді.

Мамандандырылған маркетингтік ұйымдарды құру туралы ұсыныс қазіргі агроғылымды коммерцияландыру жүйесінен ерекшеленеді. Коммерцияландыру тиімділігін арттыру үшін зерттеу компаниялары арасында бәсекелестік қажет. Қазіргі таңда ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі жанындағы Қазақстанның аграрлық секторында коммерцияландыруды басқару құрылымының бәсекелес шарттары жоқ [7]. Бәсекелестіктің болмауы маркетингтік зерттеулерді барынша тиімді жүргізуге мүмкіндік бермейді. Жалпы алғанда, «Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығы» КЕАҚ құрылымы ғылыми жетістіктерді коммерцияландыру үшін оңтайлы болып саналмайды.

Ғылыми жетістіктерді коммерцияландырудың маңызды құрамдас бөлігі олар туралы мүдделі субъектілердің хабардар болуы болып табылады. Бұл тұрғыда Қазақстанда елеулі проблемалар бар. Жарияланатын материалдар жиі инновацияларды енгізудің пайдасы туралы толыққанды түсінік бермейтін беткейлік сипатқа ие. Сондықтан көптеген аграрлық өнім өндірушілер тәуекелге бармауды қалайды және белгілі технологиялар бойынша өндірісті жалғастыруда.

Ғылыми ашылымдар бойынша жария ақпараттың маңызды тарабы және оларды енгізу осы процестің кең жариялылығы болып табылады. Инновациялық технологияларды игеру ісінде табыстар туралы ақпараттандыру ғылымды және оның нәтижелерін іс жүзінде пайдаланумен айналысатындарға сенімділік беру тұрғысынан,

процесті ынталандыра отырып, маңызды. Қоғам мұндай ақпаратты ала отырып, әлеуметтік-экономикалық прогреске неғұрлым дайын және мақсатты болады, сондай-ақ қоғамдық пікір қалыптастыра отырып, ғылым шығындарын жанама бақылайды.

Жалпы алғанда, ғылыми жетістіктер туралы ақпараттандыру және оны елдің кәсіпкерлік корпусы арасында шебер тарту бизнесмендер арасында бәсекелестік ортаны қалыптастырады. Ақпараттандыру біртіндеп «Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығы» КЕАҚ шеңберінде процесс операторы ретінде анықталған субъектілердің ғана емес, басқа да кәсіпкерлердің ғылыми жетістіктерін игеруге деген қызығушылығын оятуы тиіс. Бұл тұрғыда «Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығы» КЕАҚ субъектілерінің еншілес кәсіпорындарының тізіміне кірмейтін компанияларға инновацияларды игеруге қатысуға кедергі жасауға болмайды. Ғылыми әзірлемелерді игеру құқығын нарықтың барлық мүдделі субъектілері алуы тиіс.

Аграрлық секторда бар жоғары тәуекелдер ғылыми нәтижелерді өндіріске трансформациялауды ынталандырудың неғұрлым ұтымды нысандарын іздестіру мен пайдалануды қажет етеді. Бүгінгі таңда ғылыми жаңалықтарды нарыққа жылжытуды қаржыландыру ынталандырудың маңызды жағы болып табылады. Инновацияларды тікелей мемлекеттік қаржыландыру – инновацияларды қолдаудың маңызды құрамдас бөлігі. Қазақстанда оның орны бар. Мемлекет инновациялық жобаларды іске асыру және оларды коммерцияландыру үшін гранттар, инвестициялар мен кредиттер береді.

Аграрлық өндіріске инновацияларды енгізуді ынталандыруды оның барынша нәтижелілігіне есептей отырып салу қажет. Бұл үшін әлеуетті субъектілерді ынталандыру арқылы ғылыми жаңалықтарды коммерцияландыру бойынша шаралар кешенін қолдану керек [8]. Бұл мәселеде негізгі ынталандыру факторы материалдық пайда болып қалады. Бұл ретте материалдық пайда мөлшері барабар болуы тиіс. Өндіріске инновацияларды енгізу жөніндегі күш-жігердің жеткілікті түрде өтелмеуі қажетті нәтижелер бермейді, ғылыми жаңалықтардың нәтижелерін өндіріске енгізуден болатын тәуекелдерге алып келетін ықтимал шығындарды қайта жаппайды.

Әлемнің алдыңғы қатарлы елдерінде инновацияларды мемлекеттік қолдаудың негізгі шаралары ғылыми ұйымдардың бизнес құрылымдарымен күш-жігерін бірікті-

руге, ғылыми және инновациялық жаңалықтарды коммерцияландыру ісінде делдал ұйымдарды ынталандыруға, инновациялық салалардағы венчурлік кәсіпорындарды қаржылық қолдауға, инновациялық саясатты арнайы құрылған мемлекеттік органдардың құзыретіне жатқызуға, инновациялық қызметке қатысушыларды жан-жақты ақпараттық және әдістемелік қолдауға жинақталады [9].

Ұсынылған шаралардың көмегімен аталған шараларды неғұрлым белсенді жүзеге асырған жағдайда Қазақстанның инновациялық дамуын да айтарлықтай жеделдетуге болады деп ойлауға және сенуге болады.

Ғылыми әзірлемелерді іс жүзінде іске асыруға дейін ілгерілету жөніндегі жоғарыда аталған ұсыныстардың құқықтық қамтамасыз етілуі тиіс. Осыған байланысты тиісті құқықтық нормалар заңнамалық актілерде бекітілуі қажет.

Тұжырымдар

1. Ғылымды коммерцияландыру деңгейі әлемнің неғұрлым дамыған 30 елінің қатарына кіруі жөніндегі Қазақстанның стратегиялық міндеттеріне жауап бермейді, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі проблемаларын шешуге мүмкіндік бермейді. Қазақстанда ғылыми жаңалықтарды нарыққа жылжыту ісінде елеулі кедергілер орын алуда. Олар түрлі салаларға, соның ішінде экономиканың аграрлық секторына да қатысты. Оларды жою коммерцияландыру процесін басқару міндеті болып табылады. Ғылыми жаңалықтарды өндіріске дейін жылжыту процесі түрлі мәселелерді шешуге байланысты.

2. Қазақстанда ғылыми әзірлемелерді өндірістік салаға жылжыту үшін нақты негіз жоқ. Қолданыстағы жүйе ғылымды коммерцияландырудың жылдам және тиімді дамуына кедергі келтіреді. Проблеманы шешу үшін бәсекелестік орта құру қажет, соның арқасында процеске қатысушылардың барлығы ғылыми әзірлемелерді жылдам және тиімді пайдалануға ынталандырылатын болады, бұл бір ғылыми өнімдер жасағаны үшін ынталандыруға, басқаларға ғылыми жаңалықтарды енгізуден экономикалық пайда алуға және сол арқылы көрсеткіштердің өсуіне және өзінің бәсекеге қабілеттілігінің деңгейін арттыруға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

3. Ғылым мен инновациялық технологиялардың жетістіктерін іс жүзінде пайдалану мәселесінде кәсіпкерлерді күшті ынталандыру жүйесін құру талап етіледі. Бұдан басқа, неғұрлым перспективалы,

жоғары коммерциялық әлеуеті бар жобаларды іріктеу бойынша конкурстық институттар құру талап етіледі.

4. Аграрлық өндіріс саласындағы коммерцияландыру нарықты алдын ала және мұқият зерттеуді, белгілі бір ғылыми жетістіктерге нақты сұраныстың болуын талап етеді. Ол қаржымен, басқару процесімен, ынталандырумен және т.б. байланысты коммерцияландырудың басқа да маңызды аспектілерін шешуді талап етеді.

5. Ғылыми жаңалықтардың практикалық маңыздылығы оларды адам игілігі, қоғам игілігі үшін пайдалану кезінде ғана өседі. Ғылыми жаңалықтарды өндіріске дейін жылжыту, сайып келгенде, адамдардың қажеттіліктеріне жақсы қызмет көрсету мен қанағаттандырылуы, қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму прогресінің маңызды жағы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1 Ченгельбаев, Ж.М. Оценка состояния АПК Республики Казахстан на современном этапе развития [Электронный ресурс]. - 2017. - URL: <http://www.izron.ru/articles> (дата обращения: 10.06.2020).

2 Мырзалиев, Б.С. Инновационные процессы в агропромышленном комплексе Республики Казахстан: проблемы и пути их решения / Б.С. Мырзалиев, Е.Т. Абилка-симов, Л.Т.Тайжанов // Проблемы агрорын-ка». - 2020. - №1. - С.18-27.

3 Ягодкина Е.И., Минат В.Н. Методическое обеспечение проведения научных исследований экономических проблем развития АПК России // Актуальные проблемы науки и практики XXI века: материалы Всероссийской науч.-практ. конф., Рязанский филиал НОУ ВО «Московская академия экономики и права». - Казань: Бук, 2016. - С. 89-94.

4 Аньшин, В.М. Инновационный менеджмент / В.М. Аньшин, А.А. Дагаев, В.А. Колоколов. - Москва: Дело, 2006. - 528с.

5 Зейнуллина, А.Ж. Инновационное развитие АПК Казахстана / А.Ж. Зейнуллина, Т.Д. Айдарханова // Проблемы агрорын-ка». - 2019. - №4. - С. 55-61.

6 Официальный сайт Комитета по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 22.06.2020).

7 Официальный сайт НАО «Национальный аграрный научно-образовательный центр» [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.nasac.kz> (дата обращения: 01.07.2020).

8 Аграрную науку Казахстана ожидают серьезные реформы [Электронный ресурс]. - 2013. - URL: <http://www.zakon.kz/4534200-agrarnuju-naukukazakhstan-ozhidajut.html> (дата обращения: 10.07.2020).

9 Калятин, В.О. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций/ В.О Калятин, В.Б., Наумов, Т.С. Никифорова // Российский юридический журнал. - 2011. - №1. - С.171-183.

References

1 Shengelbayev, J.M. Assessment of the status of agriculture of the Republic of Kazakhstan at the present stage of development [Electronic resource].- 2017. -URL: <http://www.izron.ru/articles> (date of access: 10.06.2020).

2 Myrzaliev, B.S. Innovation processes in the agroindustrial complex of Kazakhstan: problems and solutions / B.S. Myrzaliev, E.T. Abylkasymov, L.T. Tayzhanov // Problems of Agri Market. - 2020. - No. 1. - P. 18-27.

3 Yagodkina E.I., Minat V.N. Methodological support of scientific research of economic problems of development of the agro-industrial complex of Russia // Actual problems of science and practice of the XXI century: materials of the All-Russian scientific-practical. Conf., Ryazan branch of the Moscow Academy of Economics and Law. - Kazan: Buk, 2016. – P. 89-94.

4 Anshin, V.M. Innovative management / V. M. Anshin, A.A. Dagaev, V.A. Kolokolov. - Moscow: Delo, 2006. – 528p.

5 Zeynullina, A.Zh. Innovative development of the agro-industrial complex of Kazakhstan / A. Zh. Zeynullina, T.D. Aidarkhanova // Problems of AgriMarket. - 2019. - No. 4. - P. 55-61.

6 Official website of the Committee on statistics of the Ministry of national ECONOMY of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. -2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 22.06.2020).

7 Official website of NAO "national agrarian scientific and educational center" [Electronic resource]. - 2019. - URL: <http://www.nasec.kz>. (date of access: 01.07.2020).

8 Serious reforms are expected in the Agrarian science of Kazakhstan [Electronic resource].- 2013.- URL:<http://www.zakon.kz/4534200-agrarnuju-nauku-kazakhstana-ozhidajut.html> (date of access: 10.07.2020).

9 Kalyatin, V.O. Experience of Europe, the USA and India in the sphere of state support of innovations/ V.O Kalyatin, V.B., Naumov, T.S. Nikiforova //Russian legal journal.- 2011.- N. 1.- P. 171-183.

Авторлар туралы ақпараттар:

Базарбаев Асылбек Орыншаихович, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қаржы және деректерді талдау» ғылыми-білім беру департаментінің профессоры, Нархоз университеті, 050035, Жандосов к-сі, 55, Алматы, Қазақстан, asylbek.bazarbaev@narхоз.kz, <https://orcid.org/0000-0002-3290-3349>

Ақпанбетова Бейнегүл Жеңісовна, экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы» кафедрасының доценті, Алматы экономика және статистика академиясы, 050035, Жандосов к-сі, 59, Алматы, Қазақстан, abeinegul@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6817-052X>

Берстембаева Рысты Құдайбергеновна, экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы» кафедрасының доценті, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, 020000, Жұбанов к-сі, 7, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, rberstembayeva@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0060-9954>

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНДА
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ****РЕАЛИЗАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ
В АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА****IMPLEMENTATION OF INVESTMENT PROJECTS
IN ALMATY REGION OF KAZAKHSTAN****Ш.А. СМАҒҰЛОВА****э.ғ.д., профессор**Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан***автордың электрондық поштасы: sholpan.smagulova@narхоз.kz***Ш.А. СМАГУЛОВА****д.э.н., профессор**Университет Нархоз, Алматы, Казахстан***электронная почта автора: sholpan.smagulova@narхоз.kz***SH.A. SMAGULOVA****Dr.E.Sc., Professor**Narхоз University, Almaty, Kazakhstan***corresponding author e-mail: sholpan.smagulova@narхоз.kz*

Аңдатпа. Автор азық-түлік нарығында туындаған: азық-түлік бағасының өсуі, бүкіл әлемде коронавирустық пандемияға байланысты ауылшаруашылық шикізаттарын жеткізуді шектеу сияқты мәселелерді қарастырған. Қазақстанда 2020 жылдың 8 айында ЖІӨ мөлшері 2019 жылғы ұқсас кезеңге қарағанда 3%-ға төмендегені көрсетілген. 2020 жылғы тамызға арналған Ұлттық экономика секторларының даму деңгейінің, республиканың ауыл, орман және балық шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылу санының статистикалық деректері келтірілген. Қалыптасқан жағдайда фермерлерді қолдаудың мемлекеттік шаралары негізделген. Аграрлық салаға шетелдік капиталды тартудың маңызы мен рөліне баса назар аударып отырып, әдеби көздер жинақталған. Алматы облысының мысалында ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, қайта өңдеу және сақтау бойынша инвестициялық жобаларға талдау жүргізілді. Шетелдік инвесторлар ұсынылған, олар мемлекеттік құрылымдардың қатысуымен бірге жаңғырту, реконструкциялау, жаңа зауыттар мен аграрлық кешендерді салу үшін материалдық ресурстарды бағыттады. Бұл ретте өндірістік қуаттар мен инновациялық агротехнологиялардың тиімділігін арттыруға баса назар аударылған. Ауыл шаруашылығының кіші салалары белгіленген, оған осы өңірдің инвестициялары басым тәртіппен тартылады. "COVID 19" кезеңінде агроөнеркәсіптік кешенге шетелдік инвестицияларды шектеудегі кедергілер мен проблемалар анықталды: пандемияның жалғасуының белгісіздігі, мұнайдың әлемдік бағасының құбылмалылығы, сауда соғыстары мен санкциялар, экономиканың долларлануы және т.б. инвестициялық жобаларды жүзеге асыруды жақсарту перспективалары көрсетілген және ұсынымдар келтірілген.

Аннотация. Автор рассматривает проблемы, возникшие на продовольственном рынке: рост цен на продукты питания, ограничения поставок сельскохозяйственного сырья из-за пандемии коронавируса во всем мире. Показано, что в Казахстане размер ВВП за 8 месяцев 2020г. снизился по отношению к аналогичному периоду 2019г. на 3%. Приведены статистические данные изменения уровня развития секторов национальной экономики на август 2020г., количества валового выпуска продукции сельского, лесного и рыбного хозяйства республики. Обоснованы государственные меры поддержки фермеров в условиях сложившейся ситуации. Обобщены литературные источники с акцентом на значение и роль привлечения зарубежных капиталов в аграрную сферу. Проведен анализ инвестиционных проектов по производству, переработке и хранению сельхозпродукции на примере Алматинской области. Представлены зарубежные инвесторы, которые совместно с участием государственных структур направляют материальные ресурсы для модернизации, реконструкции, строительства новых заводов и аграрных комплексов. Важное внимание при этом уделено повышению эффектив-

ности производственных мощностей и инновационных агротехнологий. Установлены подотрасли сельского хозяйства, куда в приоритетном порядке вовлекаются инвестиции данного региона. Выявлены барьеры и проблемы ограничения зарубежного инвестирования в агропромышленный комплекс в период «COVID 19»: неопределённость продолжения пандемии, волатильность мировых цен на нефть, торговые войны и санкции, долларизация экономики и др. Представлены рекомендации и показаны перспективы улучшения реализации инвестиционных проектов.

Abstract. The author examines the problems that have arisen in food market: rising food prices, restrictions on the supply of agricultural raw materials due to the coronavirus pandemic around the world. It is shown that in Kazakhstan the size of GDP for 8 months of 2020 decreased in relation to the same period in 2019 by 3%. The statistical data on changes in the level of development of sectors of the national economy for August 2020, the amount of gross output of agriculture, forestry and fishery in the republic are presented. State measures to support farmers in the current situation have been substantiated. Literary sources are summarized with emphasis on the importance and role of attracting foreign capital to agricultural sector. The analysis of investment projects for production, processing and storage of agricultural products is carried out on the example of Almaty region. Foreign investors who, together with the participation of government agencies, allocate material resources for modernization, reconstruction, construction of new factories and agricultural complexes are presented. At the same time, great attention is paid to increasing the efficiency of production facilities and innovative agricultural technologies. Subsectors of agriculture have been identified, where investments in this region are involved as a priority. The barriers and problems of limiting foreign investment in agro-industrial complex during the period of "COVID 19" are identified: uncertainty of continuation of the pandemic, the volatility of world oil prices, trade wars and sanctions, dollarization of the economy, etc. Recommendations and prospects for improving the implementation of investment projects are presented.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, инвестициялық жоба, Алматы облысы, шетелдік инвестициялар, мемлекеттік қолдау, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер, инновациялық технологиялар, аграрлық өнім.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, инвестиционный проект, Алматинская область, иностранные инвестиции, государственная поддержка, сельхозтоваропроизводитель, инновационные технологии, аграрная продукция.

Key words: agro-industrial complex, investment project, Almaty region, foreign investments, government support, agricultural producers, innovative technologies, agricultural products.

Кіріспе. Пандемияға, жаңбыр мен құрғақшылыққа, доллардың әлсіреуіне, сауда санкцияларына байланысты елдер арасындағы жеткізілімдердің үзілуіне байланысты әлемде азық-түлік дағдарысы қаупі бар. Сонымен қатар, бұл әлемдік экономикада азық-түлік бағасының өсуіне әкелді. Пандемия бүкіл әлем бойынша ауыл шаруашылық дақылдарын жинау үшін тұқым, тыңайтқыш және маусымдық жұмыс күшін жеткізуді шектеді. Коронавирустық пандемия кезінде көптеген елдерде азық-түлік қауіпсіздігіне үлкен қауіп төндіруші тізбектердің бұзылуы болды. Тез бұзылатын ауыл шаруашылық өнімдерін сата алмай салдарынан шаруа қожалықтары айтарлықтай шығынға ұшырады. Мұнайдың әлемдік бағасындағы құбылмалылық проблема болып табылады. Пандемия сұраныстың төмендеуіне әкелді, бұл мұнайға деген сұраныстың төмендеуіне себепкер болды. Сонымен бірге мұнайдың әлемдік баға-

сының төмендеуі бюджетке, төлем балансына және ҚР Ұлттық қорының ресурстарының кірісіне үлкен қысым жасайды.

Нашар активтердің өсуіне және экономиканың долларлануына байланысты банк жүйесінің тұрақсыздығын атап өту маңызды. Мұның бәрі, басқалармен қатар, Қазақстанға шетелдік капитал ағынының азаюымен байланысты. 2020 ж. алты айында Қазақстанның сыртқы сауда айналымы 42,5 млрд. долл. құрады, бұл 2019 ж. сәйкес кезеңімен салыстырғанда 3,4 млрд. долл. (7,4%) аз. Экспорт 2020 ж. бірінші жартыжылдығында 9,1% (26 млрд. долл.), ал импорт 4,6% (16,5 млрд. долл.) төмендеді. Өңделген ауыл шаруашылық өнімдерінің экспорты 104 млн долларға 213 мың т., 5 млн долл. мал шаруашылығы – 2 мың т. құрады. Біз 2020 ж. ауыл шаруашылық тауар өндірушілеріне (АТӨ) мемлекеттік қолдау шаралары көрсетілгенін ерекше атап өтеміз. Атап айтқанда,

форвардтық сатып алу механизмі қолданылды. Осылайша, Үкімет 159 АТӨ 24,5 млрд. теңгеге қаражат бөлді, 516,9 мың т. ауыл шаруашылығы өнімін сатып алуға. Кейбір облыстардың әкімдіктері (мысалы, Алматы) компанияларға «айналым схемасына» қаражат бөлді. Осы мемлекеттік қолдау шараларының барлығы бағаны ұстап тұруға және азық-түлік тауарларының импортқа тәуелділігін төмендетуге көмектесті.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Ғылыми әдебиеттерге шолу жасау үшін эмпирикалық әдістер қолданылды. Мәселен, шетелдік мамандардың шетелдік тікелей инвестицияларды тарту, жаңа қайта өңдеу кешендерін салу және ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруге жаңа технологияларды енгізу саласындағы жетістіктері анықталды. Диалектикалық әдісті қолдану бұл жұмыста агроөнеркәсіптік кешендегі барлық экономикалық құбылыстардың біртұтас тұтастық ретінде қарастырылуымен түсіндіріледі. Мұнда барлық сандық өзгерістер ауыл шаруашылық өнімдерінің өндірісін ұлғайтуға және халықты азық-түлік тауарларымен қамтамасыз етуге мемлекет шығындарының бөлінуін ескере отырып, сапалы процеске айналды.

Бақылау және фактілерді жинау әдіс-темесін ескере отырып, Қазақстанның сыртқы сауда айналымы және ауыл шаруашылық тауар өндірушілерін мемлекеттік қаржыландыру бойынша статистикалық мәліметтер таңдалды. Сонымен қатар, жүйелі көзқарас негізінде экономика салалары бойынша сандық мәліметтер, соның ішінде ауыл шаруашылығын экономикалық бағалау талданды.

Нақты материалдарды оңтайландыру және жүйелеу мақсатында Алматы облысының агроөнеркәсіптік саласындағы инвестициялық жобалар ұсынылды және бағаланды. Іс жүзінде жалпыламалар жасалды және мемлекет пен шетелдік инвесторлардың қатысуымен белгіленген аймақтағы жобаларды іске асырудың сипаттамалық ерекшеліктері атап өтілді. Жоғарыда келтірілген дерексіз-логикалық талдау негізінде проблемалар анықталып, Алматы облысының ауыл шаруашылық секторына инвестициялар тартуды арттыру бойынша ұсыныстар жасалды.

Нәтижелер және оларды талқылау. Әдеби шолу. Тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ) экономиканы дамытудың маңызды құралы болып саналады, өйткені ол жаңа технологияны әкеледі және экономиканың өндірістік әлеуетін жақсартады. ТШИ еңбек өнімділігіне, жұмыс

орындарының ашылуына, экспорттың жақсаруына және тұрақты ұзақ мерзімді экономикалық өсімге оң әсер етеді [1].

Агроөнеркәсіптік сектордағы әкімшілік кедергілерді жою, Меликян З. (2019) сәйкес, қолайлы инвестициялық климаттың құрылуына әкеледі. Бұл өңірлерде тиімді инвестициялық саясатты жүзеге асыруға және аграрлық сектордағы салалық инвестициялық тәуекелдерді төмендетуге ықпал етеді [2].

Аймақтық экономиканың аграрлық секторын қаржыландыру саласындағы кейбір сарапшылар (Bogoviz, Sandu және Ryzhenkova, 2018) атап өткендей, инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру үшін инвестициялық акциялар жинақталуы керек. Сонымен қатар, олар агроөнеркәсіптік кешенді дамыту үшін аймақтық инновациялық формацияларды ұйымдастыру, ғылым, білім және бизнесті біріктіретін жаңа парадигма құру үшін қолданылады. Мұның бәрі жаңа инновациялық ауыл шаруашылық өнімдерін ілгерілетуге және серіктестікті одан әрі дамыту мақсатында халықаралық венчурлық инвестициялау тәжірибесін тартуға әсер етеді [3].

Ауыл шаруашылығының қоршаған ортаға кері әсерін шектеу үшін тыңайтқыштар мен өсімдіктерді қорғау құралдарын қолдануды барынша азайту қажет [4].

Азық-түлік өндірісінде сапа менеджменті жүйелерін тиімді енгізу инвестицияларды пайдалану негізінде қалдықсыз немесе аз қалдықты технологияларды құрумен байланысты [5].

Еңбек пен сарқылатын табиғи ресурстарды рационализациялау, бір жағынан, тамақ өнімдерін өндіруге кететін шығындарды төмендету қажеттілігімен байланысты. Екінші жағынан, белгілі бір сападағы тағамды таңдайтын тұтынушының қажеттіліктері. Сапа тұтынушыларды таңдауға және аймақтардағы фермерлердің бәсекелестік артықшылыққа жетуіне әсер ететін маңызды факторлардың бірі екендігі атап өтілген [6].

Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауыл шаруашылық ұйымының (ФАО) мәліметтері бойынша агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын арттыру мақсатында жаңа технологияларды енгізуге бағытталған. Инвестициялар мен жаңа ауыл шаруашылық жобалары мұнда азық-түлік қауіпсіздігін арттыру және ауылды тұрақты дамыту үшін маңызды рөл атқарады [7].

Мақалада ауыл шаруашылығын инвестициялық ресурстармен қамтамасыз ету

неғұрлым жоғары болса, Еуропалық Одақ мысалында сүтті мал өсіру мен ауыл шаруашылық өндірісінің аралас түрінің тиімділігі соғұрлым жоғары болады делінген [8].

Инвестицияларды тарту және сапа менеджменті жүйесін мемлекеттік деңгейде де, жеке деңгейде де енгізу шаруа қожалықтарының табыстылығын арттыратын фактор ретінде кеңінен қарастырылады [9].

Бүгінгі таңда көптеген ауыл шаруашылық процестерін цифрландыру әлемдегі ірі агроөнеркәсіптік компаниялардың даму стратегиясына енгізілген. Инвестициялар, мәліметтер және деректерді басқарудың озық жүйелері ауыл шаруашылық өнімділігін арттырудың маңызды факторларына айналууда. Көптеген елдердің тәжірибесі аймақтардағы ауыл шаруашылық өнімдерінің кірістілігін арттыру үшін «Цифрлық фермерлік (DF)» жүйесін енгізу қажеттілігін растайды [10].

Ұсынылып отырған библиографиялық деректерге шолу шетелдік инвестициялар ағынының ұлғаюы және ауыл шаруашылық өндірісі саласындағы бірлескен жобалардың дамуы қажеттілігін сипаттайды.

Жедел мәліметтерге сәйкес, 2020 жылдың 8 айында Қазақстанда өндіріс 1,7 пайызға өсті. Қызметтер көлемі 6,1 пайызға төмендеді. Демек, 2020 жылдың 8 айында қысқа мерзімді экономикалық индикатор 2019 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда шамамен 97 пайызды құрады. Демек,

ЖІӨ белгіленген мерзімде шамамен 3 пайызға төмендеді.

ЖІӨ-нің өсуі мен құлдырауы экономиканың осындай секторларында болғанын атап өткен жөн (кесте). 2020 жылдың алғашқы 6 айында Қазақстандағы салыстыру үшін бөліп көрсетейік. ЖІӨ шамамен 2 пайызға төмендеді.

Республикада тұтыну бағаларының өсуі 2020 жылғы тамызда 104,6 пайызды құрады 2019 жылдың желтоқсанына қатысты. Сонымен қатар, бағаның ең көп өсуі азық-түлік тауарларына қатысты – 7,3 пайыз. Азық-түлік емес тауарлар мен ақылы қызметтердің бағасы сәйкесінше 3,4 және 2 пайызға өсті.

2020 жылдың 8 айында ауыл, орман және балық шаруашылығы өнімдерінің жалпы өнімінің деңгейі 2 418,9 млрд. теңгеге тең екенін ескеріңіз. Бұл 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 4,9 пайызға жоғары. Біз ауыл шаруашылық өндірісінің өсуі көбінесе мал шаруашылығы саласы – тірі салмақтағы ет пен сүттілік есебінен қамтамасыз етілетінін көрсетеміз.

Агроөнеркәсіптік кешендегі қызметті жандандыру үшін республикадағы инвестициялық жобаларды ілгерілетуге көшу қажет деп санаймыз. Мысалы, қазіргі уақытта Қазақстан Үкіметінде 380 инвестициялық жобаны іске асыру негізінде ауыл шаруашылық өнімдерінің экспорттық әлеуетінің өсуіне көп көңіл бөлінуде. Агроөнеркәсіптік кешенге шамамен 5 трлн. тарту жоспарланған теңге инвестиция.

Кесте – 2020 ж. тамыздағы Қазақстан ұлттық экономикасы секторларының көлемінің өзгеруі

2020 жылдың 8 айындағы мәліметтер			
Экономикалық секторлардың өсуі		Экономикалық секторлардың құлдырауы	
Экономика саласы	Қызығушылық	Экономика саласы	Қызығушылық
Өңдеу өнеркәсібі	+ 3,3	Көлік	-16,1
Ауыл шаруашылығы	+4,9	Сауда	-10,5
Құрылыс	+6,5	Жылжымайтын мүлік операциялары	- 4,3

Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы [Электрондық ресурс]. – 2020. - URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic> (қаралған күні: 27.10.2020).

Осыған байланысты, осы мақалада біз ауыл шаруашылығын әртараптандыру бойынша жұмыс жүргізіліп жатқан Алматы облысының мысалын пайдаланып, инвестицияларды жоспарлау деңгейін қарастырамыз.

Алматы облысының агроөнеркәсіптік кешенді дамытуда үлкен мүмкіндіктері бар екенін атап өткен жөн. Облыста тамақ, жеңіл өнеркәсіп, фармацевтика, машина жасау және басқа салалардың 1,4 мыңнан астам кәсіпорны жұмыс істейді. Атап айтқанда, 2020 жылы аталған облыста

ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 1 трлн. теңге. Сонымен бірге, өңделген өнім экспортын 2019 жылға қарай өсіммен 23 пайызға 112 миллион долларға жеткізу. Алматы облысында ауыл шаруашылық дақылдарын өсіру және асыл тұқымды мал өсіру үшін қолайлы топырақ-климаттық жағдайлар бар.

Мысалы, 2027 жылға қарай құс етін өндіруді жылына 700 мың тоннадан астамға арттыру жоспарланып отыр. Осылайша, Алматы облысындағы құс фабрикасын

модернизациялау жүреді. Мұндағы инвестициялар 8 миллиард теңге көлемінде бағытталады. Қайта құрудан кейін құс фабрикасының қуаттылығы 24 мың тонна болады деп күтілуде. Сонымен, өндіріс орындары дайындалып, барлық жабдықтар орнатылып, құстарға жем беру мәселесі де шешілді.

Өнімдер бірінші кезекте ішкі нарыққа жеткізілетін болады. Сонымен қатар өндіріс қуаттылығы артқан сайын олар Ресей, Беларусь, Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстанға құс етін экспорттауды жоспарлап отыр.

Түрік инвесторы қарқынды жеміс бақтарын бұзуға және 204 миллион долларға жаңа өндіріс құруға қаражат салуды көздейді. Алматы, Жамбыл және Түркістан облыстары агроөнеркәсіптік кешен саласындағы жобаның әлеуетті аймақтары болып саналады.

Қазақстандық серіктестер мен «Göknur Gida» арасында тиісті келісімдер жасалды. «Göknur Gida» түрік компаниясы жалпы ауданы 2,5 мың га алма, анар, алмұрт, өрік және шабдалы өсіреді. Компанияның Түркияда 8 өндіріс орны, сондай-ақ АҚШ, Иран, Еуропа және Ресейде жеміс сақтау қоймалары бар. Сонымен қатар, инвесторлар жемістер мен көкөністерді таңдау бойынша зерттеулер жүргізуде.

Атап айтқанда, Қазақстанда 5 миллион гектар жерге 8 миллионнан астам жеміс ағаштарын отырғызуға болады. Жоба 5 жыл ішінде бірнеше кезеңде жүзеге асырылады деп күтілуде. Сонымен, жыл сайын 700 га алма, 100 га алмұрт, 100 га қышқыл және 100 га тәтті шие отырғызу жоспарлануда (Kazakh Invest компаниясының мәліметтері бойынша). Жоба бойынша 500 жұмыс орны ашылады деп күтілуде.

Инвесторлар ресурстарды дамыту мен жергілікті фермерлерді оқыту үшін заманауи агротехнологияларды қолдана отырып, бау-бақша отырғыздан бастап интеграцияланған модель құрғысы келеді.

Келесі кезеңде жаңа піскен жемістерді орау бойынша кәсіпорындар, элиталық жеміс шырындары, концентраттар мен пюре, сондай-ақ нектарлар, жеміс-жидектер мен кептірілген жемістер шығаратын зауыт ұйымдастыру жоспарлануда.

Сондай-ақ, түрік жағы Қазақстан үкіметінің қолдауымен биогазdan электр энергиясы мен тыңайтқыштар өндіретін зауыт салу және 20 мың басқа арналған мал бордақылау алаңдарын салу мүмкіндігін қарастыруда.

Сонымен бірге, инвесторлар Қазақстанда өндірілген өнімнің шамамен 70%-ын шетелге сатуды жоспарлап отырғаны атап

өтілді. Сонымен қатар, 2020 жылы 63,1 млн долл. төрт жаңа өндіріс орны ашылады деп күтілуде. Атап айтқанда, Алматы облысында 18 млн долл. аралас жем шығаратын зауыт салынуда. Бұл жоба 2018 жылы БАӨ инвестициясымен бірге жүзеге асырыла бастады.

Осылайша, Қазақстан Республикасы мен БАӨ үкіметтері арасындағы келіссөздер нәтижесінде инвестициялық ынтымақтастық туралы құжатқа қол қойылды, ол құны 6,1 млрд. АҚШ долларын құрайтын 21 жобаны жүзеге асыруды көздейді. Инвестициялық жобалар жоғары қосылған құны мен кірістілігі бар жаңа өндірістер құруды, сондай-ақ сұраныстың үлкен әлеуетін ішкі және сол сияқты және перспективалы сыртқы нарыққа көңіл бөлуді көздеп отыр.

Сондай-ақ, 2020 жылы Алматы облысында БАӨ инвесторымен бірге құжаттама әзірленіп жатыр және 40 млн долл. саңырауқұлақ өндірісінің толық циклын құру жоспарлануда.

Жоспар бойынша, Алматы облысында 1 мың гектар жерге қарқынды бақтар салынады деп күтілуде. Бұл жоба БАӨ инвестициялары негізінде 82 миллион долларға бағаланған.

Электр энергиясының жетіспеушілігі Алматы облысында мал бордақылау фабрикасын іске қосуды болашаққа қалдырғанын атап өткен жөн. Зауыт 2019 жылдың үшінші тоқсанында іске қосылуы керек болатын, жобаның құны 5,4 млрд. Бұл жоба қазіргі кезде өзінің соңғы сатысында.

Дайын өнімнің 60%-ы Қытай мен Орталық Азия елдеріне жіберіледі деп болжанауда. Өндірілген құрама жемнің қалған 40%-ы Қазақстан нарығына жеткізілетін болады. 86 жұмыс орнын құру жоспарлануда.

Жоба «Қорғас – Шығыс қақпасы» арнайы экономикалық аймағының аумағында жүзеге асырылуда. Оны жүзеге асыруды БАӨ «Phoenix Global DMCC» компаниясы қаржыландырды. Нысанның болжамды қуаттылығы жылына шамамен 60 мың тонна құрама жем болады.

Сонымен қатар, Алматы, Павлодар, Батыс Қазақстан облыстарында, сондай-ақ Алматы мен Нұр-Сұлтанда жаңа нысандар пайда болады деп жоспарлануда. Мысалы, қосымша құны жоғары тамақ өнімдерін өндіруді бастау күтілуде.

Оларды жүзеге асыру Қазақстанда жаңа сапалы жұмыс орындарын құруға, озық технологиялар мен тәжірибелерді енгізуге мүмкіндік береді. Бұл Қазақстанға БАӨ-нің 2051 жылға дейінгі азық-түлік қауіпсіздігі стратегиясының маңызды буыны болуға мүмкіндік береді. Бұл сондай-ақ

екі ел арасындағы тауар айналымының одан әрі өсуіне ықпал етеді.

2021 жылы олар Алматы облысында екі жобаны іске қосқысы келеді. 31 гектардағы жылыжай кешені (Ресей) 110 миллион долларға және ет өңдеу зауыты (Қытай) 26 миллион долларға жұмыс істей бастайды деп күтілуде.

Атап айтқанда, Қапшағай қаласында олар қолданыстағы жылыжайды тағы 31 гектарға кеңейтуді жоспарлап отыр. Жылыжайда өсірілген көкөністердің 80%-дан астамын Ресейге экспорттау жоспарланған. Олар аумақты екі кезеңде кеңейтуді жоспарлап отыр. 2020 жылға арналған өндірістік алаңы 10,5 га болатын жылыжай кешенінің бірінші және екінші кезегі пайдалануға берілді. Үшінші және төртінші кезеңдердің құрылысын ресейлік Eсо-Culture компаниясы қаржыландырады.

Үшінші кезең 26,5 млрд. теңгені құрайды, оның 5,3 млрд. теңгесін Ресей тарапы салады. Жоспарланған пайдалануға беру мерзімі – 2021 жылдың бірінші тоқсаны. Төртінші кезектегі 12 га құрылысына келетін болсақ, бұл жоба 16,4 млрд. теңгеге бағаланған, оның 3,3 млрд. теңгесін инвестор салады. Жылыжайды 2022 жылдың бірінші тоқсанында пайдалануға беру жоспарланған. Төрт кезеңнің жалпы қуаттылығы 50 мың тоннадан астам қиярды құрайды. Жұмыс орындарының саны шамамен 850 адамды құрайды.

Сондай-ақ, Алматы облысында 2022 жылы Германияның инвестициясымен тағы бір ет комбинатын ашу жоспарланып отыр. Жобаны жүзеге асыру \$40 миллионға бағаланып отыр, 2020 жылы құжаттама жасалуда.

Алматы облысында 2023 жылы 530 миллион теңгеге сүт зауытын ашады деп күтілуде. 2020 жылдың соңында жоба қажетті жабдықты әзірлеу және таңдау сатысында. Мысалы, құрылыс-монтаждау жұмыстарына арналған тіреуіш бағандар сатып алынып, жеткізіліп қойылған. Девальвация мен инфляцияны ескере отырып, жоба мөлшері түзетілуі мүмкін. Қазіргі уақытта біз жабдықтардың технологиялық желісі бойынша коммерциялық ұсыныстарды бәрінен алған жоқпыз.

Өндіріс қуаты тәулігіне 6 тонна қымыз және 21 тонна сүт өндіреді. Зауытта 200 жұмыс орны болады. Дайын өнімнің 30%-ын Тәжікстанға, Қырғызстанға, Өзбекстанға және Ресейге экспорттау жоспарланған.

Қазақстандық кәсіпорындар экспортты мемлекеттік қолдау шараларын белсенді қолданады. Осылайша, «Масло-Дел» кәсіпорны – бұл Қазақстандағы ең ірі тамақ өндірушілердің бірі. Бүгінгі таңда компанияның

ассортиментінде 100-ден астам өнім түрлері бар: май және өсімдік майлары, майонез, маргарин, кетчуп, томат пастасы және т.б. Кәсіпорынның өндірістік қуаты тәулігіне 54 тонна май мен маргаринге жетеді.

2019 жылы Үкімет «Масло-Делге» Қазақстанның Даму Банкімен сақтандыру шартын жасасқаннан кейін сақтандыру шартын ұсынды, өсімдік майы мен тортқа қайта өңдеу үшін майлы дақылдарды сатып алу үшін айналым қаражатын толықтыруға қаржы бөлінді.

Бүгінгі күні «Масло-Дел» күнбағыс пен рапс тортының ірі қазақстандық экспорттаушыларының бірі болып табылады, өз өнімдерін Қытайға, Ауғанстанға, Эстонияға, Иранға, Өзбекстанға, Түркіменстанға және т.б. жеткізеді.

Жалпы, импорттаушылар отандық мұнай өңдеу зауыттарының өнімдеріне қызығушылық артып келеді. Мәселен, егер 2018 жылы Қазақстаннан өсімдік майларының экспорты шамамен 118 миллион долларды құраса, 2019 жылдың өзінде – 154 млн долл., бұл 2018 жылмен салыстырғанда 31% артық. 2020 жылдың жеті айында тазартылған мұнай өнімдерінің экспорты 112 млн долл. асады.

Олар Ұлыбритания инвесторларымен бірге Қазақстанда 1,4 млрд. долларға төрт өндіріс нысанын ашуды жоспарлап отыр, олар 1,7 мыңнан астам адамды жұмыспен қамтамасыз етуді жоспарлап отыр.

Алматы облысында британдық компания 120 млн долларға сүт-тауарлы ферма салуды жоспарлап отыр. Нысанның құрылысы 2021 жылдың екінші тоқсанында басталады деп күтілуде. 2020 жылы құжаттама әзірлене бастағанын ескеріңіз.

Өз кезегінде, бұл инвестор бұрын Іле ауданында 42 млрд. теңгеге жобаны жүзеге асыруды жоспарлағанын атап өткен жөн. Осылайша, британдық инвестор облыста балалар тамағын шығаратын зауыт салу мүмкіндігін қарастырды.

Алдын ала мәліметтер бойынша, кәсіпорынның қуаты жылына 10 мың тонна өнім шығаруы керек болатын. Алайда шетелдік компания олардың талаптарына сай келетін сүт жеткізушілерін таба алмады.

COVID-19-дың Қазақстан экономикасына тигізетін кері әсері – халықаралық нарықтарға инвестицияларға қолжетімділіктің шектелуіне, көмірсутектер бағаларының құбылмалылығына, валюталық тәуекелдің жоғарылауына және т.б. әкеледі. Бұл жағдайда мемлекет агроөнеркәсіптік кешенге мемлекеттік субсидиялаумен шектеледі.

Коронавирустық пандемияны ескере отырып, көптеген шетелдік компаниялар

Қазақстан аймақтарына инвестиция тартуды тоқтатты. Сонымен қатар, пандемияны жалғастыру уақытындағы жоғары белгісіздік әлеуетті инвестордың жобадан бас тартуына әкеледі, өйткені ол қазақстандық серіктеспен коммерциялық келісімдер жасай алмайды. 2020 жылдың соңына қарай инфляция 8 пайыз шамасында болады деп бол-жануда. Азық-түлік тауар-ларына бағаның өсуі байқалады, бұл Қазақстан азаматтарының әл-ауқаты мен өмір сапасының төмендеуіне әкеледі.

Сонымен бірге, АҚШ долларының теңгеге шаққандағы бағасы, біздің болжамымыз бойынша, 2020 жылдың соңына қарай 440-445 теңге аралығында саудаланады. Мұндай жағдайдың себебі, біздің ойымызша, АҚШ пен Қытай арасында сауда соғыстары жүріп жатыр, Ресейге қарсы санкциялар жалғасуда, әлемнің белгілі бір аймақтарында (АҚШ, Франция, Сирия және т.б.) геосаяси шиеленістер сақталуда. Доллардың нығаюы ауыл шаруашылық нарығының жағдайына кері әсер ететінін атап көрсетейік. Өйткені ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруге арналған көптеген негізгі ауыл шаруашылық элементтері шетелден сатып алынады. Бұған мыналар кіреді: жем, минералды тыңайтқыштар, тұқымдар, ауыл шаруашылық техникасы және агро-технологиялар және т.б.

Ауыл шаруашылығына, оның ішінде мал сатып алуға, лизингке және ауыл шаруашылық техникаларын сатып алуға арналған несиелердің қымбат болуынан белгілі бір қиындықтар туындайды.

Мемлекет тарапынан кооперативтерге арналған преференциялардың күшін жою проблемасы бар. Бұл жеке және жеке шаруа қожалықтарының дамуының нашарлауына әкеліп соқтырды, бұл кооперативтерге қосылуға ынталандыруды азайтты.

Біз импортқа тәуелді тауарлардың (шұжықтар, ірімшіктер, жемістер мен көкөністер және т.б.) өндірісін арттыру бойынша жобаларды іске асыруды басымдық ретінде қамтамасыз ету қажет деп санаймыз.

Климаттық, табиғи, жер, су және аймақтардың әлеуетті ресурстарының басқа түрлеріне байланысты ауыл шаруашылығы өнімдерінің жекелеген бағыттары бойынша фермерлерді мемлекеттік қолдаудың сараланған жүйесін әзірлеу қажет.

Алматы облысында жобаларды сәтті жүзеге асыру үшін жер ресурстарының болуына, инженерлік инфрақұрылыммен қамтамасыз етуге, ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруге, қайта өңдеуге және сақтауға инвестициялық субсидиялар үшін қаражат бөлу қажет. Мысалы, Алматы облысында

мемлекет ауыл шаруашылығының келесі түрлерін қолдауы керек: мал шаруашылығы, жеміс-жидек, дәнді және майлы дақылдар, көкөністер, балық және сүт өнімдері және т.б. Агроғылымды, ветеринарлық және фитосанитарлық қауіпсіздікті қаржыландыруға үлкен мән берілуі керек.

Ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру мен қайта өңдеудің өсуі үшін өңдеу, логистика, тасымалдау және маркетинг, сондай-ақ жабдықтарды жаңарту және инновациялық технологияларды енгізу саласындағы ынтымақтастық процестерін жандандыру қажет.

Тұжырымдар

1. Коронавирустық пандемия Қазақстанның экономикалық өсуіне кері әсер етеді. Бұл инвестицияларға қолжетімділіктің төмендеуінен, көмірсутегі шикізатына деген бағалардың белгісіздігінен және қазақстандық өнім экспорты деңгейінің төмендеуінен көрінеді.

2. Әлемдік экономикада сауда соғыстары жалғасуда, санкциялар енгізіліп, дамушы елдердің, оның ішінде Қазақстанның экономикасы долларландырылған.

3. Қазақстандағы инфляция аясында ауыл шаруашылық жемшөптің, тұқымның, тыңайтқыштардың және ауыл шаруашылық техникасының бағасы өсті. Несие қымбаттағандықтан шаруа қожалықтары шығынға батуда.

4. Нәтижесінде, мұның бәрі Қазақстан аймақтарындағы ауыл шаруашылық жобаларына инвестициялардың төмендеуіне, агроөнеркәсіптік кешендердің қаржылық жағдайының нашарлауына және аграрлық сектордағы негізгі құралдардың қымбаттауына әкеледі.

5. Алматы облысының ауыл шаруашылық тауар өндірушілері мен шет елдердің кәсіпорындары арасындағы инвестициялық ынтымақтастықтың дамуы Қазақстанда жоғары қосылған құны бар жаңа ауыл шаруашылық өндірістерін құруға оң әсерін тигізуде. Нәтижесінде ол маңызды агроөнеркәсіптік әлеуетті ұйымдастыруға және жергілікті және сыртқы нарықтарда азық-түлік тауарлары мен қызметтерге сұранысты қанағаттандыруға ықпал етеді.

6. Сонымен, жалпы ішкі өнімнің өсуіне, оның ішінде ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруге 2021 жылы карантиндік шаралардың кезең-кезеңімен жұмсартылуы ықпал етеді. Сонымен қатар, 2021-2022 жылдары әлемдік экономиканың қалпына келуі мен тауарларға сұраныстың артуын атап өткен жөн. 2020 жылы агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдаудың маңызды шаралары ауыл шаруашылық тауарларын өнді-

руді ынталандыруда белгілі бір рөл атқарады. Бұл Алматы облысындағы инвестициялық жобаларды дамыту мысалындағы мақалада көрсетілген.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Rajender, S. Godara. Foreign Direct Investment Inflows in Agricultural Sector of India: A Review / S. Godara Rajender // International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR). – 2019. – Vol. 6, Issue 1. - P.140-147.
- 2 Melikyan, Z. Peculiarities of Investments Management in Agro-Industrial Complexes/Z. Melikyan // International Journal of Innovative Technologies in Economy.- 2019.- №4(24).- P.12-15.
- 3 Bogoviz A., Sandu I., & Ryzhenkova N. Scientific basis of innovative development of the agro-industrial complex: the mechanism of public-private partnership in venture capital investment: International Scientific Conference "Investment, Construction, Real Estate: New Technologies and Special-Purpose Development Priorities" ICRE.-2018.– Irkutsk, Russia: MATEC Web of Conferences.- 2018.- Vol. №212.- P.1-7.
- 4 Azhar, B. Sustainability certification of food / B.Azhar, M.Prideaux, N. Razi // Food Security Sustainability. – 2019. - №2 - P.538–544.
- 5 Niemiec, M. Risk assessment for social practices in small vegetable farms in Poland as a tool for the optimization of quality management systems / M.Niemiec, M.Komorowska, A.Szeląg-Sikora, J.Sikora, M.Kuboń, Z.Gródek-Szostak, J.Kapusta-Duch // Journal Sustainability. – 2019. – Vol. 11, Issue 14. - P.3913- 3923.
- 6 Wencong, L. Transition of small farms in Ghana: Perspectives of farm heritage, employment and networks / L.Wencong, G.S. Agbemavor, H. Kwasi // Land Use Policy. - 2019. - №81. - P. 434-452.
- 7 Why Innovation matters? Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nation [Electronic resource].-2020.-URL:<http://www.fao.org/innovation/en> (date of access: 09.10.2020).
- 8 Guth, M. Economic resources versus the efficiency of different types of agricultural production in regions of the European union / M.Guth, K. Smędzik-Ambroży // Journal Economic Research-Ekonomska Istraživanja. – 2020.-Vol. 33. - Issue 1. - P.1036-1051.
- 9 Oya, C. The effectiveness of agricultural certification in developing countries: A systematic review / C.Oya, F.Schaefera, D.Skalidou // World Development.- 2018.- №112.- P. 282-312.
- 10 Smagulova, Sh.A. Digitalization of agriculture in the Republic of Kazakhstan: experience and problems / Sh.A. Smagulova // Problems of AgriMarket. – 2020.– №1.– P. 149-155.

ence and problems / Sh.A. Smagulova // Problems of AgriMarket. - 2020. - №1. – P. 149-155.

References

- 1 Rajender, S. Godara. Foreign Direct Investment Inflows in Agricultural Sector of India: A Review / S. Godara Rajender // International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR). – 2019. – Vol. 6, Issue 1. - P.140-147.
- 2 Melikyan, Z. Peculiarities of Investments Management in Agro-Industrial Complexes/Z. Melikyan // International Journal of Innovative Technologies in Economy.- 2019.- №4(24).- P.12-15.
- 3 Bogoviz A., Sandu I., & Ryzhenkova N. Scientific basis of innovative development of the agro-industrial complex: the mechanism of public-private partnership in venture capital investment: International Scientific Conference "Investment, Construction, Real Estate: New Technologies and Special-Purpose Development Priorities" ICRE.-2018.– Irkutsk, Russia: MATEC Web of Conferences.- 2018.- Vol. №212.- P.1-7.
- 4 Azhar, B. Sustainability certification of food / B.Azhar, M.Prideaux, N. Razi // Food Security Sustainability. – 2019. - №2 - P.538–544.
- 5 Niemiec, M. Risk assessment for social practices in small vegetable farms in Poland as a tool for the optimization of quality management systems / M.Niemiec, M.Komorowska, A.Szeląg-Sikora, J.Sikora, M.Kuboń, Z.Gródek-Szostak, J.Kapusta-Duch // Journal Sustainability. – 2019. – Vol. 11, Issue 14. - P.3913- 3923.
- 6 Wencong, L. Transition of small farms in Ghana: Perspectives of farm heritage, employment and networks / L.Wencong, G.S. Agbemavor, H. Kwasi // Land Use Policy. - 2019. - №81. - P. 434-452.
- 7 Why Innovation matters? Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nation [Electronic resource].-2020.-URL: <http://www.fao.org/innovation/en> (date of access: 09.10.2020).
- 8 Guth, M. Economic resources versus the efficiency of different types of agricultural production in regions of the European union / M.Guth, K. Smędzik-Ambroży // Journal Economic Research-Ekonomska Istraživanja. – 2020.-Vol. 33. - Issue 1. - P.1036-1051.
- 9 Oya, C. The effectiveness of agricultural certification in developing countries: A systematic review / C.Oya, F.Schaefera, D.Skalidou // World Development.- 2018.- №112.- P. 282-312.
- 10 Smagulova, Sh.A. Digitalization of agriculture in the Republic of Kazakhstan: experience and problems / Sh.A. Smagulova // Problems of AgriMarket. – 2020.– №1.– P. 149-155.

Автор туралы ақпараттар:

Смағұлова Шолпан Асылханқызы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Мемлекеттік басқару» ғылыми-білім беру департаментінің профессоры, Нархоз университеті, 050035, Жандосов к-сі, 55, Алматы, Қазақстан, sholpan.smagulova@narхоз.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8455-4531>

**КРЕДИТОВАНИЕ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ СТРАН
ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА: ОПЫТ И ПРОБЛЕМЫ**

**ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ ЕЛДЕРІНІҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА
КРЕДИТ БЕРУ: ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ МӘСЕЛЕЛЕР**

**LENDING IN AGRICULTURE IN THE COUNTRIES
OF THE EURASIAN ECONOMIC UNION: EXPERIENCE AND PROBLEMS**

А.С. НАРЫНБАЕВА*¹

к.э.н. РК., д.э.н. РФ, доцент

С.Г. ГЛУХОВ²

к.э.н.

¹*Инновационный Евразийский университет, Павлодар, Казахстан*

²*Поволжский научно-исследовательский институт экономики и организации
агропромышленного комплекса, Саратов, Россия*

**электронная почта автора: narynbaeva@mail.ru*

А.С. НАРЫНБАЕВА*¹

э.ғ.к. ҚР, э.ғ.д. РФ, доцент

С.Г. ГЛУХОВ²

¹*Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар, Қазақстан*

²*Поволжье экономика және агроөнеркәсіптік кешенді ұйымдастыру
ғылыми-зерттеу институты, Саратов, Ресей*

**автордың электрондық поштасы: narynbaeva@mail.ru*

A.S. NARYNBAYEVA*¹

C.E.Sc. RK, Dr.E.Sc. RF, Associated Professor

S.G. GLUKHOV²

C.E.Sc.

¹*Innovative University of Eurasia, Pavlodar, Kazakhstan*

²*Volga Research Institute of Economics and Organization of Agro-Industrial Complex,
Saratov, Russia*

**corresponding author e-mail: narynbaeva@mail.ru*

Аннотация. В статье исследованы вопросы государственной поддержки и ее влияния на развитие аграрного производства в условиях интеграции национальных экономик. Агропромышленный комплекс является одним из важнейших стратегических секторов стран-членов Евразийского экономического союза. Несмотря на функционирование в условиях турбулентности мировых сырьевых рынков, в аграрной сфере ЕАЭС в настоящее время сложились позитивные тенденции. Рассмотрена роль системы кредитования в АПК, способствующая решению проблем финансового обеспечения сельскохозяйственных товаропроизводителей. Объективная необходимость кредитной поддержки сельского хозяйства обусловлена рядом причин, главные из которых – особенности сельскохозяйственного производства, неэквивалентность в товарообмене с промышленностью, потребность преодоления негативных тенденций в развитии отрасли. Дана оценка кредитной политики в аграрном секторе, которая ориентирована на узкий круг заемщиков, не содержит эффективных механизмов кредитования хозяйствующих субъектов, ограничена в выборе методов определения уровня кредитоспособности сельхозпредприятий и способов оказания содействия в получении кредитов хозяйствам, находящимся в различном экономическом положении. На основе анализа кредитования агропромышленного производства стран ЕАЭС показаны существующие проблемы последних лет. В заключительной части авторы формулируют перспективы укрепления интеграционных связей в рамках Евразийского экономического союза. Представлены рекомендации по совершенствованию системы кредитования, способствующие эффективному развитию агропромышленного комплекса каждой страны, совершенствованию экономических взаимоотношений на внутреннем и внешнем рынках.

Аңдатпа. Мақалада мемлекеттік қолдау және оның ұлттық экономикалардың интеграциясы жағдайында аграрлық өндірісті дамытуға әсері мәселелері зерттелген. Агроөнеркәсіптік кешен Еуразиялық экономикалық одаққа мүше елдердің аса маңызды стратегиялық секторларының бірі болып табылады. Әлемдік шикізат нарықтарының турбуленттілігі жағдайында жұмыс істеуіне қарамастан, ЕАЭО-ның аграрлық саласында қазіргі уақытта оң үрдістер қалыптасуда. Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді қаржылық қамтамасыз ету проблемаларын шешуге ықпал ететін АӨК-дегі кредит беру жүйесінің рөлі қарастырылған. Ауыл шаруашылығын несиелік қолдаудың объективті қажеттілігі бірқатар себептерге байланысты, олардың негізгілері ауылшаруашылық өндірісінің ерекшеліктері, өнеркәсіппен тауар алмасудағы эквиваленттілік және саланы дамытудағы жағымсыз тенденцияларды жеңу қажеттілігі болады. Аграрлық сектордағы несие саясатына баға берілді, ол қарыз алушылардың тар шеңберіне бағдарланған, шаруашылық жүргізуші субъектілерді кредиттеудің тиімді тетіктерін қамтымайды, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының кредит қабілеттілігі деңгейін айқындау әдістерін таңдауда және әртүрлі экономикалық жағдайда тұрған шаруашылықтарға кредит алуға жәрдем көрсету тәсілдерін таңдауда шектелген. ЕАЭО елдерінің агроөнеркәсіптік өндірісіне кредит беруді талдау негізінде соңғы жылдардағы қазіргі проблемалар көрсетілген. Қорытынды бөлімде авторлар Еуразиялық экономикалық одақ аясында интеграциялық байланыстарды нығайту перспективаларын тұжырымдайды. Әрбір елдің агроөнеркәсіптік кешенін тиімді дамытуға, ішкі және сыртқы нарықтардағы экономикалық өзара қарым-қатынастарды жетілдіруге ықпал ететін кредит беру жүйесін жетілдіру жөніндегі ұсынымдары ұсынылған.

Abstract. The article examines the issues of public support and its impact on the development of agricultural production in the context of integration of national economies. The agro-industrial complex is one of the most important strategic sectors of the member countries of the Eurasian Economic Union. Despite functioning in the conditions of turbulence of the world commodity markets, in agricultural sphere of the EAEU there are currently positive trends. The role of the lending system in AIC complex, contributing to the solution of the problems of financial support of agricultural producers, is considered. The objective need for lending support for agriculture is due to a number of reasons, the main of which are the peculiarities of agricultural production, inequality in the exchange of goods with industry, the need to overcome negative trends in development of the industry. The assessment of the lending policy in agricultural sector, which is focused on a narrow circle of borrowers, does not contain effective mechanisms for lending to economic entities, is limited in the choice of methods for determining the level of creditworthiness of agricultural enterprises and ways to assist in obtaining loans to farms in different economic situations. Based on the analysis of lending to agro-industrial production of the EAEU countries, the existing problems of recent years are shown. In the final part, the authors formulate the prospects for strengthening integration ties within the Eurasian Economic Union. Recommendations on improving lending system, contributing to the effective development of agro-industrial complex of each country, improving economic relations in domestic and foreign markets are presented.

Ключевые слова: сельское хозяйство, страны-участницы ЕАЭС, государственная финансовая поддержка, кредитные ресурсы, льготное кредитование, интеграция, процентная ставка, субсидирование.

Түйінді сөздер: ауыл шаруашылығы, ЕАЭО-ға қатысушы елдер, мемлекеттік қаржылық қолдау, кредиттік ресурстар, жеңілдікті кредит беру, интеграция, пайыздық мөлшерлеме, субсидиялау.

Keywords: agriculture, EAEU member States, state financial support, loan resources, concessional lending, integration, interest rate, subsidies.

Введение. Аграрная политика государств ЕАЭС в сфере кредитования еще не достаточно унифицирована и отличается разнообразием. Так, кредитование в России является одним из главных элементов действующего экономического механизма в сельском хозяйстве и единственное направление стимулирования притока финансового капитала в аграрную от-

расль – субсидирование процентных ставок по кредитам и займам. Одним из недостатков действующего механизма поддержки кредитования в России является привязка субсидий на возмещение части затрат по уплате процентов к ставке рефинансирования Центробанка России; ставка рефинансирования в 3 раза ниже средневзвешенной ставки по кредитам. Таким

образом, даже субсидии на компенсацию 100% ставки рефинансирования покрывают лишь часть понесенных сельхозтоваропроизводителями затрат [1].

В Казахстане действующая система льготного кредитования сельскохозяйственного производства основана на выделении государственных кредитных ресурсов по регулируемым фиксированным процентным ставкам и полностью государственно администрируемая. Государственные кредитные организации являются единственными поставщиками льготных кредитов.

Система кредитования сельского хозяйства должна совершенствоваться по следующим направлениям: развитие механизмов государственного регулирования и надзора за кредитной деятельностью с соблюдением принципа доступности кредитов сельхозтоваропроизводителям; использование государственных средств и результатов программы аграрного кредитования и субсидирования; совершенствование нормативной и методической основы, способствующей развитию направлений и объектов кредитования.

Материалы и методы исследования.

Объектом исследования являются сельскохозяйственные товаропроизводители Казахстана, Беларуси и России, их объединения, кредитные учреждения. Теоретической основой проведенного исследования явились труды и результаты фундаментальных и прикладных исследований отечественных и зарубежных ученых, ведущих специалистов в области государственной поддержки предприятий АПК. Однако многие авторы освещают лишь отдельные вопросы финансово-кредитного обслуживания сельского хозяйства. Проблемы формирования и функционирования специальных механизмов кредитования в аграрной сфере, государственного регулирования кредитной политики, обеспечивающего создание доступных внешних источников финансирования отрасли, остаются недостаточно исследованными [2, 3].

Изучение теоретических положений совершенствования государственной финансовой поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей в условиях интеграции осуществлялось с помощью сравнительного анализа и обобщения. Логический метод использован в выявлении особенностей развития и качественных характеристик указанных явлений и процессов. Аналитическая часть исследования выполнена на основе статистической ин-

формации стран-членов ЕАЭС. Такие методы, как синтез и экономико-статистический анализ, были применены для количественной оценки современного этапа развития государственной финансовой поддержки СХТП, выявления современных проблем и определения направлений развития.

Результаты и их обсуждение. Первоочередной задачей является формирование инновационной национальной продовольственной системы, призванной обеспечить объединение усилий государственных органов управления всех уровней, организацию научно-технической сферы в интересах ускорения использования достижений науки и технологий в целях реализации стратегических национальных приоритетов страны.

Кредитный механизм должен включать льготное кредитование доли долгосрочных кредитов, снижение процентных ставок, кредитование напрямую из государственных источников через механизм залоговых операций, развитие ипотечного кредита в коммерческих системах банков, создание системы инструментов, институтов кредитования (сельскохозяйственный кредитный банк, коммерческие банки, кредитные кооперативы, финансово-промышленные группы и т.д.).

Необходимо создание специальных государственных фондов льготного краткосрочного и долгосрочного кредитования, ипотечных и лизинговых фондов товаропроизводителей аграрной продукции, позволяющих эффективно использовать кредитные ресурсы.

Для разработки инвестиционных проектов требуется использование условий и ресурсов Евразийского банка развития, созданного в странах ЕАЭС, что позволит поставить их в равные условия хозяйствования.

В России для повышения доступности кредитных расходов на условиях субсидирования сельхозтоваропроизводители получали кредиты от 4 до 7% годовых, инвестиционные кредитные ресурсы от 5 до 8% годовых. На субсидирование части процентной ставки по кредитам за счет консолидированного бюджета сельхозтоваропроизводителям перечислено 120 млрд. рублей. На субсидирование кредитования производителей в растениеводстве приходилось 39% субсидий, малым формам хозяйствования – 5,4%, переработке – 4,6%, животноводства – 51%, на мясное и молочное скотоводство – 13% субсидий. На

долю кредитных ресурсов, выданных на проведение сезонных полевых работ в 2019г., пришлось 25% от общего объема выданных компаниям отрасли кредитов (27% в 2018 г.).

В аграрном секторе в 2019г. средства компаний в общем объеме инвестиций составили 61%, привлеченные – 39%. Кредитование АПК по итогам 2019г. сократилось на 7%. Сокращение кредитования обусловлено высокими финансовыми результатами компаний в предыдущие годы, которые позволили участникам отрасли нарастить объем собственных финансовых средств, а также снижением инвестиций в связи с насыщением внутреннего рынка продукцией АПК [4].

В Беларуси кредитование АПК производится с участием государства; разрабатываются льготные условия по выдаче различных видов кредитов. Приоритетными сферами кредитования являются реализация инвестиционных проектов: формирование основного стада, покупка техники, строительство производственных объектов, жилья на селе для работников сельскохозяйственных организаций; кредитная поддержка ремонтных, обслуживающих организаций, заготовительных и перерабатывающих сельскохозяйственную продукцию предприятий для выплаты авансов сельскохозяйственным организациям за поставляемую ими сельхозпродукцию; кредиты организациям, уполномоченным на закупку техники для последующей поставки ее сельскохозяйственным организациям; кредиты организациям, осуществляющим строительство, реконструкцию, ремонт производственных объектов сельскохозяйственных предприятий.

В Беларуси объем финансовой господдержки по льготному кредитованию в рамках государственных программ по поддержке АПК установлен в размере 10% валовой стоимости произведенной сельскохозяйственной продукции. Для стимулирования привлечения финансовых средств реализуются программы, где основными мерами являются субсидирование процентных ставок по банковским кредитам в размере 100% ставки рефинансирования, компенсация потерь банков при выдаче льготных кредитов субъектам, осуществляющим деятельность в АПК.

Средняя коммерческая процентная ставка по новым кредитам юридическим лицам в 2019г. достигла 13-14%, в иностранной валюте – 4,6-6,2%. Динамика средневзвешенных процентных ставок в

сельском хозяйстве 2019г. составила 16,3%, горнодобывающей промышленности – 25%.

Общий объем выдачи кредитов (52% – краткосрочные кредиты, 48% – долгосрочные). Основная часть долгосрочных кредитов направлена на строительство (77,7%), краткосрочных кредитов – на приобретение товарно-материальных ценностей.

Удельный вес компенсации банкам в общем объеме бюджетных средств за 2018г. составил 38%. Инвестиции Банка развития в реальный сектор экономики в 2019г. увеличились по сравнению с предыдущим годом на 26,6% и достигли 866,1 млн рублей. Удельный вес финансирования предприятий АПК (финансирование инвестиционных проектов, а также кредиты на покупку сельскохозяйственной техники) в общем объеме инвестиционного финансирования банка составил 57,8%.

Финансирование инвестиционных проектов увеличилось за год более чем в 1,7 раза и составило 209,6 млн рублей. Проекты сельскохозяйственного сектора финансируются Банком развития главным образом в рамках программы развития аграрного бизнеса в Беларуси. Ключевыми направлениями в 2019г. были строительство и реконструкция молочно-товарных ферм (МТФ), птицеводческих объектов и свиноводческих комплексов. Значительные средства вкладывались в развитие ресурсной базы молочного и мясного производства – на эти цели было выдано 118,9 млн рублей. В 2019г. финансировались 12 проектов по строительству и реконструкции МТФ, коровников, телятников общей мощностью около 15 тыс. голов [5].

В Казахстане удельный вес кредитов в АПК – 3,9% в общем объеме экономики. Льготное кредитование осуществляется по следующим направлениям:

* Аграрная кредитная корпорация – на развитие сельскохозяйственного производства и переработку сельскохозяйственной продукции сроком до 10 лет.

* АО «КазАгроФинанс» (реализация новых инвестиционных проектов, покупка оборудования и техники) – срок кредитования до 12 лет, кредиты и лизинг на технику и оборудование от 5 до 10 лет.

* АО «Финансовой поддержки сельского хозяйства» – микрокредиты сроком до 4,5 лет.

Процентная ставка до 14% годовых с учетом субсидирования от 4 до 7% годовых. Реализуется программа кредитования семейных ферм в молочном скотоводстве,

кредиты выдаются по ставке до 11% годовых (с учетом субсидий до 7%) на срок до 7 лет. Сельхозтоваропроизводители получают инвестиционные субсидии до 50% на приобретение техники и оборудования, строительство откормочных площадок, хозяйств репродукторов, птицефабрик, мясокомбинатов, комбикормовых заводов и перерабатывающих предприятий.

Доля холдинга АО «НУХ «КазАгро» в общем объеме составляет 43% со средней

процентной ставкой – 4-8% годовых. Кредитование аграрного сектора осуществляется через банки второго уровня: около 75% кредитов являются краткосрочными с 15-процентной годовой ставкой, по долгосрочным кредитам процентная ставка – 12,8% годовых. В структуре кредитования АО «НУХ «КазАгро» наибольший удельный вес приходится на растениеводство – 52%, на животноводство – 35%, на переработку – 8% и прочее – 5% (таблица).

Таблица – Динамика кредитования сельхозтоваропроизводителей Казахстана в 2015-2019 гг., млрд. тенге

Показатель	2015г.	2016г.	2017г.	2018г.	2019г.	2019г. к 2014г., %
Кредитование всего, в т.ч.	338	440	386	461	545	89
Банками второго уровня	134	207	140	76	96	22,3
АО «НУХ «КазАгро»	204	233	246	385	449	248
Примечание: годовой отчет АО «НУХ «КазАгро», 2019						

В общем объеме кредитования на удельный вес малого и среднего предпринимательства в аграрном секторе приходится 96%, реализуется программа сельского микрокредита, которая осуществляется по ставке не более 7,5% годовых. Всего по итогам 2019г. из общего объема финансирования 35,6 млрд. тенге направлены на реализацию 10 тыс. стартап проектов (деятельность до 1 года), профинансированы 2,2 тыс. начинающих предпринимателей (деятельность от 1 года 3 лет) на сумму 9,1 млрд. тенге и 3,9 тыс. действующих предпринимателей (деятельность от 3 лет) получили поддержку на общую сумму 19,8 млрд. тенге [6].

Основные направления кредитования сельского хозяйства Армении предоставляются банками по процентной ставке 14%, с учетом субсидий сельхозтоваропроизводителям 8%.

Таким образом, подсистема кредитования экономического механизма играет значительную роль в повышении эффективности в странах ЕАЭС: возмещение части кредитных ставок за счет бюджетных средств.

Общими проблемами являются инвестиционные риски, высокий процент коммерческого кредита.

Произведено ВВП на 1 долл. кредитов по Беларуси - 2,1 долл., России – 2,0 долл., Казахстану – 4,4 долл., Кыргызстану – 5,5 долл., Армении – 2,3 долл., сельхозпродукции: в Беларуси – 3,1 долл., России – 3,1

долл., Казахстане – 4,8 долл., Кыргызстане – 22,1 долл., Армении – 5,3 доллара.

Самая высокая ставка рефинансирования за 2019г. в Казахстане – 9,25%, которая превысила этот показатель в Армении – в 1,7 раза, Кыргызстане – в 2,1 раза. Средневзвешенные процентные ставки физическим лицам (в национальной валюте) по краткосрочным кредитам в Беларуси – 8,9%, Казахстане – 19,0%, России – 15%, Армении – 14,2%; по долгосрочным кредитам в Беларуси – 11,1%, Казахстане – 17,8%, России – 13%, Армении – 13,3%, Кыргызстане – 24,6%. Средневзвешенные процентные ставки юридическим лицам (в национальной валюте) по краткосрочным кредитам в Беларуси – 11,2%, Казахстане – 11,9%, России – 8,7%, Армении – 11%, Кыргызстане – 16,6%; по долгосрочным кредитам в Беларуси – 10,5%, Казахстане – 12,6%, России – 9,5%, Армении – 11,3%, Кыргызстане – 17,1%. Самая высокая процентная ставка (в национальной валюте) физическим лицам в Кыргызстане в 2019г. достигла – 24,6%, которая превысила этот показатель в Беларуси и Армении в 2 раза, в России и Казахстане – в 1,4 раза. Средневзвешенная процентная ставка (в национальной валюте) для юридических лиц в Кыргызстане – 16,6%, что превысило этот показатель в Беларуси, Казахстане и Армении на 39%, России в 2 раза. Средневзвешенная процентная ставка для физических лиц (в иностранной валюте) по краткосрочным кредитам осталась в странах ЕАЭС на одинаковом уровне: самая

низкая в Кыргызстане и России; по долгосрочным кредитам в России – 9,5%, Армении – 11 и Казахстане – 20,2%. Юридическим лицам по краткосрочным кредитам уровень процентной ставки в Кыргызстане достиг – 8,1%, по долгосрочным кредитам – 9,9%. Следует отметить, что ставка рефинансирования центральных банков в Армении в 2019г. сократилась по сравнению с 2015г. на 35%, Беларуси – на 64%, в Казахстане – на 7,5%, Кыргызстане и России – в 2 раза [7, 8].

Для создания равных условий хозяйствования сельхозтоваропроизводителей в ЕАЭС необходимо унифицировать кредитные ставки за пользование ресурсами.

Механизм финансового оздоровления сельхозформирований предлагается реализовать при следующих условиях: процентная ставка средств фондирования в финансовых институтах устанавливается в размере 7%, реструктуризация и рефинансирование кредитных и лизинговых обязательств субъектов АПК – по 7% годовых сроком возврата до 9 лет. Финансовое оздоровление должно проводиться на паритетных началах совместными и соизмеримыми по объемам оказываемой поддержки мерами со стороны собственников АПК, кредиторов и государства.

Для стабильного ведения аграрного производства необходимы средства (включая лизинг сельскохозяйственной техники) и пополнение оборотных средств, которые привлекаются в основном за счет заемных средств финансовых институтов. Однако из-за особенностей сельскохозяйственного производства финансовые институты стран ЕАЭС выдают товаропроизводителям краткосрочные кредиты с высокими ставками вознаграждения. Средняя процентная ставка вознаграждения по кредитам за период 2015-2019гг. составила 14-18% годовых, а в других секторах экономики 10-13%.

В результате сельхозтоваропроизводители оплачивают высокое вознаграждение по кредитам на пополнение основных и оборотных средств, что приводит к повышению себестоимости производства единицы продукции и снижает ее конкурентоспособность.

Существующий уровень технической оснащенности сдерживает эффективное ее развитие. В результате высокая стоимость сельхозтехники, запчастей, оборудования, высокая процентная ставка не позволяют обновлять основные средства подавляющему большинству товаропроизводителей. С учетом средней ставки вознаграждения

14-18% сельхозтоваропроизводитель в течение 7-9 лет выплачивает практически две стоимости.

Реализация приоритетных национальных проектов требует ускоренного развития животноводства на основе растущего рынка потребления животноводческой продукции. Важным моментом для увеличения объемов производства, доходности животноводческой отрасли и интенсивного ее развития являются специализация и концентрация производства, снижение роли мелких и средних хозяйственных формирований и, как следствие, значительный рост производительности труда. Анализ деятельности сельхозформирований показал, что они не в состоянии сразу и полностью оплатить покупку племенного стада или взять дорогостоящий кредит в коммерческих банках, требующий залогового имущества. В этих целях предлагается законодательно закрепить условия и порядок покупки племенного скота на лизинговой основе [9].

В лизинге при ставке вознаграждения в размере 4% годовых, сроком до 7 лет размер авансового платежа должен быть 15% стоимости предмета лизинга, либо предоставление обеспечения осуществляется любым из следующих способов в размере не менее 25% стоимости предмета лизинга, гарантии банка второго уровня.

Для покупки скота с использованием лизинга установлены вознаграждение лизинговых компаний – 4% и кредиты под 6% годовых, НДС – 12%, страхование – 5%. Авансовый платеж вместе с платежами по первому году составляет 25-30%.

Считается целесообразным внедрить следующий механизм управления закупками племенных животных с учетом лизинговых услуг – субсидировать средства, получаемые лизинговой компанией за кредитные ресурсы, отменить НДС и страховые выплаты, позволяющие снизить стоимость его приобретения.

Для успешного использования лизинга в сельскохозяйственном производстве в странах ЕАЭС наряду с другими мероприятиями необходимо совершенствовать нормативно-правовую и организационно-методическую базу, включая: пересмотр порядка использования лизингового фонда на приобретение техники и животных; увеличение срока лизинга на технику до физического износа; снижение оплаты первого взноса до 8-10%; уменьшение снабженческо-сбытовых наценок при проведении лизинговых операций до минимального

размера. В этом же списке – снижение таможенных пошлин и налога по операциям лизинга на сдачу имущества в лизинг, в том числе НДС; освобождение лизингодателя от уплаты налога на прибыль, полученную по договорам, на срок не менее 3 лет. Важно также в договорах лизинга предусмотреть ускоренную амортизацию, полученное в лизинг имущество не облагать налогом. Предприятиям и организациям, осуществляющим лизинговые операции, ставку налога на прибыль на первый год (с момента регистрации) необходимо снизить на 90%, в течение последующих пяти лет – на 50%.

Необходимо ввести субсидирование за счет бюджета основной части процентной ставки по кредитам, выданным банками на уплату взносов при страховании урожая сельскохозяйственных культур, с погашением этих кредитов за счет страхового возмещения. Возникает необходимость внедрения краткосрочного (под текущие затраты) и долгосрочного (на пополнение основных средств) кредитования. Приемлемой платой за краткосрочный кредит является ставка в размере 10-12%, долгосрочный – 3-5% годовых. Это позволит обеспечить сельхозтоваропроизводителям доступность кредитных ресурсов и повысить их возвратность [10].

Внедрить ипотечное кредитование под залог земель сельскохозяйственного назначения, что станет дополнительным источником долгосрочного инвестирования сельхозтоваропроизводителей. Основными мерами финансово-кредитной поддержки крестьянских хозяйств, личных хозяйств населения по стимулированию развития и повышению их конкурентоспособности должны быть:

- предоставление создаваемым и действующим кооперативам целевых долгосрочных бюджетных кредитов и субсидий до 50% затрат на строительство и ремонт производственных и складских помещений, приобретение оборудования, транспортных средств и другие;

- выделение кредитов на пополнение оборотных средств кооперативов;

- предоставление личным хозяйствам населения и крестьянскими или фермерскими хозяйствами (членам кооперативов) долгосрочных (до 8 лет) кредитов на строительство и модернизацию животноводческих ферм, а также средств для покупки скота, техники и оборудования на условиях лизинга.

При кредитовании весенне-полевых и уборочных работ для сельхозтоваропроизводителей ставка вознаграждения устанавливается в размере 7%, при кредитовании предприятий по переработке сельскохозяйственного сырья и производству продуктов питания при прямом финансировании следует установить ставку вознаграждения: на пополнение оборотных средств – 7% годовых, приобретение основных средств – 5% годовых, из собственных средств: на пополнение оборотных средств и приобретение основных средств – 8%, сроки на пополнение оборотных средств – 2 года и приобретение основных средств – 12 месяцев.

В условиях острого дефицита финансовых средств в странах ЕАЭС необходимо использовать в расчетно-кредитных отношениях векселя, обладающие способностью сочетать свойства ценной бумаги, долговых обязательств и расчетных средств. Это позволит сократить требуемый объем оборотных средств, приводящий к уменьшению индексации и кредитной эмиссии; взаимокредитование предприятий; преобразование долгов между предприятиями. С помощью вексельных взаиморасчетов решаются проблемы неплатежей между странами путем трансформации части долга из межгосударственного во внутренний, что упрощает и ускоряет расчеты по его изысканию.

При коммерческом кредитовании проектов развития АПК в сфере растениеводства и животноводства на приобретение основных средств, в том числе модернизация объектов, рефинансирование ссудной задолженности – ставка вознаграждения 6% годовых и на пополнение оборотных средств – 8% годовых. Установить сроки кредитования на основные средства до 10 лет и на пополнение оборотных средств – до 2 лет. Для развития материально-технического обеспечения и внедрения прогрессивных технологий ставка вознаграждения – 6,5%, объем кредитов через систему страхования и гарантирования займов – 6,7%.

Опыт каждого межгосударственного экономического союза уникален, поэтому актуальность продолжения исследований высока, и поиск новых форм и направлений агропромышленной интеграции, дальнейшей модернизации государственного регулирования и финансовой поддержки чрезвычайно важен для развития экономик России, Казахстана и других стран ЕАЭС.

В странах ЕАЭС следует разработать методические подходы и специальные программы по сельскохозяйственному кредиту, предусматривающие систему кредитования с льготными условиями кредитов. Кредитный механизм должен включать льготное кредитование доли долгосрочных кредитов, снижение процентных ставок, кредитование напрямую из государственных источников через механизм залоговых операций, развитие ипотечного кредита в коммерческих системах банков, создание системы инструментов, институтов кредитования (сельскохозяйственный кредитный банк, коммерческие банки, кредитные кооперативы, финансово-промышленные группы и другие).

Рекомендуется создание специальных государственных фондов льготного краткосрочного и долгосрочного кредитования, ипотечных и лизинговых фондов товаропроизводителей аграрной продукции, позволяющих эффективно использовать кредитные ресурсы.

Следует шире практиковать софинансирование в аграрном производстве: сельхозтоваропроизводитель обеспечивает 20%, государство – 70%, банки – 10% кредита. Это позволит воздействовать на макроэкономику, сократить расходование бюджетных средств, повысить эффективность аграрного производства, использовать фьючерсную, форвардную сделки, товарный кредит для сельхозтоваропроизводителей.

Требуется разработка методических подходов к организации ипотечного кредитования. Механизм ипотечного кредитования осуществляется через погашение основного долга и выплату процентов: одноразовым погашением основной суммы кредита; с постепенным погашением долга за счет периодических выплат. Для эффективности использования финансовых ресурсов в странах ЕАЭС установить нормативы по формированию банковской системы и оптимизации банков [11].

Заключение

1. При формировании экономического механизма в сфере кредитования следует учесть опыт Беларуси – в сфере финансовой поддержки по льготному кредитованию государственных программ по АПК; Казахстана – по льготному кредитованию сельскохозяйственного производства, основанному на выделении государственных кредитных ресурсов по регулируемым пониженным фиксированным процентным ставкам; России – в сфере стимулирования

притока финансового капитала через субсидирования процентных ставок.

2. Система кредитования должна осуществляться при помощи кредитного механизма: краткосрочный и долгосрочные кредиты с плавающей и фиксированной процентной ставкой, беспроцентный кредит, коммерческий, вексельный, с рассрочкой платежа или единовременным погашением. Это позволит распределять временно высвободившуюся стоимость на уровне предприятий, отрасли государства (национальной экономики), мирового хозяйства (мировой экономики).

3. Для эффективного использования кредитных ресурсов необходимо создать специальные государственные фонды льготного краткосрочного и долгосрочного кредитования, ипотечных и лизинговых фондов товаропроизводителей аграрной продукции. Внедрить механизм ипотечного кредитования, позволяющий погашение основного долга и выплату процентов.

4. В расчетно-кредитных отношениях следует использовать векселя, дающие возможность сократить требуемый объем оборотных средств.

Список литературы

1 Горелкина, М.В. Кредитование сельхозтоваропроизводителей в рамках реализации государственной программы развития сельского хозяйства / М.В. Горелкина // Современные тенденции развития науки и технологий. – 2016. – № 10. – С. 12-16.

2 Сигарев, М.И. Субсидирование сельскохозяйственного производства в Казахстане: методическое пособие / М.И. Сигарев. – Алматы: КазНИИ экономики АПК и развития сельских территорий, 2015г. – 55 с.

3 Божченко, Ж.А. Механизм реализации экономических интересов в сельскохозяйственных организациях: монография / Ж.А. Божченко. – М.: Изд-во «Проспект», 2017. – 128с.

4 Исследование «Агропромышленный комплекс России 2020 года. Итоги 2019 года и перспективы развития до 2022 года». – СПб.: - Информационно-аналитическое агентство Infoline, 2020. – 114 с.

5 Аналитический доклад «О макроэкономической ситуации в государствах-членах Евразийского экономического союза и предложениях по обеспечению устойчивого экономического развития [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <http://www.eurasiancommission.org> (дата обращения: 05.11.2020).

6 Матайбаева, Г.Ж. Особенности банковского кредитования сельского хозяйства в Республике Казахстан / Г.Ж. Матайбаева // Проблемы агорынка. – 2018. – №3. – С. 216-224.

7 Национальный управляющий холдинг «КазАгро» [Электронный ресурс]. - 2019. - URL: <http://www.kazagro.kz> (дата обращения: 03.11.2020).

8 Евразийский экономический союз в цифрах: краткий статистический сборник. - М.: Евразийская экономическая комиссия, 2020. - 213 с.

9 Бордачев Т.В., Вишневский К.О., Глазатова М.К. Евразийская экономическая интеграция: перспективы развития и стратегические задачи для России: доклады XX Междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества, Москва, Россия, 2019. - М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. - 123 с.

10 Конуспаев, Р.К. Кредитование в аграрном секторе Республики Казахстан / Р.К. Конуспаев, Т.Ж. Демесинов, Т.А. Таипов // Проблемы агрорынка. - 2019. - N3. - С. 91-97.

References

1 Gorelkina, M.V. Lending to agricultural producers in the framework of the State program on agricultural development / M.V. Gorelkina // Modern trends in development of science and technology. - 2016. - No. 10. - P. 12-16.

2 Sigarev, M.I. Subsidizing agricultural production in Kazakhstan: a methodological guide / M.I. Sigarev. - Almaty: KazRI AIC Economy and Rural Development, 2015. - 55 p.

3 Bozhchenko, Zh.A. The mechanism of implementation of economic interests in agricultu-

ral organizations: monograph / Zh.A. Bozhchenko. - M.: Publishing house "Prospect", 2017. - 128 p.

4 Research "Agro-industrial complex of Russia in 2020. Results of 2019 and development prospects until 2022". - SPb.: Information and analytical agency Infoline, 2020. - 114 p.

5 Analytical report "On macroeconomic situation in the member States of the Eurasian Economic Union and proposals on sustainable economic development [Electronic resource]. - 2019. - URL: <http://www.eurasiancommission.org> (date of access: 05.11.2020).

6 Mataybayeva, G.Zh. Specifics of bank lending to agriculture in the Republic of Kazakhstan / G.Zh. Mataybayeva // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 3. - P. 216-224.

7 National management holding "KazAgro" [Electronic resource] .- 2019. - URL: <http://www.kazagro.kz> (date of access: 03.11.2020).

8 Eurasian Economic Union in figures: short statistical compilation. - M.: Eurasian Economic Commission, 2020. - 213 p.

9 Bordachev T.V., Vishnevsky K.O., Glazatova M.K. Eurasian Economic Integration: Development Prospects and Strategic Objectives for Russia: Reports of the XX Int. scientific conf. on issues of economic and social development, Moscow, Russia, 2019. - M.: Publishing house of the Higher School of Economics, 2019. - 123 p.

10 Konuspayev, R.K. Lending in agricultural sector of the Republic of Kazakhstan / R.K. Konuspayev, T. Zh. Demesinov, T.A. Taipov // Problems of AgriMarket. - 2019. - N3. - P. 91-97.

Информация об авторах:

Нарынбаева Айна Сериковна, кандидат экономических наук РК, доктор экономических наук РФ, доцент, профессор кафедры «Бизнес и управление», Инновационный Евразийский университет, 140003, ул. М. Горького 102/4, Павлодар, Казахстан, narynbaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-6700-2030>

Глухов Сергей Германович, кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела социально-экономического развития сельских территорий, Федеральное государственное бюджетное научное учреждение «Поволжский научно-исследовательский институт экономики и организации агропромышленного комплекса», 410010, ул. Шехурдина, 12, Саратов, Россия, gluhov.sergel@yandex.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0868-2635>

INSURANCE SYSTEM IN THE AGRICULTURAL SECTOR: STATE AND PROBLEMS
АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДАҒЫ САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІ: ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
СИСТЕМА СТРАХОВАНИЯ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

R.K. KONUSPAYEV *¹

C.E.Sc.

T.ZH. DEMESSINOV ¹

C.E.Sc., Associated Professor

T.A. ТАИРОВ ²

C.E.Sc., Professor

¹Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan

²Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: konuspaev@list.ru

Р.Қ. КОНУСПАЕВ*¹

Э.Ф.К

Т.Ж. ДЕМЕСІНОВ¹

Э.Ф.К., қауымдастырылған профессор

Т.А. ТАИПОВ²

Э.Ф.К, профессор

¹Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

²Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

*автордың электрондық поштасы: konuspaev@list.ru

Р.К. КОНУСПАЕВ*¹

К.Э.Н

Т.Ж. ДЕМЕСІНОВ¹

К.Э.Н., ассоциированный профессор

Т.А. ТАИПОВ²

К.Э.Н., профессор

¹Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан

²Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

*электронная почта автора: konuspaev@list.ru

Abstract. The relevance of the topic is determined by the importance in modern conditions of formation of mechanism for effective risk management in agriculture - one of the priority tasks of the development of agro-industrial complex. The authors analyze the problems of using the insurance mechanism in agricultural sector of the Republic of Kazakhstan. Its importance in increasing the efficiency of production in the branches of agro-industrial complex is shown. Variants of using the insurance system such as risk management tool are considered, foreign experience in this area is studied. The features that characterize the insurance activity in crop production are revealed. For agricultural crops, this is government participation aimed at protecting farms from losses caused by emergencies; financial assistance in the implementation of insurance is manifested in the form of compensation for damage caused by insured events. It has been established that the existing insurance sector does not solve the main problem of protecting the property interests of policyholder related to compensation for losses if insurance payments are required. It was revealed that this mechanism has not received widespread use due to the extremely short term for concluding insurance policy. The aggregated nature of the indices makes it possible to obtain quantitative estimates of the probability of insured event occurring, to a certain extent, possessing the property of universality, regardless of the indicators used and methodology of their calculation. The experience of applying the mechanism of this type of insurance services on the materials of the East Kazakhstan region has been studied.

Аңдатпа. Тақырыптың өзектілігі агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың басым міндеттерінің бірі – ауыл шаруашылығындағы тәуекелдерді тиімді басқару тетігін қалыптастырудың қазіргі жағдайында маңыздылығымен анықталады. Авторлар Қазақстан Республикасының аграрлық секторында сақтандыру механизмін пайдалану мәселелерін талдайды. Оның АӨК салаларындағы өндіріс тиімділігін арттырудағы маңызы көрсетілген. Сақтандыру жүйесін тәуекел-менеджмент құралы ретінде қолдану нұсқалары қарастырылған, осы саладағы шетелдік тәжірибе зерделенген. Өсімдік шаруашылығындағы сақтандыру қызметін сипаттайтын ерекшеліктер анықталған. Ауылшаруашылық дақылдары үшін бұл шаруашылықтарды төтенше жағдайлардан туындаған шығындардан қорғауға бағытталған мемлекеттің қатысуы; сақтандыруды жүзеге асырудағы қаржылық көмек сақтандыру жағдайларынан келтірілген залалды өтеу түрінде көрінеді. Қазіргі сақтандыру секторы сақтанушының сақтандыру төлемдері қажет болған кезде оның шығындарын өтеуге байланысты мүліктік мүдделерін қорғау жөніндегі негізгі міндетті шешпейтіні анықталған. Бұл механизм сақтандыру полисін жасасудың өте қысқа мерзіміне байланысты кең қолданылмағаны анықталды. Индекстердің біріктірілген сипаты пайдаланылатын көрсеткіштер мен оларды есептеу әдіснамасына қарамастан, белгілі бір дәрежеде әмбебаптылық қасиеті бар сақтандыру оқиғасының басталу ықтималдығының сандық бағаларын алуға мүмкіндік береді. Сақтандыру қызметтерінің осы түрінің тетігін Шығыс Қазақстан облысының материалдарында қолдану тәжірибесі зерделенген.

Аннотация. Актуальность темы определяется значимостью в современных условиях формирования механизма эффективного управления рисками в сельском хозяйстве – одной из приоритетных задач развития агропромышленного комплекса. Авторы анализируют проблемы использования страхового механизма в аграрном секторе Республики Казахстан. Показано его значение в повышении эффективности производства в отраслях АПК. Рассмотрены варианты применения системы страхования как инструмента риск-менеджмента, изучен зарубежный опыт в данной сфере. Выявлены особенности, характеризующие страховую деятельность в растениеводстве. Для сельскохозяйственных культур – это участие государства, направленное на защиту хозяйств от убытков, вызванных чрезвычайными ситуациями; финансовое содействие в осуществлении страхования проявляется в виде возмещения ущерба, причиненного страховыми случаями. Установлено, что существующий сектор страхования не решает основную задачу по защите имущественных интересов страхователя, связанных с компенсацией ему потерь при необходимости страховых выплат. Выявлено, что данный механизм не получил широкого применения из-за чрезвычайно короткого срока заключения страхового полиса. Агрегированный характер индексов позволяет получать количественные оценки вероятности наступления страхового события, в определенной мере обладающие свойством универсальности вне зависимости от используемых показателей и методологии их расчета. Изучен опыт применения механизма данного вида страховых услуг на материалах Восточно-Казахстанской области.

Key words: agricultural sector, insurance mechanism, insured, market, production, agricultural products, risks, quantitative assessment, financing, State.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, сақтандыру механизмі, сақтанушы, нарық, өндіріс, ауылшаруашылық өнімдері, тәуекелдер, сандық бағалау, қаржыландыру, мемлекет.

Ключевые слова: аграрный сектор, механизм страхования, страхователь, рынок, производство, сельскохозяйственная продукция, риски, количественная оценка, финансирование, государство.

Introduction. Agriculture is a very important sector for society, as it provides the population with food, industrial enterprises with raw materials and ensures food security of the country. In the current situation, AIC and agriculture will largely depend on the scale of production, its maturity and efficiency, improving the living standards of the population and ensuring food security in general [1]. At the same time, agriculture has the highest risk among all sectors of eco-

nomy, as it is directly dependent on natural and climatic factors. It can be considered that there has not been a year when nature has not harmed the agricultural sector.

Kazakhstan can be classified as a country with a high level of risk in agricultural production. This situation is mainly explained by economic policy of the State in socialist period, the issues of sustainability of agricultural production, long-term economic efficiency and stability, environmental and

social compatibility played a secondary role in political and economic decision-making. Land turnover was introduced in the areas with low agro-climatic potential, which led to the emergence of marginal production zones. If in the past agricultural production was subsidized by the State, now agricultural enterprises are forced to make their own decisions on issues arising from high production risks. Insurance is one of the main tools to stabilize the income of agricultural entrepreneurs, which can be used without violating the rules of the WTO.

Research materials and methods. In the study of this topic, the scientific works of foreign and domestic economists were used as a scientific and methodological basis for the development of agricultural production potential, the specifics of the use of insurance system in this area.

In justification and solution of the methodological issues of the research, the authors used the methods of comparative, systematic analysis in determining the use of PPP projects, based on the basic principles of modern economics.

Materials of domestic and foreign publications and scientific-theoretical, scientific-practical conferences, materials of branch State programs, periodicals on the use of public-private partnership in the field of agriculture of the country were used as an information base of the research.

Research methods were scientific abstraction and extrapolation, induction and deduction. Justification of theoretical rules was carried out on the basis of general scientific methods and techniques, methods of analysis and synthesis, systematic and integrated approaches, in addition to official statistical materials and information potential of the Internet, individual observations and data from scientific and practical activities.

Results and their discussion. In order to reduce the negative factors and ensure sustainability of agricultural production, AIC enterprises should look for the ways of risk management. One of the most effective measures taken to ensure the stability of agricultural production and minimize the risks of agricultural producers is insurance [2]. Insurance as a risk management tool is used in the following cases:

* insurance should be used when probability of realization of the risk is low and the potential damage may be significant;

* application of insurance, if the risk is high and potential damage is insignificant;

* insurance is required when the probability of potential losses exceeds the threshold values. The number of such risks and their degree of homogeneity can be any;

* insurance is used in cases where the method of avoiding risks is unfavorable, as well as in cases in accordance with legislation, when there is a risk of catastrophic risks.

In many countries around the world, in particular, the United States, Canada, Italy, Spain, France and others. Insurance in agriculture is an important part of the activities of any business entity operating in this sector of economy. It guarantees the restoration of property interests damaged in case of natural and technogenic disasters and other unforeseen events [3].

Due to the high cost of crop insurance in the territory of the Republic of Kazakhstan due to the high risk of agricultural production, public support is provided to ensure its availability for agricultural producers.

Analysis of the world experience of insurance in the field of agricultural production showed that features of crop production insurance systems are as follows:

1. In almost all developed countries, crop insurance is carried out with the active support or participation of the State.

2. Insurance operations with participation of the State are carried out systematically, often in the framework of a unified public policy in the field of agriculture, which foresees: taking into account the interests of agricultural producers, the State and insurance organizations:

* implementation of the function of crop insurance process coordination by the relevant government agency (Ministry of Agriculture, special agency or other organization);

* consolidation of accumulated financial resources in this type of insurance in order to ensure stability of insurance operations by creating a special reserve fund or by conducting reinsurance operations with certain guarantees from the State.

3. The financial participation of the State in the implementation of insurance is manifested in the form of subsidizing part of the insurance premium paid by farms, or its participation in compensation of damage caused by the insured case.

4. Crop insurance with the support or participation of the State is mainly aimed at protecting farms from losses due to emergencies, catastrophic risks, natural disasters. In addition, insured cases in such insurance programs have specific criteria and need to be documented. The insurance

guarantee with the participation of the State does not apply to the whole crop yield, but to a certain part of it, which provides only the necessary minimum support to agricultural producers. This is achieved by setting certain levels of restrictions on the minimum and maximum amount of insurance coverage [4].

Unlike other sectors of economy, agriculture is at the greatest risk, which is directly related to the adverse effects of weather, natural disasters and market conditions. Despite the adoption of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Compulsory Insurance in Crop Production" in 2004, insurance services for insurance of agricultural sector were not widely used. The relatively low level of activity of insurance (reinsurance) organizations licensed for compulsory insurance clearly shows the interest of insurance companies in this class of insurance and their failure to take responsibility for the risks of agricultural production anywhere in Kazakhstan. According to the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, 8 out of 10 insurance companies that have previously participated in insurance have voluntarily returned their licenses.

In order to address the above issues and increase the efficiency and affordability of insurance for agro-industrial complex, some legislative acts of the Republic of Kazakhstan "On some agricultural legislation of the Republic of Kazakhstan", the Law of the Republic of Kazakhstan "On Amendments and Additions to the Issues of Complex Regulation" was adopted. At the same time, the Law of the Republic of Kazakhstan "On Compulsory Insurance in Crop Production" was abolished.

The irrelevance of insurance tariffs set in 2004, as well as cost rates set in 2009, led to the formalization of insurance - agricultural producers pay an insurance premium of about 100 tenge per 1 ha and receive insurance premium of 3,500 tenge in the case of insured event, and its minimum production costs are about 15,000 tenge.

Thus, the current insurance system does not solve main task aimed at protecting the main property interests of the insured in connection with the reimbursement of losses in the insured case.

Voluntary agricultural insurance is used on a temporary basis when leasing machinery and farm animals. The temporary form is applied to licensed grain receiving enterprises [5].

Local authorities have advised farmers to insure crops against soil shortages during the

current growing season. In 2020, for the first time in agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, a system of index insurance of crops against moisture deficiency was introduced. Agricultural insurance services are provided in electronic format through the digital platform "QOLDAU" for business. With the help of this site, space monitoring of arable lands will be carried out when determining the insurance case [6].

One of the main differences between index agricultural insurance and traditional complex agricultural insurance is the use of actuarial calculations, including the use of methodologically simple mathematical data in determining the probability of insurance case [7].

Due to the short duration of insurance contracts, this system was not widely used, as can be seen from the table below. On June 8, of this year, the State announced a new insurance product and subsidized part of the insurance premium, and it was necessary to conclude an insurance contract only until June 15.

Subsidized insurance products must meet the following requirements:

- * availability of recommendations of second-tier banks;

- * make an insurance payment no later than 30 (thirty) calendar days from the date of submission of the full package of documents on the insurance case;

- * Application of cost standards not less than scientifically justified parameters of non-profit joint-stock company "National agricultural research and educational center";

- * Spread of the most dangerous diseases of animals included into the list of diseases approved by the Order of the Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan from October 30, 2014 № 7-1/ 559 "On approval of regulations in the field of veterinary medicine";

- * Presence of reinsurance at least 50% of the risks in the reinsurance company with financial stability rating of not less than "B +" on the scale of the international rating agency Standars & Poor's or equivalent ratings on the scale of other international rating agencies [8].

Most Kazakhstani agricultural producers did not know about the introduction of a new insurance system in crop production within the allotted seven days.

Subsidies are paid in the following conditions:

- * the presence of a valid insurance contract in the register, concluded by the insurer and the insured person, which foresees the purchase of insurance products approved by the operator;

* confirmation that the insured person has paid part of the insurance premium in accordance with the amount of subsidy as a result of the information interaction of the

insurance information system and the bank payment system;

* the insurer files application for subsidy through the web portal [9].

Table - Volume of participation in the index insurance system

Regions	Insurance premium amount, in tenge	Including subsidized amount, tenge	Number of applications	Insurance area, ha
Akmola region	32 234 698,0	16 117 349,0	16	26 462,1
East Kazakhstan region	70 085 782,0	35 042 891,0	28	28 290,4
Karaganda region	15 653 652,0	7 826 826,0	3	8 127,0
Kostanay region	13 102 220,0	6 551 110,0	4	8 289,8
Pavlodar region	14 624 576,0	7 312 288,0	14	14 512,5
North Kazakhstan region	18 345 778,0	9 172 889,0	14	11 830,3
Total in the RK	164 046 706,0	82 023 353,0	79	97 512,1

Note - compiled by the authors according to the data of the Ministry of Agriculture of the RK

Recently, in Shemonaikha and Glubokoe districts, East Kazakhstan farmers received their first insurance payments to insure their soil moisture deficit, as the soil moisture assessment indices show a moisture deficit and there is an insurance case. The aggregate nature of indices, regardless of the type of indices and method of their calculation, has a certain degree of universality and allows to obtain quantitative estimates of probability [10].

Thus, the introduction of index insurance in agriculture has many advantages: low administrative costs associated with the use of reliable and accessible data, which in turn, as in traditional types of insurance, data collection, expert assessment in the event of insurance case, cost assessment and other measures at the farm level does not require costs; possibility to insure systemic agricultural risks due to natural conditions; reduction of the burden on the State budget in case of significant damage to agricultural enterprises in adverse weather conditions.

Conclusions

1. Unlike other sectors of economy, agriculture is at greatest risk, which is directly related to the adverse effects of weather, natural disasters and market conditions.

2. Due to high cost of crop insurance in the territory of the Republic of Kazakhstan due to the high risk of agricultural production, public support is provided to ensure its availability for agricultural producers.

3. This year, for the first time in agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, a system of index insurance of crops against moisture deficiency was introduced.

4. One of the main differences between index agricultural insurance and traditional

complex agricultural insurance is the use of actuarial calculations, including the use of methodologically simple mathematical data in determining the probability of insurance case.

Список литературы

1 Байкадамов, Н.Т. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік өндірісін мемлекеттік қолдау шаралары / Н.Т.Байкадамов, Б.А.Жакупова, С.Ж. Кельбетова // Проблемы агрорынка.-2020.-№ 3.-Б.51–60.

2 Кумпилов, Н.Т. Сельскохозяйственное страхование как эффективный инструмент повышения финансовой устойчивости агропромышленного комплекса / Н.Т. Кумпилов, К.А. Назаретян, Л.К. Улыбина // Вестник Академии знаний.- 2020.- №2.- С.452-462.

3 Сплетуков, Ю.А. Сельскохозяйственное страхование в России и за рубежом / Ю.А. Сплетуков // Финансовый журнал.- 2018.-№1.- С.87-99.

4 Александрин, Ю.Н. Агροстрахование как эффективный инструмент повышения финансовой устойчивости предприятий АПК / Ю.Н. Александрин, В.А. Грибушенкова // Экономика устойчивого развития.-2016.- № 1(25). – С. 15-24.

5 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 29 желтоқсандағы № 894 қаулысы.- Астана, 2017.- 217 б.

6 Қайдарова, Л.Қ. АӨК кәсіпорындарын дағдарысқа қарсы басқару/ Л.Қ. Кайдарова, Ш.Ж. Рахметуллина, Ж.Е. Есильбаева // Проблемы агрорынка.- 2020.- №2.- Б.24-32.

7 Водяненко, М.И., Нестеренко Е.А. Сравнительный анализ индексного и комплексного страхования сельскохозяйственных рисков/ М.И. Водяненко, Е.А. Нестеренко // Факторы успеха.- 2019. -№ 2 (13).- С. 11-14.

8 Сақтандыру өнімдерін әзірлеу және бекіту қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 14 мамырдағы № 170 бұйрығы [Электрондық ресурс].—2020.- URL:<http://www.adilet.zan.kz/> (қаралған күні:05.09.2020).

9 Сақтандыру сыйлықақыларын субсидиялау қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2020 жылғы 19 мамырдағы № 172 бұйрығы [Электрондық ресурс].—2020.- URL:<http://www.adilet.zan.kz/> (қаралған күні: 05.09.2020).

10 Прокопьев, Е.Л. Оценка эффективности развития страхования в регионах с использованием индексного метода/ Е.Л.Прокопьев // Финансовые исследования. - 2017.- №1(54).- С. 66-76.

References

1 Baykadamov N.T. Measures of state support of agro-industrial production of the Republic of Kazakhstan / N.T. Baikadamov, B.A. Zhakupova, S.Zh. Kelbetova // Problems of Agrimarket.-2020.-№ 3.-P.51–60.

2 Kumpilov, N.T. Agricultural insurance as an effective tool for increasing the financial stability of agro-industrial complex / N.T. Kumpilov, K.A. Nazaretyan, L.K. Ulybina // Bulletin of the Academy of Knowledge.- 2020.-№2.-P.452-462.

3 Spletukhov, Y.A. Agricultural insurance in Russia and abroad / Y.A. Spletukhov // Financial journal.-2018.-No. 1.-P.87-99.

4 Alexandrin, Yu.N. Agricultural insurance as an effective tool for increasing the financial stability of agricultural enterprises / Yu.N. Alexandrin, V.A. Gribushenkova // Economics of sus-

tainable development.-2016.-No.1(25).- P.15-24.

5 The state program on development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 29, 2016, № 894.- Astana, 2017.- 217 p.

6 Kaidarova, L.K. Anti-crisis management of AIC/ L.K. Kaidarova, Sh.Zh. Rakhmetullina, Zh.E. Esilbaeva // Problems of Agrimarket.- 2020.- №2.- P.24-32.

7 Vodyanenko, M.I., Nesterenko E.A. Comparative analysis of index and complex insurance of agricultural risks/ M.I. Vodyanenko, E.A. Nesterenko // Success factors. - 2019. - No. 2 (13).- P. 11-14.

8 Order of the Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan dated May 14, 2020 № 170, on approval of the Rules of development and approval of insurance products [Electronic resource].— 2020.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/> (date of access: 05.09. 2020).

9 Order of the Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan on approval of the Rules for subsidizing insurance premiums, dated May 19, 2020 № 172 [Electronic resource].— 2020.-URL: <http://www.adilet.zan.kz/> (date of access: 05.09.2020) .

10 Prokopiev, E.L. Evaluation of the effectiveness of insurance development in the regions using the index method / E.L. Prokopiev // Financial research.-2017.- No. 1 (54) .- P. 66-76.

Information about authors:

Konuspayev Ruslan Kurmangazhievich, Candidate of Economic Sciences, Docent of «Finance and Management chair», Shokan Ualikhanov Kokshetau University, 020000, Abay street 76, Kokshetau, Kazakhstan, konuspaev@list.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3120-1898>

Demesinov Talgat Zhumabekovich, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Professor of «Finance and Management chair», Shokan Ualikhanov Kokshetau University, 020000, Abay street 76, Kokshetau, Kazakhstan, demesinov73@list.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9414-5504>

Taipov Timur Alchinovich, Candidate of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Finance, Almaty Academy of Economics and Statistics, 050035, Zhandosova str., 59, Almaty, Kazakhstan, ttaipov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2360-2077>

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУДІҢ
ШАҒЫН НЫСАНДАРЫН ДАМУ**

РАЗВИТИЕ МАЛЫХ ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Г.К. САПАРОВА¹

э.ғ.д., профессор

А.М. АЛШЫНБАЙ²

Э.ғ.к.

Г.А. ДЖАМБАЕВА^{*3}

аға ғылыми қызметкер

¹"Қаржы академиясы" АҚ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясы, Алматы, Қазақстан

³Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: gulzada49@mail.ru*

Г.К. САПАРОВА¹

д.э.н., профессор

А.М. АЛШЫНБАЙ²

к.э.н.

Г.А. ДЖАМБАЕВА^{*3}

старший научный сотрудник

¹АО «Финансовая академия», Нур-Султан, Казахстан

²Казахская академия труда и социальных отношений, Алматы, Казахстан

³Казахский НИИ экономики агропромышленного комплекса и
развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

**электронная почта автора: gulzada49@mail.ru*

G.K. SAPAROVA¹

Dr.E.Sc., Professor

A.M. ALSHYNBAY²

C.E.sc.

G.A. DZHAMBAYEVA^{*3}

Senior Researcher

¹JSC "Academy of Finance", Nur-Sultan, Kazakhstan

²Kazakh Academy of Labor and Social Relations, Almaty, Kazakhstan

³Kazakh Research Institute of Economy of Agro-Industrial Complex and Rural
Development, Almaty, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: gulzada49@mail.ru*

Аңдатпа. Материалдар Қазақстанда шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын (ШЖШН) дамытуды мемлекеттік қолдау мәселелерін зерттеуге арналған. Агроөнеркәсіптік кешеннің маңызды буыны ауыл шаруашылығы болып табылады, ол елді азық-түлікпен және өнеркәсіпті шикізатпен қамтамасыз етеді. Мақалада өңірлік ерекшеліктерді, мемлекеттік және салалық бағдарламаларды іске асыруды ескере отырып, мемлекеттік реттеу шараларын жетілдіру қажеттігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беретін тауар өндірушілерді мемлекеттік қолдаудың отандық және халықаралық тәжірибесі қарастырылған. Авторлар шағын кәсіпкерлік субъектілерінің тиімді қызметіне бюджет қаражатының қол жетімділігі айтарлықтай әсер ететінін атап өткен. Жүргізілген талдау шағын шаруашылық жүргізу нысандарымен кредиттер мен басқа да қаржы көздерін тартудың шектеулі мүмкіндіктерін көрсетті. Бұл проблемаларды шешу өндірілген өнімнің кепілдік берілген көлемін сатып алу, бюджет қаражаты есебінен қарыздар беру, жеңілдікті кредит беру және салық салу, субсидиялау негізінде жүзеге асырылуға тиіс. Саланы, атап айтқанда, мал шаруашылығын, қарқынды бау-бақша

Аннотация. Материалы посвящены исследованиям вопросов государственной поддержки развития малых форм хозяйствования (МФХ) в Казахстане. Важнейшим звеном агропромышленного комплекса является сельское хозяйство, которое обеспечивает страну продуктами питания и промышленность сырьем. В статье рассмотрен отечественный и международный опыт государственной поддержки товаропроизводителей, позволяющий сделать вывод о необходимости совершенствования мер госрегулирования, с учетом региональных особенностей, реализации государственных и отраслевых программ. Авторы отмечают, что существенное влияние на эффективную деятельность субъектов малого предпринимательства оказывает доступность бюджетных средств. Проведенный анализ показал ограниченные возможности привлечения кредитов и других финансовых источников малыми формами хозяйствования. Решение этих проблем должно осуществляться на основе закупа гарантированного объема произведенной продукции, предоставления займов за счет бюджетных ассигнований, льготного кредитования и налогообложения, субсидирования. Определены необходимые меры государственной помощи для развития отрасли в целом, в частности животноводства, интенсивного садоводства, переработки сахарной свеклы. По результатам разработок сделаны выводы, что при финансовой и имущественной поддержке сельхозтоваропроизводителей, включая малые категории агробизнеса, будут реализованы задачи, поставленные перед аграрным сектором – увеличение доли рынка отечественной продукции, снижение импортозависимости. МФХ играют важную роль в производстве аграрной продукции, продовольственном обеспечении, социальной стабильности на селе.

Abstract. The materials are related to the research of issues of public support for the development of small forms of business (SFB) in Kazakhstan. The most important link in agro-industrial complex is agriculture, which provides the country with food products and industry with raw materials. The article examines the domestic and international experience of public support of commodity producers, which makes it possible to draw a conclusion about the need to improve government regulation measures, taking into account regional characteristics, and implementation of State and sectoral programs. The authors note that the availability of budget funds has a significant impact on the effective activity of small businesses. The analysis showed the limited possibilities of attracting loans and other financial sources by small businesses. The solution to these problems should be carried out on the basis of the purchase of a guaranteed volume of manufactured products, provision of loans at the expense of budgetary allocations, concessional lending and taxation, subsidies. The necessary measures of government assistance for the development of the industry as a whole have been determined, in particular, animal husbandry, intensive gardening, and sugar beet processing. Based on the results of the developments, it was concluded that with financial and property support of agricultural producers, including small categories of agribusiness, the tasks set for agricultural sector - increase in market share of domestic products, decrease in import dependence will be implemented. Small farms play an important role in the production of agricultural products, food supply, social stability in the countryside.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, нысаналы бағдарлама, мемлекеттік қолдау, шаруашылық жүргізудің шағын нысандары, субсидиялар, пайыздық мөлшерлеме, жеңілдікті кредит беру, инвестициялар.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, целевая программа, государственная поддержка, малые формы хозяйствования, субсидии, процентная ставка, льготное кредитование, инвестиции.

Key words: agro-industrial complex, target program, public support, small businesses, subsidies, interest rate, concessional lending, investments.

нінің аймақтық деңгейдегі экономикалық жағдайын жақсарту үшін мақсатты бағдарламалар жүзеге асырылуда – бұл аймақтағы бар ресурстық әлеуетті ұтымды пайдалануға негізделген дербес салаларды дамыту.

Бағдарламаның көрсеткіштері мен іс-шараларының негізінде республикада стандарттарға сәйкес агроөнеркәсіптік кешеннің маңызды бағыттарында – ет және сүт бағытындағы ірі қара мал өсіруді, құс өсіруді, суармалы жерлерді дамыту бойынша 10 және одан да көп жылға арналған ұзақ мерзімді салалық жоспарлар жасалды [1].

Ет бағытындағы ірі қара малын өсіруді дамытудың негізін отбасылық ферма түріндегі шағын үй шаруашылықтары құрайды. Бағдарлама ірі қара өсіруге арналған фермалардан, өндірістік бордақылау алаңдарынан және заманауи ет өңдеу кешендерінен тұратын ынтымақтастық түрінде салынған [2]. Жобаға қатысушылар үшін жеке қолдау шарттары ұсынылды: жер учаскелерін басымдылықпен бөлу, мал сатып алуға, машиналар мен жабдықтар сатып алуға жеңілдікпен несиелер беру және жайылым инфрақұрылымын құру.

Сиыр етін өндіру бағдарламасын іске асыру жоспары 10 жылға, яғни 2018-2027 жылдар аралығында шаруа қожалықтарының санын 2027 жылға дейін 80 мың бірлікке дейін ұлғайту жоспарлануда. Мақсаты – сиыр етінің экспортын ұлғайту және импортқа тәуелділікті азайту.

Осыған байланысты ірі қара малдың аналық басын көбейтіп, 2027 жылға дейін 370 мың бастан 3,997 мың басқа дейін жеткізу жоспарланып отыр, сәйкесінше сиыр етінің экспортын 1 304 мың тоннаға дейін арттыру. Мал бордақылау алаңдарының құрылысы (ҚК) 20 мың басқа шаққанда 62 мың бірлікке дейін артады.

Мал шаруашылығы саласын жемшөппен қамтамасыз ету үшін мамандандырылған машиналар мен жабдықтар сатып алуға өндірістік және инвестициялық шығындарды субсидиялау арқылы жемшөп дақылдарының өндірісі көбейтіледі. Шөппен шырынды жемшөп өндіру үшін 2027 жылға дейін суармалы жердің көлемін 1 млн гектарға жеткізу жоспарланып отыр.

Асыл тұқымды мал басын асылдандыру, сондай-ақ азықтандырудың тиімділігін арттыру үшін асыл тұқымды бұқалардың әлеуеті жеке қосалқы және фермерлік шаруашылықтарында пайдаланылатын болады. Қазақстанда қазірдің өзінде жалпы сыйымдылығы 134 мың басты құрайтын 30 бордақылау алаңы бар [3].

Сүт бағытындағы мал шаруашылығын дамыту бағдарламасында механикаландыру мен өнеркәсіптік өндіріс деңгейін жоғарылатуға мүмкіндік беретін отбасылық және өнеркәсіптік тауарлы фермалар қарастырылады. Сүт секторын қолдау мен субсидиялаудың арнайы бағдарламалары әрдайым диверсификациялануға және өнім сапасын жақсартуға бағытталған [4].

Мемлекеттік көмек шаруашылықты жүргізудің шағын нысандарының тұрақты дамуы үшін барынша қолайлы жағдайлар жасауға арналған қолайлы шарттарда көрсетіледі. Республикада Ауыл шаруашылығы министрлігі мен қаржы институттарының сүт өнеркәсібін қолдауға арналған көптеген бағдарламалары бар.

Мемлекеттік субсидиялар ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге мал басын сатып алу, оларға жем бағасының бір бөлігі сияқты шығыстардың негізгі баптары бойынша шығындарды өтеп беру жолымен қаржылық жеңілдік жасауға мүмкіндік береді. Жеңілдікпен берілетін несиелер шаруашылықты жүргізудің шағын нысандарына өнім сапасын едәуір жақсартуға ықпал ететін заманауи жабдықтар сатып алуға мүмкіндік жасайды.

Агроөнеркәсіп кешеніндегі дайындаушыларға бюджетке төленетін қосылған құнға есептелінген салық сомасын қайтарып өтеу түріндегі қолдау да орын алады.

Бағдарлама бойынша жаңа отбасылық фермаларды 2022 жылға дейін 220 бірлік, ал 2027 жылға қарай 550 бірлікке дейін ұлғайту жоспарланған. Асыл тұқымды малды сатып алу 2023 жылға қарай 525 мың басты құруы қажет.

Бағдарламаны іске асыру үшін екінші деңгейдегі банктер мен басқа да қаржы институттарында несиелер капиталының пайыздық мөлшерлемелерін жеңілдікпен несиелеу, субсидиялау тәрізді қаржы құралын, инвестициялық қызметке арналған демалысы – 3 жыл, мерзімі – 15 жылға, 4% мөлшерлемеге дейінгі шарттарымен енгізілуі қажет.

Қазақстанның потенциалы өте жоғары – жер қорын қосып есептегенде ауыл шаруашылығына арналған жердің жалпы көлемі 225 млн гектардан асады, олардың ішінде шаруашылықты жүргізудің шағын нысандарына 60 млн га жатады. Бұл өз кезегінде қой мен ешкі бас санының өсуіне мүмкіндік береді. Салалық бағдарлама бойынша 10 жыл ішінде қой басының санын 2 есе көбейту жоспарлануда. Бағдарламаны жүзеге асырудың нәтижесінде шамамен 5000 тауарлы шаруашылықтар, және 500-

700 мың қой өсіруге мамандандырылған шаруашылықтарды ашу көзделіп отыр.

Қазақстандағы қой басының негізгі үлесі үй шаруашылықтарында 57% шоғырланған, ал фермерлік шаруашылықтарында – 38,1%. Ауыл шаруашылық кәсіпорындарында қой басы 4,7% құрайды және мұнда негізінен асылдандыру жұмыстары жүргізіледі [5].

Қой шаруашылығында басым бағыт – жүнді алғашқы қайта өңдеу кәсіпорындарының қуаттылығын пайдалануды қамтамасыз етуге қабілетті көлемде қозы және биязы жүн өндіру болып табылады.

Мал шаруашылығының саласын дамытуға қажетті шаралар:

- ✓ фермерлер үшін жайылымдарды басымдықпен бөлу (76 млн га);
- ✓ фермерлерді жеңілдікпен несиелендіру (4% 15 жылға);
- ✓ ауыл шаруашылығына арналған бір-ыңғай аграрлық салық (айналымнан 1%);
- ✓ таза тұқымды қашарлардың импорты (10 жылда 1 млн бас);
- ✓ фермалар мен жобаларға арналған инфрақұрылымы үшін «Нұрлы Жол» бағдарламасымен синхрондау;
- ✓ оқыту шаруашылықтарын құру;
- ✓ барлық байланысты техника өндірістерін оқшаулау;
- ✓ ветеринарлық тәуекелділіктерді сақтандыру.

Тұрақты жемшөп базасын құру шаралары ауыл шаруашылығы жануарларының өнімділігін арттырады. Жеке инвестициялар есебінен мал сатып алу шығындарын азайту мақсатында мал саудасының инфрақұрылымы құрылады:

- тауарлы сүтті өндіруді арттыру мақсатында отбасылық және өндірістік сүт фермаларын құру, өндірісті, селекциялық және асыл тұқымды жұмыстарды механикаландыру деңгейін көтеру бойынша шаралар қабылданатын болады;
- асыл тұқымды репродукторларды құруды ынталандыру және сапалы асыл тұқымды материалды пайдалану;
- қой шаруашылығында қой мен биязы жүн өндірісі басым болады;
- қозы өндірісі үшін қозыларды жыл бойына өндіру және өсіру технологиялары енгізіледі;
- биязы жүнді өндіру үшін селекциялық-асылдандыру жұмыстары ауылдық кооперацияны дамыту арқылы биязы жүнді алғашқы өңдеуге арналған кәсіпорындардың қуаттылығын пайдалануды қамтамасыз ететін аймақтық мамандандыру сұлбасын ескере отырып, биязы жүнді 47

тұқымды қой өндірушілерді қолдана отырып ынталандырылатын болады;

• жылқы өсіруде және түйе өсіруде басты назар тауар өндірісіне аударылады, бұл үшін ауыл шаруашылық кооперативтері қызмет көрсету, жылқы мен түйе өсіру өнімдерін сатып алу және қайта өңдеу, сондай-ақ құдықтарды жабдықтауға шығындарды субсидиялау және жайылымдарды жақсарту жөніндегі іс-шараларды өткізу арқылы жайылымдарды суландыру бағдарламасы құрылады;

• құс өнеркәсібінде салқындатылған құс етін өндіруді және тұтынуды ынталандыру, ет өндірісі үшін отбасылық және өндірістік құс фабрикаларын құру, сондай-ақ инкубациялық бекеттер, жұмыртқаны терең өңдеу бойынша шаралар қабылданатын болады, және аймақтық бағдарламалар арқылы құс өсірудің дәстүрлі емес аймақтары (су құстары мен бөденелер) дамытылатын болады [6];

• шошқа етін өндірудің тиімділігін арттыру үшін асыл тұқымды материалдың қолжетімділігі қамтамасыз етіліп, жұмыс істеп тұрған шошқа өсіру кешендері мен фермаларын жаңғыртуды ынталандыру шаралары қабылданады [7].

Экспорттық әлеуеті бар ауыл шаруашылығының болашағы бар салаларының бірі – күріш өсіру, тұтынушылардың күрішке сұранысы жыл сайын артып келеді.

Әлемдік нарықта күрішке деген сұраныстың артуы және ұсыныстың бір уақытта төмендеуі осы өнімге бағаның өсуіне әкелетіні сөзсіз. Мұндай жағдайда әр ел өзінің ішкі ресурстарына ғана сүйене отырып, халықтың күрішке деген қажеттілігін қанағаттандыру мәселесін шешуге мәжбүр. Сондықтан азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында Қазақстанда күріш өсіруді дамыту маңызды стратегиялық міндет болып табылады [8].

КО шеңберінде тең бәсекелестік жағдай жасау үшін осы стратегиялық саланы мемлекеттік қолдау шаралары қаншалықты тиімді болып табылатындығы мәселе туғызады. Қазақстанда күріш өсіруді дамытудың барлық айқын тұрақтылығымен қатар жүйелі шешуді қажет ететін бірқатар проблемалар туындайды: саланың құрылымдық-технологиялық жаңаруының төмен қарқыны, нарықтық инфрақұрылымның қанағаттанарлықсыз деңгейі, өндірістің кең дамуы, саланың қаржылық тұрақсыздығы, саланы дамытуға жеке инвестициялардың жеткіліксіз ағымы, білікті кадрлардың жетіспеушілігі [9].

Күріш өсіретін аймақта егістік жерлер

мен ауыспалы егіс алқаптарын, сондай-ақ инженерлік және ирригациялық жүйелерді тиімді пайдалану маңызды. Еліміздің күріш жүйелерінің жерлері нашарлауда, ауыспалы егістер, күріш өсіру технологиясы бұзылуда.

Суармалы жерлерді тиімді пайдалануға едәуір ықпал ететін суармалы сулардың сараланған тарифтерін бір уақытта ескере отырып, қолданыстағы суару жүйелерін кешенді қайта құруға және техникалық қайта жарақтандыруға басымдылық берілуі керек. Шағын кәсіпкерліктің үлесіне күріш өсірудің 51,5% келеді.

2027 жылға дейінгі қарқынды бау-бақшаны дамытудың ұзақ мерзімді салалық бағдарламасында қарқынды бақтардың аумағын екі есеге ұлғайту, 47 мың гектар алма, жидек, жаңғақ бақтарын өсіретін жаңа бақтар құру жоспарлануда [10].

Қарқынды бау-бақша шаруашылығын дамыту проблемалары:

- технологияны қолданудың төменгі деңгейі;
- жеміс сақтау қоймасының жетіспеушілігі;
- тасымалдау жүйесі мен жол инфрақұрылымының дамымағандығы;
- дамымаған сату және маркетинг жүйесі;
- тұрақсыз мемлекеттік саясаттың салдарынан саланың төмен инвестициялық тартымдылығы.

Осыған байланысты қарқынды бау-бақша дамытуға арналған мемлекеттік шаралар қажет:

➤ еңбекті ұйымдастыруды жетілдіру, қолданыстағы механикаландырылған және басқа да мамандандырылған бау-бақша бригадаларын құру немесе нығайту, ұйымдастыру мен еңбекақы төлеудің прогрессивті түрлерін енгізу, еңбек өнімділігінің өсуін қамтамасыз ету және жұмысшылардың өндіріс нәтижелеріне материалдық қызығушылығын арттыру;

➤ бау-бақша шаруашылықтарын заманауи мамандандырылған жабдықтармен жарақтандыру;

➤ сертифицикатталған вируссыз жеміс-жидек отырғызу материалдарын қажетті көлемде өндіру;

➤ жеміс және жидек дақылдарын өсірудің жоғары өнімділігін, экологиялық таза өнім өндіруді қамтамасыз ететін интенсивті және ресурстарды үнемдейтін технологияларды енгізу (пестицидтер жүктемесі төмендеген кезде);

➤ жеміс-жидек өнімдерін сақтау және өткізу жүйесін жетілдіру;

➤ агроөнеркәсіптік интеграцияны дамыту, ірі бақшашылықты ірі мамандандырылған кәсіпорындар мен бірлестіктерде шоғырландыру, бау-бақша шаруашылықтары мен шаруашылық ішіндегі бөлімшелерді терең мамандандыру.

Майлы дақылдардың егіс алқабын 2030 жылға дейін 5 миллион гектарға дейін едәуір арттыруға болады. Саланы дамыту бағдарламасында нөлдік кезең 2018, 2019-2021 жж. – бірінші кезең, 2022-2025 жж. – екінші кезең және 2026-2030 жж. – үшінші кезең, республиканың майлы дақылдармен, өсімдік майымен өзін-өзі толық қамтамасыз етуі және дайын өнімді экспортқа шығару кезеңі.

Майлы дақылдарды қайта өңдеу кәсіпорындарын жүктеу және сұранысқа ие өнімдердің экспортын арттыру үшін күнбағыс, рапс, зығыр, соя сияқты майлы дақылдар өндірісін және қайта өңдеу кәсіпорындарының осы өнімді сатып алуын арттыру ұсынылады.

Егістік алқаптарын әртараптандыру, суармалы жерлердің көлемін ұлғайту өзекті болып табылады; элиталық тұқым өсіру шаруашылықтарының желісін құру; заманауи ауыл шаруашылық техникаларымен қамтамасыз ету; тұқымдар, тыңайтқыштар және өсімдіктерді қорғау құралдары құнының бір бөлігін субсидиялау; агротехнологияларды міндетті түрде сақтау.

Кәсіпорындарға майлы дақылдарды қайта өңдеу үшін жүк тиеу және өнім экспортын ұлғайту оларды қайта өңдеу кәсіпорындарының сатып алуын ынталандырады. Жеміс-көкөніс өсіруді, жүзім өсіруді дамыту, инвестициялық шығындарды субсидиялау жылыжай кешендерінде маусым аралықтарында көкөніс өнімдерін салуды, өндіруді ынталандырады.

2018-2027 жылдарға арналған қант өндірісін дамытудың салалық бағдарламасы. Қазақстандағы қант қызылшасын өндіруді негізінен екі аймақ қамтамасыз етеді: Алматы және Жамбыл. Елеусіз егіс алқаптары Түркістанда, сондай-ақ Солтүстік Қазақстан облысында орналасқан, олардың үлесі қант қызылшасының жалпы өніміндегі 3% құрайды.

Қант өндірісінде импортталған шикі қамыстан алынған қант үлкен үлес алады. Ішкі нарықтың қамтамасыз етілмеген сұранысы дайын қант импортымен толтырылады.

Қазіргі проблемалар:

♦ жоғары сапалы отырғызу материалын сатып алу мүмкіндігінің жоқтығы: отандық сапаның төмендігі, импортталған тұқымның қымбаттығы;

♦ ауыл шаруашылық өндіріс орындарының төмен техникалық жабдықтылығы;

♦ қолданыстағы зауыттардың өзекті мәселелері (жабдықтардың тозуы) және шикізатты өндірушілер мен өңдеушілердің өзара әрекеттестігінің жоқтығы;

♦ өндірілетін өнімнің сапасын оның тұтынушыларының талаптарымен байланыстырудың болмауы (өнеркәсіптік қайта өңдеушілердің стандарттарына сәйкес қант сапасының мәселесі);

♦ қант қызылшамсының субөнімдерін пайдаланбау.

Қажетті шаралар – егіс алқаптарының ұлғаюы, соның ішінде, суармалы алқаптар.

2027 жылға қарай қант импорты үлесінің 90%-дан 10%-ға дейін төмендеуі болжануда. Қуаттылығы тәулігіне 18 мың тонна болатын 3 жаңа қант зауытын салу, сондай-ақ жалпы қуаттылығы тәулігіне 5 мың тонна болатын қолданыстағы 2 зауытты кеңейту және жаңарту жоспарлануда [11].

Проблемаларды шешу үшін сертифицикатталған өндірушілердің желісін кеңейту қажет; қант қызылшасы тұқымдарының отандық сұрыптарын өсіруді дамыту; 1-ші ұрпақ будандарының тұқымдарын субсидиялаудың пайыздық мөлшерлемесін 70%-ға дейін жоғарылату; субсидияланған тұқым мөлшерлемесін арттыру; тұқым шаруашылығын дамыту бағдарламасы арқылы тұқым шаруашылығын техникалық қолдау.

Бұл ретте егіс алқабын 2027 жылға қарай 3 есеге (78 мың га) және өнімділікті 30% ұлғайту жоспарлануда, сонда қант қызылшасының жалпы түсімі 3 330 мың тонна құрайтын болады, яғни 4,3 есе өседі.

Отандық шикізаттан қанттың үлесін 77% арттыру үшін зауыттар салуға инвестициялық субсидиялар қажет (25%), айналым қаражаты ставкасына субсидия көлемін 10%-ға дейін ұлғайту, ауыл шаруашылық тауар өндірушілеріне өңдеуге тапсырылған қант қызылшасының тоннасына субсидия беруді 2022 жылға дейін жалғастыру, қант зауыттарына ҚҚС 70% жеңілдіктерін енгізу, әкімдіктердің жаңа зауыттарды қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз етуі қажет. Сонымен бірге, 8 қант зауытында өндірістік қуаттылықты жылына 3 300 мың тоннаға дейін арттыру жоспарлануда.

Қант қызылшасын өндіруді және қайта өңдеуді ұлғайту мақсатында қант қызылшасын өсіруді және оларды қайта өңдеу кәсіпорындарының сатып алуын ынталандыру, мини-фабрикалар салу және инвестициялық шығындарды субсидиялау және суды үнемдейтін технологияларды

енгізу арқылы жұмыс істеп тұрған қант зауыттарын қайта құру бойынша шаралар қабылданатын болады.

Қазақстан Республикасында Түркістан облысы мақта өсірумен айналысады. 2019 жылға жалпы егіс көлемі 131,1 мың га құрады. Шитті мақта өсірудегі негізгі үлес шаруа (фермерлік) қожалықтарына тиесілі, олардың жалпы көлеміндегі үлесі 94% құрайды.

Картоп өсіруде картоп сақтайтын қоймалардың құрылысын қолдай отырып, картоптың вируссыз тұқымын пайдалануды ынталандыру арқылы өнімнің сапасы мен өнімділігін арттыруға бағытталған шаралар қабылдау қажет.

Жеке шаруашылықтар егіс алқаптары көлемінің және мал басының аздығына қарамастан ауыл шаруашылық өнімдері мен азық-түлігін жеткізушілер болып табылады. Олардың республикадағы егіс алқаптарының үлес салмағы картоптың 55%, көкөністің 40%, ірі қара малдың 65%, қой мен ешкінің 55,1%-ын құрайды, 56% ет, 72,8% сүт және 22,5% жұмыртқа өндіреді.

Жеке шаруашылықтардың даму болашағы қарым-қатынастар сипатына, қоғам өндірісімен экономикалық қатынастарына, сонымен бірге басқарудың экономикалық тәсілдерін жетілдіруіне байланысты, бұл ауылдың еңбек потенциалын толық қолдануға мүмкіндік туғызады.

Жеке шаруашылықтар отбасылық шаруашылықты құрудың негізі болуы мүмкін, бірақ олар өндіріс көлемімен айрықшалануда. Өндірістен түскен қаржы жеке меншік иесі құқығы негізінде азаматтарға тиесілі, олардың отбасыларын азық-түлікке қажеттіліктерін қамтамасыз етеді. Мемлекеттік реттеу жүйесінде жеке шаруашылық отбасылық шаруашылық пен фермерлік шаруашылықтың ортасында орналасқан.

Жоспарланып отырған мемлекеттік және салалық бағдарламалар іске асырудан алынатын эффектке міндетті түрде ғылыми-технологиялық дамыту жолымен қол жеткізуге болады. Олар – жаңа технологияларды енгізу және пайдалану, ауыл шаруашылықты басқаруды жетілдіру, бизнес, ғылым және білім беру арасындағы қарым-қатынастың болуы, мерзімдік сипаттамаларын - сала қызметтерінің көбі мерзімді болуын ескере отырып субсидиялау мен несиелендіру үрдісін реттеу, яғни ауыл шаруашылық жұмыстарының келесі кезеңдері басталмастан бұрын шешім қабылдап, қаржыландыру. [11]

Тұжырымдар

1. Несиелік механизм құрамына: ұзақ

мерзімді несиелердің үлесін жеңілдікпен несиелеу, пайыздық мөлшерлемелерді төмендету, кепілдік операцияларының тетігі арқылы мемлекет көзінен тікелей несиелеу, коммерциялық банктер жүйесінде ипотекалық несиелеуді дамыту жатқызылуы керек.

2. Несиелендірудің құралдар жүйесі мен институттарын құру қажет (ауыл шаруашылық несиелік банк, коммерциялық банктер, несиелік кооперативтер).

3. Бұрын шығарылған өнімдердің асортиментін кеңейту мен технологиясын жетілдіру жағдайында ескірген өндіріс базасындағы жолдарды жүзеге асыру үшін аймақтық деңгейде экономикалық сипаттағы қолайлы жағдайлармен қамтамасыз ету қажет.

4. Өндірісті басқаруда мақсатты-бағдарламалық әдіске өтудің көрсетуінше, салалық бағдарламаларды құрудан басқа, салаларды республика аймақтары бойынша орналастыру параметрлерін негіздеу де қажет етіледі.

5. Салалық бағдарламалар аясында бюджет қаржыларын сала дамыту потенциалы бар және табиғи климаттық жағдайлары сәйкес келетін аймақтарға үлестірілуі қажет.

Список литературы

1 Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> (дата обращения: 06.08.2020г.).

2 Концепция реализации инвестиционной отраслевой программы мясного животноводства на 2018-2027 гг.- Астана, 2018.- 17 с.

3 Долгосрочная отраслевая программа развития молочного животноводства на 2018-2027 годы [Электронный ресурс]. – 2018.- URL: <http://www.kazsut.com/wp-content/uploads/Dolgosrochnaya-programma-molochного-zhivotnovodstva.pdf> (дата обращения: 07.10.2020г.).

4 Национальная программа развития мясного животноводства на 2018-2027 гг. [Электронный ресурс]. – 2018.- URL: <http://www.meatunion.kz/images/nacionalnaya-programma.pdf> (дата обращения: 12.10.2020г.).

5 Концепция реализации долгосрочной инвестиционной программы развития птицеводства на 2018-2027 гг.- Астана, 2018.- 13 с.

6 Концепция реализации инвестиционной отраслевой программы развития свиноводства на 2018-2027 гг. [Электронный ресурс]. – 2018.- URL: <http://www.attach/16050926861866817601/0%3B4/?folder-id=0&x> (дата обращения: 19.10.2020г.).

7 Нуркужаев, Ж.М., Сигарев М.И. Потенциал развития малых форм хозяйствования в сельскохозяйственном производстве по регионам Казахстана: рекомендации / Ж.М. Нуркужаев, М.И. Сигарев. – Алматы: КазНИИ экономики АПК и РСТ, 2018. – 38с.

8 Приказ и.о. Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 23 июля 2018 года № 317 «Об утверждении Правил субсидирования по возмещению части расходов, понесенных субъектом агропромышленного комплекса, при инвестиционных вложениях» [Электронный ресурс]. – 2018.- URL: <http://www.zakon.uchet.kz/rus/docs/V170001481> (дата обращения: 21.10.2020г.).

9 Правила субсидирования развития племенного животноводства, повышения продуктивности и качества продукции животноводства от 15 марта 2019 года №108. МСХ РК. Эталонный контрольный банк нормативных правовых актов Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1900018404> (дата обращения: 26.10.2020г.).

10 Приказ Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 30 марта 2020 года № 107 «Об утверждении Правил субсидирования повышения урожайности и качества продукции растениеводства» [Электронный ресурс]. – 2020.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020209> (дата обращения: 23.10.2020г.).

11 Обзор НИР по государственной поддержке в АПК.- Нур-Султан: ТОО «Аналитический центр экономической политики в АПК», 2020.- 50 с.

References

1 State program on development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021 [Electronic resource]. – 2017.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> (date of access: 06.08.2020).

2 The concept of implementation of the investment sector program of beef cattle breeding for 2018-2027.-Astana, 2018. - 17 p.

3 Long-term sector program on development of dairy farming for 2018-2027 [Electronic resource]. – 2018.- URL: <http://www.kazsut.com/wp-content/uploads/Dolgosrochnaya-programma-molochного-zhivotnovodstva.pdf> (date of access: 07.10.2020).

4 National program on development of beef cattle breeding for 2018-2027. [Electronic resource]. – 2018.- URL: <http://www.meatunion.kz/images/nacionalnayaprogramma.pdf> (date of access: 12.10.2020).

5 Concept of implementation of a long-term investment program on development of poultry farming for 2018-2027.- Astana, 2018.- 13 p.

6 Concept of implementation of the investment sector program on development of pig

breeding for 2018-2027. [Electronic resource]. – 2018. – URL: <http://www.attach/16050926861866817601/0%3B4/?folder-id=0&x> (date of access: 19.10.2020).

7 Nurkuzhaev, Zh.M., Sigarev M.I. Development potential of small farms in agricultural production in the regions of Kazakhstan: recommendations / Zh.M. Nurkuzhaev, M.I. Sigarev. - Almaty: KazRI of AIC Economy and RD, 2018. - 38p.

8 Order of the Acting Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan dated July 23, 2018 No. 317 "On approval of the Rules for subsidizing the reimbursement of part of costs incurred by the entity of agro-industrial complex, in case of investments" [Electronic resource]. – 2018. – URL: <http://www.zakon.uchet.kz/rus/docs/V170001481> (date of access: 21.10.2020).

9 Rules for subsidizing the development of livestock breeding, increasing the productivity

and quality of livestock products dated March 15, 2019 No. 108. MA RK. The reference control bank of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1900018404> (date of access: 26.10.2020).

10 Order of the Minister of Agriculture of the Republic of Kazakhstan dated March 30, 2020 No. 107 "On Approval of the Rules for Subsidizing the Increasing of Yields and Quality of Crop Production" [Electronic resource].- 2020. – URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020209> (date of access: 23.10.2020).

11 Review of research work on public support in the AIC.-Nur-Sultan: "Analytical Center for Economic Policy in AIC" LLP, 2020.- 50 p.

Авторлар туралы ақпараттар:

Сапарова Гүлнар Кәрімқызы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Экономика және менеджмент» кафедрасының профессоры, "Қаржы академиясы" АҚ, 010000, Есенберлин көш., 25 үй, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, Saparova_g.k@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3414-1787>

Алшынбай Айнұр Мұхтарқызы, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Экономика және бизнес» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясы, 050004, Наурызбай батыр көш., 9, Алматы, Қазақстан, Kyka62@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0805-687X>

Джамбаева Гүлзада Алдаберггенқызы, аға ғылыми қызметкер, АӨК экономикалық реттеу бөлімі, Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты, 050057, Сатпаев көш., 30-б, Алматы, Қазақстан, gulzada49@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1031-5199>

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДЕГІ ӨНДІРІСТІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫҚ БІРЛЕСТІКТЕР

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ИНФРАСТРУКТУРНЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ
В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

INDUSTRIAL INFRASTRUCTURE ASSOCIATIONS IN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

А.А. АБДИКАДИРОВА*¹*PhD докторы***Ж.А. ДУЛАТБЕКОВА²***Э.Ф.К.***М.Ш. КУШЕНОВА³***Э.Ф.К.*¹Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан³Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан**автордың электрондық пошталы: a.abdikadirova@edu.gov.kz***А.А. АБДИКАДИРОВА*¹***доктор PhD***Ж.А. ДУЛАТБЕКОВА²***К.Э.Н.***М.Ш. КУШЕНОВА³***К.Э.Н.*¹Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан²Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан³Кызылординский государственный университет им. Коркыт-ата, Кызылорда, Казахстан**электронная почта автора: a.abdikadirova@edu.gov.kz***A. ABDIKADIROVA*¹***PhD***ZH. DULATBEKOVA²***C.E.Sc.***M. KUSHENOVA³***C.E.Sc.*¹Ministry of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan³Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan**corresponding author e-mail: a.abdikadirova@edu.gov.kz*

Аңдатпа. Тиімді нарықтық экономика ауыл шаруашылығы өндірісінің жоғары дамыған инфрақұрылымының жұмыс істеуін көздейді. Қазақстанның аграрлық секторын, оның материалдық-техникалық базасын жаңғыртуды және ауылдық аумақтарды дамытуды тежейтін жағымсыз факторлардың бірі өндірістік тетіктің регрессиясы болып табылады. Ауыл шаруашылығына қызмет көрсететін өзара байланысты құрылымдардың бәсекеге қабілетті моделін қалыптастыру интеграциялық байланыстар құруға және мемлекеттік реттеуді жетілдіруге, ішкі өндірісті кеңейтуге және осы сала өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Мақалада кәсіпорындарды агроөнеркәсіптік кешеннің материалдық және техникалық ресурстарының барлық түрлерімен қамтамасыз етудегі құрылымдық теңгерімсіздік, ауылшаруашылық кәсіпорындарының және жалпы агроөнеркәсіптік кешеннің ішкі инфрақұрылымы деңгейінің артта қалуы проблемалары

көрсетілген, бұл өндірістік әлеует элементтерін тиімсіз пайдалануға әкеледі және қазіргі заманғы техника мен технологияларды, сондай-ақ өндірісті ұйымдастырудың жаңа нысандарын енгізуге кедергі болып табылады. Аграрлық сала жеңіл өнеркәсіптің шикізаттық тірегі ретінде ел экономикасындағы негізгі сала болып табылады. Әлемнің дамыған елдерінің салалық бірлестіктерінің заманауи тәжірибесі көрсетіп отырғандай, өндірістік қызметтер нарығының жұмыс істеуі әртүрлі салалардың даму қағидаттары мен ерекшеліктеріне негізделген үрдіс ретінде қарастырылады. Авторлар нәтижелерді жоспарлау мен бағалаудағы жүйеліліктің, іс-шаралардың кешенділігінің, жеке тәсілдің, міндеттемелерді орындау кепілдіктерінің әлемдік озық практикасын ескере отырып, ауыл шаруашылығы өндірістік инфрақұрылымын дамытудың жетілдірілген қазақстандық моделін ұсынды.

Аннотация. Эффективная рыночная экономика предполагает функционирование высоко-развитой инфраструктуры сельскохозяйственного производства. Одним из негативных факторов, сдерживающих модернизацию аграрного сектора Казахстана, его материально-технической базы и развитие сельских территорий, является регресс производственного механизма. Формирование конкурентоспособной модели взаимосвязанных структур, обслуживающих сельское хозяйство, способствует созданию интеграционных связей и совершенствованию государственного регулирования, расширению внутреннего производства и повышению конкурентоспособности продукции этой отрасли. В статье показаны проблемы структурных диспропорций в обеспечении предприятий всеми видами материальных и технических ресурсов агропромышленного комплекса, отставания уровня внутренней инфраструктуры сельскохозяйственных предприятий и АПК в целом, что приводит к неэффективному использованию элементов производственного потенциала и является препятствием к внедрению современной техники и технологий, а также новых форм организации производства. Аграрная отрасль как сырьевая опора легкой промышленности – ключевая в экономике страны. Как показывает современный опыт отраслевых объединений развитых стран мира, функционирование рынка производственных услуг рассматривается как тенденция на основе принципов и особенностей развития различных отраслей. Авторами представлена усовершенствованная казахстанская модель развития сельскохозяйственной производственной инфраструктуры, с учетом передовой мировой практики системности в планировании и оценке результатов, комплексности мероприятий, индивидуального подхода, гарантий выполнения обязательств.

Abstract. An efficient market economy presupposes functioning of highly developed infrastructure for agricultural production. One of the negative factors restraining the modernization of agricultural sector of Kazakhstan, its material and technical base and the development of rural areas is the regression of production mechanism. The formation of competitive model of interconnected structures serving agriculture contributes to the creation of integration ties and improvement of State regulation, the expansion of domestic production and the increase in the competitiveness of the products of this industry. The article shows the problems of structural imbalances in the provision of enterprises with all types of material and technical resources of agro-industrial complex, lag in the level of the internal infrastructure of agricultural enterprises and agro-industrial complex as a whole, which leads to the ineffective use of elements of production potential and is an obstacle to the introduction of modern equipment and technologies, as well as new forms of organization of production. The agricultural sector as raw material support for light industry is a key one in the country's economy. As modern experience of industry associations of developed countries shows, functioning of production services market is viewed as trend based on the principles and characteristics of the development of various industries. The authors present an improved Kazakhstani model for the development of agricultural production infrastructure, taking into account the best world practice of consistency in planning and evaluating results, the complexity of measures, individual approach, guarantees of fulfillment of obligations.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, инфрақұрылымдық бірлестіктер, шикізат, өндіріс, өнім, өнімділік, пайда, инновациялар, агроиндустриялық технологиялар, маркетинг, логистика.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, инфраструктурные объединения, сырье, производство, продукция, производительность, прибыль, инновации, агроиндустриальные технологии, маркетинг, логистика.

Key words: agro-industrial complex, infrastructure associations, raw materials, production, products, productivity, profit, innovations, agro-industrial technologies, marketing, logistics.

Кіріспе. Ауыл шаруашылығын кешенді дамыту деңгейі әрқашан еліміздің экономикалық және әлеуметтік-саяси тұрақтылығының шешуші факторы болып қала бермек. Қазақстанның климаттық жағдайлары, қалыпты жылу белдеуі егін шаруашылығындағы барлық дақылдарын өсіруге және мал шаруашылығын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы әлемдік экономиканың маңызды саласы болып табылады. Оның негізгі мақсаты – халық пен жеңіл өнеркәсіп үшін шикізатпен және азық-түлікпен қамтамасыз ету. Бұл – табиғи жағдайларға байланысты материалдық өндірістің жалғыз саласы. Дегенмен, бұл саланың әр түрлі елдер мен аймақтар экономикасындағы рөлі өте әр түрлі. Ауыл шаруашылығының экономикасы өндірістің ерекше түрлерімен және аграрлық қатынастармен ерекшеленеді. Ол қажеттілікті қанағаттандыруда екі топқа топтастыруға болады: біріншісі, ауыл шаруашылығының коммерциялануы – жоғары өнімділігі, даму қарқындылығы, мамандану деңгейінің жоғары болуы. Екіншісі, ауыл шаруашылығының тұтынушылығы – төмен өнімділікпен, ауқымды дамумен, мамандандырудың болмауымен сипатталады.

Ауыл шаруашылығы саласында өндірістік инфрақұрылымды тұрақты дамытуды жетілдіруге байланысты іс-шараларды жүзеге асыра отырып, өзіндік құны төмен, жоғары сапалы өнім өндіру арқылы ғана Бүкіләлемдік Сауда Ұйымында бәсекелестікке жетуге болады [1]. Ауыл шаруашылығы өндірістік инфрақұрылымдық қызметті кооперациялық бірлескен құрылымдарда атқару әдістері: біріншіден – күрделі тауар өндірісін қайта құруға, көптеген ұсақ ауыл шаруашылық құрылымдарының күйзелістен құтылуына, жұмыс орындарын ашуға және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге; екіншіден – инвестицияның құйылуына және оның негізінде, өндірістің техникалық және технологиялық қайта қарулануына, ал оның салдары ретінде – өндірістің өсуіне; үшіншіден – ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің күрделі агроөнеркәсіп құрылымдарында қатысуын қамтамасыз етуін, өткізу нарығын елеулі кеңейтуге мүмкіндік жасайды.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Ауыл шаруашылығына жаңа үлгіні енгізу мүмкіндіктерін ашуда зерттеу әдістері жүйелі және салыстырмалы талдау, бақылау, салыстыру және топтау әдістері қолданылды.

Әдебиеттерге шолу. Ауыл шаруашылығы өндірісінің инновациялық дамуының

шетелдік тәжірибесі тұлғаланған аумақтық құрамдастық бөлікке ие. АҚШ-та әр штат ауыл шаруашылығын дамытуға жете көңіл бөлген және инновациялық салада жетістіктер жоғары деңгейде жүргізілуде. Канаданың инновациялық саласында басқа дамыған елдермен салыстырғанда мемлекет салыстырмалы үлкен рөл атқарады. Аумақтық дамудың Канадалық кеңестері өз провинцияларына өнеркәсіптік көмек беру мен дамуын негізгі міндет ретінде қарастырады [2].

Жапония үкіметінің ғылыми-техникалық прогресті қамтамасыз ету, ғылымды қажетсінетін жоғары технологияларды ынталандыру шараларының ішінде аймақтық дамудың бағдарламалары көрнекі орын алады. Мұндай бағдарламалардың бірі – «Технополис» бағдарламасы. Жапонияның шеткері аймақтарындағы аудандардың жедел экономикалық дамуының жоспары болса да, бір уақытта олардың ғылыми-техникалық әлеуетін ұлғайтуға ғана емес, сонымен қатар тұтас елдің ғылыми-техникалық прогрестің қалыптасуына ықпалын тигізеді [3].

Көптеген ғалымдар ауыл шаруашылығын елдің дамуына септігін тигізетін маңызды саласы ретінде қарастырған. Оның ішінде, С. Питер ауыл шаруашылығының дамуын кедейшілік ауқымын қысқартумен байланыстырған. Кедейлікке қарсы күрес үшін донор елдер мен мекемелер пайдаланатын қазіргі стратегияларда ауыл шаруашылығының рөлі негізінен ауыл шаруашылығының дамуы, азық-түліктің болуы, кедейлікпен калорияны тұтыну және кедейліктің ауқымын қысқарту арасындағы тікелей байланыстардың маңыздылығын танымау салдарынан болғандығын негіздеген. Хаями Юдзиро ауыл шаруашылығын дамытуда жоғары көрсеткіштері бар Оңтүстік-Шығыс Азия елдері тұрақты өсу жолына қайтып келуі үшін оның өткен табыстары мен сәтсіздіктерін оң талдау негізінде жасалынған ауыл шаруашылығын жандандыру саясатын әзірлеу қажеттігін ұсынған. Саясатқа бағытталған мұндай талдау басқа дамушы өңірлер үшін пайдалы ұсыныстар алуға мүмкіндік береді.

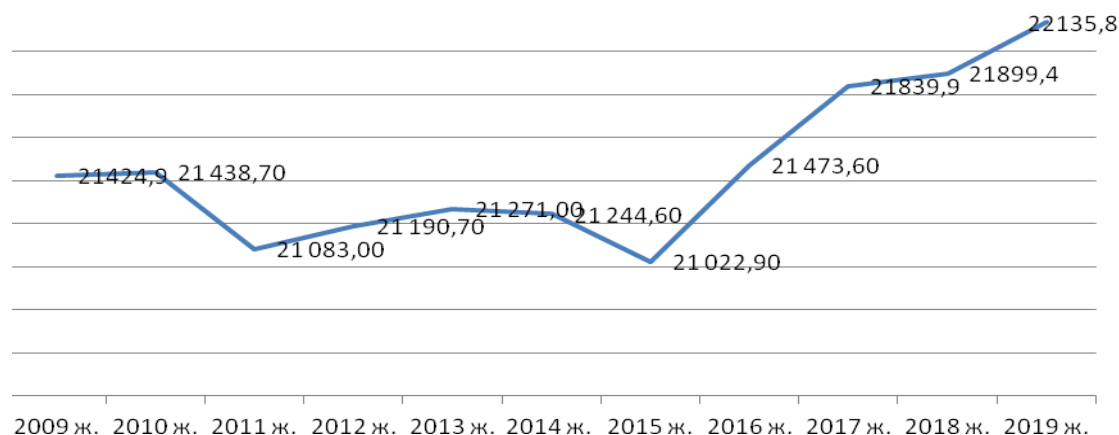
Батыс Еуропалық елдерінде фермерлердің қажеттілігіне техниканы жұмылдыруда олар бір бөлігіне ие болады, ал кейбіреулерінің иелігінде техникалар болмайды. Осы жағдайда оларда машина-трактор бекеттерінің қызметтері жақсы дамыған. Кейбір қажеттіліктерді жабуда мемлекеттің алатын орнында жоғары. Мемлекет шаруа-

шылықты техникамен қамтамасыз етуді ұйымдастыратын ұйымдарға бірқатар жеңілдіктер мен қолдауларды енгізу қарастырылған. Техникаларды пайдалануда Австрияда субсидияларды алу көзделген. Ол тәжірибе қазіргі таңда біздің де елімізде қолданылуда. Германияда техникаларды жұмылдыратын кәсіпорындар тек шаруашылықтарға қызмет көрсетеді, бірақ олар пайда табуды мақсат етпейді және салық жеңілдіктері қарастырылған. Батыс Еуропада техниканы пайдаланудың жалгерлік нысаны кеңінен қолданылады [4].

Дамыған елдердің инновациялық үрдістің жоғары тиімділігін қарастыратын аумақтық дамудың арнайы бағдарламалары әзірленеді және іс-жүзіне жүзеге асырылады. Өндірістік ресурстардың (логистика) ішкі фирмалық қозғалысын оңтайлы ұйымдастыру сыртқы қарым-қатынастардың (маркетинг) оңтайлы жүйесімен ұштасады [5]. Осы жағдайда «нарықтық сапаны» жоспарлау – бәсекелестердің қызметтерін салыстырған кездегі тұтынушы қызметтерінің қасиеттері осы мәселелерді шешу мақсатымен автоматтандырылған ақпараттық жүйелер құрылған.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Ауыл шаруашылығы саласында біріккен құрылымдардың пайда болуы мен дамуы нарықтық тетікпен негізделген. Сондықтан, олардың қызметтерін реттеудің негізі – мемлекетпен басқарылатын нарықтық тетіктің өлшемдері және агроөнеркәсіп кешенінде жүзеге асырылатын тетіктер болуы тиіс. Бұл жағдайда, әр түрлі ауыл шаруашылығы саласында шаруашылық кеңістіктері тиімді пайдаланылады. Шығарылатын өнімнің мөлшері олардың арасында шамамен тең үлестірілетін күрделі және ұсақ өндірістері арасындағы құралған баланс, тек экономиканың көптүрлілігінің артықшылығын ғана пайдалануға мүмкіндік бермейді, сонымен қатар еркін бәсекеге ықпал етеді. Ауыл шаруашылығының дамуы өнеркәсіп саласының дамуына оң әсерін тигізеді. Еліміздің жер көлемінің үлесі қаншалықты үлкен болғанымен ауыл шаруашылығының өнім көлемінің тұрақты болмауы әлі де мәселелердің оңды шешімін таба алмауын көрсетіп отыр. Жер көлемі соңғы он жылда 3,3 пайызға артқан (1 сурет).

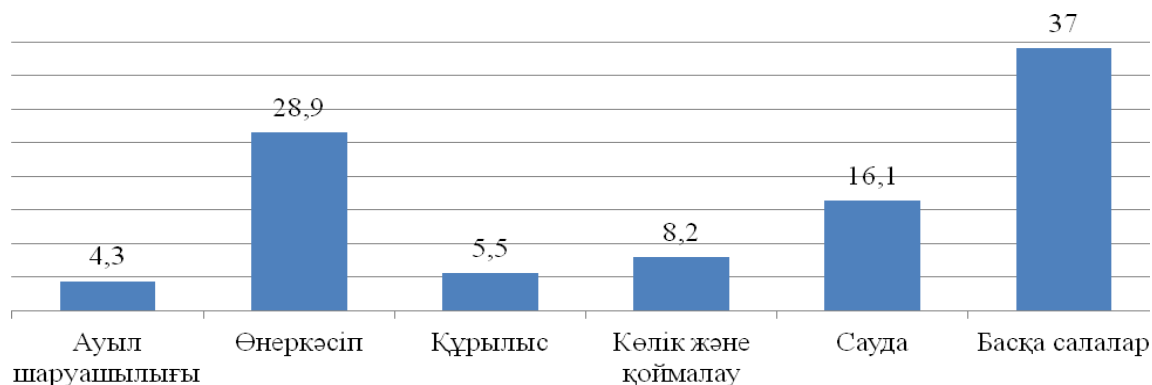

Ескерту: автормен [қараңыз, 6] дерек көзі негізінде құрастырылған

1 сурет – ҚР ауыл шаруашылығы дақылдарының анықталған жалпы егістік алқабы, мың гектар

Еліміздің ауыл шаруашылығының агроөнеркәсіптік кешені ел экономикасында маңызды рөлге ие. Оның дамуы елдің тұрақты дамуын теңестіріп, еңбек өнімділігін арттырады және халықтың негізгі бөлігінің өмір деңгейінің жақсаруын қамтамасыз етеді. Қазіргі кезде елімізде 2021 жылға дейін қарастырылған агроөнеркәсіптік кешенді

дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы қарқынды екпінмен жүзеге асырылуда. Ауыл шаруашылығы еліміздің негізгі өндірістік саласын ынталандырушы және шикізатпен қолдаушы маңызды сала. Ауыл, орман және балық шаруашылығы өнімі 2019 жылы жалпы ішкі өнім көлемінде 4,3 пайызды құраған (2 сурет).

Ескерту: автормен [қараңыз, 6] дерек көзі негізінде құрастырылған

2 сурет – Ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы ішкі өнімдегі үлесі, %

Бүгінгі күні агроөнеркәсіптік кешен өнімдерінің 19 түрі (сиыр еті, қой еті, тірі жылқылар, балық, бал, бидай, бидай кебегі, соя бұршағы, жоңышқа, рапс күнжармасы, арпа, жүгері, бидай ұны, сүт өнімдері, жүн шикізаты, зығыр тұқымы, шошқа еті, азықтық бидай ұны) Қытай нарығына қол жеткізді. Сондай-ақ, қой еті, сиыр еті, тірі ірі қара мал және союға арналған ұсақ мал, тағамдық жұмыртқа бойынша Иран мен Біріккен Араб Әмірліктері, балық, майлы

дақылдар мен азықтар бойынша Еуропа одағы, тірі ірі қара мал және союға арналған ұсақ мал бойынша Сауд Арабиясы, сиыр және қой еті бойынша Бахрейн секілді жаңа өткізу нарықтары ашылды. Нәтижесінде 2019 жылдың тамызында агроөнеркәсіптік кешен өнімі экспортының көлемі 2040,6 млн АҚШ долларын (7,7 млн тонна) құрады, бұл 2018 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 9%-ға көп [6] (кесте).

Кесте – Ауыл шаруашылығының өндірістік өнім көлемі, млн тенге (2017-2019 жж.)

Көрсеткіштер	Жылдар			Ауытқуы, % (2018/2019)
	2017	2018	2019	
Жалпы ауыл шаруашылығы өнімдері, оның ішінде:	4 092 333,0	4 497 585,4	5 177 893,7	115,1
өсімдік шаруашылығының жалпы өнімі	2249166,9	2411486,7	2 817 660,6	116,8
мал шаруашылығының жалпы өнімі	1810914,1	2050455,8	2 319 496,7	113,1
ауыл шаруашылығы салаларындағы қызметтер	10835,8	12145,6	14 005,7	115,3

Ескерту: автормен [қараңыз, 6] дерек көзі негізінде құрастырылған

Жалпы ауыл шаруашылығы өнімдерінің шығарылымы 2019 жыллы 2018 жылмен салыстырғанда 5,1 пайызға артып, 5 177 893,7 млн теңгеге өнім берген. Қазіргі таңда ауыл халқының 3,8 млн адамы еңбекке қабілетті, соның 1,3 млн адамы ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылған. Жылына 2 млн тоннадан астам жалпы импортты құрайтын негізгі дамушы нарыққа шығуда. Экспорттау бойынша 5 көшбасшы елдер қатарына кіру басты ауыл шаруашылығын дамыту бағыты болып отыр. Осы бағытта ауыл шаруашылығын дамытуда қолға алынатын келесідей міндеттер алға қойылды: жер және су ресурстарын пайдалану тиімділігін арттыру, аграрлық ғылымды дамыту, технологиялар трансферті, техникалық жарақтандырылу және сандық

технологиялар арқылы сапалы мемқызметтер ұсыну. Осы міндеттерді орындауда тиімділікті арттыруға мүмкіндік беретін елімізде кластерлік жүйе бойынша агроөнеркәсіптік интеграциялық бірлесу – бұл өндірісті жоғарғы деңгейде ұйымдастырудың табиғи, ең тиімді жолы. Азық-түлік қауіпсіздігі, экспорттық нарыққа қолжетімділік және экспорттық әлеуетті дамытудың басты көзі болар еді [7].

Дегенмен, елімізде Отандық өндірісті қамтамасыз етудің жеткіліксіз деңгейі сүт өнімдерінің, ет өнімдерінің, жемістер мен жеміс-көкөніс импорты жоғары болып қалуда. Қант өндірісі жүйесі шамадан тыс импорттың әсеріне ұшырауда, шекердің 92% өндірілетін шикізаты импорты әсер етеді [8].

Еліміздегі ауыл шаруашылығының толыққанды жұмысын жүзеге асыру үшін қажетті шаруашылықтардың бірлестігін құру маңызды. Ол шикізатты өндіретін ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын, өңдейтін кәсіпорындармен байланыстырып ғана қоймай, сонымен қатар ауыл шаруашылығына қызмет көрсететін кәсіпорындардың жұмысын бірлестіруді, ортақ нәтижені арттыруды көздейді. Себебі шаруашылықтың дамуы тек өндірістік салаға ғана емес, шаруашылықтың өнімін шикізат түрінде тұтынатын салаларға да маңызы жоғары.

Өндірістік инфрақұрылымы бірлестігін құру еліміздегі мал шаруашылығымен қатар, егін шаруашылығында мақта, картоп, көкөніс, жеміс және жүзім-шарап өндірудің инновациялық жобалары, инновациялық үрдістерді жандандыруды және кәсіпорындардың қаржы-экономикалық қызметтерінің тиімділігін көтеруге мүмкіндік береді [9]. Өндірістік инфрақұрылымы бірлестігін құрудың негізгі мақсатына келесілер жатады:

- пайдалы ауыл шаруашылығы дақылдары көлемін ұлғайту;
- суландыру және дренаж жүйелерін қалпына келтіру;
- халықты ерте пісетін ауыл шаруашылығы өнімдерімен қамтамасыз ету үшін егін шаруашылықтарының аудан және қала мандарындағы ауданын ұлғайту;
- жеміс ағаштар бақтарын өсіруді климаттық жағдайы қолайлы ауыл аймақтарындағы шаруашылықтарында орналастыру;
- акционерлік қоғамдар, өндірістік кооперативтер, шаруа қожалықтарына мақта, көкөніс, бау-бақша серіктестіктері үшін қажетті екпе көшеттерін өсіру мақсатында мамандандырылған шаруашылықтар құру.

Көрсетілген мақсатқа жету үшін мынадай негізгі міндеттерді шешу қажет:

- өндірістік инфрақұрылымға қатысушылардың өзара іс-қимыл тетіктерін дайындау;
- агроиндустриалды технология негізінде шикізат базасын дамыту;
- инновациялы және жоғарғы технологиялық өндіріс енгізу;
- техникалық және қызмет ететін білікті мамандарды әзірлеуге мемлекеттік тапсырыс көлемін ұлғайту;
- халықаралық үйлесімді техникалық стандарттар мен ережелер дайындау;
- ішкі және сыртқы нарықта сату көлемін кеңейту [10].

Қазіргі жағдайда ауылшаруашылық өнімін өндірушілер мен өңдеушілер арасындағы қайшылықтарды жеңу және бірқа-

лыпты өзара пайдалы экономикалық қатынастарды дамыту үшін, бұлардың арасындағы оңтайлы интеграциялық бірлесудің жоғарыда көрсетілген үлгіге сай тиімді түрлерін қарастыру қажет.

Тұжырымдар

1. Ауыл шаруашылығы өндірістік инфрақұрылымдық қызметті кооперациялық бірлескен құрылымдарда атқару: біріншіден – күрделі тауар өндірісін қайта құруға, көптеген ұсақ ауыл шаруашылық құрылымдарының күйзелістен құтылуына, жұмыс орындарын ашуға және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге; екіншіден – инвестицияның құйылуына және оның негізінде, өндірістің техникалық және технологиялық қайта қарулануына, ал оның салдары ретінде өндірістің өсуіне; үшіншіден – ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің күрделі агроөнеркәсіп құрылымдарында қатысуын қамтамасыз етуіне өткізу нарығын елеулі кеңейтуге мүмкіндік береді.

2. Ондай құрылымдар, ауыл шаруашылық және өңдеу кәсіпорындарын біріктіріп өнім өндіруді, және дайын өнімнің нақты бағасын анықтайтын түпкілікті тұтынушыға жеткізуді де қамтиды. Бұл өз кезегінде, азық-түлік нарығында күшті бәсекелік орналастыруға дайын өнімді өткізуден түскен түсімді технологиялық үдеріс бойынша серіктестіктер арасында үлесіне сай бөлудің әділетті тәсілін табуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1 Молдашев, А.Б. Проблемы развития аграрного сектора Казахстана в условиях межгосударственной интеграции / А.Б. Молдашев // Международный научно-производственный журнал «Экономика АПК». – Киев. – 2015. - №6. – С. 23- 29.

2 Черняков Аграрный сектор США в конце XX века / Б. А. Черняков. - М.: РИЦ Пилигрим, 1997. - 395 с.

3 Алиев В. Сельское хозяйство Японии [Электронный ресурс].-2016.- URL: <http://www.btime.az> (дата обращения: 17.09.2020).

4 Карамнова, Н.В. Опыт развития агропромышленной интеграции зарубежных стран / Н.В. Карамнова // Теория и практика мировой науки.- Екатеринбург.-2017.-№1.- С.39-42.

5 Шаляпина, И.П. Стратегическое планирование деятельности предприятия АПК / И.П. Шаляпина, О.Ю. Анциферова, Е.А.Мякова: учебное пособие.-СПб.: Лань, 2017.- 140с.

6 Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінің ресми сайты [Электрондық ресурс]. – 2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz>. (дата обращения: 17.09.2020).

7 Панин, А.В. Экономический рост в сельском хозяйстве на основе модернизации

производств / А.В. Панин: монография. – М.: Проспект, 2016. – 238 с.

8 Молдашев А.Б. Қазақстан Республикасы азық-түлік жүйесінің тұрақты жұмыс істеу мәселелер / А.Б. Молдашев, Г.А. Никитина // Проблемы агросырыны. -2019.-№ 2.- Б.6-11.

9 Усманов, А.С., Голиков В.А., Утемуратов Ж.Ж. Состояние технического обеспечения агропромышленного комплекса Казахстана / А.С. Усманов, В.А. Голиков, Ж.Ж. Утемуратов // Международная агроинженерия. – Алматы. – 2015. - №3(15). – С. 46-55.

10 Молдашев А.Б., Акимбекова Г.У., Шойынбаев Б.С., Бактгереева А.Т., Баймуханов А.Б., Каскабаев У.Р. / А.Б. Молдашев, Г.У. Акимбекова, Б.С. Шойынбаев, А.Т. Бактгереева, А.Б. Баймуханов, У.Р. Каскабаев // Организационно-экономические предпосылки формирования отраслевых кластеров в сферах производства, хранения, переработки и сбыта сельскохозяйственной продукции: научный доклад. – Алматы: КазНИИ экономики АПК и развития сельских территорий, 2015. - 51 с.

References

1 Moldashev, A.B. Issues of agricultural sector development in Kazakhstan in the context of interstate integration / A.B. Moldashev // International scientific and production journal "Economy of AIC". - Kiev. - 2015. - No. 6. - P. 23-29.

2 Chernyakov Agricultural sector of the USA at the end of XX century / BA Chernyakov. - M.: RIC Pilgrim, 1997.- 395 p.

3 Aliev V. Agriculture of Japan [Electronic resource].- 2016.- URL: <http://www.btime.az> (date of access: 17.09.2020).

4 Karamnova, N.V. Experience of development of agro-industrial integration of foreign countries / N.V. Karamnova // Theory and practice of world science - Yekaterinburg. - 2017. - No. 1. - P. 39-42.

5 Shalyapina, I.P. Strategic planning of AIC complex enterprise / I.P. Shalyapina, O. Yu Antsiferova, E.A. Myagkova: textbook). - SPb.: Lan, 2017.- 140 p.

6 Official site of the Agency on Statistics of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz>. (date of access: 17.09.2020).

7 Panin, A.V. Economic growth in agriculture based on production modernization / A.V. Panin: monograph.- M.: Prospect, 2016.- 238 p.

8 Moldashev A.B. Issues of sustainable operation of food system of the Republic of Kazakhstan / A.B. Moldashev, GA Nikitina // Problems of AgriMarket.- 2019.- № 2.- P.6-11.

9 Usmanov, A.S., Golikov V.A., Utemuratov Zh.Zh. State of technical support of agro-industrial complex of Kazakhstan / A.S. Usmanov, V.A. Golikov, J.J. Utemuratov // International Agroengineering.- Almaty.- 2015.- No.3 (15). - P. 46-55.

10 Moldashev A.B., Akimbekova G.U., Shoyinbaev B.S., Baktgerreyeva A.T., Baimukhanov A.B., Kaskabayev U.R. / A.B. Moldashev, G.U. Akimbekova, B.S. Shoyinbaev, A.T. Baktgerreyeva, A.B. Baimukhanov, U.R. Kaskabayev // Organizational and economic preconditions for the formation of sector clusters in the spheres of production, storage, processing and marketing of agricultural products: scientific report. - Almaty: KazRI AIC Economy and Rural Development, 2015.- 51 p.

Авторлар туралы ақпараттар:

Абдикадинова Анар Адилхановна, PhD докторы, бас сарапшы, Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі, 010000, Мәңгілік ел даңғыл, 8, Министрліктер үйі, 2 кіреберіс, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, ankon_a@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-9738-2479>

Дулатбекова Жанар Абдираевна, экономика ғылымдарының кандидаты, «Туризм» кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 010000, Сатпаев көш., 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, D_jann@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0763-0155>

Кушенова Майра Шаймағамбетовна, экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы» кафедрасының доценті, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, 120000, Айтеке Би, 29А, Қызылорда, Қазақстан, maira77@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5686-409X>

MILK AND DAIRY PRODUCTS MARKET IN AKMOLA REGION OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДАҒЫ СҮТ ЖӘНЕ СҮТ ӨНІМДЕРІ НАРЫҒЫ

РЫНОК МОЛОКА И МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ В АҚМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА

B.K. NASSYRKHANOVA¹*Dr. Biol. Sc.***A.S. BELGIBAYEVA^{*2}***C.E.Sc., Associated Professor*¹ NPJSC «National Agrarian Science-Educational Center», Nur-Sultan, Kazakhstan² Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan*corresponding author e-mail: anargul.belgibayeva@mail.ru**Б.К. НАСЫРХАНОВА¹***биол.ғ.д., профессор***А.С. БЕЛЬГИБАЕВА^{*2}***э.ғ.к., доцент*¹ КеАҚ «Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығы», Нұр-Сұлтан, Қазақстан² Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан*автордың электрондық поштасы: anargul.belgibayeva@mail.ru**Б.К. НАСЫРХАНОВА¹***д.биол.н., профессор***А.С. БЕЛЬГИБАЕВА^{*2}***к.э.н., доцент*¹ НАО «Национальный аграрный научно-образовательный центр»,*Нур-Султан, Казахстан*² Кокшетауский университет им. Ш. Уәлиханова, Кокшетау, Казахстан*электронная почта автора: anargul.belgibayeva@mail.ru

Abstract. Recommendations for solving the problems of sustainable development of milk and dairy products market in the region are based on the study of its current state and promising directions. The dynamics of production of milk and its processing products, export and import, livestock and productivity of cows is analyzed. The contribution of various categories of farms to the receipt of raw milk has been studied, while the lag in milk yield in farms and households from agricultural enterprises has been revealed. The analysis of expenses in agricultural enterprises is presented, as well as the structure of material costs. The main problems of effective development of the industry of dairy cattle breeding include tendency to reduce the area under fodder crops; a weak feed base and increase in feed prices, which leads to the increase in the cost of milk; reduction in the number of dairy cows; small commodity farms, that is, the concentration of main volumes of milk production in households where the introduction of intensive innovative technologies is difficult; seasonality of the process; non-observance of veterinary and sanitary standards. The regional features of location of dairy processing enterprises have been investigated, confirming the close relationship between the development of the dairy industry and the raw material base. Those of them have been identified, which account for the largest share in production of the range of dairy products. The organizational structure of the milk processing enterprise "Gormolzavod" LLP was studied, the calculation of butter was made using its own raw materials. The competitive advantages of the processing enterprises of the region are revealed.

Аңдатпа. Облыстағы сүт және сүт өнімдері рыногының тұрақты даму проблемаларын шешу жөніндегі ұсынымдар оның қазіргі жай-күйі мен перспективалық бағыттарын зерттеуге негізделген. Сүт және оны қайта өңдеу өнімдері өндірісінің, экспорт пен импорттың, сиыр басының және өнімділігінің динамикасы талданған. Шикі сүт алу кезінде өртүрлі санаттағы шаруашылықтардың үлесі зерттелген, бұл ретте фермерлік шаруашылықтар мен жұртшылық шаруашылықтарындағы сауу бойынша ауыл шаруашылығы кәсіпорындарынан артта қалушылық анықталған. Ауылшаруашылық кәсіпорындарындағы шығындарға

Аннотация. Рекомендации по решению проблем устойчивого развития рынка молока и молочной продукции в области основаны на исследовании его современного состояния и перспективных направлений. Проанализирована динамика объемов производства молока и продуктов его переработки, экспорта и импорта, поголовья и продуктивности коров. Изучен вклад различных категорий хозяйств при получении сырого молока, при этом выявлено отставание по надоям в фермерских хозяйствах и хозяйствах населения от сельскохозяйственных предприятий. Представлен анализ расходов в сельскохозяйственных предприятиях, а также проанализирована структура материальных затрат. К основным проблемам эффективного развития отрасли молочного скотоводства можно отнести тенденцию сокращения посевных площадей под кормовыми культурами; слабую кормовую базу и рост цен на корма, что приводит к увеличению себестоимости молока; сокращение поголовья коров маточного направления; мелкотоварность хозяйств, то есть концентрация основных объемов получения молока в хозяйствах населения, в которых затруднено внедрение интенсивных инновационных технологий; сезонность процесса; несоблюдение ветеринарных и санитарных норм. Исследованы региональные особенности размещения молокоперерабатывающих предприятий, подтверждающие тесную взаимосвязь развития молочной промышленности с сырьевой базой. Определены те из них, на долю которых приходится наибольший удельный вес в выработке ассортимента молочной продукции. Изучена организационная структура предприятия по переработке молока ТОО «Гормол-завод», составлена калькуляция сливочного масла при использовании собственного сырья. Выявлены конкурентные преимущества перерабатывающих предприятий области.

Түйінді сөздер: сүт және сүт өнімдерінің жергілікті нарығы, шикізат, өндіріс, қайта өңдеу, өндірістік қуаттар, жемшөп базасы, шығындар, тиімділік.

Ключевые слова: локальный рынок молока и молочной продукции, сырье, производство, переработка, производственные мощности, кормовая база, затраты, эффективность.

In order to solve the problem of domestic market saturation with dairy products in sufficient quantity and of the appropriate quality, sustainable development of dairy farming is required. This requires a stable supply of feed for the industry, introduction of advanced

technologies, decrease in labor intensity and increase in livestock productivity, further subsidizing of dairy production and subsidizing costs of processing enterprises for purchasing agricultural products for the production of products of deep processing. It is necessary to further improve legislative and regulatory framework to support the market of milk and dairy products. The practical relevance of solving these problems testifies to the relevance of study.

Materials and methods of research.

Study and analysis of current condition and development opportunities of dairy cattle breeding and milk processing industries using the example of Akmola region made it possible to identify a number of problems that hinder its further development.

In accordance with the tasks set, following methods of economic research were used: economic-statistical and balance-sheet - in evaluation the current condition of local milk and dairy products market in the region; abstract-logical - when identifying the existing problems of the industry of milk production and processing, as well as the reasons hindering its development.

The use of monographic research method made it possible to substantiate and summarize regional features of location of milk processing enterprises, confirming close connection between development of dairy industry and raw material base, as well as to identify competitive advantages of processing enterprises in the region.

Calculations are based on the materials of the Committee on Statistics of MNE of the Republic of Kazakhstan, SA "Agriculture administration of Akmola region", "Gormolzavod" LLP enterprise. Theoretical and methodological basis of the study was the works of leading domestic and foreign scientists on the issue under study, materials of scientific conferences, normative and reference regulations.

Results and their discussion. Dairy production resources in the country are formed at the expense of its own production, while there is a steady increase in this indicator from 82.5% in 2015 to 87.3% in 2019, that is, a stable increase in production volumes is observed in dynamics. The share of imported products, including imports, accounted for from 9.1% in 2015 to 8.1% in 2019 [3].

The main part of milk and dairy products (64.1% in 2019) goes to personal consumption of the population, and only 28.3% goes to industrial consumption. At the same time, it can be noted that proportion of milk used for production consumption tends to increase from 25.4% in 2015 to 28.3% in 2019.

Condition analysis of dairy industry in Kazakhstan shows that the main problem is still underdevelopment of raw material base [4].

One of the main factors affecting the change in dairy production is number of cows for dairy purpose. In 2019 the proportion of cows in the country was 50.7% of total cattle population, or 3769.8 thousand units. 430.2 thousand units of cattle are concentrated in Akmola region, 219.9 thousand of them, or 51.1% are cows (table 1).

Table 1 - Cattle units and dairy production by household category in Akmola region in 2017-2019

Household category	Cattle, thousand units	Cows		Milk produced		Average milk yield, kg
		thousand units	proportion, %	Tons	proportion, %	
2017						
Agricultural enterprises	119 522	55 822	46.7	71290.8	18.5	3 914
Peasants	63 722	37 901	59.5	18 858.2	5.0	2 991
Housekeeping	220 940	110 410	50.0	293 621.1	76.5	2 913
All household categories	404 184	204 133	50.5	383 770.1	100.0	3 063
2018						
Agricultural enterprises	130 661	57 822	44.2	70 472.3	18.3	3 905
Peasants	73 079	42 046	57.5	19 277.1	5.0	2 792
Housekeeping	218 845	111 368	50.9	296 028.8	76.7	2 898
All household categories	422 585	211 236	50.0	385 778.2	100	3 035
2019						
Agricultural enterprises	136 934	54 265	39.6	77 029.2	19.5	4 739
Peasants	75 888	45 917	60.5	19 899.2	5.0	3 014
Housekeeping	217 399	119 766	55.1	299 190.1	75.5	2 937
All household categories	430 221	219 948	51.1	396 118.5	100.0	3 173
Notice: calculated by Committee of Statistics of MNE of Republic of Kazakhstan						

There is a decreasing trend in proportion of cows in total cattle livestock in agricultural enterprises of the region from 46.7% in 2017 to 39.6% in 2019. At the same time, there was an increase in proportion of cows in peasant farms from 59.5% (37 901 units) in 2017 up to 60.5% (45 917 units) in 2019 and in house-keeping holdings from 50.0% (110 420 units) in 2017 up to 55.1% (119 766 units) in 2019.

For the further development of dairy raw materials production, it is necessary to increase proportion of dairy cows in total number of cattle and increase average milk yield per unit.

Milk production in the region in 2019 amounted to 396.1 thousand tons in all categories of farms, with the share of households in total volume of milk production - 75.5%, agricultural enterprises - 19.5%, peasant farms - 5%.

Average milk yield per unit in the region in 2019 amounted to 3 173 tons. In agricultural enterprises, there is a steady upward trend in this indicator from 3 914 tons in 2017 up to 4 739 tons in 2019. In peasant farms and housekeeping the average milk yield during the entire analyzed period is below the average for the region, that is, they lag behind agricultural enterprises in milk yield.

Large-scale commercial production has significant advantages in that it is able to offer products manufactured at lower costs, better quality and a wider range. It was determined that with an increase in concentration of cows per 100 units their average productivity increases by 5.2%. Direct labor costs and cost of a ton of milk are reduced by 12.6% and 5.5% respectively [5].

In modern conditions, a promising direction for agro-industrial complex of the country development is agricultural products processing. But despite the positive trends and measures of state support, the share of agricultural products processing in total production volume in the country remains low.

Today in Akmola region there are 15 enterprises for dairy products with a production capacity of 146.8 thousand tons per year. The workload of milk processing enterprises in the region in 2019 amounted to 64%, that is, 93.92 thousand tons were processed. Standby capacities amounted to 52.83 thousand tons.

The main reasons for the existence of such a problem lie in seasonality of milk production, and it is impossible to ensure sustainable development of processing production without a stable raw material base.

Since most dairy processing enterprises don't have their own raw material base, they

purchase milk from agricultural formations, farms and households. At the same time, despite the shortage of milk, its processors do not provide an adequate increase in purchase prices for milk. This leads to existence of a shortage of milk required to load production capacity of processing factories. This led to attempts by milk producers to organize their own processing [6].

In order for local producers to be able to fully utilize their existing production capacities and provide consumers with final dairy products, the volume of raw milk market in Akmola region intended for processing should be about 146.8 thousand tons per year.

There are two options for solving this problem: increasing the number of uterine cows and increasing their productivity, that is, an intensification of dairy cattle breeding based on a more complete use of genetic potential of cattle.

Also, in order to create their own raw material base, regional processing enterprises are opening stationary milk collection points, which allow them to increase the volume of purchases of high-quality milk in private farmsteads. At the same time, raw milk is handed over to milk collection points both by limited liability partnerships, farms, individual entrepreneurs, and rural population.

Agreements for the supply of milk are concluded with legal entities, where volumes, quality of milk, terms and frequency of calculations are specified. Milk collection points keep records of delivered milk. Milk producers, having received a document confirming amount of milk delivered to milk collection point and an extract from database on identification of farm cattle, apply for subsidies. The announcement of beginning accept applications for subsidies is posted on the regional department of agriculture website upon receipt of funding. The application is considered and, if all terms match, agricultural producer is paid subsidies depending on the amount of milk delivered.

Milk that is handed over to milk collection points by civil population is not subsidized by the state, the volume of this milk is not recorded by official statistics authorities, but at the same time it enters market and serves as raw material for processing enterprises.

Milk quality in households, as a rule, has a poor quality, which is associated with the lack of necessary sanitary conditions for keeping livestock, veterinary measures, etc. At the same time, presence of demand and an adequate purchase price, along with control of

milk, should stimulate private households to improve its quality [7].

Table 2 shows dairy processing enterprises of the region, which account for the largest share in production of main types of dairy products.

According to the data given in the table, it can be seen that the production of dairy prod-

ucts is concentrated mainly in Tselinograd, Zerendi, Shortandy districts and in Kokshetau. At the same time, these regional milk processing enterprises account for 60.8% of processed milk production, 86.1% of cheese and cottage cheese production, 77.8% of butter production.

Table 2 - Main producers of dairy products in Akmola region, 2019

District	Name of the enterprise	Proportion of enterprise in dairy production, %		
		processed milk	cheese and cottage cheese	butter
Tselinograd	AF «Rodina» LLP	38.7	21.2	-
	«Maximov milk factory» LLP			-
	«Astana Onim» JSC			-
Zerendi	«Milk Project» LLP	22.1	-	25.2
Kokshetau	«Gormolzavod» LLP	-	56.5	52.6
Shortandy	«Molochnyi 2» APC	-	8.4	-
Total		60.8	86.1	77.8
Notice: calculated by the author basing on data of “Agriculture department of Akmola region” SI				

The main producer of butter in Akmola region is one of the oldest and most popular milk processing enterprises in Kokshetau, “Gormolzavod” LLP. The range of products manufactured exceeds 40 types of products, including national dairy products - kurt and kospa. The main competitive advantage of “Gormolzavod” LLP is that company’s products are made from natural raw materials.

For stable supply of dairy products production with its own raw materials, "Zhaksylyk Agro" LLP, which is a subsidiary of

“Gormolzavod” LLP founded a dairy farm in Prirechnoye village of Zerendinsky district, Akmola region.

In addition, for selling production of the enterprise, "Trade House Gormolzavod" LLP was founded, which coordinates the actions of all plant single stores and sales in the districts. The interest of buyers in products of Akmola region producers has been growing lately. As a rule, butter and ice cream are especially popular. Table 3 shows calculation of 1 kilogram of butter production.

Table 3 - Calculation of 1 kg of peasant oil using its own raw materials

Name	Amount, kg	Price, tg	Amount, tg
Milk, 3,5 % fat	21 362.0	120.0	2 563 440.0
Defatted milk (minus)	20 362.0	37.5	763 575.0
Electricity costs	Volume, kW	Price, tg	Amount, tg
	217.0	22.1	4 800.0
Labor costs	Monthly wage fund, tg	Number of working days	Amount, tg
4 employees' wage amount	320 000.0	21.0	15 238.1
Amount of tax liabilities	4 employees	377 tg	1 508.0
Total production costs	1 821 411.1		
	Price, tg	pieces / day	Amount, tenge
Indirect costs	132 141.2	1	132 141.2
Corrugated box	102	125	12 750
Bundle	5	500	2 500
VAT			157 504.2
Net cost per 1 ton			2 126 306.5
Net cost per 1 kg			2 126.3
Notice: calculated by the author basing on enterprise data			

When using its own raw materials, the cost of 1 ton of oil is 2 126 306.5 tenge. When using purchased raw materials, the cost of 1

ton of oil increases by 574 005.5 tenge and amounts to 2 700 312 tenge. In order to achieve the value of actual indicator of profit-

ability of production in 16.4%, with the cost of 1 kg of raw materials - 2700 tenge, it is necessary to set the selling price of 1 kg of oil at the level of 3 142 tenge. Cattle breeding development directly depends on the condition of fodder base, which is the key to high productivity of cattle and poultry, and receipt of the necessary volumes of livestock products. According to scientists, creation of highly productive cattle breeding today is strongly constrained by food low quality [8].

In Akmola region, there is a decrease in the sown area for fodder crops from 334.6

thousand hectares in 2010 to 274.6 thousand hectares in 2019. This means, there was a decrease in proportion under fodder crops from 6.8% in 2010 to 5.4% in 2019. The sown area under fodder crops in the region average annually decreased by 7.64% in average in 2010-2015, and in 2015-2019 there is annual increase in crops by 5.12%.

The growth of milk production depends on costs, the largest share in structure of which is occupied by material costs (figure).

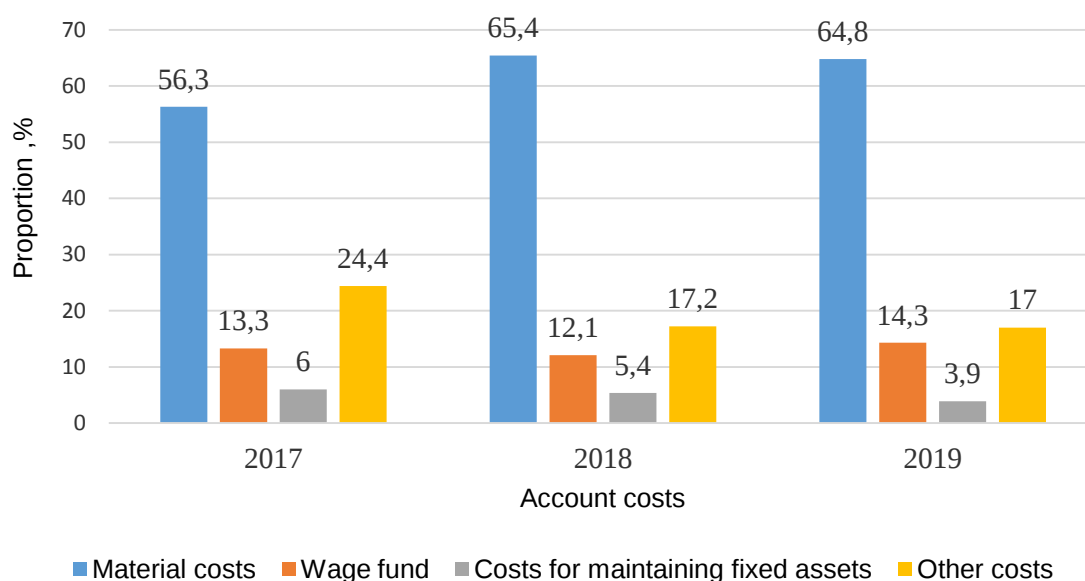

Figure - Cost structure for milk production in agricultural enterprises of the region, 2017-2019 [9]

In the cost structure of milk production, there is an increase in the share of material costs from 56.3% in 2017 up to 64.8% in 2019. Material costs include costs for feed, fuel, electricity, water costs, store-bought semi-finished products and components, works and services of production nature performed by

third parties. One of the main factors for effective functioning of cattle farming is development of fodder base, since a significant share of the costs falls on fodder, and profitability of production depends on this indicator [10]. Table 4 demonstrates structure of material costs for milk production.

Table 4 - Structure of material costs for milk production in Akmola region, %

Year	Material costs, total	Including					
		food	fuel	energy	water costs	store-bought semi-finished products and components	works and services of production nature performed by third parties
2017	100	65.2	5.0	3.7	1.28	4.5	20.3
2018	100	68.1	5.2	3.6	1.03	3.7	18.4
2019	100	72.7	5.1	3.1	1.09	3.0	15.0

Notice: calculated by Committee on Statistics of MNE of Republic of Kazakhstan

In the structure of material costs for milk production, the largest share is taken by feed, the share of which has a steady upward trend from 65.2% in 2017 to 72.7% in 2019.

Conclusion.

1. The main volume of milk produced in the region is concentrated in households - 75.5%, 19.5% falls on agricultural enterprises,

5% comes from peasant farms. Small-scale production still remains in the region, that is, there is a concentration of milk production in households where it is difficult to introduce intensive production and innovative technologies, as well as non-compliance with veterinary and sanitary standards.

2. Contribution of various categories of farms to production of raw milk was determined, while the lag in milk yields of farms and households from agricultural enterprises was revealed. Condition analysis of dairy cattle industry showed that cattle population in the region in 2019 amounted to 430.2 thousand units, among them there are 219.9 thousand cows, while the average annual milk yield from 1 unit was 3 173 kg per g.

3. Dairy processing enterprises of the region, which account for the largest share in production of the main types of dairy products, have been identified.

Dairy production in the region is concentrated mainly in Tselinograd, Zerendi, Shortandy districts and in Kokshetau. At the same time, these dairy processing enterprises account for 60.8% of overall processed milk production, 86.1% of cheese and cottage cheese production, 77.8% of butter production. The competitive advantages of processing enterprises of the region are revealed.

4. In structure of material costs for milk production, the largest share is occupied by feed, the share of which has a steady upward trend from 65.2% in 2017 to 72.7% in 2019.

5. The following problems of sustainable development of dairy cattle breeding industry were identified, the main ones of which are:

- * tendency to reduce the area under fodder crops;
- * weak feed base and increase in feed prices, leading to increase in milk cost;
- * reduction in number of uterine cows;
- * small-scale production;
- * production seasonality;
- * non-compliance of veterinary and sanitary standards.

Список литературы

1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» [Электронный ресурс]. -2018.-URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-10yanvarya-2018g (дата обращения: 30.10.2020).

2 Карбетова, З. Сүт өнімінің бәсекеге қабілеттілігі мен сапасын арттыру жолдары / З. Карбетова, Н. Курманкулова, Ш. Карбетова // Проблемы агрорынка.-2017.-№4.-Б.133-139.

3 Баланс ресурсов и использования основных продуктов сельского хозяйства Республики Казахстан за 2015-2019 годы [Электронный ресурс].- 2020.- URL: [http:// www. stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz) (дата обращения: 20.10.2020).

4 Акимбекова, Г.У. Производство и переработка мяса и молока в Республике Казахстан / Г.У.Акимбекова, А.Б.Баймуханов, Э.О.Кыдырбаева, У.Р. Каскабаев // Проблемы агрорынка.-2018.-№3.-С.164-172.

5 Буторин, С.Н. Бизнес-доминирующая структура продуктовых подкомплексов аграрного сектора экономики / С.Н. Буторин, П.В. Михайлушкин // Вестник Воронежского государственного аграрного университета.-2019.- №2 (61).-С. 148-153.

6 Корецкий, Б.П. Особенности развития рынков продовольственных ресурсов и их влияние на организацию сбытовой деятельности / Б.П. Корецкий, А.П. Курносков // Вестник Воронежского государственного аграрного университета.-2017.-№2 (53).-С.132-142.

7 Молдашев, А.Б. Агроөнеркәсіп саясаты саласындағы Қазақстанның Еуразиялық экономикалық Одақ елдерімен өзара іс қимылын оңтайландыру бағыттары / А.Б.Молдашев, Г.А. Никитина // Проблемы агрорынка.- 2018.- № 1.-Б.7-15.

8 Абуов, К.К. Развитие мясного скотоводства в Казахстане / К.К. Абуов, О.К. Саутбекова // Проблемы агрорынка.-2014.-№1.- С.122-126.

9 О деятельности сельхозформирований в Акмолинской области [Электронный ресурс].-2020.- URL: [http:// www. stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz) (дата обращения: 4.10.2020).

10 Акимбекова, Г.У. Молочное скотоводство в модельных фермах Алматинской области Республики Казахстан / Г.У. Акимбекова, А.Б. Баймуханов, У.Р.Каскабаев // Проблемы агрорынка.-2019.-№4.-С.11-19.

References

1 Message from the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan "New opportunities for development in the context of the fourth industrial revolution" [Electronic resource].- 2018.- URL: [http:// www. akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-10yanvarya-2018g](http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-10yanvarya-2018g) (date of access: 30.10.2020).

2 Karbetova, Z. Ways to improve the competitiveness and quality of dairy products / Z. Karbetova, N. Kurmankulova, Sh. Karbetova // Problems of AgriMarket.-2017.-№4.-P.133-139.

3 Balance of resources and use of main agricultural products in the Republic of Kazakhstan for 2015-2019 [Electronic resource].-2020.- URL: [http:// www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz) (date of access: 20.10.2020).

4 Akimbekova, G.U. Production and processing of meat and milk in the Republic of Kazakhstan / G.U. Akimbekova, A.B. Baimukhanov, E.O. Kydyrbaeva, U.R. Kaskabaev // Problems of AgriMarket. -2018.- №3.- P.164-172.

5 Butorin, S.N. Business-dominating structure of food subcomplexes of agricultural sector of economy / S.N. Butorin, P.V. Mikhailushkin // Bulletin of Voronezh State Agricultural University.- 2019.- No.2 (61).- P. 148-153.

6 Koretsky, B.P. Specifics of food resource markets development and their impact on organization of sales activities / B.P. Koretsky, A.P. Kurnosov // Bulletin of Voronezh State Agricultural University.-2017.-№2 (53).- P.132-142.

7 Moldashev, A.B. Directions for optimizing the interaction of Kazakhstan with the countries of the Eurasian Economic Union in the field of agricultural policy / A.B. Moldashev, G.A. Nikitina // Problems of AgriMarket.-2018.-№1.-P.7-15.

8 Abuov, K.K. Development of beef cattle breeding in Kazakhstan / K.K. Abuov, O.K. Sautbekova // Problems of AgriMarket.-2014.- №1.-P.122-126.

9 On the activities of agricultural entities in Akmola region [Electronic resource].- 2020.- URL: [http:// www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz) (date of access: 4.10.2020).

10 Akimbekova, G.U. Dairy cattle breeding in model farms in Almaty region of the Republic of Kazakhstan / G.U. Akimbekova, A.B. Baimukhanov, U.R. Kaskabaev // Problems of AgriMarket. - 2019.- №4.- P.11-19.

Information about authors:

Nassyrkhanova Bakyt Kairgazinovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, General Manager of the Department of Higher Education, NPJSC «National Agrarian Science-Educational Center», 010000, Kurgaldzhinskoe highway, 4A, Nur-Sultan, Kazakhstan, nasyrhanova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6502-0692>

Belgibayeva Anargul Sarsenbayevna, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor, Professor of the Department of Economics and Accounting, Sh. Ualikhanov Kokshetau University, 020000, Abay street 76, Kokshetau, Kazakhstan, anargul.belgibayeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-5583-0624>

МОЛОЧНАЯ ОТРАСЛЬ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ СҮТ САЛАСЫ: ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

DAIRY INDUSTRY OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION: STATE AND PROSPECTS

Ж.Х. КАЖИЕВА*

к.э.н., доцент

Университет им. Шакарима, Семей, Казахстан

**электронная почта автора: Zhaniya.kazhieva@mail.ru*

Ж.Х. КАЖИЕВА*

э.ғ.к., доцент

Шәкәрім атындағы университеті, Семей, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: Zhaniya.kazhieva@mail.ru*

ZH.H. KAZHIEVA*

C.E.Sc., Associated Professor

Shakarim University, Semey, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: Zhaniya.kazhieva@mail.ru*

Аннотация. В результате исследования состояния и проблем в молочной отрасли Восточно-Казахстанской области - ведущего региона по производству молочной продукции страны, проанализировано развитие молочного скотоводства в Республике Казахстан и ВКО с 2010-2019 гг. с использованием показателей валового надоя молока, среднегодового поголовья коров, надоя на 1 корову, структуры производства молока в области по категориям хозяйств. Рассмотрена динамика выработки молочной продукции в области на основе анализа объемов производства молока и основных видов продуктов молочной промышленности; дана оценка уровня среднегодовой производственной мощности предприятий, потребности населения в молочной продукции и ее фактического потребления. Наряду с этим, определены основные проблемы развития молочной отрасли региона: низкий уровень загруженности производственных мощностей, дефицит и низкое качество используемого сырья, не соответствующее требованиям санитарных норм, устаревшая материально-техническая база, предложены пути их решения. Обеспечению сырьем молокозаводов в регионе будут способствовать формирование специализированных молочных хозяйств крупных и средних размеров, развитие сельскохозяйственной кооперации. Государственная поддержка и стимулирование деятельности данных форм хозяйствования увеличит производство сырья молочной отрасли региона, повысит его качество, в результате соблюдения санитарно-гигиенических требований, проведения на необходимом уровне ветеринарной и племенной работы, а также комплексный подход к обеспечению занятости сельского населения и продовольственной безопасности страны.

Аңдатпа. Елдің сүт өнімдерін өндіру бойынша жетекші өңірі-Шығыс Қазақстан облысының сүт саласындағы жай - күйі мен проблемаларын зерттеу нәтижесінде 2010-2019 жж. бастап Қазақстан Республикасында және ШҚО-да сүтті мал шаруашылығының дамуы жалпы сауылған сүт, сиырлардың орташа жылдық саны, 1 сиырға сауылған сүт, шаруашылық сапаттары бойынша облыста сүт өндіру құрылымының көрсеткіштерін пайдалана отырып талданды. Сүт өндірісінің көлемін және сүт өнеркәсібі өнімдерінің негізгі түрлерін талдау негізінде облыста сүт өнімдерін өндіру серпіні қаралған; кәсіпорындардың орташа жылдық өндірістік қуаттылығының деңгейіне, халықтың сүт өнімдеріне қажеттілігі мен оның нақты тұтынылуына баға берілген. Сонымен қатар, өңірдің сүт саласын дамытудың негізгі проблемалары: өндірістік қуаттар жүктемесінің төмен деңгейі, санитариялық нормалар талаптарына сәйкес келмейтін пайдаланылатын шикізаттың тапшылығы мен сапасының төмендігі, ескірген материалдық-техникалық база анықталған, оларды шешу жолдары ұсынылған. Өңірде сүт зауыттарын шикізатпен қамтамасыз етуге ірі және орта мөлшерлі мамандандырылған сүт шаруашылықтарын қалыптастыру, ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту ықпал ететін болады. Шаруашылық жүргізудің осы нысандарының

Abstract. As a result of the study of the state and problems in the dairy industry of the East Kazakhstan region - the leading region for production of dairy products in the country, development of dairy cattle breeding in the Republic of Kazakhstan and East Kazakhstan region from 2010-2019 was analyzed, using indicators of gross milk yield, average annual cow population, milk yield per cow, structure of milk production in the region by categories of farms. The dynamics of production of dairy products in the region is considered based on the analysis of the volumes of milk production and main types of dairy products; assessment of the level of the average annual production capacity of enterprises, population's demand for dairy products and its actual consumption is presented. Along with this, the main problems of the development of dairy industry in the region are identified: low level of utilization of production capacities, shortage and low quality of used raw materials that do not meet the requirements of sanitary standards, an outdated material and technical base, and ways of solving them are proposed. The formation of specialized dairy farms of large and medium size, the development of agricultural cooperation will contribute to the provision of raw materials for dairy factories in the region. State support and stimulation of the activities of these forms of management will increase production of raw materials for the dairy industry in the region, improve its quality, as a result of compliance with sanitary and hygienic requirements, carrying out veterinary and breeding work at the required level, as well as integrated approach to ensuring employment of rural population and food security of the country.

Түйінді сөздер: сүт саласы, өндіріс, өндеу өнеркәсібі, өндірістік қуаттылық, өнім, тұтыну, ауылшаруашылық кооперативтері, мал фермалары, асыл тұқымды, ветеринарлық жұмыс.

Key words: dairy industry, production, processing industry, production capacity, products, consumption, agricultural cooperatives, livestock farms, breeding, veterinary work.

Одной из важнейших целей Государственной программы развития АПК Республики Казахстан на 2017-2021 годы яв-

Тем не менее, проблема дефицита сырья в сфере переработки молочной продукции стоит остро, что отражается на малом ассортименте выпускаемой продукции и соответственно его качестве. Зависимость отрасли от производства сырья непосредственно влияет на эффективность деятельности предприятий.

Материалы и методы исследования. В качестве оценки состояния развития мо-

лочной промышленности Восточно-Казахстанской области использованы основные направления и задачи, поставленные в Государственной программе развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы, а также пилотного проекта по развитию молочного скотоводства на 2015-2016 годы.

Статистические данные и расчеты, представленные Комитетом по статистике МНЭ РК, Департаментом статистики ВКО, Министерством сельского хозяйства РК, Управлением сельского хозяйства ВКО, разработки научных организаций, предприятий региона, а также монографические исследования отдельных авторов в области АПК послужили основанием для анализа молочной промышленности региона.

В соответствии с поставленными задачами в исследовании использованы монографический, экономико-статистический, аналитический, абстрактно-логический, расчетно-конструктивный методы исследования. В частности, при оценке современного состояния молочной отрасли области, включая ее составные части – экономико-статистический метод.

При выявлении проблем функционирования и причин, сдерживающих максимальное использование предприятиями

молочной промышленности своих производственных мощностей, – методы абстрактно-логический и монографический. Наряду с этим, при оценке факторов, влияющих на развитие молокоперерабатывающих предприятий региона использованы методы систематизации и логистический.

Результаты и их обсуждение. Восточно-Казахстанская область является одним из ведущих производителей агропромышленного комплекса республики. В животноводстве области, как и в республике в целом, важное значение имеет развитие молочного скотоводства, связанное с производством ценного питательного продукта, что позволяет обеспечить рентабельное развитие всей отрасли. Согласно данным Комитета по статистике МНЭ РК на 1 октября 2020 года Восточно-Казахстанская область стала лидером по производству молока, сельхозпроизводителями региона было надоедено 785,7 тыс. т молока, доля участия составила 15,7% [3].

В таблице 1 представлен анализ показателей развития молочного скотоводства в Республике Казахстан и Восточно-Казахстанской области. Производство молока в стране в среднем за 2015-2019гг. увеличивается по сравнению со средним уровнем 2010-2014гг. на 8,3%, в ВКО - на 17,9%.

Таблица 1 – Показатели развития молочного скотоводства в Республике Казахстан и ВКО, 2010-2019гг.

Показатель	В среднем за 2010-2014гг.	В среднем за 2015-2019гг.	% изменения в среднем за 2015-2019гг. к среднему за 2010-2014гг.
Валовой надой молока			
Республика Казахстан, тыс. т	5 054,4	5 472,7	108,3
ВКО, тыс. т	741,1	873,8	117,9
В % к РК	14,7	16	+1,3
Среднегодовое поголовье коров			
Республика Казахстан, тыс. голов	2 680,8	3 383,6	126,2
ВКО, тыс. голов	361,9	492,58	136,1
В % к РК	13,5	14,6	+1,5
Надой на 1 корову			
Республика Казахстан, кг	2 248	2 335,4	103,9
ВКО, кг	2 178,6	2 160,8	99,2
В % к РК	96,9	92,5	-4,4
Примечание: рассчитано с использованием данных Комитета по статистике МНЭ РК			

На основе проведенного анализа динамики производства молока в РК и ВКО следует, что одним из факторов его роста является увеличение среднегодового поголовья коров, в основном в ЛПХ, по республике в среднем за 2015-2019гг. увеличилось по сравнению со средним уровнем 2010-2014гг. на 26%, а по области – на 36,1%.

При этом за анализируемый период отмечается увеличение среднего надоя молока на 1 корову по стране на 3,9% и незначительное снижение по ВКО - на 0,8%.

К сожалению, как показывает анализ, в регионе отмечается нехватка кормов. Расход всех видов кормов в 2019г. на одну условную голову скота в 5 раз меньше, чем

требуется по норме ведения интенсивного животноводства. Несмотря на то, что ежегодно наблюдается увеличение расхода кормов, данный показатель в период с 2015 по 2019г. увеличился на 56%, рост концентрированных кормов составил 45%, но для интенсивного ведения животноводства этого прироста недостаточно [4].

В период с 2016-2020гг. по данным Комитета по статистике МНЭ РК в структуре производства молока по категориям хозяйств наблюдается положительная тенденция, в сторону увеличения доли индивидуальных предпринимателей и крестьянских хозяйств на 4,6%, а также незначительный рост доли сельхозпредприятий на 0,4%. Так, на октябрь 2020г. на долю ЛПХ приходилось 62% всей продукции региона или 486,1 тыс. т, 34,6% производили индивидуальные предприниматели (273 тыс. т) и лишь 3,4% (26,5 тыс. т) приходится на долю сельхозпредприятий (рисунок). Значительная доля производства молока приходится на хозяйства населения (почти

40%), это отрицательно отражается на поставках молокоперерабатывающим предприятиям качественного сырья, что особенно важно при производстве сыродельной продукции.

Таким образом, в настоящее время в регионе основными производителями молока являются личные подсобные хозяйства, которые не имеют возможности производить качественный продукт. Причины неконкурентоспособности мелких производителей молочного сырья:

- устаревшая материально-техническая база, отсутствие средств на их модернизацию, в среднем доход личного подсобного хозяйства составляет 60-80 тыс.тенге;
- неспособность проводить полноценную ветеринарную или племенную работу;
- не соблюдение санитарно-гигиенических требований при доении и первичной обработке молока;
- неполноценный рацион питания коров [5].

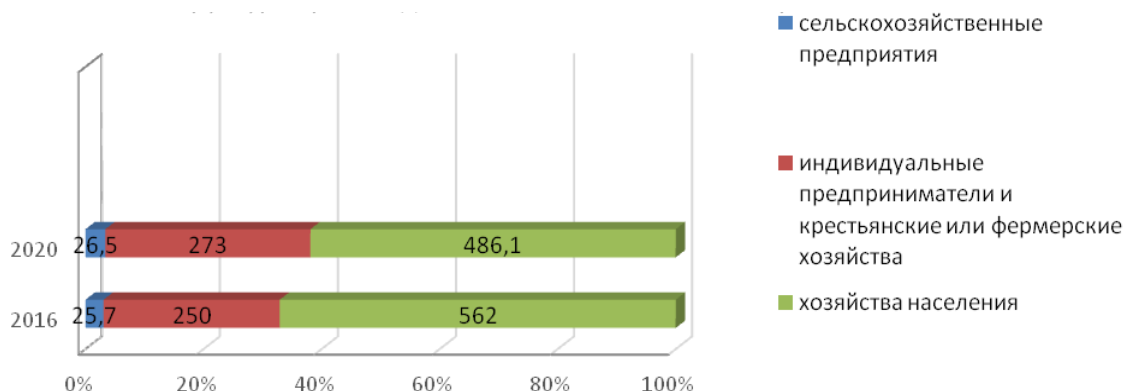

Рисунок – Структура производства молока в ВКО по категориям хозяйств за 2016-2020гг., тыс. тонн

Вследствие вышеперечисленных причин уровень промышленной переработки молока в области и в стране низок, а существующие производственные мощности недоиспользуются в полном объеме [6].

В таблице 2 представлен анализ развития молочной промышленности региона за 2015-2019 годы. Как показывает анализ по продукции молочной промышленности в регионе также наблюдается положительная динамика. В 2019г. цельномолочной продукции (в пересчете на молоко и сливки) произведено 21 519 т, данный показатель по сравнению с 2015г. увеличился на 10,5%. На протяжении пяти лет ежегодно наблюдается увеличение объемов производства продукции, за исключением 2016г., где отмечено снижение данного показателя

на 3,6%. В сравнении с 2018г. в 2019г. объем производства цельномолочной продукции вырос на 841 т или 4,1%.

В 2019г. в Восточно-Казахстанской области отмечается значительное увеличение производства сливочного масла. Так в сравнении с 2018г. рост составил 36,3%, в течение предыдущих лет 2015-2017гг. динамика в отношении производства масла сливочного в регионе была отрицательная, отмечено снижение на 5,3%. В 2018г. ситуация начала стабилизироваться, данный показатель увеличился на 0,8% по сравнению с 2015г., а в 2019г. объем производства сливочного масла вырос на 37,4% соответственно.

На протяжении анализируемого периода в регионе наблюдается нестабиль-

ная динамика в отношении производства сыров и творога. Так в период 2016-2019гг. отмечено сокращение данной продукции на 5,9%, однако, в сравнении с 2015г. объем производства сыров и творога в 2019г. увеличился на 4,4%, а в сравнении с 2018г. рост составил 8,1%, что свидетельствует об улучшении ситуации.

В 2019г. в области насчитывалось 27 молокоперерабатывающих предприятия, среди которых такие крупные заводы, как ТОО «Эмил», ТОО «Корпорация «Восток Молоко», ТОО «Исток-1», ТОО «Багратион Улан», ТОО «Турайда», ТОО «БнМЗ», но каждое из данных предприятий сталкивается с проблемой нехватки сырья. По данным управления сельского хозяйства, общая производственная мощность предприятий составляет 151 тыс. т молока в год. При этом реальная их загруженность не превышает и 60% [7].

В 2015г. предприятия были загружены на 37,7% и переработали всего 53 300 т молока в год. В 2019г. уровень загрузки имеющихся молокоперерабатывающих мощностей увеличился до 59%, что связа-

но с введением пилотного проекта по развитию молочного скотоводства на 2015-2016 годы. Согласно данным Управления сельского хозяйства ВКО, в 2019г. в регионе насчитывалось 61 молокоприемный пункт (МПП). В течение года в области создано 8 МПП, что позволило увеличить закуп молока из личных подсобных хозяйств (ЛПХ) действующими молокоприемными пунктами и молочными кооперативами. По итогам 2019г. объем закупа молока у личных подсобных хозяйств по сравнению с 2018г. вырос на 35% и составил 48,4 тыс. т молока [8].

Несмотря на заметный рост объемов производства, в области реальный показатель потребления молока и молочной продукции за анализируемый период не достиг республиканских и международных рекомендованных норм (таблица 2). Так, в 2019г. среднедушевое потребление молочных продуктов в год составило 238,9 кг, что ниже нормативного республиканского показателя на 20%, а международного – на 41% [см.3].

Таблица 2 – Основные показатели развития молочной промышленности ВКО за 2015-2019 гг.

Вид продукции	2015	2016	2017	2018	2019	2019	
						в % к 2015	в % к 2018
Продукция молочной промышленности							
Молоко обработанное жидкое и сливки, т	19 481	18 771	19 427	20 678	21 519	110,5	104,1
Масло сливочное и спреды (пасты) молочные, т	1 181	1 242	1 118	1 191	1 623	137,4	136,3
Сыр и творог, т	3 429	3 789	2 715	3 310	3 579	104,4	108,1
Уровень использования среднегодовой мощности, %							
Молоко обработанное жидкое и сливки	37,7	37,4	38,5	53,6	59	156	110,7
Масло сливочное	18,7	16,8	18,8	19,7	23,9	127,8	121,3
Сыр и творог	25,8	43,6	40,8	36,4	36,7	142,2	100,8
Потребность населения в молочных продуктах (в пересчете на молоко) и их фактическое потребление в ВКО							
Потребность в молочных продуктах по принятой норме в РК*, тыс.т	420,2	418,3	416,5	414,9	412,2	98,1	99,3
Потребность в молочных продуктах по научной норме*, тыс.т	565,4	562,8	560,4	558,3	554,7	98,1	99,4
Среднедушевое потребление молочных продуктов в год (статистика), кг	276,5	275,9	263,8	256,7	238,9	86,4	93,1
Потреблено молочных продуктов в пересчете на молоко в ВКО, тыс.т	386	383,4	365	353,9	327,2	84,8	92,5
Уровень достижения принятой в РК нормы, %	91,9	91,7	87,6	85,3	79,4	86,4	93,1
Уровень достижения научной нормы, %	68,3	68,1	65,1	63,4	59	86,4	93,1
Примечание: рассчитана на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК							

При этом наметилась негативная тенденция в сокращении потребления молочных продуктов на душу населения, так в сравнении с 2015г. данный показатель сократился на 14%. Местные предприятия по продукции вида «Молоко обработанное жидкое и сливки» не покрывают потребности населения области собственным производством. При нормативной годовой потребности в данном виде продукта в объеме 61,6 тыс. т в 2019г. объем производства в регионе обеспечивал лишь на 35%, то есть произведено было 21,5 тыс. т обработанного молока и сливок.

Таким образом, перед производителями молочной продукции стоит острая проблема дефицита качественного молочного сырья, что требует технического перевооружения животноводческих ферм, развития сельхозкооперации, создания специализированных молочных хозяйств [см.6].

В настоящее время в области действуют 70 молочно-товарных ферм. В 2019г. завершилось строительство 3 ферм на 250 гол., реконструировано 4 фермы на 900 голов. По итогам 2019г. молочно-товарными фермами было реализовано 87,7 тыс. т молока [9].

По данным управления сельского хозяйства ВКО в июле 2020г. действовало 304 сельскохозяйственных производственных кооперативов с численностью работников 571 человек, из них 181 объект имели направленность «животноводство», 18 занимались выращиванием сезонных культур. Численность крупного рогатого скота составила 10,6 тыс. гол., из них коров молочного стада – 6,9 тыс. голов. За первое полугодие 2020г. сельскохозяйственными кооперативами области произведено в натуральном выражении 617 т молока, на сумму 35,7 млн тенге в стоимостном выражении [см.9]

Ежегодно в регионе отмечается сокращение числа СПК, так в 2020 г. по сравнению с 2018г. их количество уменьшилось на 47 единиц, наибольшее сокращение в трех регионах области: в Зайсанском (на 51,7%), Тарбагатайском (на 25,7%) и Урджарском (на 17,7%) [10].

К основным причинам прекращения и приостановления деятельности СПК относятся: формальный характер, созданных кооперативов по инициативе «сверху»; отсутствие денежных средств на развитие материально-технической базы; нехватка земель сельскохозяйственного назначения; низкая доходность от реализации продукции; недостаточные меры стимулирования

развития кооперативов; низкая конкурентоспособность продукции; отсутствие доверия между участниками кооператива; отсутствие знаний о кооперации.

Заключение

1. Для решения проблем обеспечения сырьем молокозаводов, повышения его качества в регионе необходимо развивать сельхозкооперативы, специализированные молочные хозяйства.

2. Для успешного развития сельхозкооперативов необходима государственная поддержка по их оснащению материально-технической базой.

3. Обеспечение землями сельскохозяйственного назначения.

4. Взаимопомощь и поддержка со стороны крупных переработчиков сельхозкооперативам, специализированным молочным хозяйствам.

5. Оказание консультационной помощи, проведение разъяснительных работ в области ведения бизнеса с членами кооператива.

Таким образом, вышеперечисленные мероприятия позволят повысить эффективность деятельности сельхозкооперативов, ЛПХ и нарастить объемы и качество, конкурентоспособность продукции молочной отрасли ВКО.

Список литературы

- 1 2017-2021 жылдарға арналған АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламасы [Электрондық ресурс].-2017.- URL: <http://www.egov.kz/cms/law/list> (қаралған күні: 20.10.2020).
- 2 В каком направлении сегодня развивается Восточно-Казахстанская область [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.dknews.kz/inner-news> (дата обращения: 26.10.2020).
- 3 ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің "Шығыс Қазақстан облысы бойынша 2019 жылғы Қазақстан Республикасындағы ауыл, орман және балық шаруашылығы" жедел деректері [Электрондық ресурс].- 2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (қаралған күні: 16.10.2020)
- 4 Ахмеджанова, Д.Р. Изучение рынка молочной продукции стран-участников Евразийского экономического союза / Д.Р. Ахмеджанова, А.А. Лапушкин // Инновационная экономика.- 2015.-№ 5. – С.35-38.
- 5 Бекбенбетова, Б. Роль АПК в обеспечении продовольственной безопасности Республики Казахстан / Б. Бекбенбетова, Ш.У. Ниязбекова, Е.А. Исмагамбет // Проблемы агрорынка. - 2018. - № 3. - С.30-37.
- 6 Гаджимурадова, Л.А. Повышение конкурентоспособности продукции в АПК / Л.А.

Гаджимурадова // Новая наука: проблемы и перспективы. -2017. -№1-2.- С. 266-267.

7 «Молочные» субсидии и стратегические направления развития молочного производства обозначил аким ВКО [Электронный ресурс]. -2018.- URL: <http://www.agroinfo.kz/molochnye-subsidii-i-strategicheskie-napravleniya-razvitiya-molochnogo-proizvodstva-oboznachil-akim-vko/> (дата обращения: 26.10.2020)

8 Мырзалиев, Б.С. Қазақстан Республикасының агроөнерәсіптік кешеніндегі инновациялық үрдістер: мәселелері және оларды шешу/ Б.С. Мырзалиев, Е.Т. Әбілқасымов, Л.Т. Тайжанов // Проблемы агрорынга.-2019.- №1. – Б. 18-27.

9 Рейтинг конкурентоспособности регионов Казахстана. Восточно-Казахстанская область [Электронный ресурс]. - 2019.- URL: <http://www.forbes.kz/ranking/object/54> (дата обращения: 28.10.2020)

10 Потекут ли «молочные реки»? [Электронный ресурс] - 2020.- URL: <http://www.kazvedomosti.kz/article/potekut-li-molochnye-reki/> (дата обращения: 28.10.2020).

References

1 The State program of AIC development for 2017-2021 [Electronic resource].-2017.-URL: <http://www.egov.kz/cms/law/list> (date of access: 20.10.2020).

2 In what direction is the East Kazakhstan region developing today [Electronic resource] .-2020.- URL: <http://www.dknews.kz/inner-news> (date of access: 26.10.2020).

3 Operational data of the Statistics Committee of the MNE RK on "Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan in the

East Kazakhstan region in 2019" [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 16.10.2020)

4 Akhmedzhanova, D.R. Study of dairy products market of the member countries of the Eurasian Economic Union / D.R. Akhmedzhanova, A.A. Lapushkin // Innovative Economy.-2015.-№ 5. - P.35-38.

5 Bekbenbetova, B. The role of AIC in ensuring food security of the Republic of Kazakhstan / B. Bekbenbetova, Sh.U. Niyazbekova, E.A. Ismagambet // Problems of AgriMarket. -2018. - No. 3. - P.30-37.

6 Gadzhimuradova, L.A. Increasing the competitiveness of products in the AIC/ L.A. Gadzhimuradova // New Science: Problems and Prospects. -2017. -No. 1-2.- P. 266-267.

7 "Milk" subsidies and strategic directions for development of dairy production were designated by the governor of the East Kazakhstan region [Electronic resource]. -2018.- URL: <http://www.agroinfo.kz/molochnye-subsidii-i-strategicheskie-napravleniya-razvitiya-molochnogo-proizvodstva-oboznachil-akim-vko/> (date of access: 26.10.2020)

8 Myrzaliev, B.S. Innovative processes in agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan: problems and their solutions / B.S. Мырзалиев, Е.Т. Абылқасымов, Л.Т. Тайжанов // Problems of AgriMarket.-2019.-№1.– P. 18-27.

9 Rating of the regional competitiveness of Kazakhstan. East Kazakhstan region [Electronic resource]. -2019.- URL: <http://www.forbes.kz/ranking/object/54> (date of access: 28.10.2020)

10 Will the "rivers of milk" flow? [Electronic resource].-2020.- URL:<http://www.kazvedomosti.kz/article/potekut-li-molochnye-reki/> (date of access: 28.10.2020).

Информация об авторе:

Кажиева Жания Хайдаровна, кандидат экономических наук, доцент, Университет имени Шакарима, 071407, ул. Шугаева, 159, корпус № 8, Семей, Казахстан, Zhaniya.kazhieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4575-7838>

УПРАВЛЕНИЕ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖЕР РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ

LAND MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Г.К. КУРМАНОВА*

д.э.н., доцент

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

*электронная почта автора: kurmanova_gul@mail.ru

Г.К. ҚҰРМАНОВА*

э.ғ.д., доцент

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

*автордың электрондық поштасы: kurmanova_gul@mail.ru

G.K. KURMANOVA*

Dr.E.Sc.

S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: kurmanova_gul@mail.ru

Аннотация. Для выявления проблем в управлении земельными ресурсами и поиска путей их решения рассмотрена современная структура организации рационального использования земель. Проведен анализ цифровизации экономики в передовых зарубежных странах. Определено, что в целях осуществления эффективной земельной политики необходимо применение современных геоинформационных технологий, в частности, введение цифровизации в сфере регулирования земельных отношений. Выявлено, что в последние годы цифровые технологии активно применяются в сельском хозяйстве республики на основе проведения космического мониторинга, позволяющего определить посевные площади сельскохозяйственных культур, видовую урожайность, засоренность полей. Показана эффективность управления земельным фондом на основе создания информационной системы – единый государственный кадастр недвижимости для реализации Государственной программы "Цифровой Казахстан". В вопросах совершенствования землепользования она предусматривает создание и внедрение государственного кадастра недвижимости и национальной инфраструктуры пространственных данных. В настоящее время выполняется пилотный проект по объединению двух информационных систем с целью получения единой информационной системы кадастра недвижимости. Сделан вывод, что предоставление всех видов услуг в соответствии с земельным законодательством необходимо перевести в цифровой формат, благодаря которому общественность может получать свободный доступ к информации, необходимое обслуживание на расстоянии (без обязательной явки в центры обслуживания населения), а также в оперативном режиме их получения. Для эффективного и рационального использования земель и работы с объектами недвижимости следует создать новую структуру - Агентство по управлению недвижимостью.

Аңдатпа. Жер ресурстарын басқарудағы проблемаларды анықтау және оларды шешу жолдарын іздеу үшін жерді ұтымды пайдалануды ұйымдастырудың қазіргі заманғы құрылымы қаралды. Алдыңғы қатарлы шет елдердегі экономиканы цифрландыруға талдау жүргізілді. Тиімді жер саясатын жүзеге асыру мақсатында қазіргі заманғы геоақпараттық технологияларды қолдану, атап айтқанда, жер қатынастарын реттеу саласында цифрландыруды енгізу қажеттігі айқындалды. Соңғы жылдары цифрлық технологиялар ғарыштық мониторинг жүргізу негізінде республиканың ауыл шаруашылығында белсенді қолданылғаны анықталды, ол ауыл шаруашылығы дақылдарының егістік алқаптарын, түр өнімділігін, егістіктердің ластануын анықтауға мүмкіндік береді. "Цифрлық Қазақстан" Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру үшін жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік кадастры ақпараттық жүйесін құру негізінде жер қорын басқарудың тиімділігі көрсетілген. Жерді пайдалануды жетілдіру мәселелерінде ол жылжымайтын мүліктің мемлекеттік кадастрын және кеңістіктік деректердің ұлттық инфрақұрылымын құруды және енгізуді көздейді. Қазіргі уақытта жылжымайтын мүлік кадастрының бірыңғай ақпараттық жүйесін

алу мақсатында екі ақпараттық жүйені біріктіру бойынша пилоттық жоба орындалуда. Жер заңнамасына сәйкес қызметтердің барлық түрлерін ұсынуды цифрлық форматқа көшіру қажет, соның арқасында жұртшылық ақпаратқа, қашықтықта қажетті қызмет көрсетуге (Халыққа қызмет көрсету орталықтарына міндетті түрде келмей-ақ), сондай-ақ оларды алудың жедел режиміне еркін қол жеткізе алады. Жерді тиімді және ұтымды пайдалану және жылжымайтын мүлік объектілерімен жұмыс істеу үшін жаңа құрылым - жылжымайтын мүлікті басқару жөніндегі агенттік құру қажет.

Abstract. To identify problems in land management and find ways to solve them, the modern structure of organization of rational land use is considered. The analysis of the digitalization of economy in advanced foreign countries is carried out. It has been determined that in order to implement effective land policy, it is necessary to use modern geoinformation technologies, in particular, introduction of digitalization in the field of land relations regulation. It was revealed that in recent years digital technologies have been actively used in agriculture of the republic on the basis of space monitoring, which makes it possible to determine the areas of agricultural crops, species yield, and weediness of fields. The efficiency of land management based on the creation of information system - a unified state cadastre of real estate for the implementation of the State program "Digital Kazakhstan" is shown. In matters of improving land use, it foresees the creation and implementation of a State cadastre of real estate and national spatial data infrastructure. Currently, a pilot project is being carried out to combine two information systems in order to obtain a unified information system for the real estate cadastre. It was concluded that provision of all types of services in accordance with land legislation must be converted into a digital format, thanks to which the public can get free access to information, the necessary services at a distance (without the obligatory attendance at public service centers), as well as in operational mode of obtaining them. For the efficient and rational use of land and work with real estate, a new structure should be created - the Real Estate Management Agency.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, земельные ресурсы, управление, цифровизация, информационная система, кадастр недвижимости, земельные отношения, сельскохозяйственные культуры.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, жер ресурстары, басқару, цифрландыру, ақпараттық жүйе, жылжымайтын мүлік кадастры, жер қатынастары, ауыл шаруашылығы дақылдары.

Key words: agro-industrial complex, land resources, management, digitalization, information system, real estate cadastre, land relations, agricultural crops.

Введение. С развитием информационных технологий система оказания услуг населению в сфере земельных отношений не может оставаться на прежнем уровне. Сегодня поднять ее на новый уровень вполне достижимо, так как в республике предоставление услуг в области земельных отношений осуществляется в системе электронного правительства. С этой целью в 2017г. была разработана и утверждена Государственная программа «Цифровой Казахстан» [1]. В декабре 2019г. в нее были внесены изменения. Необходимость перевода всех видов услуг на цифровой формат была продиктована современными реалиями, основываясь на опыте таких зарубежных стран, как Китай, Сингапур, Новая Зеландия, Южная Корея и Дания, являющихся передовыми в плане использования цифровизации.

Портал электронного правительства начал работать с 2006 года. На первоначальном этапе в электронную форму была переведена часть услуг, оказываемых

центрами обслуживания населения. Однако, многие виды услуг в силу ряда причин еще не оказываются в цифровом формате. С наступлением пандемии весной 2020г. остро проявились проблемы, которые тормозили предоставление услуг в онлайн-режиме. Это еще раз убедило общество, что предоставление всех видов услуг необходимо перевести на цифровой формат, обеспечивающий свободный доступ общественности к информации, позволяющий получать необходимые услуги на расстоянии (без обязательной явки в центры обслуживания населения), а также в целях оперативности ее получения.

Материалы и методы исследования. Вопрос цифровизации услуг в сфере земельных отношений на сегодняшний день является особо актуальным, так как он играет немаловажную роль в управлении земельными ресурсами. В последние годы в целях совершенствования земельных отношений происходят систематические изменения в структуре управления ими на ос-

нове реорганизации. Основной проблемой, в системе управления земельными ресурсами, на мой взгляд, является разветвленность: управление осуществляют разные структуры, что приводит к затруднению и значительным нарушениям земельного законодательства. При проведении исследований применялись следующие методы: монографический – для изучения современного состояния системы земельных отношений, управления земельными ресурсами, выявления недостатков в данной сфере, изучения опыта зарубежных стран в области цифровизации услуг, предоставляемых в системе электронного правительства; аналитический – для проведения анализа данных, полученных в результате исследования, абстрактно-логический – для разработки предложений и принятия решений; статистический – для сбора данных по использованию земель сельскохозяйственного назначения, производству валовой сельскохозяйственной продукции и другой необходимой информации.

Результаты и их обсуждение. Программа «Цифровой Казахстан» направлена на развитие экономики республики и перевод всех услуг на цифровой формат с использованием передовых геоинформационных технологий.

При переходе на цифровизацию был изучен зарубежный опыт в этой области. В частности, Сингапура, который считается одной из передовых стран в области применения цифровых технологий. На совещание по подготовке Казахстана к переходу на цифровизацию был приглашен Кевин Чонг, который назвал три необходимых условия для успешной реализации поставленной задачи: «лидирующий орган, готовность к изменениям и рабочая сила» [2].

Интересен опыт цифровизации и Новой Зеландии. Так, при обсуждении взаимовыгодного сотрудничества с Казахстаном в этой области, особенное внимание привлекло то, что программа цифровизации в этой стране достигается за счет «прозрачности, стабильного правительства, высококвалифицированной рабочей силы, диверсификации, конкурентоспособности» [3].

Не уступает в цифровизации экономики и Китай. Он успешно внедряет информационные технологии в производственные процессы с целью сокращения затрат на их выполнение и увеличения эффективности за счет оперативности выполнения [4].

В последние годы цифровизация стала активно применяться в сельском хозяйстве посредством проведения космического мо-

нитинга земель, который позволяет отследить видовую урожайность сельскохозяйственных культур, засоренность полей и др. Анализ показал, что применение ГИС-технологий положительно сказывается во всех сферах деятельности, в том числе и в аграрном секторе [5].

Проведение космического мониторинга позволяет определить посевные площади сельскохозяйственных культур на основе космических снимков посредством оцифровки и дешифрирования с целью распознавания их на местности [6, 7].

В области совершенствования земельных отношений Программа «Цифровой Казахстан» предусматривает создать и внедрить в 2021г.:

- * государственный кадастр недвижимости;

- * национальную инфраструктуру пространственных данных [см.1].

Информационная система единого государственного кадастра недвижимости (ИС ЕГКН) в пилотном проекте создается путем слияния двух систем: автоматизированной информационной системы государственного земельного кадастра (АИС ГЗК) и государственной базы данных «Реестра недвижимости» (ГБД РН). Слияние этих двух баз продиктовано тем, что земля – главное средство производства (в сельском хозяйстве), пространственный базис (в населенных пунктах), поэтому земельный кадастр должен быть основополагающим и все данные других видов кадастров должны быть сопоставимы с земельным.

Кроме того, земля является объектом недвижимости, следовательно все улучшения земельного участка (здания, сооружения и др.) должны быть неотъемлемой частью конкретного земельного участка и иметь один кадастровый номер. Однако, на практике мы сталкиваемся с тем, что эти две информационные базы различаются между собой. Поэтому создание одной общей информационной базы кадастра недвижимости позволит улучшить ведение учета земельных участков, государственную регистрацию прав на недвижимое имущество и сделок с ним на основе оптимизации и автоматизации процессов в области земельных отношений.

Рассмотрим создание одной общей базы данных по земельному участку на примере слияния двух баз данных – АИС ГЗК и ГБД РН. Оно происходит наложением схем друг на друга. Вначале берем базу данных АИС ГЗК (рисунок 1).

Как видно, на нем отражены лишь границы земельных участков и схема их рас-

положения. Далее на имеющийся слой наносим красные линии со зданиями и со-

оружиями, имеющимися на данных земельных участках, с ГБД РН (рисунок 2).

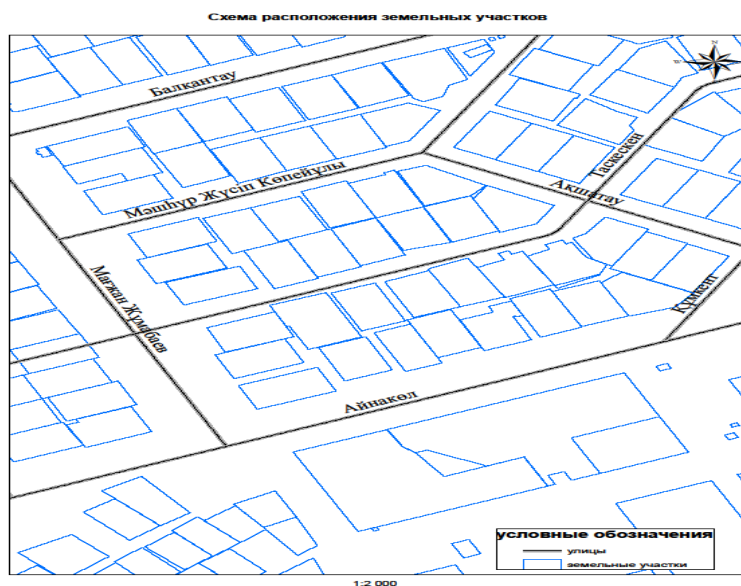

Рисунок 1 – Схема расположения земельных участков с базы данных АИС ГЗК

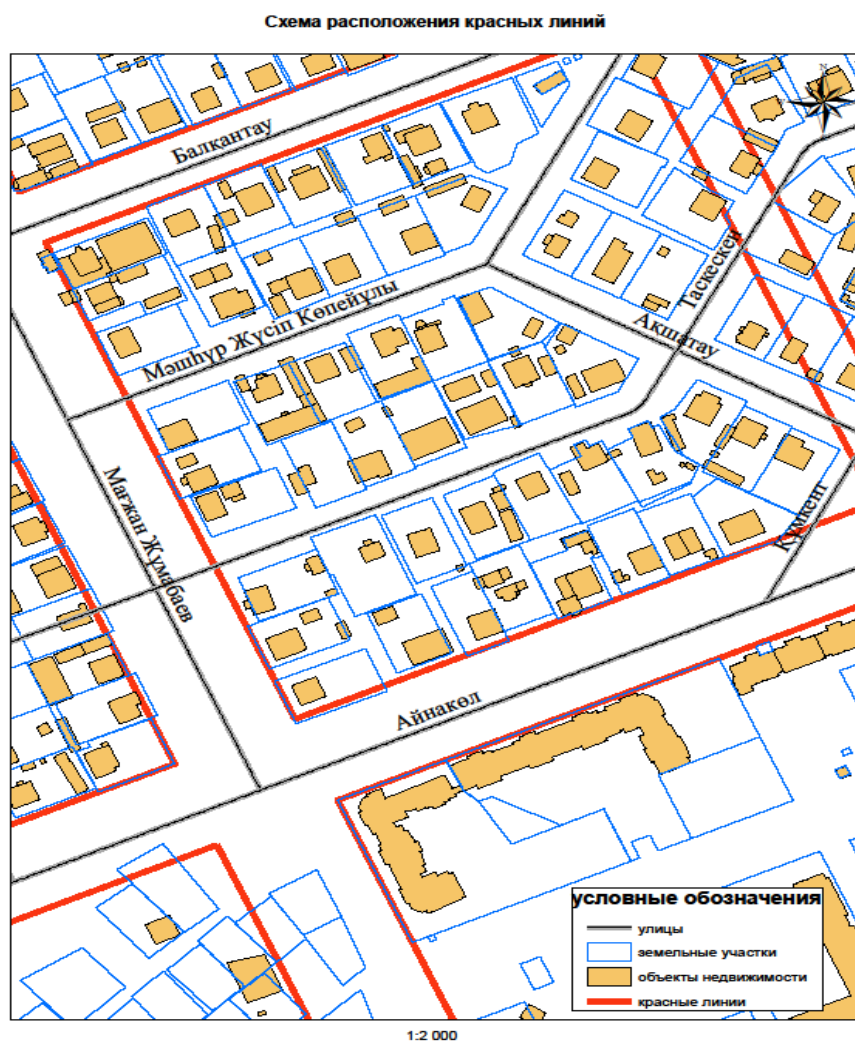

Рисунок 2 – Схема расположения красных линий с ГБД РН

Наложением двух слоев в результате получаем общую цифровую схему распо-

ложения объектов недвижимости для ИС ЕГКН (рисунок 3).

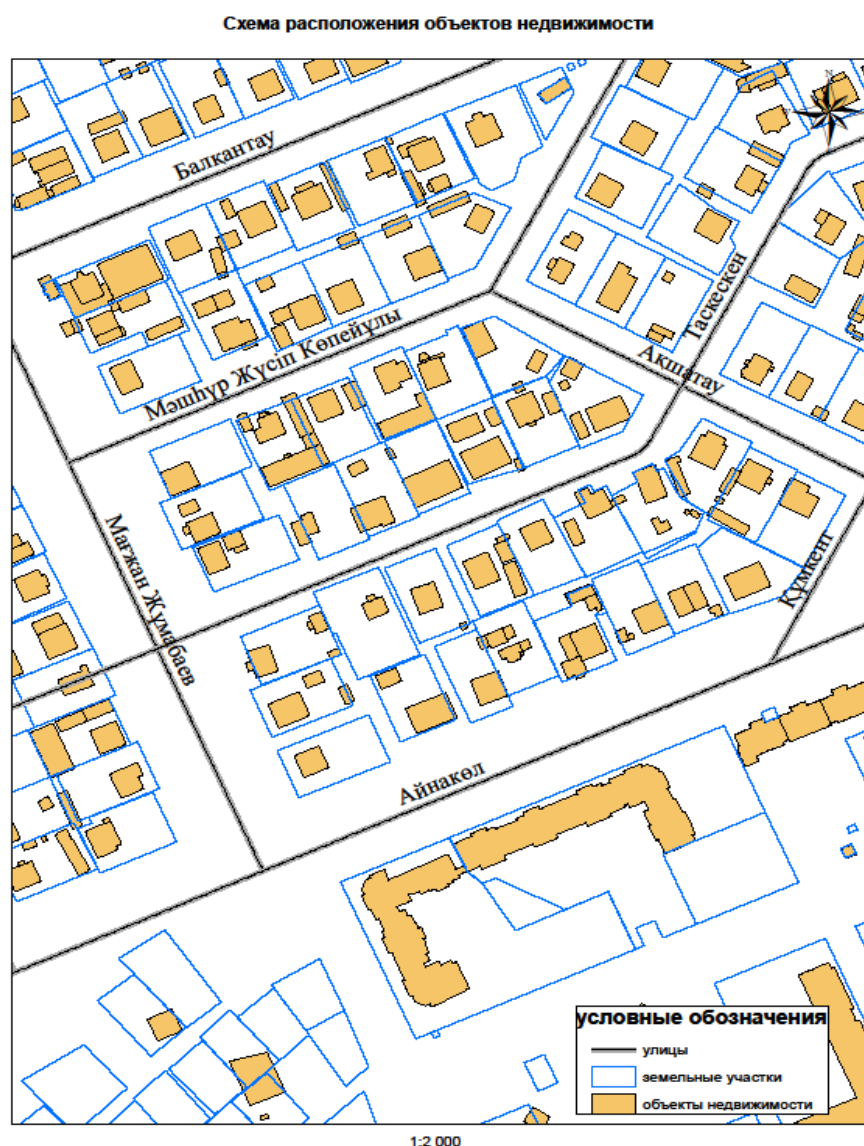

Рисунок 3 – Цифровая схема расположения объектов недвижимости

Кроме того, следует отметить, что в некоторых случаях государственные ведомства не связаны между собой и не имеют точной информации. Создание ИС ЕГКН позволит предоставлять имеющуюся информацию государственным органам для решения таких задач, как предоставление земельных участков, в целях налогообложения и др.

Приказом № 301 министра сельского хозяйства РК от 1.10.2020г. утверждены Правила по оказанию государственных услуг в сфере земельных отношений, согласно которым нижеследующие виды услуг переведены в цифровой формат электронного правительства, а именно:

* обеспечение данными государственного земельного кадастра;

* расчет кадастровой стоимости земель;
 * утверждение земельных проектов при образовании земельных участков;
 * предоставление решения по изменению целевого назначения земель;
 * предоставление разрешения на использование земель для изыскательских работ;
 * изготовление и выдача идентификационных документов на земельные участки;
 * обеспечение данными о качественном состоянии земель;
 * предоставление решения на перевод сельскохозяйственных угодий из одного вида в другой;
 * предоставление земель для строительства объекта в черте населенного пункта;

- * приобретение прав на государственные земли, не требующее проведения торгов;
- * согласование проектируемого участка графическим данным АИС ГЗК;
- * определение делимости и неделимости земельного участка;
- * согласование и выдача проекта рекультивации нарушенных земель;
- * продажа земель в частную собственность единовременно либо в рассрочку;
- * постановка на очередь на получение земельного участка [8].

В России также происходят изменения в области кадастра недвижимости. До принятия Федерального закона, который вступил в законную силу с 1.10.2020г., структура по управлению земельными ресурсами также была разветвлена, функционировали 2 службы, которые дублировали друг друга: государственный кадастр недвижимости и единый государственный реестр права. Для получения одной и той же услуги, требовалось подавать одни и те же документы в госреестр. Теперь эти две структуры объединены в единый государственный реестр недвижимости [9].

Вопрос о создании в нашей республике кадастра недвижимости возник не сегодня: он поднимался и бурно обсуждался в последние годы. Вся проблема в том, что в настоящее время управление земельными ресурсами разветвлено. Так, уполномоченным органом по управлению земельными ресурсами является Комитет по управлению земельными ресурсами МСХ РК. Однако в настоящее время у него остались лишь функции по разработке законодательной базы в области регулирования земельных отношений. Все виды земельно-кадастровых работ сейчас выполняет НАО «Правительство для граждан». Ранее эта структура была в составе Комитета по управлению земельными ресурсами. Предоставление земельных участков находится в компетенции управления архитектуры, градостроительства и управления земельных отношений, подведомственных акиматам.

Государственный контроль за использованием и охраной земель также осуществляют акиматы. Следует отметить, что МСХ РК заинтересовано в проведении контроля за использованием земель сельскохозяйственного назначения, земель запаса, лесного и водного фонда. Управление такими категориями земель, как земли населенных пунктов, промышленности, транспорта, связи, обороны, особо охраняемых природных территорий, осуществ-

ляется ведомственными предприятиями. Поэтому создание государственного кадастра недвижимости является своевременным. К сожалению, в нашей республике создание системы кадастра недвижимости пока ограничивается лишь созданием информационной системы.

В целях эффективного управления объектами недвижимости, на мой взгляд, необходимо создание единой структуры – Агентства по управлению недвижимостью на базе Комитета по управлению земельными ресурсами МСХ РК и НАО «Правительство для граждан». Это будет способствовать эффективному и рациональному управлению объектами недвижимости и снижению нарушений земельного законодательства.

Заключение

1. Анализ нынешней ситуации в сфере земельных отношений показал необходимость перевода всех видов услуг в цифровой формат.

2. Объединение двух информационных систем в одну – единый государственный кадастр недвижимости – позволит улучшить ведение учета земельных участков, государственную регистрацию прав на недвижимое имущество и сделок с ним на основе оптимизации и автоматизации процессов.

3. В нашей республике система кадастра недвижимости пока ограничивается лишь созданием информационной системы. В целях эффективного управления объектами недвижимости необходима единая структура – Агентство по управлению недвижимостью. Это, в свою очередь, будет способствовать эффективному и рациональному управлению объектами недвижимости и снижению нарушений земельного законодательства.

Список литературы

- 1 Государственная программа "Цифровой Казахстан", утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 20 декабря 2019 года № 949 [Электронный ресурс].-2020.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (дата обращения: 19.10.2020).
- 2 Опыт Сингапура: какие три аспекта необходимы для успешной цифровизации экономики? [Электронный ресурс].- 2020.-URL: http://www.baigenews.kz/news/opit_singapura_kakie_tri_aspekta_neobhodimi_dlya_ushpeshnoi_t_sifrovizatsii_ekonomiki (дата обращения: 20.10.2020).
- 3 Мы можем заимствовать опыт Новой Зеландии во всех отраслях [Электронный

ресурс]. - 2020.-URL: http://www.forbes.kz/finances/markets/smagulov_myi_mojem_zaimstvovat-opyit_novoy_zelandii_vo_vseh_otraslyah (дата обращения: 20.10.2020).

4 Китайский опыт цифровой трансформации экономики [Электронный ресурс]. - 2020.- URL: <http://www.russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/asi-an-kaleidoscope/kitayskiy-opyt-tsifrovoy-transformatsii-ekonomiki> (дата обращения: 21.10.2020).

5 Smagulova, Sh.A. Digitalization of agriculture in the Republic of Kazakhstan: experience and problems / Sh.A. Smagulova // Problems of AgriMarket. -2020.- № 1. - P. 156-164.

6 Курманова, Г.К. ГАЗ технологиясына негізделген жер мониторингі / Г.К. Курманова, А. Молдахметов // Проблемы агорынка.- 2018.-№2. – Б.202-208.

7 Курманова, Г.К. Жер ресурстарын басқарудың инновациялық тәсілдері / Г.К. Курманова, А. Бельгибаева // Проблемы агорынка.- 2019.-№1. – Б.136-141.

8 Приказ МСХ РК № 301 "Об утверждении правил по оказанию государственных услуг в сфере земельных отношений" от 1.10.2020 г. [Электронный ресурс].-2020.-URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021366#z91> (дата обращения: 22.10.2020).

9 Государственный кадастр недвижимости [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.kadastrmap.com/kadastr/gosudarstvennyj-kadastr-nedvizhimosti> (дата обращения: 22.10.2020).

References

1 The State program "Digital Kazakhstan", approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 20, 2019 No. 949 [Electronic resource].-2020.-URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827> (date of access: 19.10.2020).

2 Singapore's experience: what three aspects are necessary for successful digitalization of economy? [Electronic resource].- 2020.-URL: http://www.baigenews.kz/news/opit_singapura_kakie_tri_aspekta_neobhodimi_dlya_ushpeshnoi_tsifrovizatsii_ekonomiki (date of access: 20.10.2020).

3 We can borrow the experience of New Zealand in all sectors [Electronic resource].- 2020.-URL: http://www.forbes.kz/finances/markets/smagulov_myi_mojem_zaimstvovat-opyit_novoy_zelandii_vo_vseh_otraslyah / (date of access: 20.10.2020).

4 Chinese experience of digital transformation of economy [Electronic resource].-2020.-URL: <http://www.russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/asi-an-kaleidoscope/kitayskiy-opyt-tsifrovoy-transformatsii-ekonomiki> (date of access: 21.10.2020).

5 Smagulova, Sh.A. Digitalization of agriculture in the Republic of Kazakhstan: experience and problems / Sh.A. Smagulova // Problems of AgriMarket. -2020.- № 1. - P. 156-164.

6 Kurmanova, G.K. Land monitoring based on GIS technology / G.K. Kurmanova, A. Moldakhmetov // Problems of Agrimarket.- 2018.-№2. - P.202-208.

7 Kurmanova, G.K. Innovative approaches to land management / G.K. Kurmanova, A. Belgibaeva // Problems of Agrimarket.- 2019.- №1. - P.136-141.

8 Order of the MA RK No. 301 "On approval of the rules for provision of public services in the field of land relations" dated 1.10.2020 [Electronic resource]. -2020. - URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021366#z91> (date of access 22.10.2020).

9 State cadastre of real estate [Electronic resource].-2020.- URL: <http://www.kadastrmap.com/kadastr/gosudarstvennyj-kadastr-nedvizhimosti> (date of access: 22.10.2020).

Информация об авторе:

Курманова Гульнара Кенесовна, доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой "Кадастр и оценка" факультета управления земельными ресурсами, архитектуры и дизайна, Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, 010011, пр. Женис, 62, Нур-Султан, Казахстан, kurmanova_gul@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0510-4629>

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПАСТИЩНЫХ УГОДИЙ ПРИ СОДЕРЖАНИИ СКОТА
В ЛИЧНЫХ ПОДСОБНЫХ ХОЗЯЙСТВАХ**

**ЖЕКЕ ҚОСАЛҚЫ ШАРУАШЫЛЫҚТАРДА МАЛ ҰСТАУ КЕЗІНДЕ
ЖАЙЫЛЫМДЫҚ АЛҚАПТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ**

**THE USE OF PASTURE LAND FOR KEEPING LIVESTOCK
ON PERSONAL SUBSIDIARY PLOTS**

А.Н. ЖИЛДИКБАЕВА^{*1}

доктор PhD

Л.А. ГЛУШАНЬ²

старший научный сотрудник

¹Казахский национальный аграрный исследовательский университет,
Алматы, Казахстан,

²Академия сельскохозяйственных наук Республики Казахстан, Алматы, Казахстан
**электронная почта автора: a.zhildikbaeva@mail.ru*

А.Н. ЖИЛДИКБАЕВА^{*1}

PhD докторы

Л.А. ГЛУШАНЬ²

аға ғылыми қызметкер

¹Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы, Қазақстан

²Қазақстан Республикасының ауылшаруашылық ғылыми академиясы,
Алматы, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: a.zhildikbaeva@mail.ru*

A.N. ZHILDIKBAYEVA^{*1}

PhD

L.A. GLUSHAN²

Senior Researcher

¹Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan

²Academy of Agricultural Sciences of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: a.zhildikbaeva@mail.ru*

Аннотация. Авторы статьи рассматривают институциональные основы регулирования использования пастбищных угодий приаульных территорий для эффективного содержания скота в хозяйствах населения. На основе детального анализа выявлены проблемы пастбищ, выделенных для пастбы скота личным подсобным хозяйствам. Дана оценка пастбищных земель сельских населенных пунктов и представлены нормативы предельно допустимой нагрузки выпаса сельскохозяйственных животных на площадь пастбищеоборота по природно-сельскохозяйственным зонам республики и видам скота. Определены регионы с недостатком пастбищных угодий и высокой концентрацией сельского населения, расположенные в предгорно-пустынно-степной, предгорно-пустынной и горной зонах, несоответствием содержащегося поголовья скота в домашних хозяйствах уровню обеспеченности пастбищами. Выделены районы с низкой нагрузкой скота на пастбищные земли. В пустынной и полупустынной зонах содержится недостаточное поголовье скота для эффективного приаульного пастбищеоборота. Показано соотношение нормативов потребности и обеспеченности в пастбищных кормах в разных природно-сельскохозяйственных зонах по видовому составу скота. Указана степень использования пастбищных угодий в различных формах хозяйствования республики, пастбища, закрепленные за крестьянскими (фермерскими) хозяйствами используются с полной нагрузкой. В негосударственных сельхозпредприятиях в границах землепользований имеется резервный потенциал неиспользуемых пастбищ площадью 10,4 млн га. Представлена формула определения продуктивности и емкости пастбищных земель для организации выпаса скота. Разработаны рекомендации и приведены схемы пастбищеоборотов для сохранения продуктивности природных кормовых угодий приаульных территорий зональных типов пастбищ, коренного улучшения по природно-хозяйственному зонированию Казахстана.

Аңдатпа. Мақала авторлары халықтың шаруашылықтарында малды тиімді ұстау үшін ауыл маңындағы аумақтардың жайылымдық алқаптарын пайдалануды реттеудің институционалдық негіздерін қарастырады. Егжей-тегжейлі талдау негізінде жеке қосалқы шаруашылықтарға мал жаю үшін бөлінген жайылымдардың проблемалары анықталды. Ауылдық елді мекендердің жайылымдық жерлеріне баға берілді және республиканың табиғи-ауыл шаруашылығы аймақтары мен мал түрлері бойынша жайылым айналымдары алаңына ауыл шаруашылығы малдарын жаюдың жол берілетін шекті жүктемесінің нормативтері ұсынылды. Жайылымдық жерлердің жетіспеушілігі және ауыл халқының көп шоғырланған, тау етегі-шөлді-далалық, тау етегі-шөлді және таулы аймақтарда орналасқан, үй шаруашылықтарындағы мал басының жайылыммен қамтамасыз етілу деңгейіне сәйкес келмейтін өңірлер айқындалды. Жайылымдық жерлерге мал жүктемесі төмен аудандар бөлінді. Шөл және шөлейт аймақтарда ауыл маңындағы жайылымайналымдарында мал басын пайдалану тиімділігі жеткіліксіз. Малдың түрлерінің құрамы бойынша әр түрлі табиғи-ауылшаруашылық аймақтарындағы жайылымдық жемге қажеттілік пен қамтамасыз етілу нормативтерінің арақатынасы көрсетілген. Республиканың шаруашылық жүргізуінің өртүрлі нысандарында жайылымдық алқаптарды пайдалану дәрежесі көрсетілген, шаруа (фермер) қожалықтарына бекітіліп берілген жайылымдар толық жүктемемен пайдаланылады. Мемлекеттік емес ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында жер пайдалану шекараларында ауданы 10,4 млн га пайдаланылмайтын жайылымдардың резервтік әлеуеті бар. Мал жаюды ұйымдастыру үшін жайылымдық жерлердің өнімділігі мен сыйымдылығын анықтау формуласы келтірілген. Жайылымдардың аймақтық типтерінің тау маңындағы аумақтарының табиғи жем-шөп алқаптарының өнімділігін сақтау, Қазақстанның табиғи-шаруашылық аймақтандыру бойынша түбегейлі жақсарту үшін ұсынымдар әзірленді және жайылым айналымдарының схемалары келтірілген.

Abstract. The authors of the article consider the institutional framework for regulating the use of rangelands in rural areas for the effective maintenance of livestock on household farms. On the basis of a detailed analysis, the issues of pastures allocated for livestock grazing to personal subsidiary farms have been identified. An assessment of the pasture lands of rural settlements and standards of the maximum permissible load of grazing of agricultural animals on the area of pasture turnover for the natural-agricultural zones of the republic and types of livestock are presented. The regions with a shortage of pasture lands and high concentration of the rural population, located in the foothill-desert-steppe, foothill-desert and mountain zones, incompliance of livestock kept in households and the level of pasture provision are identified. Areas with a low load of livestock on pasture land are identified. In the desert and semi-desert zones, there is an insufficient number of livestock for effective near-village pasture rotation. The ratio of the standards of need and provision in pasture fodder in different natural and agricultural zones by species composition of livestock is shown. The degree of use of pasture lands in various forms of economy of the republic is indicated, pastures assigned to peasant (private) farms are used with full load. Non-state agricultural enterprises within the boundaries of land use have a reserve potential of unused pastures with an area of 10.4 mln ha. A formula for determining the productivity and capacity of pasture lands for organizing cattle grazing is presented. Recommendations and schemes of pasture rotation are presented to preserve the productivity of natural forage lands of near-aul territories of zonal types of pastures, to radically improve the natural-economic zoning of Kazakhstan.

Ключевые слова: пастбищные угодья, личные подсобные хозяйства, природно-хозяйственные зоны, формы хозяйствования, деградации земель, поголовье скота, кормовые угодья, пастбищеобороты.

Түйінді сөздер: жайылымдық алқаптар, жеке қосалқы шаруашылықтар, табиғи-шаруашылық аймақтар, шаруашылық жүргізу нысандары, жердің тозуы, мал басы, жем-шөп алқаптары, жайылым айналымдары.

Key words: pastures, personal subsidiary plots, natural economic zones, forms of management, land degradation, livestock, forage lands, pasture rotation.

Введение. В сельскохозяйственном использовании находится 73,4 млн га пастбищных угодий сельхозформирований и 19,3 млн га приаульных пастбищ, которые находятся в общем совместном использо-

вании для выпаса скота хозяйств населения [1]. На приаульных территориях содержится 39,4 млн усл. гол. овец, скота личных подсобных хозяйств сельского населения. По данным статистики в 2020г. валовый

выпуск продукции животноводства во всех категориях хозяйств в стоимостном выражении составил 2 050,4 млрд. тенге, в хозяйствах населения, куда входит производство продукции ЛПХ, стоимость продукции составила 1 375,7 млрд.тенге, или 67% [2].

Простое наращивание поголовья скота на приаульных территориях привело к снижению продуктивности пастбищ. На выделенной территории вокруг населенных пунктов происходит постоянный не регламентированный выпас скота, что приводит к развитию процессов деградации пастбищ, наносит огромный экономический ущерб, ухудшает экономические и социальные условия сельских жителей. В ряде регионов в среднем на одну условную голову овец приходится не более одного гектара пастбищных угодий, а в некоторых регионах и того меньше. Особенно большой дефицит пастбищ имеется вокруг сельских населенных пунктов в южном регионе республики, в то время как в западном и центральном регионах имеется избыток неиспользуемых пастбищ.

В условиях рыночных отношений развитие сельских территорий в основном зависит от правильного использования и уровня обеспеченности пастбищными кормами скота хозяйств населения. Содержание животных в частном подворье является основной сферой трудовой деятельности большей части сельского населения республики.

Материалы и методы исследования.

Решение проблем рационального использования пастбищ сельских территорий должно учитывать две главные задачи: содержание оптимального поголовья в домашних хозяйствах населения, устройство сенокосно-пастбищных угодий в целях недопущения деградации земель и создание

благоприятных экологических условий для проживания сельского населения [3].

Решение этих задач предусматривается различными методами по направлениям использования: нормативным, организационно-экономическим, технологическим и др.

К нормативному методу следует отнести процесс оптимизации количества выпасаемого поголовья скота ЛПХ в соответствии с кормоемкостью пастбищ, соблюдением сроков пастбы и норм обеспечения пастбищными кормами на 1 голову скота, оптимального содержания животных на 1 домохозяйство.

Организационно-экономический метод включает в себя формирование территорий пастбищ по сезонам использования, применение отгонной системы пастбы скота, предоставление резервных территорий за счет других категорий земель.

Технологический метод содержит подходы к освоению и соблюдению пастбищеоборотов с загонной системой пастбы скота, организацию культурно-технических мероприятий по поверхностному и коренному улучшению пастбищ, поддержанию их продуктивности.

Результаты и их обсуждение. Характер использования пастбищных угодий сельских населенных пунктов в современных условиях в значительной мере изменился. Процесс приватизации и разгосударствления сельхозпредприятий, реформирование аграрного сектора экономики привели к сокращению поголовья скота в общественном секторе и увеличению его в личных подсобных хозяйствах.

По численности поголовья скота и валовой продукции животноводства хозяйства населения имеют значительный удельный вес в общем объеме произведенной продукции (таблица 1).

Таблица 1– Удельный вес валовой продукции животноводства и поголовья скота в хозяйствах ЛПХ

Форма хозяйствования	2010г.		2014г.		2020г.	
	валовая продукция, млн тенге	уд. вес, %	валовая продукция, млн тенге	уд. вес, %	валовая продукция, млн тенге	уд. вес, %
Все категории хозяйств	920 777	100	1 393 762	100	2 050 455	100
Хозяйства населения	775 826	84	1 056 140	76	1 375 684	67
Условное поголовье овец, тыс. голов						
Все категории хозяйств	5 9052,0	100	60 700,9	100	71 577,2	100
Хозяйства населения	24 040,5	40,7	37 252,0	61,4	39 391,4	55
Примечание: данные Комитета по статистике МНЭ РК						

Согласно статистическим данным общий объем валовой продукции животноводства в 2020г. составил 2 050,4 млрд. тенге, из которых на долю хозяйств населения приходится 67%.

Состояние использования земель населенных пунктов, выделенных для пастбищ скота личного подсобного хозяйства, определялось с учетом следующих факторов: их площадь, количество сельских поселений, концентрация сельского населения, количество хозяйств населения, в том числе содержащих скот, поголовье скота в хозяйствах населения. Основным критерием рационального использования приаульных пастбищ является степень нагрузки скота соответствующая нормативному уровню содержания животных.

Приемлемая для пастбищ нагрузка скота зависит, в первую очередь, от климатических факторов, от величины предельной емкости (производительной способности) травостоя. Одним из главных условий при регулировании использования пастбищ является установление оптимальных сроков стравливания от начала до завершения пастбища по природно-хозяйственным зонам. Так, применительно к Казахстану весенний выпас рекомендуется начинать в

лесостепной, степной и сухо-степной зонах при отрастании растений не ниже 4-5 см, в пустынной и полупустынной зонах – 2-3 см. Высота стравливания сеяных трав при коренном улучшении не должна быть ниже 4-5 см независимо от природно-хозяйственной зоны. На природных кормовых угодьях примерное число стравливаний составляет: в степной и сухо-степной зонах – 3-4, предгорно-степной – 4-5, в полупустынной и пустынной зонах – 1-2 раза [4].

Период выпаса скота на пастбищах определяют пригодностью пастбищного корма к стравливанию и продолжительностью сохранения его продуктивности. Та или иная природно-сельскохозяйственная зона может обеспечить кормами определенное количество скота, соразмерное с кормовыми ресурсами. Средневзвешенные показатели по каждой природно-сельскохозяйственной зоне (валовая продуктивность пастбищ, нормированная нагрузка скота на единицу площади) определяются с учетом зональной продуктивности доминирующих типов пастбищ и максимально допустимой нагрузки сельскохозяйственных животных.

Таблица 2 – Нормативы предельно допустимой нагрузки выпаса животных на площадь по природно-сельскохозяйственным зонам РК

Природно-сельскохозяйственная зона	Урожайность пастбищ, ц. к. ед.	Нагрузка на пастбища сельскохозяйственных животных, га на 1 голову скота, восстановленные/деградированные			
		КРС	овцы и козы	лошади	верблюды
Лесо-степная	2,8	5,0/7,0	1,0/1,4	6,0/8,4	7,0/9,8
Степная	2,0	6,2/7,4	1,6/2,2	9,1/13,2	10,2/15,4
Сухо-степная	1,8	10,9/15,0	2,1/3,0	12,7/17,6	14,8/20,4
Полупустынная	1,4	11,7/17,1	2,4/3,5	14,0/21,3	16,4/24,9
Пустынная	1,1	14,4/18,9	2,6/3,8	18,9/22,6	17,4/26,5
Предгорно-пустынно-степная	2,1	8,2/12,3	1,6/2,4	9,9/14,7	11,6/17,1
Предгорно-пустынная	1,7	8,5/12,5	1,7/2,5	10,2/15,3	11,9/17,8
Горно-степная	2,1	7,0/10,0	1,4/2,1	8,4/12,6	9,8/14,7
Горная	2,4	5,5/9,2	1,1/1,8	6,4/11,0	7,4/12,9

Оценка использования пастбищ по нагрузке скота ЛПХ сельских территорий в разных природно-хозяйственных зонах показала значительные колебания. В лесостепной и степной зонах ощущается недостаток пастбищ, уровень обеспеченности пастбищными кормами скота хозяйств населения в среднем достигает 50%. В полупустынной и пустынной зонах объем зеленых (пастбищных) кормов достаточно высок и обеспечивает кормами существующее поголовье скота индивидуального сектора. В пустынной зоне самая низкая нагрузка на пастбища – 27,3 га на 1 усл. голову КРС, при норме 9,52 гектара. При больших площадях приаульных территорий содержится недостаточное поголовье скота для полного их использования, что приводит к зарастанию непоедаемой и вредной растительностью, негативно сказывается на продуктивности пастбищ. Значительные площади земель сельских на-

вующее поголовье скота индивидуального сектора. В пустынной зоне самая низкая нагрузка на пастбища – 27,3 га на 1 усл. голову КРС, при норме 9,52 гектара. При больших площадях приаульных территорий содержится недостаточное поголовье скота для полного их использования, что приводит к зарастанию непоедаемой и вредной растительностью, негативно сказывается на продуктивности пастбищ. Значительные площади земель сельских на-

селенных пунктов, выделенных для использования хозяйствами ЛПХ в пустынной и полупустынной зонах, связано, прежде всего, с неблагоприятными природно-климатическими условиями: высокий температурный режим в летний период, малое количество выпадаемых осадков. Урожайность природных травостоев в этих зонах низкая, в среднем составляет 2-3,5 ц/га сухой массы. При этом, несмотря на низкую продуктивность этих пастбищ, владельцы ЛПХ имеют возможность круглогодичного содержания животных на них с отгоном на зимние пастбища преимущественно молодняка крупного рогатого скота, овец, лошадей и верблюдов.

Большой проблемой в пустынной и полупустынной зонах остается наличие необ-

водненных территорий, вследствие чего уменьшается норма расхода кормов на 1 голову скота.

Значительный дефицит приаульных пастбищ испытывают хозяйства населения, расположенные в предгорно-пустынно-степной, предгорно-пустынной и горной зонах. В этих районах густая плотность сельского населения, высокая сосредоточенность поголовья скота индивидуального сектора и, как следствие, чрезмерная нагрузка на пастбища. Так в горной зоне на 1 усл. голову КРС приходится лишь 0,5 га, в предгорно-пустынно-степной зоне 1 га, горно-степной – 1,9 га, при нормативной нагрузке в среднем по КРС – 9 га на 1 голову (рисунок).

Рисунок – Соотношение нормативов потребности и обеспеченности в пастбищных кормах в разных природно-сельскохозяйственных зонах

В горной, горно-степной и предгорно-пустынно-степной зонах сложилось некоторое противоречие в использовании пастбищ по сравнению с нормативным уровнем. Сельскохозяйственная освоенность предгорных равнин чрезвычайно высока, они почти полностью распаханы, на оставшуюся часть падает большая пастбищная нагрузка, дефицит кормовых угодий особенно проявляется в летний период. Уровень обеспеченности зелеными кормами скота хозяйств населения здесь остается низким и не соответствует допустимой норме. Так в обследованном Асинском сельском округе Енбекшиказахского района Алматинской области, расположенном

в предгорно-пустынно-степной зоне на площади 3,3 тыс. га пастбищ приаульных территорий содержится 10,9 усл. голов КРС [5]. Обеспеченность пастбищными кормами крайне низкая и составляет на 1 условную голову КРС менее 1 га.

В Килетаском сельском округе Толембийского района Туркестанской области площадь приаульных пастбищ незначительна – 876 га, при содержании 5,8 тыс. усл. голов КРС на 1 голову приходится лишь 0,15 га пастбищных кормов, при норме 9,35 га и продуктивности пастбищ не менее 2,5-3 ц/га [6]. Ограниченные площади приаульных пастбищ позволяют со-

4. Внедрить пастбищеобороты и загонную систему пастбы скота домохозяйств на пастбищах путем кооперирования в гурты дойного стада коров и лошадей.

5. Для ЛПХ, расположенных в пустынной и полупустынной природно-сельскохозяйственных зонах, для эффективного использования пастбищ, необходимо их полное обводнение.

Список литературы

1 Земельный баланс РК.- Нур-Султан: Комитет по управлению земельными ресурсами, 2020.-138 с.

2 Сельское, лесное и рыбное хозяйство Казахстана: статистический сборник Агентства РК по статистике [Электронный ресурс].- 2020.- URL:[http://www. old.stat.gov.kz](http://www.old.stat.gov.kz) (дата обращения: 03.10.2020).

3 Молдашев, А.Б. Предложения по регулированию использования приаульных территорий для эффективного содержания скота в хозяйствах населения / А.Б. Молдашев, А.И. Сабирова, Л.Д. Глушань.-Алматы, 2020.- 35с.

4 Приказ Министра сельского хозяйства РК «Об утверждении предельно допустимой нормы нагрузки на общую площадь пастбищ». [Электронный ресурс].- 2015.- URL: [http:// www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011064](http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011064) (дата обращения: 04. 09. 2019).

5 Электронно-похозяйственная книга. Асинский с/о Енбекши-казахского района Алматинской области, 2018.- 72с.

6 Электронно-похозяйственная книга. Килетаский с/о Төлебийского района Туркестанской области, 2018. – 44с.

7 Сводный аналитический отчет «О состоянии и использовании земель Республики Казахстан за 2019г. – Нур-Султан: Комитет по управлению земельными ресурсами, 2020. – 254с.

8 Тчаарт Шилхорн Ван Вин, Илья Алимаев, Булат Уткелов. Пастбищные угодья в переходный период: ресурсы, пользователи и рациональное использование [Электронный ресурс].- 2018.- URL: [http://www.docu ments1.worldbank.org/curated/ ar/ 64819146827272 5 165/pdf](http://www.documents1.worldbank.org/curated/ar/648191468272725165/pdf) (дата обращения: 03.10.2020).

Информация об авторах:

Жилдикбаева Айжан Наскеновна, доктор PhD, старший преподаватель кафедры «Земельные ресурсы и кадастр», Казахский национальный исследовательский аграрный университет, 050010, просп. Абая 8, Алматы, Казахстан, a.zhildikbaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3556-651X>

Глушань Людмила Адольфовна, старший научный сотрудник, Академия сельскохозяйственных наук РК, 050057, ул. Сатпаева, 30-б, Алматы, Казахстан, ludmila.glushan@mail.ru, [https://orcid.org/ 0000-0003-0731-9332](https://orcid.org/0000-0003-0731-9332)

9 Jonathan Davies, Pedro Herrera, Jabier Ruiz-Mirazo, Jennifer Mohamed-Katerere. Совершенствование системы регулирования пастбищных земель [Электронный ресурс].-2018.- URL: <http://www.fao.org/3/i5771ru/I5771RU.pdf> (дата обращения: 03.10.2020).

References

1 Land balance of the RK.- Nur-Sultan: Committee for Land Management, 2020.-138 p.

2 Agriculture, forestry and fisheries in Kazakhstan: statistical collection of the Agency of the Republic of Kazakhstan on statistics [Electronic resource].- 2020.- URL: [http:// www. old.stat.dov.kz](http://www.old.stat.dov.kz) (date of access: 03.10.2020).

3 Moldashev, A.B. Proposals on regulation of the use of rural areas for the effective maintenance of livestock in households / A.B. Moldashev, A.I. Sabirova, L.D. Glushan. - Almaty, 2020. - 35 p.

4 Order of the Minister of Agriculture of the RK "On approval of the maximum allowable load on the total area of pastures" [Electronic resource].- 2015.-URL:[http://www.adilet.zan.kz/rus /docs/V1500011064](http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011064)(date of access: 04.09.2019).

5 Electronic household book. Asinsky r/d of Enbekshchi-Kazakh district of Almaty region, 2018.- 72 p.

6 Electronic household book. Kiletasky r/d of Tolebi district, Turkestan region, 2018.- 44p.

7 Consolidated analytical report "On the state and use of land in the Republic of Kazakhstan for 2019». - Nur-Sultan: Committee for Land Management, 2020. - 254p.

8 Tchaart Schilhorn Van Win, Ilya Alimaev, Bulat Utkelov. Pastures in transition: resources, users and rational use [Electronic resource].-2018.-URL: [http://www.documents1.worldbank.org/curated/a r/648191468272725165/pdf](http://www.documents1.worldbank.org/curated/ar/648191468272725165/pdf). (date of access: 03.10.2020).

9 Jonathan Davies, Pedro Herrera, Jabier Ruiz-Mirazo, Jennifer Mohamed-Katerere. Improving the system of regulation of pasture lands [Electronic resource].-2018.-URL:[http://www.fao. org/3/i5771ru/I5771RU.pdf](http://www.fao.org/3/i5771ru/I5771RU.pdf) (date of access: 03. 10.2020).

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА АГРОБИЗНЕСА В ГЕРМАНИИ:
СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Германиядағы АГРОБИЗНЕСТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ:
ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ АСПЕКТ

STATE SUPPORT FOR AGRIBUSINESS IN GERMANY: SOCIO-DEMOGRAPHIC ASPECT

А.Ж. НУКЕШЕВА*¹

К.Э.Н., доцент

Е.В. КУДРЯШОВА*²

К.Э.Н.

¹Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

²Поволжский научно-исследовательский институт экономики и
организации агропромышленного комплекса, Саратов, Россия

*электронная почта автора: annukesheva@mail.ru

А.Ж. НУКЕШЕВА*¹

Э.Ф.К., доцент

Е.В. КУДРЯШОВА*²

Э.Ф.К.

¹С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²Поволжье экономика және агроөнеркәсіптік кешенді ұйымдастыру
ғылыми-зерттеу институты, Саратов, Ресей

*автордың электрондық поштасы: annukesheva@mail.ru

A.ZH. NUKESHEVA*¹

C.E. Sc, Associated Professor

¹S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

E.V. KUDRYASHOVA*²

²Volga Research Institute of Economics and Organization of Agro-Industrial Complex,
Saratov, Russia

*corresponding author e-mail: annukesheva@mail.ru

Аннотация. Цель исследования – определение возможностей применения механизмов поддержки агробизнеса в зарубежных странах и разработка рекомендаций по их адаптации в отечественном сельском хозяйстве. Рассматриваются сложившаяся социально-демографическая ситуация в сельской местности Германии, Казахстана и других государствах, меры государственной поддержки. В ЕС и Германии аграрная политика направлена на интенсивное развитие отрасли: повышение уровня инновационности в аграрном секторе и пищевой промышленности; поддержание высоких стандартов защиты окружающей среды и животных; внедрение передовых научных разработок в отраслях агропромышленного производства; поддержка деятельности исследовательских институтов; увеличение вклада в диверсификацию экономического развития сельских районов. Выявлено, что агрегированный бюджет источников финансирования позволяет контролировать его реализацию на всех уровнях от планирования до окончательного использования. Государственное управление гарантирует фермерам стабильный доход; соответствующий жизненный уровень, сравнимый с достатком других социальных групп общества; перспективность профессиональной деятельности предпринимателей на селе; условия и направления подготовки аграрных кадров. Современные вызовы, среди которых старение населения, занятого в сельском хозяйстве Европы и Германии, в настоящее время является важнейшей проблемой, поэтому начиная с 2015 г. в основную программу содействия аграрному сектору ЕС был включен новый финансовый инструмент помощи молодым фермерам до 40 лет. Анализ показателей занятости в сельских населенных пунктах Казахстана и опыт государственной поддержки в Германии, позволили сформулировать меры по поддержанию сельхозтоваропроизводителей, которые изменят подход к аграрному труду, его престижу.

Аңдатпа. Зерттеудің мақсаты-шет елдерде агробизнесі қолдау тетіктерін қолдану мүмкіндіктерін айқындау және оларды отандық ауыл шаруашылығына бейімдеу бойынша ұсынымдар әзірлеу. Германияның, Қазақстанның және басқа да мемлекеттердің ауылдық жерлерінде қалыптасқан әлеуметтік-демографиялық ахуал, мемлекеттік қолдау шаралары қарастырылған. Еуроодақ пен Германияда аграрлық саясат саланы қарқынды дамытуға бағытталған: аграрлық секторда және тамақ өнеркәсібінде инновациялылық деңгейін арттыру; қоршаған орта мен малдарды қорғаудың жоғары стандарттарын қолдау; агроөнеркәсіптік өндіріс салаларында озық ғылыми әзірлемелерді енгізу; зерттеу институттарының қызметін қолдау; ауылдық аудандардың экономикалық дамуын ертаратандыруға үлесін ұлғайту. Қаржыландыру көздерінің біріктірілген бюджеті оны жоспарлаудан бастап түпкілікті пайдалануға дейінгі барлық деңгейлерде іске асыруды бақылауға мүмкіндік беретіні анықталған. Мемлекеттік басқару фермерлерге тұрақты табысқа; қоғамның басқа да әлеуметтік топтарының ауқымдылығымен салыстырылатын тиісті өмір сүру деңгейіне; ауылдағы кәсіпкерлердің кәсіби қызметінің перспективалылығына; аграрлық кадрларды даярлаудың шарттары мен бағыттарына көпідік береді. Қазіргі заманғы сын-қатерлер, оның ішінде Еуропа мен Германияның ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін халықтың қартаюы қазіргі уақытта маңызды проблема болып табылады, сондықтан 2015 жылдан бастап ЕО аграрлық секторына жәрдемдесудің негізгі бағдарламасына 40 жасқа дейінгі жас фермерлерге көмек көрсетудің жаңа қаржы құралы енгізілді. Қазақстанның ауылдық елді мекендеріндегі жұмыспен қамту көрсеткіштерін талдау және Германиядағы мемлекеттік қолдау тәжірибесі аграрлық еңбекке деген көзқарасты, оның беделін өзгертетін ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді қолдау жөніндегі шараларды тұжырымдауға мүмкіндік берді.

Abstract. The purpose of the study is to determine the possibilities of using mechanisms for supporting agribusiness in foreign countries and to develop recommendations for their adaptation in domestic agriculture. The current socio-demographic situation in rural areas of Germany, Kazakhstan and other states, measures of public support are considered. In the EU and Germany, agricultural policy is aimed at intensive development of the industry: increasing the level of innovation in agricultural sector and food industry; maintaining high standards of environmental and animal protection; introduction of advanced scientific developments in the branches of agro-industrial production; supporting the activities of research institutes; increasing contribution to diversifying rural economic development. It was revealed that the aggregated budget of funding sources allows you to control its implementation at all levels from planning to final use. Public administration guarantees a stable income to farmers; an appropriate standard of living comparable to the wealth of other social groups in society; the prospects for the professional activity of entrepreneurs in the countryside; conditions and directions of training of agricultural personnel. Modern challenges, among which the aging of the population employed in agriculture in Europe and Germany, is currently the most important problem, therefore, starting in 2015, a new financial instrument to help young farmers under 40 was included into the main program of assistance to the EU agricultural sector. Analysis of employment indicators in rural areas of Kazakhstan and the experience of public support in Germany made it possible to formulate measures to support agricultural producers, which will change the approach to agricultural labor, its prestige.

Ключевые слова: аграрный сектор, агробизнес, Германия, сельскохозяйственные предприятия, занятость, государственная поддержка, социальные проблемы, демографическая ситуация, кадры.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, агробизнес, Германия, ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, жұмыспен қамту, мемлекеттік қолдау, әлеуметтік проблемалар, демографиялық ахуал, кадрлар.

Key words: agricultural sector, agribusiness, Germany, agricultural enterprises, employment, public support, social problems, demographic situation, personnel.

Введение. Развитие экономики аграрной сферы зависит от эффективности агробизнеса, способствующего насыщению потребительского рынка товарами, расширению конкуренции, росту занятости, социальному развитию сел, а главное – преодолению разрушительных процессов и

деградации сельских территорий. Преимущества экономики открытого типа и активная ее поддержка со стороны государства дают возможность агробизнесу реализовать свой потенциал в производстве высококорентабельной продукции и достижении конкурентных преимуществ, о чем свиде-

тельствует опыт зарубежных стран, где экономическая роль и перспективы агробизнеса очевидны [1, 2].

Мировой опыт развития сельского хозяйства в два последние десятилетия свидетельствует о возрастании роли государства в регулировании сельскохозяйственного и продовольственного рынков. В экономически развитых странах аграрный сектор рассматривается как система, не способная к саморегулированию, а средства, выделяемые на поддержку сельского хозяйства, как компенсация потерь отрасли в условиях нестабильности рынка. Размер этой компенсации в отдельных странах может достигать 70% стоимости продукции сельского хозяйства. Изучение практики развития агробизнеса Германии и возможность внедрения основных его принципов в Казахстане обоснованно, так как Германия, не только высокоразвитая индустриальная страна, она располагает эффективным сельским хозяйством. Более трех четвертых спроса населения страны на продукты питания удовлетворяются отечественной продукцией. В новых землях сельским хозяйством теперь занимаются получившие назад свои владения фермеры и производственные кооперативы [3].

Материалы и методы исследования. Исследование проведено на основе материалов научных разработок по государственной поддержке, которые проводились отечественными учеными экономистами-аграрниками Казахстана, и обобщения литературы Германии по теме. Опыт Германии и динамика развития аграрного сектора Казахстана показывают, что эта сфера экономики не способна эффективно развиваться без государственной поддержки. В соответствии с поставленными задачами в исследовании использовались аналитические параметры развития аграрного сектора страны, приведенные в Государственной программе развития агропромышленного комплекса РК на 2017-2021гг. и в других материалах МСХ РК, а также статистические расчеты авторов, основанные на материалах Комитета по статистике МНЭ РК

и научных трудах авторов. Основные методы исследования: монографический, экономико-статистический, абстрактно-логический, расчетно-конструктивный и др. На основе аналитического метода выявлены тенденции государственной поддержки агробизнеса, определены основные факторы, необходимые для повышения занятости населения и поддержки молодежи в сельском хозяйстве.

Результаты и их обсуждение. Демографические изменения в возрастной структуре в сельскохозяйственном секторе являются одним из важнейших вопросов аграрного сектора. Старение населения, занятого в сельском хозяйстве Казахстана и Европы, является важнейшей проблемой современности. В Германии, как показано на рисунке, возраст четырех фермеров из десяти 55 лет и старше. В среднем немецкому фермеру 52 года. Наибольший процент фермеров в возрасте 35 лет и моложе находятся в секторе птицеводства (7,25%). В секторе овощеводства многие фермеры работают даже тогда, когда они старше 65 лет, их примерно 11,5%. Данные показывают высокий средний возраст фермеров и низкий процент фермеров в возрасте до 35 лет. Только 4,2% занятых немецких фермеров в возрасте 35 лет или моложе.

Данная ситуация существует не только в Германии, но и во всей Европе. Относительно небольшое количество молодых фермеров, 53% фермеров в ЕС старше 55 лет и около 30% старше 65 лет. Для решения данной проблемы в основную программу ЕАП в 2015г. была включена поддержка молодых фермеров.

Для развития сельского хозяйства Германии в 2014-2020гг. в общей сложности ежегодно ЕС выделяется примерно 6,2 млрд. евро по двум основным направлениям: прямые выплаты и поддержка развития села.

Согласно первому направлению прямые платежи ЕС для Германии в 2015г. составили в общей сложности 4,9 млн евро (таблица). На долю поддержания молодых фермеров приходится 1% всей поддержки, в данном случае это 49,1 млн евро.

Таблица – Размер премий для молодых фермеров

Год	Прямые выплаты, млн евро	Премии для молодых фермеров, млн евро
2015	4 912,8	49,1
2016	4 880,5	48,8
2017	4 848,1	48,4
2018	4 820,3	48,2
2019	4 792,6	47,9

Дополнительная поддержка для молодых фермеров: молодые фермеры до 40 лет могут подать заявку на получение суб-

сидии в размере 44 евро/га для 90 га (к примеру, если общая пл. 500 га, то субсидии будут выплачиваться только для 90

га) в течение 5 лет. Второе направление охватывает целевые программы поддержки устойчивого и экологически благоприятного ведения хозяйства и развития села, то есть государство развивает инфраструктурный комплекс сельских районов. Согласно второму направлению для молодых фермеров в рамках программы стимулирования аграрных инвестиций (Agrarinvestitions förderungs programm – AFP) в сельском хозяйстве предлагается субсидия от государства в размере 10% от стоимости инвестиции и она не должна превышать 20000 евро.

Еще одним из важных механизмов, влияющих на поддержание молодых фермеров в Германии, является привлечение молодежи в профессию фермера. Для этого создаются специальные колледжи для профессионального обучения.

Профессиональное обучение на фермера занимает три года и состоит из двух основных направлений. Первое направление – это теоретический курс, который включает в себя общее введение в сельское хозяйство: животноводство, растениеводство, обучение и эксплуатация машин, базовые знания маркетинга. Второе направление – практическое освоение знаний, в течение года обучающийся имеет возможность применить полученные теоретические знания на практике, что способствует лучшему усваиванию и пониманию основных аспектов в сельском хозяйстве. Обучение охватывает все необходимые знания и навыки, что дает первоначальный толчок для развития и высокой конкуренции многих ферм в Германии.

В течение трех лет обучения слушатели получают ежемесячно стипендию от государства в следующих размерах: 1-ый год обучения – 530-630 евро, 2-ой год – 570-680 евро, 3-ий год – 640-730 евро.

После получения профессионального обучения фермер в течение всей своей деятельности имеет возможность посещать курсы повышения квалификации, семинары по актуальным вопросам, которые интересуют фермеров, по использованию новейших технологий, которые в последнее время все интенсивнее развиваются в сельском хозяйстве Германии. Участие в семинарах дает фермерам не только знания, но и возможность получения субсидии от государства в размере до 40% от стоимости инвестиции. Также самими фермерами организуются сообщества, которые обсуждают актуальные проблемы в сельском хозяйстве, создаются интернет-ресурсы, на них выкладываются последние

новости регионов, достижения фермеров, интересующая статистика и т.д.

Исходя из опыта Германии, можно сделать вывод, что основными факторами, влияющими на интенсивное развитие сельского хозяйства, являются: привлечение молодежи в профессию фермера; профессиональное обучение фермеров; постоянное повышение их квалификации.

В Казахстане при численности населения (по состоянию на 1 мая 2020г.) 18,7 млн человек, из них 58% проживает в городах (11,0 млн человек), 41,2% – в сельской местности (7,7 млн человек).

В целях содействия продуктивной занятости населения и вовлечения граждан в предпринимательство принята Государственная программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса – 2025», по которой выделяются государственные гранты и займы, выплаты по снижению процентов по кредиту, гарантирование кредитов и обучение предпринимателей [4]. Одним из приоритетных направлений в экономике является агропромышленный комплекс, который включает в себя животноводство и растениеводство бобовых культур и масличных семян, рыболовство и аквакультуру, производство продуктов питания [5,6]. Непосредственно к приоритетной категории участников в данной программе относят молодежь в возрасте до двадцати девяти лет, включая выпускников и учащихся 9, 11 классов общеобразовательных школ, организации технического и профессионального, после среднего, высшего и послевузовского образования в течение трех лет после завершения обучения.

Для повышения кадрового потенциала в сельской местности предусматривается государственная поддержка специалистов социальной сферы и агропромышленного комплекса, прибывших на работу и проживание в сельской местности, в виде выплаты подъемного пособия и обеспечения жильем. Государственная поддержка данного направления осуществляется в рамках проекта «С дипломом – в село» и программ развития территорий областей. Поддержка предоставляется специалистам в области образования, здравоохранения, социального обеспечения, культуры и спорта, ветеринарии. Прибывшим из городов и иных населенных пунктов (в том числе из села) для работы и проживания в сельскую местность предоставляется следующая мера социальной поддержки:

- выплата единовременного подъемного пособия в размере 70 МРП;
- бюджетный кредит для приобретения и строительства жилья сроком на 15 лет,

со ставкой вознаграждения в размере 0,01% в размере 1500 МРП;

– повышение не менее чем на 25% должностных окладов (тарифных ставок) специалистам учреждений социальной сферы, расположенных в сельских населенных пунктах.

Еще один немаловажный проект «Занятость на селе» был запущен с 2015г., главным его направлением является обеспечение занятости и повышение уровня доходов сельского населения. Он ориентирован больше на развитие малых семейных форм в сельской местности, особенно в животноводстве. В рамках данного проекта каждый фермер имеет возможность получить кредит до 6 млн тенге с пониженной процентной ставкой.

Однако данные проекты, реализуемые через основную программу «Дорожная карта занятости – 2020», не предусматривают привлечение молодежи и повышение квалификации фермеров [7]. Одной из основных проблем в сельском хозяйстве Казахстана является недостаточное информационное обеспечение фермеров, не все они являются специалистами сельского хозяйства. В связи с этим в Казахстане с 2016г. проводятся бесплатные обучающие семинары для фермеров, которые включают в себя обучение по 25-ти приоритетным направлениям определенным Министерством сельского хозяйства. 13 направлений по животноводству: коневодству, свиноводству, птицеводству, овцеводству и т.д.; 12 направлений по растениеводству: масличные культуры, зерновые, плодовые, овощные и т.д. В семинарах принимают

участие как отечественные специалисты в области сельского хозяйства, так и иностранные. Кроме этого создан специальный интернет-портал, где доступны различные опции для удобства фермеров.

Важнейшим условием формирования эффективной системы аграрного сектора любой страны является наличие квалифицированных трудовых ресурсов, а именно работников, специалистов обладающих знаниями и навыками в технической, агрономической, экономической сферах. Человеческий фактор в сельском хозяйстве играет большую роль и выступает в качестве основополагающего стержня обеспечения и улучшения сельскохозяйственной отрасли. Нехватка высококвалифицированных специалистов сдерживает весь процесс действующей государственной аграрной политики.

Казахстан является относительно молодой страной и причина медленного развития аграрного сектора экономики связана не только с автоматизацией и модернизацией производства (как это бывает в развитых странах), а в большей мере обусловлена падением престижа аграрного труда за счет низкого уровня жизни в сельской местности. Как показано на рисунке уровень занятости в экономике страны в 1 квартале 2020г. по сравнению с 2010г. увеличился, в свою очередь уровень занятости в сельском хозяйстве уменьшился почти на 50%. В 1 квартале 2020г. численность занятого населения РК составила 8,8 млн человек, из них в сельском хозяйстве 1,1 млн человек (13,0%) (рисунок) [8].

Рисунок – Занятость населения, тыс. человек

Обеспечение эффективной занятости – одна из главных задач государственной политики РК. Так, сегодня в стране реализуются государственные программы, которые направлены непосредственно на развитие рынка труда: «Дорожная карта заня-

тости на 2020-2021 годы» и «Государственная программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы «Еңбек» [9]. За первое полугодие 2020г. в рамках данной программы были трудоустроены 217,6 тыс.

человек, из них 47,1% или 102,6 человека на постоянную работу [10].

В целом меры государственной поддержки позволили Казахстану улучшить свою позицию в Глобальном индексе конкурентоспособности 2019г. в категории «Рынок труда» с 30-го до 25-го места. Были усилены позиции по таким индикаторам, как оплата труда и производительность, мобильность внутренней рабочей силы, политика содействия занятости, права работников.

Стоит отметить, что согласно данным Комитета по статистике МНЭ РК наибольшая концентрация молодежи на отраслевых рынках занятости зафиксирована в сфере торговли и авторемонта: 388,7 тыс. человек, или 18,3% общей численности занятой молодежи, сельское, лесное и рыбное хозяйство (257,2 тыс. человек, или 12,1%) и образование (236,3 тыс. человек, или 11,1%). В топ-5 отраслей вошли государственное управление и оборона; обязательное социальное обеспечение (152 тыс. человек) и обрабатывающая промышленность (149,6 тыс. человек) [11].

За период реализации проекта «С дипломом – в село» было охвачено порядка 50 тыс. специалистов, получивших подъемные пособия на сумму свыше 10 млрд. тенге, а около 20 тыс. человек получили бюджетные кредиты для приобретения жилья либо для его строительства. Ежегодно выделяются гранты для поступления в вузы. С 2017г. молодежи до 24 лет предоставляется бесплатное профессионально-техническое образование.

Тем не менее, в сельской местности большую актуальность приобретает проблема дефицита квалифицированных кадров, в первую очередь работников технического и обслуживающего труда. Согласно данным местных исполнительных органов около 80% субъектов агропромышленного комплекса испытывают острую потребность в специалистах. Примерно треть занятого населения не имеет профессионального образования и навыков работы в аграрном секторе.

В этих условиях передовой опыт Германии по государственной поддержке деятельности, профессиональному обучению и постоянному повышению квалификации молодых фермеров, созданию общественных организаций, интернет-ресурсов, проведению мероприятий различного масштаба очень важен для Казахстана.

Заслуживает внимание опыт Германии по созданию модели образования в профессиональной подготовке фермеров: повышение квалификации, поддержка моло-

дых фермеров до 40 лет, специализированное обучение.

Основываясь на опыте Германии в Казахстане можно выстроить такую же концепцию обучения фермеров. Продолжительность полного обучения составляет 3 года, из них два года – теоретический курс и один год практический. Данное обучение может проводиться как в ведущих аграрных университетах, так и организациях технического и профессионального образования совместно с ведущими фермами Казахстана. Длительность одного семестра составляет полгода, и что немаловажно, слушателям, имеющим образование, есть возможность выбрать курс, который необходим для развития их профессиональных навыков.

Данная система включает в себя не только обучение новых студентов, но также направлена на переподготовку уже существующих специалистов. Переподготовка нацелена на улучшение профессиональных навыков и знаний фермеров и других специалистов, связанных с сельским хозяйством. Обучение должно быть направлено в первую очередь на подготовку фермеров и лиц, вовлеченных в сельскохозяйственную деятельность, на переориентацию производства, использование технологий, ориентированных на поддержание и улучшение сельских ландшафтов, защиту окружающей среды, на соответствие гигиеническим стандартам, а также приобретение навыков, необходимых для управления жизнеспособной фермой. В рамках этих мероприятий должна существовать поддержка предприятий, использующих новейшие технологии и показывающих наилучшие результаты. Такие предприятия должны устраивать дни открытых дверей, в рамках которых демонстрировать посетителям свои результаты и способы производства. Поэтому одним из важных моментов в выстраивании данной системы обучения является правильная интеграция сельскохозяйственных вузов с предприятиями АПК и фермерскими хозяйствами.

Обучение такого типа специалистов-фермеров должно осуществляться по заказу государства, через систему государственных грантов с учетом потребностей регионов, хозяйств и предприятий. Планирование спроса на специалистов данного профиля необходимо оставить за министерством сельского хозяйства.

Вторая ступень развития и поддержки молодых фермеров заключается во включении в основную государственную программу развития АПК РК на 2017-2021гг. дополнительного направления – выдача

денежной премии начинающим молодым фермерам до 40 лет. Это позволит увеличить количество фермерских хозяйств. Поддержка на этапе формирования нового хозяйства должна осуществляться в течение первых пяти лет.

В Казахстане нужно также оснащать и модернизировать аграрную отрасль, чтобы молодое поколение фермеров оперативно и более качественно интегрировалось в данные процессы. Поэтому уже сейчас необходимо формировать социальные институты фермерских хозяйств и пропагандировать их. Одним из инструментов развития данного направления является финансовая поддержка молодых фермеров. Премии молодым фермерам Германии составляют 1% от общей суммы поддержки.

В ЕС количество молодых фермеров от общего количества фермеров варьирует от 4 до 8%, в Германии этот показатель составляет около 6%. Финансирование премиальных на начальном этапе предлагается взять, по примеру ЕС, в сумме 1% от выделяемых общих субсидий фермерам. Сумма премиальной помощи в год на одно молодое фермерское хозяйство в Германии составляет около 3920 евро. Это хотя и незначительная сумма, но может покрыть необходимые расходы в бюджете начинающего перспективного фермера.

Одним из основных критериев получения данной премии должно быть наличие аграрного образования. Это обеспечит у фермеров до 40 лет стимул к посещению курсов и получению необходимых знаний и навыков, у молодых фермеров увеличит стремление учиться и создавать фермерское хозяйство. Все активы, приобретенные за счет выданной премии, должны быть зарегистрированы на начинающего молодого фермера и использоваться его крестьянским (фермерским) хозяйством на территории Республики Казахстан.

В случае нецелевого использования премии на создание крестьянского (фермерского) хозяйства ее сумма подлежит возврату в соответствующие бюджеты согласно законодательству РК.

Показателями, отражающими уровень решения задач в области сельского хозяйства, являются рост численности крестьянских (фермерских) хозяйств, увеличение рабочих мест и объемов производства и повышение производительности труда.

Заключение

1. Анализ и сравнительная характеристика основных программ в Казахстане и Германии показали, что основной целью в государственной поддержке аграрного сек-

тора является системное развитие сельского хозяйства.

2. Важнейшим принципом государственной поддержки сельского хозяйства в Германии является рациональное вмешательство государства, с помощью которого фермерам гарантируются: стабильный доход; соответствующий жизненный уровень, сравнимый с уровнем достатка других социальных групп общества; перспективность профессиональной деятельности.

3. Современные вызовы, а именно, старение населения, занятого в сельском хозяйстве Европы и Германии, является важнейшей проблемой. Поэтому, начиная с 2015г., в основную программу поддержки аграрного сектора ЕС был включен новый финансовый инструмент поддержки молодых фермеров до 40 лет.

4. Базируясь на действующей программе, необходимо усилить государственную поддержку через выделение премий молодым фермерам до 40 лет. Корректировка существующих элементов системы привлечения молодого поколения в сельскохозяйственную отрасль имеет немало механизмов и инструментов.

Список литературы

1 Закон Республики Казахстан от 8 июля 2005 года № 66-III «О государственном регулировании развития АПК и сельских территорий» [Электронный ресурс]. - 2020.- URL: <http://www.adilet.zan.kz> (дата обращения: 25.10.2020).

2 Послание Главы государства К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 2 сентября 2019 [Электронный ресурс]. - 2020.-URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomartatokaeva-narodu-kazahstana (дата обращения: 25.10.2020).

3 Нукешева А.Ж., Мукалиева М.Н. Опыт государственной поддержки сельхозпроизводителей Германии и возможности его адаптации в Казахстане //Сейфуллинские чтения-13, посвященные 60-летию КАТУ им. С. Сейфуллина: Матер. Республ.науч.-практ. конф. – Астана, 2017. - Т.1.- Ч.4. - С.146-150.

4 Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 августа 2018 г. № 522 «Об утверждении Государственной программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2025» [Электронный ресурс]. - 2019.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000522/> (дата обращения: 20.10.2020).

5 Акимбекова, Ч.У. Повышение благосостояния сельского населения Казахстана /Ч.У. Акимбекова, Ж.С. Досумова // Проблемы агорынка. - 2019.- № 3.- С.164-172.

6 Жакупова Б.А., Кельбетов С.Ж. Меры государственной поддержки агропромышленного производства Республики Казахстан / Б.А. Жакупова, С.Ж. Кельбетов // Проблемы агорынка. – 2020. - № 2. - С. 51-59.

7 Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 27 марта 2020 г. № 55-р «Об утверждении Дорожной карты занятости на 2020-2021 годы (с изм. и дополнениями от 14.05.2020 г.)» [Электронный ресурс].- 2019.- URL: http://www.online.zakon.kz/Document/?doc_id=37352329(дата обращения: 27.10.2020).

8 Статистический сборник «Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан» [Электронный ресурс].-2019.-URL: <http://www.stat.gov.kz/>(дата обращения: 30.10.2020).

9 Постановление Правительства РК от 13 ноября 2018 г. № 746 «Об утверждении Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы «Еңбек» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2020 г.)» [Электронный ресурс].-2020.- URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=3363139 (дата обращения: 30.10.2020).

10 Официальный информационный ресурс Премьер-Министра РК [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/-enbek-2364216> (дата обращения: 30.10.2020).

11 В Казахстане становится все больше безработной молодежи [Электронный ресурс].- 2020.- URL: <http://www.kursiv.kz/news/obschestvo/2020-01/v-kazakhstane-stanovitsya-vse-bolshe-bezrabotnoy-molodezhi> (дата обращения: 28.10.2020).

References

1 Law of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2005 No. 66-III "On State regulation of the development of AIC and rural areas" [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.adilet.zan.kz> (date of access: 25.10.2020).

2 Message from the President of the State K.-J. Tokayev to the people of Kazakhstan "Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan" dated September 2, 2019 [Electronic resource].- 2020.- URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstavakasy-m-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstana (date of access: 25.10.2020).

Информация об авторах:

Нукешева Анар Жаскайратовна, кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента, Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, 010000, пр. Женис, 62, Нур-Султан, Казахстан, annukesheva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-3772-3213>

Кудряшова Екатерина Владимировна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела организационно-экономического механизма развития АПК, Федеральное государственное бюджетное научное учреждение "Поволжский научно-исследовательский институт экономики и организации агропромышленного комплекса", 410010, ул. Шехурдина, 12, Саратов, Россия, kudryashova.ssau@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3268-4756>

3 Nukesheva A.Zh., Mukaliev M.N. The experience of public support for agricultural producers in Germany and the possibility of its adaptation in Kazakhstan // Seifullin readings-13, dedicated to the 60th anniversary of KATU S. Seifullin: Proc. of Republican Scientific-Practical Conf.- Astana, 2017.- V. I. - Part 4. - P. 146-150.

4 Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated August 25, 2018 No. 522 "On approval of the State program on support and development of business" Business Roadmap 2025 "[Electronic resource].-2019.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000522> / (date of access: 20.10.2020).

5 Akimbekova, Ch.U. Improving the well-being of the rural population of Kazakhstan / Ch.U. Akimbekova, Zh.S. Dosumova // Problems of AgriMarket. - 2019.- No. 3.- P.164-172.

6 Zhakupova, B.A. Measures of public support of agro-industrial production of the Republic of Kazakhstan/ B.A. Zhakupova, S.Zh. Kelbetov // Problems of AgriMarket.-2020.-No.2.-P. 51-59.

7 Order of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan dated March 27, 2020 No. 55-r "On approval of the Employment Roadmap for 2020-2021 (with amendments and additions dated May 14, 2020)" [Electronic resource].-2019. - URL: http://www.online.zakon.kz/Document/?doc_id=37352329/ (date of access: 27.10.2020).

8 Statistical collection "Agriculture, forestry and fisheries in the Republic of Kazakhstan" [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz/> (date of access: 30.10.2020).

9 Resolution of the Government of the RK dated November 13, 2018 No. 746 "On approval of the State program on development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021" Enbek "(with amendments and additions as of 09.04.2020)" [Electronic resource].- 2020.- URL: http://www.online.zakon.kz/document/?doc_id=3363139(date of access: 30.10.2020).

10 Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/-enbek-2364216> (date of access: 30.10.2020).

11 There are more and more unemployed youth in Kazakhstan [Electronic resource].-2020.- URL: <http://www.kursiv.kz/news/obschestvo/2020-01/v-kazakhstane-stanovitsya-vse-bolshe-bezrabotnoy-molodezhi> (date of access: 28.10.2020).

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ФЕРМЕРЛЕРІНІҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ПЛАТФОРМАЛАРДЫ
ҚОЛДАНУЫН ДИСПЕРСИЯЛЫҚ ТАЛДАУ**

**ДИСПЕРСИОННЫЙ АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ПЛАТФОРМ
ФЕРМЕРАМИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**ANALYSIS OF VARIANCE IN THE USE OF ELECTRONIC PLATFORMS BY FARMERS
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

А.С. НУРГОЖАЕВ*

PhD докторанты

Халықаралық бизнес университеті, Алматы, Қазақстан

**автордың электрондық пошталы: nurgozhayevazamat@gmail.com*

А.С. НУРГОЖАЕВ*

докторант PhD

Университет международного бизнеса, Алматы, Казахстан

**электронная почта автора: nurgozhayevazamat@gmail.com*

A.S. NURGOZHAYEV*

PhD student

University of International Business, Almaty, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: nurgozhayevazamat@gmail.com*

Аңдатпа. Жүргізілген зерттеу материалдарында Қазақстан Республикасы фермерлерінің электрондық платформаларды (е-платформалар) пайдаланудың маңыздылығы мен осы процестің мәні қаралды. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының негізгі мақсаты – ел халқының өмір сүру сапасын жақсарту, оның шеңберінде цифрлық технологиялар шаруа (фермер) қожалықтарының өндіріс көлемі мен кірістілігін арттыруға бағытталған. Он мыңнан астам ауыл кәсіпкерлері сауалнамалардың сұрақтарына электрондық форматта жауап берілді, бұл республиканың ауыл шаруашылығы өндірісінде коммуникациялық технологияларды қолдану деңгейіне баға беруге мүмкіндік берді. Бұл жұмыстың ғылыми жаңалығы аграрлық секторды дамыту үшін цифрландыруды пайдалану дәрежесіндегі айырмашылықты анықтау үшін Фишердің бір факторлы дисперсиялық талдауын және Ливин статистикасын пайдалану болып табылады. Фермерлердің жас санаттарына байланысты шаруашылықты оңтайлы жүргізу үшін ақпарат алу мақсатында бағдарламалық қамтамасыз ету жүйелерін қолдануда айырмашылықтар мен ұқсастықтар анықталған. Ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің электронды платформаларды қолдануына дисперсиялық талдау жүргізу үшін негіз болатын алпыс төрт ауыспалы жиналған деректер болды, содан кейін эмпирикалық нәтижелер жалпыланған. Ауыл шаруашылығындағы жаңа ақпараттық технологиялар тәуекелдерді азайтуға, адам факторын болдырмауға, шығындарды азайтуға және ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді деген қорытынды жасалды. Цифрлық схемалар дақылдарды жоспарлаудың, дақылдарды цифрлық модельдеудің, малдардың жемін есептеудің ажырамас бөлігі болады.

Аннотация. В материалах проведенного исследования рассмотрены важность использования фермерами Республики Казахстан электронных платформ (е-платформ) и сущность этого процесса. Основная цель государственной программы «Цифровой Казахстан» – улучшение качества жизни населения страны, в рамках которой цифровые технологии направлены на повышение объемов производства и доходности крестьянских (фермерских) хозяйств. Более десяти тысяч сельских предпринимателей ответили на вопросы анкет в электронном формате, что позволило дать оценку уровня применения коммуникационных технологий в сельскохозяйственном производстве республики. Научная новизна данной работы заключается в использовании однофакторного дисперсионного анализа Фишера и статистики Ливина для определения разницы в степени использования цифровизации для развития аграрного сектора. Выявлены различия и сходства в применении систем про-

граммного обеспечения в целях получения информации для оптимального ведения хозяйства в зависимости от возрастных категорий фермеров. Основой для проведения дисперсионного анализа применения электронных платформ сельхозтоваропроизводителями послужили 64 переменные собранных данных с последующим обобщением эмпирических результатов. Сделан вывод, что новейшие информационные технологии в сельском хозяйстве позволяют снизить риски, исключить человеческий фактор, сократить издержки и повысить урожайность сельскохозяйственных культур. Цифровые схемы станут неотъемлемой частью планирования посевов, цифрового моделирования урожаев, расчета кормов для животных.

Abstract. The materials of the study consider the importance of using electronic platforms (e-platforms) by farmers of the Republic of Kazakhstan and the essence of this process. The main goal of the State program "Digital Kazakhstan" is to improve the quality of life of the country's population, within the framework of which digital technologies are aimed at increasing production volumes and profitability of peasant (private) farms. More than ten thousand rural entrepreneurs answered the questionnaires in electronic format, which made it possible to assess the level of application of communication technologies in agricultural production of the republic. The scientific novelty of this work lies in the use of Fisher's one-way analysis of variance and Leavin's statistics to determine the difference in the degree of use of digitalization for the agricultural sector development. Differences and similarities in the use of software systems in order to obtain information for optimal farm management, depending on the age categories of farmers, are revealed. 64 variables of the collected data with the subsequent generalization of empirical results served as the basis for the analysis of variance of the use of electronic platforms by agricultural producers. It is concluded that the latest information technologies in agriculture will reduce risks, eliminate the human factor, reduce costs and increase crop yields. Digital schematics will become an integral part of crop planning, digital crop simulation, and animal feed calculation.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, цифрлық экономика, фермерлер, ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі, онлайн қызметтер, цифрлық технологиялар, электрондық платформалар, жаңғырту, бәсекеге қабілеттілік.

Ключевые слова: аграрный сектор, цифровая экономика, фермеры, урожайность сельхозкультур, онлайн услуги, цифровые технологии, электронные платформы, модернизация, конкурентоспособность.

Key words: agricultural sector, digital economy, farmers, crop yield, online services, digital technologies, electronic platforms, modernization, competitiveness.

Кіріспе. Қазіргі таңда ақылды телефондардың нарықта көптеп сатылуына, әрі интернеттің жылдамдығының артуына байланысты әлемде интернет платформалары қарыштап дамып келе жатыр. Электронды платформалар адам өмірінің бөле жарып қарауға болмайтын бөлшегі болғалы біраз болды. Маңызды ақпарат алып, ақпараты жеткізудің ең арзан, ең қолжетімді, ең жылдам түріне айналып, қоғамның ақпаратқа деген мұқтаждығын қанағаттандыратын халге жетті.

Өркениет көшінен бір елі қалмай келе жатқан егемен Қазақстанда да ақпараттық-коммуникация құралдарының көмегімен электронды платформаларды кәдеге жарату белең алғалы, экономиканың ауыл шаруашылығы саласында да озық үлгілі әдіс-тәсілдерді енгізу үшін үйреніп, үйретуде, әлем мемлекеттеріндегі, тіпті өз еліміздің түкпір-түкпіріндегі бейне жазбалық материалды тыңдап, құнды мәтіндік мәліметті оқып, танысуда немесе айтып

түсіндіру, жеткізуде, қордаланған мәселені шешу үшін хат алмасып, бейне байланысқа шығып бірлесіп әрекет етуде электронды платформалардың рөлі артып келеді. Өрине оған интернет желісіне қосылған алыс елді мекендердің қатарының өсуі әсер еткені сөзсіз. Бірақ қазірге дейін интернет тұрмақ, телефон байланысы нашар істейтін аймақтар баршылық.

Соңғы жылдары ауыл шаруашылығын цифрландыру тақырыбы ғылыми қоғамда көп талқылана бастады. Дегенмен фермерлердің жас ерекшеліктеріне қарай электронды платформаларды қолдануына қатысты ірі ізденіс жасалған жарыққа шыққан еңбекті интернет көздерінен кездестіру әлі де мүмкін емес. Осыған орай тақырыптың өзектілігі артып отыр. Сонымен қатар «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасының аясында ауыл шаруашылығын цифрландыру үдерісі орын алып отырған қоғамда [1], фермерлер қолданатын электронды платформалардың санын айқын-

дап, цифрландырудың элементтерін игеру деңгейін айқындау кезек күттірмейтін жұмыс болып отыр.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеудің материалы фермерлерден сауалнама алу арқылы жинақталған бастапқы деректер, отындық және шетелдік авторлардың пәнаралық еңбектері болып табылады. Зерттеу мақсатында ақпаратты іріктеудің жүйелі әдістері, ағымдағы жағдайды зерттеу және сипаттау үшін сандық көрсеткіштер қолданылды. Автор жұмыстың әр түрлі кезеңдерінде аналитикалық, графикалық, экономикалық-статистикалық, салыстырмалы зерттеу әдістеріне жүгінген.

Зерттеу пәні – ауыл шаруашылығын жүргізу мақсатында электронды платформаларды қолдануда қалыптасатын экономикалық қатынастар жиынтығы болып табылады. Зерттеу объектісі – ауыл шаруашылығын жүргізу мақсатында ақпарат алуға болатын электронды платформалар. Зерттеу барысында Қазақстан фермерлерінің ауыл шаруашылығына қатысты ақпарат алу мақсатында әлеуметтік желі мен интернет парақшаларды әр түрлі жас категорияларында қолдану тұрғысынан айырмашылық бар немесе жоқ екендігіне көз жеткізу үшін SPSS бағдарламасының көмегімен дисперсиялық талдауды қолдандым.

Бұл жұмыстың нәтижелері болашақ зерттеулер үшін ғылыми негіз бола алады. Сондай-ақ сату жөніндегі менеджерлер, маркетингтер, ауыл шаруашылығын жүргізуге қажетті ақпаратты электронды платформаларға орналастыруға бейімдеп жүрген мамандар ақпаратты консультациялық материалдар ретінде пайдалана алады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы нақты жүзеге аса бастаған 2018 жылдан бергі аграрлық экономика саласындағы басты журналында жарияланған материалдарды саралай отырып, Денисова Шығыс Қазақстандағы нақты егіншілік туралы сөз қозғағанын [2], Байгабулова цифрландыру сүт индустриясының инновациялық факторы ретінде қарастырғанын [3], Смагулова Бараев атындағы институт тәжірибе негізінде нақты егіншілік пен смарт фермаларды сипаттағанын [4], Жумашева цифрландырудың Республика көлеміндегі жай-жапсарына тоқталғанын [5], Тусаева Алматы облысының ауыл шаруашылығын цифрлану деңгейіне талдау жасап өткенін байқауға болады [6]. Ал Акимов шөлейттенудің алдын алу үшін автоматтандырылған ақпараттық жүйе керектігін мең-

зеген [7], Баймуханов 100-ден астам сиыры бар 7 фермада табынды басқару жүйесінің экономикалық тиімділігін есептеп шыққан [8]. Бірақ осы соңғы екі жылдағы отандық аграрлық экономиканы зерттеп жүрген ғалымдардың ғылыми еңбектерінде цифрлық технологиялардың басқа түрлері туралы жазылған болса да, электронды платформаны қолдануға қатысты нақтылы статистикалық талдау таба алмадым.

Утегулова Қазақстан мен Германия «ауыл шаруашылығындағы цифрландыру» диалог платформасын іске қосқаны мен соны интеграциялау керектігін ғана жазып өтіп талдау жасамаған [9]. Конуспаев ауыл шаруашылығына қажетті компьютерлік платформалар құру арқылы цифрландыруды жүргізуді тілге тиек еткенімен фермерлер арасындағы қолданысына тоқталмапты [10]. Соңғы кездері әлем ғалымдарының ішінде Гудвин тек ауыл шаруашылығы ақпарат көздерін қолданудағы гендерлік ерекшелікті қарастырған [11].

Ал енді дисперсиялық талдау екіден көп іріктеменің арифметикалық орталары арасындағы айырмашылықтарға қатысты жағдайларға сәйкес келетін маңыздылық тесті екені белгілі. Сондықтан енді осы тақырып аясында дисперсиялық талдауды жүргізу үшін гипотеза құрудан бастап, деректерді өңдеп, эмпирикалық нәтижесін интерпретациялау керек болып тұр.

Ал зерттеудің нәтижелерін талдау және талқылаудан өткізбес бұрын, нөлдік және зерттеу гипотезаларын құрып алған жөн:

$$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$$

H_1 : бас жиынтықтағы арифметикалық орталардың кем дегенде біреуі өзгеше

Яғни, нөлдік гипотезамызда фермерлердің әр түрлі жас категориялары арасында ауыл шаруашылығына қатысты ақпарат алу мақсатында е-платформаларды қолдану тұрғысынан айырмашылық жоқ десек, зерттеу (баламалы) гипотезамыз фермерлердің әр түрлі жас категориялары арасында ауыл шаруашылығына қатысты ақпарат алу мақсатында е-платформаларды қолдану тұрғысынан ең болмағанда біреуінде айырмашылық бар дейміз.

1 кестеден көргеніміздей, әр түрлі жастағы фермерлердің интернет платформаларды пайдалануы жуық шамамен бір-біріне ұқсас, маңызды ірі айырмашылық көзге ілікпейді. Стандартты девиациясы, стандартты қателігі, орташа мән үшін төменгі шек пен жоғарғы шек, минималды және максималды мәндер де іс жүзінде бірдей десе де болғандай.

1 кесте – Дискриптив (сипаттамалық) статистика: қолданылатын е-платформа саны

	N	Орташа мән	Стандартты девиация (ауытқу)	Стандартты қателік	Орташа мән үшін 95% сенімділік интервалы		Мин.	Макс.
					төменгі шегі	жоғарғы шегі		
25-39 жастағы фермер	16	2,44	1,36	0,34	1,71	3,16	1	5
40-50 жастағы фермер	16	2,94	1,8	0,45	1,98	3,9	0	6
51-62 жастағы фермер	16	2,81	1,68	0,42	1,92	3,71	1	6
63+ жастағы фермер	16	2,38	1,25	0,31	1,7	3,05	0	5
Барлығы	64	2,64	1,52	0,19	2,26	3,02	0	6
Ескерту: авторлар бастапқы деректер негізінде SPSS бағдарламасында құрастырған								

2 кестеде Ливин статистикасына назар аударсақ, фермерлердің әр түрлі жас категориялары арасында ауыл шаруашылығына қатысты ақпарат алу мақсатында е-платформаларды қолдану айырмашылығы статистикалық тұрғыдан маңызды емес екенін байқаймыз. Себебі зерттеу қорытындысы шығарған $p=0,14$ маңыздылық деңгейі сыни $p=0,05$ маңыздылық деңгейінен үлкен.

3 кестеде, группа арасындағы еркіндік дәрежесі 3-ке, группа ішіндегі еркіндік дәрежесі 60-қа тең болғанда, әрі $F_{\text{сыни}} = 2,76$, ал $F_{\text{зерттеу}} = 0,51$; $F_{\text{сыни}} > F_{\text{зерттеу}}$ көз жеткіздік. Сондай-ақ зерттеу қорытындысы шығарған $p=0,68$ маңыздылық деңгейі H_0 туралы шешім шығаруға керекті $p=0,05$ маңыздылық деңгейінен үлкен болғандықтан, H_0 гипотеза қабылданады, тек 100 кейстің 5 кейсінде ғана қателік жіберуіміз мүмкін.

2 кесте – Дисперсиялардың біркелкілік критерийі

Ливин статистикасы	Группааралық еркіндік дәрежесі	Группа іші еркіндік дәрежесі	Маңыздылық
1,89	3	60	0,14
Ескерту: авторлар бастапқы деректер негізінде SPSS бағдарламасында құрастырған			

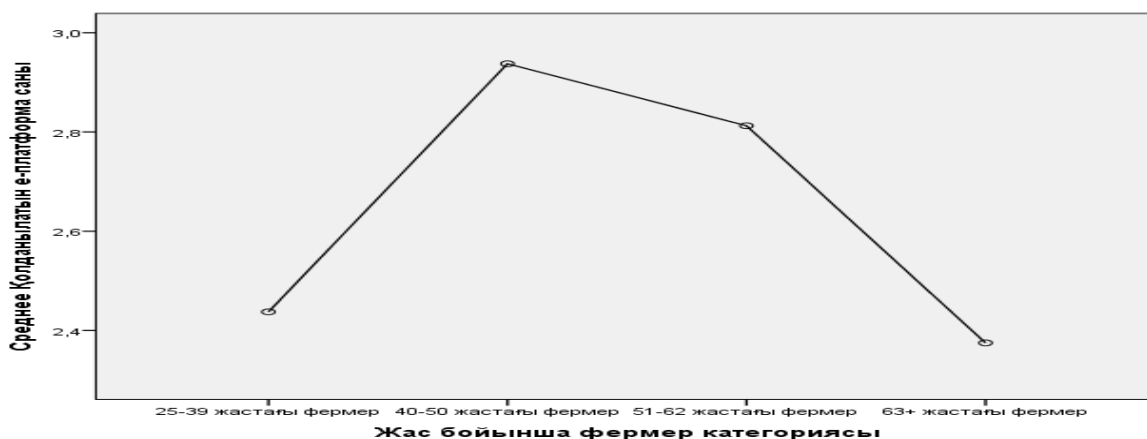
3 кесте – Дисперсиялық талдау нәтижесі (ANOVA) Қолданылатын е-платформа саны

	Квадраттардың сомасы	Еркіндік дәрежесі	Орташа квадрат	F	Маңыздылық
Группа арасындағы	3,67	3	1,22	0,51	0,68
Группа ішіндегі	143,06	60	2,38		
Барлығы	146,73	63			
Ескерту: авторлар бастапқы деректер негізінде SPSS бағдарламасында құрастырған					

Яғни 95% сенімділік деңгейінде фермерлердің әр түрлі жас категориялары арасында ауыл шаруашылығына қатысты ақпарат алу мақсатында е-платформаларды қолдану тұрғысынан айырмашылық жоқ. Фермерлердің әр түрлі жас категориясында интернет платформаларды мүлде қолданбайтындар да, максималды 6 түрін пайдаланатындар да бар. Дегенмен барлық категорияларда орташа 2-3 платформаны игеріп, қажетті ақпаратты алуда пайдаланады десек қателеспейміз.

Суретте, Қазақстандағы әр түрлі жастағы фермерлердің орташа электронды платформаны қолдану деңгейі көрсетілген.

Әлемдегі ауыл шаруашылығында пайдаланатын озық технологиялар мен үздік әдістерді бейне дәріс, мәтіндік мәлімет арқылы үйрену, үйрету, бөлісу үшін электронды платформалар пайда болған болса, оны қажетке жарату, заман талабына сай көштен қалмау үшін қарману әр жас категориясына жататын фермерлер үшін үлкен жауапкершілік артып отыр. Бір көңіл қуантарлық жәйт көпшілік шаруа қожалығының йелері жаңа технологияларды игеру қаншалықты қиын болмасын, жас ерекшеліктеріне қарамастан қиындықтардың бәрін еңсере алатынын дәлелдеп берді деуге толық негіз бар.

Ескерту: авторлар бастапқы деректер негізінде SPSS бағдарламасында құрастырған

Сурет – Қолданылатын е-платформа саны

Шыққан талдау нәтижесін жалпылай отырып, цифрландырудың элементі болып табылатын электронды платформаларды қолдануда интернет тұрақты жұмыс істейтін аймақтарда аға буын өкілдері өкше басарларынан қалысар емес деп түйін айта аламын. Сондай-ақ сауалнаманың жауабын саралап көз жүгіртсек, фермерлердің арасында ең танымал әрі жиі ауыл шаруашылығы саласында ақпарат алатын е-платформалардың көшін ютуб бастап тұр. Фермерлеріміздің үлкені де, кішісі де технология жетістіктерін игеруде заман көшінен қалмай, ал мемлекетіміз жариялаған бағдарламасының аясында цифрлық технологияларға қолжетімділікті арттыра берсе дұрыс болар. Әсіресе е-платформаларды қолдану үшін интернетті Қазақстанның барлық аумағында қолжетімді етсе, фермерлеріміз е-платформаларды қолдану деңгейі өсер еді деген ойдамыз.

Тұжырымдар. Жас ғалымдар мен жас мамандар жұмысында оңтайлы шешімдер жасауына негіз болатын, SPSS бағдарламасының көмегімен дисперсиялық талдау жасау жолы ұсынылды.

1. Аталған талдау барысында, нөлдік және зерттеу гипотезалары құрылды, дискриптив статистикада «е» – платформасын құру қажеттілігі түсіндірілді.

2. Ливин статистикасы да зерттеу негізіне алына отырып, дисперсиялық талдау (ANOVA) нәтижесі шығарылды.

3. Ақпараттық-кеңістік орталықтары арқылы, қазіргі заман талабына сай платформалардың жұмыс жасауы, еңбек және табиғи ресурстарды үнемдеуге мүмкіндік береді, өйткені дайындалған және негіздемесі бар зерттеу жұмыстары кең қолданыста болуы керек деп санаймыз.

4. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын аясында ауыл шаруашылығын цифрландыру көзделсе, электронды платформалардың тиімді жұмысы фермерлердің әлеуметтік жағдайын жақсартуға септігін тигізеді деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі

1 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы [Электрондық ресурс].-2017.- URL: <http://www.primeminister.kz/kz/documents/gosprogramps/cifrovoy-kazahstan> (қаралған күні: 05.11.2020).

2 Денисова, О.К. Экономические аспекты применения технологии точного земледелия в Восточно-Казахстанской области / О.К. Денисова, М.В. Козлова //Проблемы агрорын-ка. – 2018. – №1. – С. 163-170.

3 Baygabulova, K.K. Digitalization as a factor of innovative development of dairy industry of the Republic of Kazakhstan / K.K. Baygabulova, Y.A. Akhmedyarov, G.K. Altybaeva //Problems of AgriMarket.-2019.-№2.-146-152 p.

4 Smagulova, Sh.A. Digitalization of agriculture in the Republic of Kazakhstan: experience and problems/ Sh.A. Smagulova // Problems of AgriMarket. – 2020. – №1. – 149-155 p.

5 Жумашева, С.Т. Цифровизация как основа инновационного потенциала аграрного производства Казахстана/ С.Т. Жумашева, А. Муханова, Ж.Б. Смагулова// Проблемы агрорынка. – 2020. – №2. – С. 45-52.

6 Тусаева, А.К. Цифровые технологии в сельскохозяйственном производстве Алматинской области Республики Казахстан/ А.К. Тусаева, Б.Ж. Утеев, А.С. Нургожаев// Проблемы агрорынка. – 2020. – №2. – С. 82-88.

7 Акимов, В.В. Антикризисное управление пастбищными территориями Казахстана на основе автоматизированной информационной системы/ В.В. Акимов, К.Б. Жумана-

зоров, Ж.К. Мизамбекова// Проблемы агро-рынка. – 2020. – №3. – С. 21-27.

8 Baymuhanov, A.B. Modern "Herd management" system on the example of model dairy farms/ A.B. Baymuhanov, G.Ya. Guseva// Problems of AgriMarket. – 2020. – №3. – 156-163 p.

9 Утегулова, Б.С. Цифрлық технологиялар негізінде АӨК жаңғырту/ Б.С. Утегулова, Ж.Қ. Жарылқасын// Проблемы агро-рынка. – 2020. – №3. – 35-42 б.

10 Конуспаев, Р.Қ. Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығындағы жаңа технологиялар/ Р.Қ. Конуспаев, Т.Ж. Демесінов, Т.А. Таипов// Проблемы агро-рынка. – 2020. – №1. – 34-40 б.

11 Lamontagne-Godwin J., Williams F. E., Aslam N., Cardey S., Dorward & M. Almas P. Gender differences in use and preferences of agricultural information sources in Pakistan [Electronic resource].- 2018.- URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1389224X.2018.1491870> (date of access: 02.11.2020).

References

1 State program "Digital Kazakhstan" [Electronic resource].- 2017.-URL: <http://www.prime-minister.kz/en/documents/gosprograms/cifrovoi-kazakhstan> (date of access: 05.11.2020).

2 Denisova, O.K. Economic aspects of using precision farming technology in the East Kazakhstan region / O.K. Denisova, M.V. Kozlova // Problems of AgriMarket. - 2018. - No. 1. - P. 163-170.

3 Baygabulova, K.K. Digitalization as a factor of innovative development of dairy industry of the Republic of Kazakhstan / K.K. Baygabulova, Y.A. Akhmedyarov, G.K. Altybaeva //Problems of AgriMarket.-2019.-№2.-146-152 p.

4 Smagulova, Sh.A. Digitalization of agriculture in the Republic of Kazakhstan: experience and problems/ Sh.A. Smagulova // Problems of AgriMarket. – 2020. – №1. – 149-155 p.

5 Zhumasheva, S.T. Digitalization as the basis of innovative potential of agricultural production in Kazakhstan / S.T. Zhumasheva, A. Mukhanova, Zh.B. Smagulova // Problems of AgriMarket. - 2020. - No. 2. - P. 45-52.

6 Tusaeva, A.K. Digital technologists in agricultural production of Almaty region of the Republic of Kazakhstan / A.K. Tusaeva, B. Zh. Uteev, A.S. Nurgozhaev // Problems of AgriMarket. - 2020. - No. 2. - P. 82-88.

7 Akimov, V.V. Anti-crisis management of pasture areas in Kazakhstan based on automated information system / V.V. Akimov, K.B. Zhumanazarov, J.K. Mizambekova // Problems of AgriMarket. - 2020. - No. 3. - P. 21-27.

8 Baymuhanov, A.B. Modern "Herd management" system on the example of model dairy farms/ A.B. Baymuhanov, G.Ya. Guseva// Problems of AgriMarket. – 2020. – №3. – 156-163 p.

9 Utegulova, B.S. Modernization of AIC on the basis of digital technologies / B.S. Utegulova, Zh.K. Zharylkasyn // Problems of AgriMarket. - 2020. - №3. - pp. 35-42.

10 Konuspaev, R.K. New technologies in agriculture of the Republic of Kazakhstan / R.K. Konuspaev, T.Zh. Demesinov, T.A. Taipov // Problems of AgriMarket.- 2020.- №1.- pp. 34-40.

11 Lamontagne-Godwin J., Williams F. E., Aslam N., Cardey S., Dorward & M. Almas P. Gender differences in use and preferences of agricultural information sources in Pakistan [Electronic resource].-2018.- URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1389224X.2018.1491870> (date of access: 02.11.2020).

Автор туралы ақпараттар:

Нургожаев Азамат Серикович, PhD докторанты, Халықаралық бизнес университеті, 050051, Абай даңғылы, 8а, Алматы, Қазақстан, nurgozhayevazamat@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7812-9993>

ECONOMIC EFFICIENCY OF INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN GRAIN SUB-COMPLEX OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АСТЫҚ КІШІ КЕШЕНІНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЗЕРНОВОМ ПОДКОМПЛЕКСЕ КАЗАХСТАНА

S.M. TOKENOVA*

Master of Economic Sciences

S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: sandi_77@inbox.ru*

С.М. ТӨКЕНОВА*

экономика ғылымдарының магистрі

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: sandi_77@inbox.ru*

С.М. ТОКЕНОВА*

магистр экономических наук

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

**электронная почта автора: sandi_77@inbox.ru*

Abstract. Grain farming is a historically basic and strategic sector of the agricultural sector of the economy of Kazakhstan - the main producer of food products and the main source of livelihood of the population, on the dynamic sustainable development of which the food security of the country depends. The article analyzes grain sub-complex of Kazakhstan, investigates the problems of production and consumption of grain products as a backbone segment of the agro-industrial complex and the basis for solving food problem. The dynamics of the gross harvest of wheat in the country as a whole is analyzed, including in Akmola region - the leader in the ranking of grain yields. The tendencies of changes in the volumes of commercial grain production in the region are revealed. Method of comparative assessment of the main economic indicators of grain industry before and after the introduction of innovative technologies is proposed, recommendations on the expediency of their implementation are given. Summarizing the above, we can come to the following conclusion: the innovative development of grain industry can be the most effective in systemic complex of directions, priorities and tasks. The innovation process in the country's grain production has a number of positive aspects: carrying out work on reproduction of soil fertility, preventing their degradation; the use of various cultivation techniques, incl. energy and resource saving technologies for production, storage and processing of grain; elaboration and development of State innovation policy at the level of the entire AIC and grain cluster.

Аңдатпа. Астық шаруашылығы – бұл елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету серпінді тұрақты дамуына байланысты тамақ өнімдерінің басты өндірушісі және халықтың тіршілік әрекетінің негізгі көзі - Қазақстан экономикасының аграрлық секторының тарихи базалық және стратегиялық саласы. Мақалада Қазақстанның астық кіші кешеніне талдау жасалып, агроөнеркәсіптік кешеннің жүйе құраушы сегменті ретінде астық өнімдерін өндіру мен тұтыну проблемалары және азық-түлік проблемасын шешу негіздері зерттелген. Жалпы республика бойынша бидайдың жалпы түсімінің динамикасы, оның ішінде Ақмола облысында – астық өнімділігі рейтингінде көшбасшы талданған. Өңірде тауарлы астық алу көлемдерінің өзгеру үрдістері анықталған. Инновациялық технологияларды енгізгенге дейін және одан кейінгі астық саласының негізгі экономикалық көрсеткіштеріне салыстырмалы бағалау әдістемесі ұсынылған, оларды енгізудің орындылығы туралы ұсынымдар берілген. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, астық саласының инновациялық дамуы бағыттардың, басымдықтар мен міндеттердің жүйелік кешенінде неғұрлым тиімді болуы мүмкін деген қорытындыға келуге болады. Елдің астық өндірісіндегі инновациялық процестің бірқатар оң жақтары да бар: топырақтың құнарлылығын қалпына келтіру

Аннотация. **Зерновое хозяйство – это исторически базовая и стратегическая отрасль аграрного сектора экономики Казахстана – главного производителя продуктов питания и основного источника жизнедеятельности населения, от динамичного устойчивого развития которого зависит обеспечение продовольственной безопасности страны. В статье дан анализ зернового подкомплекса Казахстана, исследованы проблемы производства и потребления зерновых продуктов как системообразующего сегмента агропромышленного комплекса и основы решения продовольственной проблемы. Проанализирована динамика валового сбора пшеницы в целом по республике, в том числе в Акмолинской области – лидере в рейтинге урожайности зерновых. Выявлены тенденции изменения объемов получения товарного зерна в регионе. Предложена методика сравнительной оценки основных экономических показателей зерновой отрасли до и после внедрения инновационных технологий, даны рекомендации о целесообразности их внедрения. Резюмируя вышесказанное, можно прийти к следующему выводу, заключающемуся в том, что инновационное развитие зерновой отрасли может быть наиболее эффективным в системном комплексе направлений, приоритетов и задач. Инновационный процесс в зерновом производстве страны имеет ряд позитивных сторон: проведение работ по воспроизводству плодородия почв, предотвращение их деградации; использование различных приемов выращивания, в т.ч. энерго- и ресурсосберегающих технологий производства, хранения и переработки зерна; разработка и развитие государственной инновационной политики на уровне всего АПК и зернового кластера.**

Түйінді сөздер: дәнді дақылдар, егіс алаңы, астық өндірісі, түсімділік, жалпы жинау, бидай, серпімділік, инновациялық технологиялар, бағалар, экспорт.

Ключевые слова: зерновые культуры, посевная площадь, зерновое производство, урожайность, валовый сбор, пшеница, эластичность, инновационные технологии, цены, экспорт.

At the present stage, when Kazakhstan has entered a qualitatively new phase of economic modernization, the issues of innovative development of grain production, which, due to its conservatism, is least susceptible to technical and technological changes, come to the fore. The growing demand for grain in the world ensures the sustainability of the grain sector, which is the basis for the state's food security [2].

One of the key areas of the agro-industrial complex is the cultivation of grain crops. Every year the regions increase grain production by expanding crop acreages and increasing yields, which serves as a kind of integrated efficiency indicator of using different tillage technologies. At the same time, the crops grown according to the minimum and zero practice, as shown by empirical research, are not inferior in yield to those cultivated on plowing [4].

In increasing yields and grain gross collection, one of the most effective ways is to create and accelerate the introduction of new technologies into production. However, until

recently, the question of the economic efficiency of resource-saving methods of agricultural production remained unexplored [5]. The economic effect is determined by a comparative analysis of costs, and the methods for determining the influence of progressive technologies on the gross output growth are overlooked, therefore, the proposed methodology on the example of Akmola region, will find its practical application.

Material and methods of research. At the stage of econometric research, a regression analysis was carried out, an economic interpretation of the calculation results was made. The research showed that the main factor influencing the gross collection is the yield of grain crops. This is confirmed by the value of the elasticity coefficient exceeding one unit [6].

According to the statistical data under study, the crop acreages had a weak effect on the gross collection of grain crops. These results of the study confirm the need to increase the yield of grain crops through the introduc-

tion of modern cultivation technologies and the use of seed grains of quality varieties. The results of the theoretical and economic analysis showed that the main factors influencing the gross collection of grain crops are the crop acreage and yield.

Results and their discussion. In Kazakhstan, for the 2015-2017 period, 11.5-15.1 million tons of wheat were produced, which enables the country to be in third place in the CIS after Russia and Ukraine. The average yield of grain is 9.0 - 13 c / ha. The growth in grain production contributes to an increase in its sales and an increase in the profitability of the industry. On average, 2.8 - 7.0 million tons of grain are shipped for export. Besides, about 1.3 - 2.2 million tons of flour are exported. Spring wheat occupies over 3/4 of the grain crops. It is sown mainly in the northern part of the republic, and winter wheat is cultivated in the south. When constructing an econometric model of the gross collection of grain crops at the information stage, official statistical data were used (table 1).

Table 1- Database for the study of the gross collection of wheat, Akmola region

Years	Crop acreage, ths.ha	Crop yield 1 c/ha	Gross collection, ths tons
2015	3 660.6	10.8	3 953.4
2016	3 855.9	11.1	4 280.0
2017	3 719.4	10.9	4 054.1
2018	3 599.0	11.1	3 994.9
2019	3 621.2	9.2	3 331.5

Source: <http://stat.gov.kz> [7]

Let us come up with effective features and factors:

y – the effective feature: a gross collection of grain and leguminous crops;

x_1 – the first factor: crop acreage of grain and leguminous crops;

x_2 – the second factor: the yield of grain and leguminous crops.

OVERALL RESULTS

Regression statistics

Multiple R	0.99
R-square	0.99
Standard R-square	0.99
Standard error	1.23
Findings	5.0

Thus, the analysis of the grain production showed the following results: an increase or decrease in acreage for grain and leguminous crops has a weak effect on the growth (decrease) of the gross collection (the value of the elasticity coefficient confirms this fact); change in the yield of grain and leguminous crops directly and significantly impact the

change in gross collection. The total crop acreage for wheat is 11-13.0 million hectares. The yield of 9-13 c / ha makes it possible to obtain 11.2 - 16.6 million tons of wheat. Of these, 7.4 - 7.53 million tons are spent on domestic consumption, and 3.0 - 8.2 million tons are exported. The carry-over stocks are 1.0 - 3.0 million tons (figure 1).

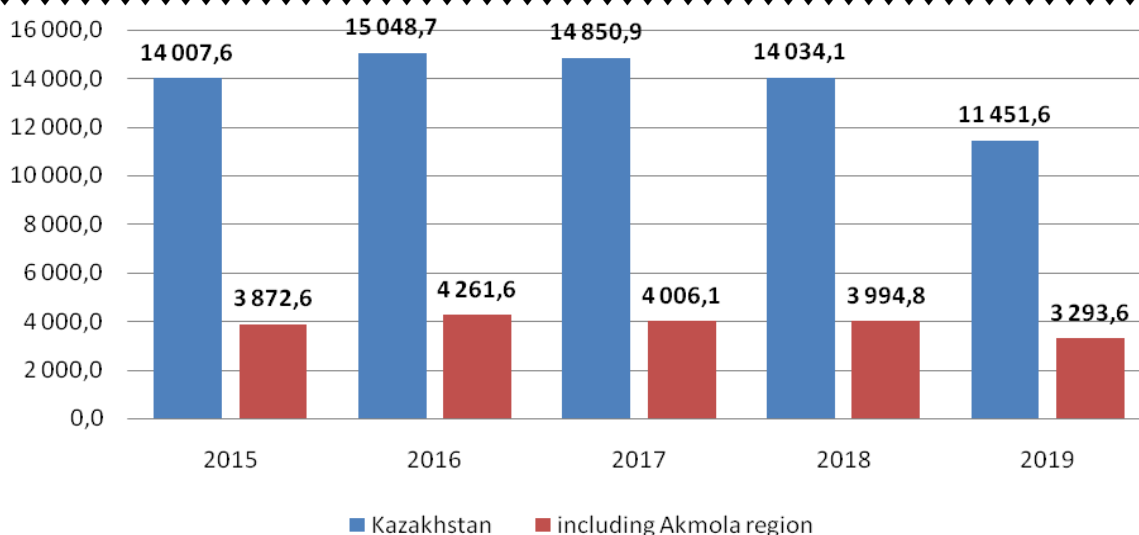

Figure 1- Gross collection over the years in the Akmola region for 2015-2019, thousand tons

Figure 1 shows that the gross collection of wheat in the Akmola region taken into account the loss allowance in 2019 amounted to 3 293.6 thousand tons, which is lower than the levels of 2017-2018 by 712.5 thousand tons and 701.2 thousand tons, respectively [8,9].

In recent years, instead of traditional intensive cultivation technologies, resource-saving methods of minimum and zero tillage have been increasingly introduced internationally. In many regions of our country, these

methods are already being effectively applied, while in other regions, there is an increasing interest in them [10].

The calculation of the gross production of wheat in the Akmola region was carried out based on data on yield, crop acreage, and sales prices for the corresponding year in the period from 2015 to 2019. A deflator was used to ensure the comparability of the cost data over time. Calculations of gross production for the period from 2015 to 2019 taking into account the deflator are given in table 2.

Table 2- Calculation of gross output in wheat production, taking into account the deflator, years

Indicator	2015	2016	2017	2018	2019
Price, tenge/c	3 560	3 869	3 854	4 467	5 910
Crop yield, c/hectare	10.8	11.1	10,9	11,1	9.2
Crop acreage, ths. hectares	3 660.6	3 855,9	3 719,4	3 599,0	3 621.2
Gross output, ths. tenge	137 864.6	164 881.3	154 395.1	178 448.6	194 652.4

Source: <http://stat.gov.kz> [lk.7]

The introduction of new technology is quantitatively expressed in a change in crop yield. Therefore, the change assessment of yield on the volume of gross output gives a completely objective picture of the impact of the new technology introduced on the level of the studied indicator (gross output).

Table 3 shows the calculations of the weighted average price and gross output in wheat production before and after the introduction of progressive technology in the period from 2015 to 2019.

Table 3 - Weighted average yield, price, gross output

Indicator	Before the introduction of new technology	After the introduction of new technology
Weighted average yield, c/ha	10.4	10.9
Weighted average price, tenge/c	3 761.0	4 743.7
Gross output, tenge/ha	39 114.4	51 706.3

Source: calculations based on the previous table

To calculate the impact of new technology on the gross output of the industry, it is also necessary to conduct a factor analysis using the index method.

To analyze, we will use the following formula 1, 2:

$$GP_0 = P_0 \times Y_0 \quad (1)$$

$$GP_1 = P_1 \times Y_1 \quad (2)$$

Where GP_0 and GP_1 is the gross product, respectively, before and after the new technology introduction, tenge/ha, P_0 and P_1 is the price of the product, respectively, before and after the introduction, tenge/c, Y_0 and Y_1 is the wheat yield, respectively, before and after the introduction of new technology, c / ha, formula 3.

$$\Delta GP \text{ yield} = P_0 \times Y_1 - P_0 \times Y_0 = P_0 \times \Delta Y \quad (3)$$

Then, the value will represent the increase in production due to changes in yield from the introduction of new technology;

value $\Delta GP \text{ y} = P_1 \times Y_1 - P_0 \times Y_1 = \Delta P \times Y_1$ is the increase in production due to price changes [11].

The increase in output due to changes in yield from the introduction of new technology amounted to: $3\,761.0 \times (0.5) = 1\,880.5$ tenge/ha;

The increase in output due to price changes is $4\,743.7 \times 10.9 - 3\,761.0 \times 10.9 = 51\,706.3 - 40\,994.9 = 10\,711.4$ tenge/ha

At the same time, the total increase in gross production is equal to:

$$GP_p = 1\,880.5 + 10\,220 = 12\,591.9 \text{ tenge/ha}$$

The growth rate of gross output in wheat production due to changes in yield from the introduction of new technology is $(1\,880.5 / 39\,114.4) \times 100\% = 4.8\%$

Next, let us calculate the total increase of gross output in wheat production per one farm from the introduction of new technology according to the formula 4:

$$\Delta GP \text{ entire cur. year} = \Delta GP \text{ yield} \times S \quad (4)$$

Where $\Delta GP \text{ entire cur. year}$ is the increase in gross output when using new technology for the enterprise as a whole, tenge (tugrik); $\Delta GP \text{ yield}$ is the increase in gross production per hectare from the use of new technology, tenge/ha; S - total crop acreage for wheat, ha.

Overall, the increase in gross output due to the introduction of new technology for farms amounted to:

$$2015 - GP_{\text{entire current year}} (1.880 \times 3\,660.6) = 68\,819.3 \text{ ths. tenge}$$

$$2016 - GP_{\text{entire current year}} (1.880 \times 3\,855.9) = 72\,490.9 \text{ ths. tenge}$$

$$2017 - GP_{\text{entire current year}} (1.880 \times 3\,719.4) = 69\,924.8 \text{ ths. tenge}$$

$$2018 - GP_{\text{entire current year}} (1.880 \times 3\,599.0) = 67\,661.2 \text{ ths. tenge}$$

$$2019 - GP_{\text{entire current year}} (1.880 \times 3\,621.2) = 68\,078.5 \text{ ths. tenge}$$

Conclusion

1. High volatility of grain production, the predominance of monoculture - wheat, weak diversification of crop acreage, low grain yield.

2. With the need to increase the gross collection, progressive technologies are being introduced, which leads to the need to develop a methodology for determining the economic effect for making management decisions.

3. Therefore, the assessment of the influence of factors on the gross collection makes it possible to quickly assess the current trends, and carry out a comparative analysis of the industry with the regions, other types of economic activity in the region.

4. The research results can be used in the development of agricultural policy, development strategies at the regional and sectoral levels, which will help to make decisions about the need to introduce advanced technologies to increase the gross collection.

Список литературы

1 Баянова, О.В. Анализ валового производства зерновой продукции / О.В. Баянова // Московский экономический журнал. – 2020.- № 6.- С. 64-70.

2 Джолдасбаева, Г.К. Развитие зерновой отрасли Республики Казахстан / Г.К. Джолдасбаева, К.А. Есайдар, К.А. Кирдасинова // Проблемы агрорынка. -2018.-№ 4.- С.45-50.

3 Ибрагимов, А.Д. Роль специализации в повышении эффективности сельскохозяйственного производства [Электронный ресурс]. – 2017.- URL: [http:// www.cyberleninka.ru](http://www.cyberleninka.ru) (дата обращения: 20.10.2020).

4 Саханова, А.Н. Проблемы устойчивого развития сельского хозяйства Республики Казахстан [Электронный ресурс]. -2018.- URL: [http:// www //ecogofond.kz/](http://www/ecogofond.kz/) (дата обращения: 20.10.2020).

5 Tokenova, S.M. Technical equipment of agriculture and the problems of the agricultural sector rehabilitation in the context of Kazakhstan and Mongolia / S.M. Tokenova, A.B. Kulekeshova, A.E. Ayt Khozhina // Journal of Environmental Management and Tourism.- 2020. - № 7/41.- P 84-88.

6 Смирнова, Е.А. Методологические аспекты измерения производительности / Е.А. Смирнова, Е.А. Тарасова, М.В. Постнова // Экономика труда. – 2018.- № 4.- С.126-127.

7 Комитет по статистике РК [Электронный ресурс].- 2020.- URL: [http:// www](http://www)

stat.gov.kz (дата обращения: 10.10.2020).

8 Абдикаримова, Г.А. Современное состояние зернового рынка в Казахстане и анализ зернового рынка в Акмолинской области // IV Междунар. науч.-практ. конференции «Современные социально-экономические процессы: проблемы, закономерности, перспективы».- Пенза, 2018.- С. 45-48.

9 Tokenova, S. Progress of grain production development in Kazakhstan and Mongolia / S Tokenova, M. Kadrinov, V. Alpysova // Journal of Earth and Environmental Science.- Kurgan, 2019. - P 72-78.

10 Романов, В.Н. Оценка технологий возделывания зерновых культур [Электронный ресурс]. – 2018.- URL: <http://www.agbz.ru> (дата обращения: 10.09.2020).

11 Токенова, С.М., Кусаинов Т.А. Оценка влияния влагоресурсосберегающей технологии на уровень производительности труда // С.М. Токенова, Т.А. Кусаинов // Актуальные вопросы современной науки и образования: XVII Междунар. науч.-практ. конференции. – Киров: Кировский филиал Московского финансово-юридического университета МФЮА, 2018. – С. 897-902.

Rereferences

1 Bayanova, O.V. Analysis of the gross production of grain products / O.V. Bayanova // MoscowEconomicJournal.-2020.-No.6.-P.64-70.

2 Dzholdasbayeva, G.K. Development of the grain industry in the Republic of Kazakhstan / G.K. Dzholdasbayeva, K.A. Esaydar, K.A. Kirdasinova // Problems of AgriMarket. -2018.- No. 4.- P.45-50.

3 Ibragimov, A.D. The role of specialization in improving the efficiency of agricultural production [Electronic resource]. - 2017. - URL: <http://www.cyberleninka.ru> (date of access: 20.10.2020).

4 Sakhanova, A.N. Problems of sustainable development of agriculture in the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. -2018. - URL:

<http://www/ecogofond.kz/> (date of access: 20.10.2020).

5 Tokenova, S.M. Technical equipment of agriculture and the problems of the agricultural sector rehabilitation in the context of Kazakhstan and Mongolia / S.M. Tokenova, A.B. Kulekeshova, A.E. Aytkhozhina // Journal of Environmental Management and Tourism.- 2020. - № 7/41.- P. 84-88.

6 Smirnova, E.A. Methodological aspects of capacity measurement / E.A. Smirnova, E.A. Tarasova, M.V. Postnova // Labor Economics. – 2018.- No. 4.- P.126-127.

7 Statistical committee of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of access: 10.10.2020).

8 Abdikarimova, G.A. The current state of the grain market in Kazakhstan and the analysis of the grain market in the Akmola region // IV International scientific-practical conference «Modern socio-economic processes: problems, patterns, perspectives». - Penza, 2018. - P. 45-48.

9 Tokenova, S. Progress of grain production development in Kazakhstan and Mongolia / S Tokenova, M. Kadrinov, V. Alpysova // Journal of Earth and Environmental Science.- Kurgan, 2019. – P. 72-78.

10 Romanov, V.N. Assessment of technologies for cultivation of grain crops [Electronic resource]. - 2018.- URL: <http://www.agbz.ru> (date of access: 10.09.2020).

11 Tokenova, S.M. The assessment of the impact of moisture-resource-saving technology on the level of labor productivity // S.M. Tokenova, T.A. Kusainov // Topical issues of modern science and education: XVII International scientific-practical conferences. - Kirov: Kirov branch of the Moscow University of Finance and Law MFUA, 2018. - P. 897-902.

Information about author:

Tokenova Sandugash, Master of Economic Sciences, Senior Lecturer, Department of Accounting and Audit, S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, 010000, Victory Avenue 62, Nur-Sultan, Kazakhstan, sandi_77@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0203-6843>

ЕТТІ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕР

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ОТРАСЛИ МЯСНОГО СКОТОВОДСТВА

INNOVATIVE PROCESSES IN THE BEEF CATTLE INDUSTRY

К.М. МАДЕНОВА*

PhD докторанты

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

*автордың электрондық пошталары: Madenova74@mail.ru

К.М. МАДЕНОВА*

докторант PhD

Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

*электронная почта автора: Madenova74@mail.ru

К.М. MADENOVA*

PhD student

S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

*corresponding author e-mail: Madenova74@mail.ru

Аңдатпа. Мақала ет бағытындағы мал шаруашылығы саласындағы инновациялық процестерді дамытуға арналған. Инновацияларды жіктеудің негізгі нысандары мен әдістері зерттелген. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені кәсіпорындарының инновациялық қызметінің ерекшеліктері талданған. Еуропалық елдермен салыстырғанда республиканың ауыл шаруашылығы құралымдарының инновациялық белсенділігінің көрсеткіштері ұсынылған. Автор ет және оны қайта өңдеу өнімдерін өндіретін кәсіпорындарда инновациялық процестерді қалыптастыруға және дамытуға баса назар аударады, бұл үлкен қызығушылық тудырады, өйткені осы саладағы инновациялық қызметтің өзіндік ерекшеліктері бар. Аграрлық секторда өндірістің экономикалық және қаржылық жай-күйі инновацияларды енгізуге, ресурстарды үнемдеуге, өндірістік жүйенің кірістілігі мен тиімділігінің көрсеткіштерін ұлғайтуға мүмкіндік беретін қазіргі заманғы инновациялық технологияларды пайдалануға тікелей байланысты. Етті мал шаруашылығын дамытудың әлеуетті ресурстарына бағалау жүргізілген, соңғы жылдары мал басының өсу, ет өндіру, оның импорты мен экспорты үрдістері зерделенген. Мал шаруашылығы саласының, атап айтқанда ет малын өсірудің негізгі проблемалары айқындалған, ет өнімдерінің әлеуетін арттыру мүмкіндігі туралы қорытынды жасалған. Инновациялық қызмет деңгейіне жасалған талдау, ауыл шаруашылығы өндірісіндегі анықталған проблемаларды талдау негізінде елдің етті мал шаруашылығында инновацияларды перспективалық дамыту бойынша ұсынымдар әзірленді, өйткені шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайларында инновациялық сипаттағы әзірлемелер және оларды осы салада қолдану маңызды рөл атқарады.

Аннотация. Статья посвящена развитию инновационных процессов в животноводческой отрасли мясного направления. Изучены основные формы и методы классификации инноваций. Проанализированы особенности инновационной деятельности предприятий агропромышленного комплекса Казахстана. Представлены показатели инновационной активности сельскохозяйственных формирований республики в сравнении с европейскими странами. Основное внимание автор уделяет формированию и развитию инновационных процессов на предприятиях по производству мяса и продуктов его переработки, что представляет значительный интерес, поскольку инновационная деятельность в этой отрасли имеет свои специфические особенности. В аграрном секторе экономическое и финансовое состояние производства напрямую зависит от внедрения инноваций, использования современных инновационных технологий, которые позволяют экономить ресурсы, увеличить показатели доходности и эффективности производственной системы. Проведена оценка потенциальных ресурсов развития мясного животноводства, изучены тенденции роста поголовья скота, производства мяса, его импорта и экспорта за последние годы. Выделены основные проблемы отрасли животноводства, в частности выращивания мясного скота, сделаны выводы о возможности увеличения потенциала мясной продукции. На основе вы-

полненного анализа уровня инновационной деятельности, выявленных проблем в сельскохозяйственном производстве разработаны рекомендации по перспективному развитию инноваций в мясном скотоводстве страны, т.к. в новых условиях хозяйствования важную роль играют разработки инновационного характера и их применение в данной отрасли.

Abstract. The article is devoted to the development of innovative processes in the livestock industry of meat sector. The main forms and methods of classification of innovations are studied. The features of innovative activity of enterprises of agro-industrial complex of Kazakhstan are analyzed. Indicators of innovative activity of agricultural entities of the republic in comparison with European countries are presented. The author pays main attention to the formation and development of innovative processes at enterprises for production of meat and products of its processing, which is of considerable interest, since innovative activity in this industry has its own specific features. In agricultural sector, economic and financial state of production directly depends on introduction of innovations, the use of modern innovative technologies that save resources, increase the profitability and efficiency of production system. The assessment of potential resources for the development of beef cattle breeding has been carried out, the tendencies of the growth of livestock, meat production, its import and export in recent years have been studied. The main problems of animal husbandry industry, in particular raising of beef cattle, are highlighted, conclusions about the possibility of increasing the potential of meat products are drawn. On the basis of performed analysis of the level of innovation activity, the identified problems in agricultural production, recommendations were developed for the future development of innovations in the country's beef cattle breeding, since in the new economic conditions, an important role is played by innovative developments and their application in this industry.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, мал шаруашылығы, етті мал шаруашылығы, мал басы, өндірістік жүйелер, инновациялар, экспорт, импорт, инновациялық белсенділік, экономикалық және қаржылық тұрақтылық.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, животноводство, мясное скотоводство, поголовье скота, производственные системы, инновации, экспорт, импорт, инновационная активность, экономическая и финансовая устойчивость.

Key words: agro-industrial complex, animal husbandry, beef cattle breeding, livestock, production systems, innovation, export, import, innovative activity, economic and financial sustainability.

Кіріспе. Қазіргі заманғы экономика инновациялық идеялар мен жаңалықтарды, инновациялық технологияларды тәжірибеде қолдану кезінде, сонымен қатар жаңа инновациялық өнімдер мен тауарларды шығару кезінде ғана өндіріс саласының жоғары қарқынмен дамуына ие бола алады. Аграрлық экономика салаларының тиімділігін арттыру үшін инновацияларды белсенді енгізу талап етіледі.

«Инновация» терминінің теориялық негіздері енгізілген инновациялардың қолданылу саласы мен іс-әрекетіне қарай әр түрлі түсініктер мен ұғымдарға, түрлі айырмашылықтарға, көптеген ерекшеліктерге ие. Осыған байланысты инновация теориясын зерттеу, оларды жіктеу, топтастыру және ауыл шаруашылығы салалары бойынша оқшаулау, жалпы қасиеттер мен ерекшеліктерін бөліп көрсету зерттеудің бастапқы қадамы болып табылады.

Жаһандық экономика жағдайында әлемнің дамыған елдерінің тәжірибесі агроөнеркәсіптік кешеннің, оның ішінде мал шаруашылығының тиімділігін, бәсекеге қабілеттілігін арттыруға негізінен инно-

вациялық қызметті жандандыру, яғни саланың ғылыми-техникалық саласының табысты жұмыс істеуі есебінен қол жеткізілетінін айқын көрсетіп отыр.

Инновациялық процесс инновацияның пайда болу немесе құрылуы, жаңа құбылыстың таралуы және оның консервативті даму факторына қайта оралу кезеңдерін қамтиды. Дамудың әр кезеңінде инновация айналадағы әлуееттік құбылыстарды өзгертіп, айналасында өзгерістердің жаңашылдық өрістерін қалыптастырады [1].

Аграрлық салада инновациялық үдерістердің туындауы және олардың тікелей өндірісте қолданылуы агроөнеркәсіптік өндірісті ұйымдастыру-экономикалық, техникалық және технологиялық жаңартуға және оның тиімділігін арттыруға ықпал ететіні сөзсіз.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Ғылыми мақала жазу барысында осы мәселелерді зерттейтін ғылыми әдебиеттер мен жариялымдар, аграрлық салаға қатысты ашық ақпарат көздері қолданылды. Сонымен қатар мемлекеттік заңнамалар мен мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге

асырудағы негізгі бағыттары талданды. Зерттеу кезінде Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің, Ауыл шаруашылығы министрлігінің ақпараттық талдау көрсеткіштері негізге алынды.

Сандық мәліметтер мен статистикалық деректерді сараптау, жүйелеу, салыстыру әдістері, контент талдау әдістері арқылы зерттелді. Салыстырмалы талдау әдістерін пайдалану кезінде жеке және жүйелі мәліметтер зерделеніп, етті мал шаруашылығындағы өсу тенденциялары талданды. Агроөнеркәсіп кешеніндегі инновациялық үдерістің артықшылықтарын сипаттауда теориялық зерттеу әдістері, логикалық әдістер, оның ішінде индукция және абстракция әдістері қолданылды.

Қазақстан Республикасындағы мал шаруашылығы саласын инновациялық бағытта дамытуды зерттеуде, ұйымдастыру-экономикалық негіздерін талдауда қолданылатын жалпылама әдістер қарастырылды. Бұл қолданылған зерттеу әдістері арқылы мал шаруашылығындағы инновациялық әлуатті дамытуға әсер етуші факторлар анықталды. Ауыл шаруашылығы ғылымы, технологиясы және инновациясы ауылдық жерлердің дамуына ықпал ету және әлеуметтік жағдайын арттыру үшін өте маңызды, сондықтан күрделі процесс ретінде жүйелі әдістермен зерттеуді талап етеді.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Бәсекеге қабілетті болу – біздің заманымыздың өктем талабы және де бұрын болмаған бірден-бір ерекшелігі. Бүгінгі таңда әлем елдері инновацияны, оның тәсілдерін де жаһандық бәсекеге қабілеттіліктің маңызды құралы дәрежесіне көтеруде. Дамыған елдердің ішкі жалпы өнімінің 30-40 пайызына дейін инновацияны жаппай және тиімді пайдалану негізінде алып отырғанын көреміз [2].

Инновациялық экономиканы қалыптастыру мен жетілдіру мәселесін зерттеуде көптеген ғалымдар инновациялар теориясының тұжырымдамаларына өз көзқарастарын білдіруден бастады. Зерттеулер барысында бір термин әр түрлі жолмен түсіндіріледі немесе теңдестіріледі. Бұл инновацияның мәнін анықтаудың өзектілігін анықтады. Белгілі шетелдік және Ресей ғалымдары Й. Шумпетер, Н.Д. Кондратьев, Б. Санто, Р.А. Фатхутдинов және т.б., сонымен қатар Қазақстандық ғалым-экономистер Р.Әлшанов, К.К.Абуов инновациялық ғылыми зерттеулерде ауыл шаруашылығын дамыту үдерісіндегі инновацияның рөлін қарастырды.

Инновациялық үдеріске көзқарастар нарық талаптарына, экономикалық ортаға байланысты өзгереді, ал отандық әдебиеттерді әлі күнге дейін инновациялардың желілік үлгілері әлі де болса басым екендігін айта келіп, бұл экономиканың негізгі ресурсы білім болып саналатынын естен шығармау керек [3].

Қазақстанның ресурсқа бағдарланған экономикадан инновациялық даму үлгісіндегі экономикаға көшудің бастапқы сатысын 2003-2015 Индустриялық-инновациялық даму стратегиясы қабылданғанда басталды. Ұлттық инновациялық жүйенің институционалдық базасы мен негізгі элементтерінің қалыптасуы соның нәтижесі болып табылады. Инновациялық қызметті заңнамалық және қаржылық ынталандырудың күшеюімен сипатталатын кезең Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес келеді. 2012 жылы «Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасы» бекітілді.

2020 жылдан бастап индустриялық-инновациялық дамудың 3 бағдарламасын іске асыру басталды. Елдегі «Цифрлық дәуір» өнеркәсібінің дамуын ескере отырып Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын дайындауда мынадай басты қағидаттар ұстанады: индустриялық-инновациялық саясаттың сабақтастығы, тиімді өндірушілерді қолдау, "қарапайым заттар экономикасын" дамыту, индустриялық-инновациялық даму және цифрлық технологиялар синергиясы. Сонымен қатар индустриялық-инновациялық даму агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі саясатты да қамтиды [4].

Қазақстанда инновациялық белсенділік деңгейі 2019 жылғы мәлімет бойынша 10,6%-ды құрайды, 2012 жылы бұл көрсеткіш 4,3 пайызды ғана құраған, яғни 6,3 бірлікке өскен, ал дамыған елдерде, яғни Германияда бұл көрсеткіш – 80%-ды, АҚШ-та, Швецияда, Францияда – шамамен 50%-ды құрайды.

Өңірлердің инновациялық өнім көлемі белсенділігін экономикалық қызмет түрлері бойынша және өткізілген инновациялық өнім көлемін бөлу дәрежесі бойынша да зерделеуге болады. Экономикалық қызмет түрлері бойынша өткізілген инновациялық өнім көлемін бөлу құрылымында өңдеуші өнеркәсіп саласы - 94,8%, ғылыми зерттеу-

лер мен әзірлемелер 3,87%-ды құрайды. Ауыл, орман және балық шаруашылығы үлесіне аз ғана сан келеді - 1,06%. Экономикалық қызметтің қалған барлық салаларының инновациялық белсенділік деңгейі 1%-дан аз, яғни төмен үлесті көрсетіп отыр.

Агроөнеркәсіптік кешендегі инновациялық үдерістер көптеген жергілікті, салалық, функционалдық, техникалық және ұйымдастырушылық ерекшеліктерімен сипатталады. Агроөнеркәсіптік кешеннің инновациялық дамуына әсер ететін жағдайлар

мен факторлар теріс (инновациялық дамуды шектейді) және оң (инновациялық процесті ынталандырады және жеделдетеді) болып бөлінеді [6].

АӨК-нің салалық өзгерістеріне байланысты оның инновациялық дамуына әсер ететін жағдайлар мен факторлар теріс (инновациялық дамуды тежейтін) және оң (инновациялық процестерді жеделдетуге ықпал ететін) болып, ал инновациялық үдерістердің сипаттамалары сапалық және сандық болып бөлінеді (1 кесте).

1 кесте – АӨК-де инновациялық үдерістің сипаттамасы

Инновациялық үдерістің сипаттамасы	
сапалық	сандық
Өнім сапасының стандарты	Қаржылық (капитал құрылымы және өтімділік)
Дайын өнімнің қауіпсіздігі	нарықтық (айналым, өсім және нарық үлесі)
Инновациялық үдерістің тәуелсіздігі	экономикалық (пайда және рентабельділік)
Кәсіпорынды басқару деңгейі	
Инновациялық әрекеттер	
Саяси және қоғамдық ықпал	
АӨК-нің инновациялық дамуына әсер етуші жағдайлар мен факторлар	
жағымды	жағымсыз
АӨК ғылыми-білім беру әлуетінің болуы	Импорттық азық-түлік өнімдері үлесінің артуы
Инновациялық қызметке қатысушыларды материалдық және моральдық ынталандыру	АӨК инновация енгізуде коммерциялық тәуекелдің жоғары пайызы
Инновациялық үдерісті басқарудың ұйымдастырушылық құрылымының икемділігі	Инновациялық инфрақұрылымның әлсіз дамуы
Экологиялық қауіпсіз өнімдерді өндіру саласында жаңа технологияларды жоспарлы енгізу	Ауыл шаруашылығындағы білікті мамандардың жетіспеушілігі, инновациялық менеджмент бойынша АӨК кадрлары құрамының әлсіз дайындығы
Ақпараттық және инновациялық инфрақұрылымның дамуы, ақпараттың көлденең ағымдарының басым болуы	Аграрлық өндіріс құрылымының күрделілігі және қаржылық деңгейінің төмендігі
Жоғары сыйымды азық-түлік нарығы. Ұйымның материалдық-техникалық, ғылыми базасы	Материалдық-техникалық, ғылыми және ақпараттық базалардың әлсіздігі мен артта қалуы
Ескерту: автормен құрастырылған	

АӨК-дегі инновациялық үдерістердің ерекшелігі ретінде мыналарды атап көрсетуге болады:

– ауыл шаруашылығы өнімдерінің көп түрлілігі, технологияларындағы айырмашылықтар және ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру кезеңдерінің ұзақтығы;

– аймақтардың шаруашылық қызметін жүргізудің табиғи және экономикалық жағдайлары бойынша едәуір саралануы, ауыл шаруашылығы өндірісінің аумақтық байланысы;

– ауыл шаруашылығының ғылыми-техникалық өнімдер өндіретін ұйымдардан оқшаулануы [7].

Мал шаруашылығы – ауыл шаруашылығының басты саласы болып табылады, осы саланың инновациялық даму қарқыны елдің азық-түлікпен қамтамасыз етудегі маңызды бағыттарының бірі. Мал шаруа-

шылығындағы инновацияларға: мал өнімділігінің биологиялық әлуеті, жаңа тұқымдар мен типтерді шығару, жануарларды өсірудің биологиялық жүйелерін жетілдіру, жемшөп өндірісінің жаңа жүйелерін әзірлеу, өндірістік үдерістерді механикаландыру, автоматтандыру және компьютерлендірудің кешенді жүйесін құру болып табылады.

Қазақстанның экономикалық өсуінің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі аграрлық сектор болып саналады. Мал шаруашылығында инвестициялау үшін перспективалы бағыттар мыналар: сүтті және етті мал шаруашылығын дамыту; етті құс шаруашылығы; етті қайта өңдеу кешендерін салу. Ауыл шаруашылығының негізгі бағыты – мал шаруашылығы, оның үлесіне жалпы өнімнің 60%-дан астамы тиесілі [8].

Ауыл шаруашылығы өндірісі аграрлық техниканы, агротехнологияларды иннова-

циялық жаңартуды қажет етеді: оның тозу деңгейінің көрсеткіші 2019 жылы 44%-ға жетті. Бұл ретте, республикадағы агротехниканы жаңартудың жыл сайынғы қарқыны шамамен 2% деңгейінде тұр, бұл Ресейдегі – 4%, ЭЫДҰ елдерінде – 10-12% ұқсас көрсеткіштен айтарлықтай төмен [9].

Республикада мал шаруашылығы саласы қазіргі кезеңде баяу қарқынмен дамуда. Соңғы жылдары қабылданған ауылдық тауар өндірушілерді қолдаудың мемлекеттік шараларына қарамастан, сала ішкі нарықты етпен және сүтпен қамтамасыз етпейді. АӨК ауыл шаруашылық кәсіпорындарында ұсақ тауарлы өндіріс басым, ол етті мал шаруашылығындағы инновациялық процестердің дамуын тежейтін факторлардың бірі болып табылады.

Инновациялық технологиялармен жабдықталған жаңа ірі фермалардың құрылысы жеткіліксіз қаржы ресурстарымен ғана емес, сонымен қатар шаруа және жеке қосалқы шаруашылықтар басшыларының, өздерін мал шаруашылығын дамыту жөніндегі қамқорлықпен байланыстырғысы келмейтін, астық, көкөніс пен жеміс-жидек өндіруден және өткізуден жеткілікті жеке табыспен қамтамасыз етілген фермерлердің қарсылығымен де тежеліп отыр.

Бұл ретте еліміздің көптеген өңірлерінің мал шаруашылығын, атап айтқанда, етті мал шаруашылығын, оның ішінде ірі қара мал шаруашылығын, қой шаруашылығын, жылқы шаруашылығын және түйе шаруашылығын дамыту үшін қолайлы жағдайлары бар, өйткені оларда табиғи жайылымдар мен шабындықтар, астық жемдері, адами, энергетикалық ресурстар және т.б. жеткілікті саны бар.

Етті мал шаруашылығын дамыту үшін мал басын арттыру, мал өнімділігін жоғарылату және еңбек және энергетикалық ресурстардың ең төменгі шығындарымен өнімнің өзіндік құнын азайту қажет.

Жалпы Республика шеңберінде мал шаруашылығы секторында 4 пайыз деңгейінде тұрақты өсім сақталып отыр. Статистикалық деректер бойынша жалпы өнім көлемі 2,3 трлн теңгеге дейін өсті. 2019 жылы 2018 жылы жылмен салыстырғанда мал түрлері оң динамика байқалады, яғни: ірі қара мал 3,9%-ға, қой мен ешкі саны 2,4%-ға, шошқа саны 1,8%-ға өсті.

Ауыл шаруашылығы жануарларының: ірі қара малдың 3,1%-ға, қой мен ешкінің 2,4%-ға, жылқының 7,6%-ға өсуінде оң динамика байқалады. Ет өндірісі 5,7%-ға артып, 2019 жылы 1120,3 мың тоннаны, сүт

өндірісі 3,2%-ға және 1,5 млн тоннаны құрады (2 кесте).

Кестеде етті мал шаруашылығының негізгі экономикалық көрсеткіштері берілген. 2019ж. ірі қара мал саны 7 434,6 мың мал басын құрады. 2015 жылмен салыстырғанда 20,2%, ал 2018 ж. салыстарғанда 3,9% өскен. Шошқа саны 1,8%, ал қой саны 2,4% өскенін бақылауға болады. Мал шаруашылығының даму тенденциясын сипаттайтын көрсеткіштердің бірі ет өндірісі тірідей салмақта 2019 жылы 1 975 мың тг тең, ол 2018 ж. салыстырғанда 5,5 пайызға артқан. Мал басының орташа тірі салмағының орташасы ірі қарада 331 кг, шошқада 105,2, бұл көрсеткіш жем-азық өндірісінің қарқынды дамуына тәуелді.

Қазақстан Республикасы бойынша импортталатын ет көлемі 2019 ж. 19,2 мың тонна құрады, алдыңғы жылмен салыстырғанда 4,3% өскен. 2015 жылы экспорт көлемі 14 мың т құраса, қазіргі таңда 2019 ж. бұл көрсеткіш 26,5% өсіп, 25,3 мың тоннаға құрайды. Етті мал шаруашылығындағы мемлекеттік стратегиялық бағдарламалар сәйкес орындалған шаралардың нәтижесінде экспортқа бағытталу деңгейі айтарлықтай жоғарылады.

Халықтың жан басына шаққандағы тұтынуы жылына 74 кг, яғни 2018 ж салыстырғанда 1,4% көтерілген. Ет өндіріс бойынша экономикалық тиімділік көрсеткіштері, оның ішінде рентабельділік деңгейінің көрсеткіші 2019 ж. ІҚМ бойынша 2015 ж. салыстырғанда 151,1%, ал 2018 ж. салыстырғанда 36,4% өскенін көре аламыз.

Мал шаруашылығы саласындағы жаңа экономикалық жағдайларға негізделген ғылыми-техникалық прогресті дамытудың бастапқы жолы ғылыми-инновациялық дамытудың ұйымдастыру-технологиялық нысандарын жетілдіру болып табылады. Етті мал шаруашылықтарында өндірушілердің инновациялық белсенділігін арттыру үшін олардың ғылыми және тәжірибелі ұжымдармен үнемі байланыста болуын талап етеді. Шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайында тауар өндірушілер инновациялық сипаттағы ғылыми әзірлемелерге ерекше көңіл аударып, тәжірибеде қолдануы тиіс.

Етті мал шаруашылығында инновациялық үдерістерді жетілдіру негіздерінің бірі ғылыми тәжірибеде ғалымдардың селекциялық жетістігі ретінде танылған өнімділігі жоғары жаңа мал тұқымдарын шаруашылық субъектілерінде өсіру болып табылады.

Көрсеткіштер	жылдар					Өсім қарқыны, %	
	2015	2016	2017	2018	2019	2019/ 2015	2019 /2018
Жыл соңына мал басы саны, мың бас, оның ішінде							
Ірі қара мал	6 183,9	6 413,2	6 764,2	7 150,9	7 436,4	120,2	103,9
шошқа	887,6	834,2	815,1	798,7	813,3	91,6	101,8
Қой мен ешкілер, млн бас	18,01	18,18	18,30	18,70	19,15	106,3	102,4
Ет өндірісі (тірідей салмақта), мың тонна	1 651,0	1 702,0	1 794,4	1 871,9	1 975,0	119,6	102,4
Ет өндірісі (сойыс салмақта), мың тонна	931,0	960,7	1 017,6	1 059,6	1 120,3	120,3	105,7
мал басының орташа тірі салмағы, кг							
Ірі қара мал	326	329	331	333	336	103,0	100,9
шошқа	104	105	106	106	105	100,9	99,0
Қой мен ешкі	39	39	39	39	39	100,0	100,0
Ауыл шаруашылығы жер-лерін 100 га есептегендегі ет (тірідей салмағында) өндірісі	17,0	17,2	17,8	18,4	19,2	112,9	104,3
Импортталған ет, мың тонна	236,4	226,8	244,4	261,9	267,1	112,9	102,0
Экспортталған ет, мың тонна	14,0	14,9	11,8	20,0	25,3	180,7	126,5
Халықтың жан басына шаққандағы тұтынуы, кг/жыл	69,0	68,0	68,3	73,0	74,0	107,2	101,4
Ет өндірісі бойынша рентабельділік деңгейі, %:							
ІҚМ	8,8	9,8	14,9	16,2	22,1	251,1	136,4
Қой мен ешкі	20,2	13,8	22,9	17,7	23,9	118,3	135,0
шошқа	1,5	10,5	13,3	15,8	22,9	15есе	144,9

Ескерту: 5, 9 әдебиеттер мәліметтері негізінде жасалды

Республикада етті мал шаруашылығының әр түрлерінің селекциялық ядросын сақтау мәселесіне назар аудара отырып, еліміздің өңірлік ерекшеліктеріне қарай жетекші тауарлық – асыл тұқымдық шаруашылықтар базасында етті және сүтті мал шаруашылығы бойынша селекциялық-генетикалық орталықтарды құрудың жаңа жобасын әзірледі. Бұл кезде импортталған жануарлардың жаңа жағдайға бейімделуіне қарай, әсіресе жем-азықпен қамтамасыз етуде белгілі бір қиындықтар туындайды.

Соңғы 7 жыл ішінде республика бойынша ет индустриясының серпіні күшейді, ол үшін Қазақстанда ет саласы үшін қолайлы негізгі факторлар бар: жайылымдық жерлер, суармалы егістіктер, жұмыс күші. Импорттың тұрақты өсуі бар Таяу Шығыс елдері мен Азияның бірқатар мемлекеттері ет өнімдерінің, оның ішінде сиыр еті мен қой етінің жоғары экспорттық әлеуетінің позицияларын айқындады.

2018-2027 жылдарға арналған етті мал шаруашылығын дамытудың ұлттық бағдарламасы шеңберінде фермерлерге 76 млн га жайылым бөлу жоспарланған, селекциялық және асыл тұқымдық жұмысты жүргізу

үшін тиісті материалдық-техникалық база-сы бар асыл тұқымды репродукторлардың асыл тұқымды малды сатып алуын ынталандыру жөніндегі іс-шаралар әзірленді. Асыл тұқымды бұқалардың әлеуеті малды тұқымдық жақсарту және жеке қосалқы және фермерлік шаруашылықтарда бордақылаудың тиімділігін арттыру үшін пайдаланылады.

Етті мал шаруашылығының инновациялық үдерістерін дамытудағы орындалатын міндеттері: ауыл шаруашылығы өнімінің экспортын арттыру, еңбек өнімділігін арттыру, жаңа жұмыс орындарын құру, ауыл шаруашылығын цифрландыру элементтерін: электронды жер кадастры, электронды бухгалтерлік есеп жүйесі, есеп қоры, өнімнің бақылану жүйесін енгізу, қоғамда фермердің жағымды имиджін қалыптастыру (жанұялық бизнес, пайданың қалып-тылығы, салық салымының оңтайлы болуы) [10].

Тұжырымдар. Халықаралық және отандық деңгейдегі ғалымдардың ғылыми еңбектерінде, монографияларында жарияланған инновациялық үдерістердің теориялары мен ұғымдарын, олардың АӨК-дегі ерекшеліктері мен айырмашылықтарын

зерттеу, ғылыми пікірлері мен тұжырымдарын зерттеу, жалпылау, топтастыру және жіктеу нәтижелері келесі тұжырымдар жа-сауға мүмкіндік берді.

1. Қоғамның экономикалық дамуында циклдік сипатқа ие сандық және сапалық өзгерістер орын алады және прогрессивті өзгерістерде ғылыми-техникалық инновациялар басты рөл атқарады. Инновация өндірістік процестердің техникалық, экономикалық нәтижелерінің тиімділігін арттыруға бағытталған техникалық-экономикалық циклдің ерекшеліктерін қабылдайды.

2. Инновация, инновациялық қызмет, инновациялық үдеріс – жаңа өнімнің туындауына, оны дайындауға және шығаруға байланысты кезеңдер, сатылар, іс-шаралар мен іс-әрекеттердің жиынтығы. Қазіргі жағдайда өңірлерді дамытудың неғұрлым перспективалы бағыты инновациялық жобаларды енгізу болып табылады. Облыстың экономикалық өсуі үшін негізгі құрамдас-тардың бірі мал шаруашылығына инвестиция салу үшін перспективалы бағыттары бар аграрлық сектор болып табылады [8].

3. АӨК-дегі инновациялық үрдістер саланың дербес ерекшелігінде және инновациялық циклдің өзінде көрінетін бірқатар өзгешеліктері бар. Бұл ерекшеліктер табиғи-биологиялық сипатқа ие, бұл саланың техникалық, технологиялық, ұйымдастырушылық және әлеуметтік-экономикалық қалыптасуын анықтайды. Сонымен қатар етті ірі қара мал шаруашылығындағы инновациялық үдерістердің дамуын кешенді бағалау ауыл шаруашылығы өндірісіндегі инновацияның селекциялық-генетикалық, техникалық-технологиялық, өндірістік, ұйымдастырушылық және экономикалық, әлеуметтік-экологиялық негізгі түрлерін зерттеуге тәуелді.

4. "Атамекен" Агробіліктілік орталығы, ғылыми-зерттеу институттары мен аграрлық жоғары оқу орындары негізінде білім тарату жүйесі арқылы фермерлердің инновациялық ойлауын қалыптастыру. "Өндіріс – қайта өңдеу-сату" тізбегіндегі АӨК кәсіпорындарын жаңғырту және техникалық қайта жарақтандыру».

5. Асыл тұқымды малдың генетикалық ресурстарын пайдалану және мал басын тұқымдық жақсарту тиімді етті мал шаруашылығының міндетті шарты болып табылады. Жемшөп өндіру, оның ішінде суармалы жерлерде бордақылау алаңдарына шоғырландырылатын болады. Тұқымдық түрлендіруге арналған асыл тұқымды бұқалар тегін негізде бордақылау алаңдарымен қамтамасыз ету қарастырылған. Осыған байланысты мал шаруашылығындағы ин-

новациялық үдерістердің перспективалық мақсаттары мен нәтижелерін табиғи-экономикалық ресурстарды қорғаудың белсенді үдерістерімен тығыз байланыста қарастырған жөн.

Әдебиеттер тізімі

1 Бабуринов, В.Л., Земцов С.П. Инновационный потенциал регионов России: монография / В.Л.Бабуринов, С.П.Земцов.– М: «КДУ», «Университетская книга», 2017. – 358с.

2 Сағадиев, К. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік - заманның өктем талабы / К. Сағадиев// Егемен Қазақстан.-2017.-13 ақпан.- Б.3.

3 Мырзалиев, Б.С., Е.Т. Абилкасимов, Л.Т. Тайжанов. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешеніндегі инновациялық үдерістер: мәселелері және оларды шешу жолдары / Б.С. Мырзалиев, Е.Т. Абилкасимов, Л.Т. Тайжанов //Проблемы агрорынка. - 2020.-№1.- С.18-27.

4 Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы №1050 қаулысы. [Электрондық ресурс]. -2019.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001050> (қаралған күні 01.10.2020).

5 Статистический сборник. Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан. – Астана, 2015-2019гг. [Электрондық ресурс]. -2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz/edition/publication/month> (дата обращения: 05.10.2020).

6 Бенчева Н.А., Шуленбаева Ф.А., Маденова К.М. Formation of innovative processes in Agriculture of Kazakhstan // Сигурност и икономика в несигурния свят – дилемии и предизвикателства: Матер. Междунар. науч. конф. – Пловдив, Болгария: Издателски комплекс ВУСИ, 2019. - С.178-186.

7 Белова, Л.Г. Инновации в мировой экономике: учебное пособие / Л. Г. Белова. – М.: КНОРУС, 2019. –148 с.

8 Зейнуллина, А.Ж., Т.Д. Айдарханова// Инновационное развитие АПК Казахстана/ А.Ж. Зейнуллина, Т.Д. Айдарханова // Проблемы агрорынка. – 2019.-№4.- С.55-62.

9 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. -2020.- URL: <http://www.stat.gov.kz/edition/publication/month> (дата обращения 04.10.2020)

10 Бакибаев М.Б. Опыт работы Мясного союза Казахстана. Мясное скотоводство – приоритеты и перспективы развития: Матер. Междунар. науч.-практ. конф., Оренбург, 25-26 апреля 2018. – Оренбург: Изд-во ФНЦ БСТ РАН, 2018. –199 с.

**КАЧЕСТВЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖЕРЛЕРІНІҢ
САПАЛЫҚ ЖАЙ-КҮЙІ**

**QUALITATIVE CONDITION OF AGRICULTURAL LANDS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

М.Т. ДАНИЯРОВА*

докторант PhD

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

**электронная почта автора: daniyarova_96@mail.ru*

М.Т. ДАНИЯРОВА*

PhD докторанты

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: daniyarova_96@mail.ru*

M.T. DANIYAROVA*

PhD student

S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: daniyarova_96@mail.ru*

Аннотация. В качестве цели исследования автор раскрывает проблемы совершенствования качественного учета земель сельскохозяйственного назначения. В статье рассмотрены состояние сельхозугодий, проблемы управления земельными ресурсами, в частности в сфере сельского хозяйства. Выявлены упущения в земельном законодательстве в отношении классификации сельхозземель и их характеристик. Показаны преимущества космического мониторинга земельных угодий. Отсутствие экономических критериев приводит к малоэффективному планированию, а в дальнейшем – нерациональной эксплуатации земельных площадей. Установлено, что сельскохозяйственные угодья, выбывшие из оборота не эффективны в условиях рыночной экономики, поэтому необходимы меры по вовлечению их в оборот. Зависимость большинства отраслей от качества земли обуславливает важность выбора методики оценки качественного состояния угодий. Для эффективного использования сельхозугодий следует стимулировать добросовестных сельскохозяйственных товаропроизводителей, это, в свою очередь, будет способствовать увеличению пахотных площадей, сенокосов, пастбищ, многолетних насаждений. Обобщены методики соотношения сельскохозяйственных земель к конкретному виду угодий сельскохозяйственного назначения в зарубежных странах и приведены примеры их улучшения с учетом региональных особенностей. Разработаны рекомендации по усовершенствованию качественного учета земель сельскохозяйственного назначения на примере ГИС-технологий.

Аңдатпа. Зерттеу мақсаты ретінде автор ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді сапалы есепке алуды жетілдіру мәселелерін ашады. Мақалада ауылшаруашылық жерлерінің жағдайы, жер ресурстарын басқару мәселелері, атап айтқанда ауыл шаруашылығы саласындағы мәселелер қарастырылған. Ауыл шаруашылығы жерлерін жіктеуге және олардың сипаттамаларына қатысты жер заңнамасындағы олқылықтар анықталған. Жер алқаптарының ғарыштық мониторингінің артықшылықтары көрсетілген. Экономикалық өлшемдердің болмауы тиімсіз жоспарлауға, ал кейіннен – жер алаңдарын тиімсіз пайдалануға алып келеді. Айналымнан шыққан ауыл шаруашылығы алқаптары нарықтық экономика жағдайында тиімді емес екені анықталды, сондықтан оларды айналымға тарту бойынша шаралар қажет. Көптеген салалардың жер сапасына тәуелділігі жердің сапалық жағдайын бағалау әдістемесін таңдаудың маңыздылығын анықтайды. Ауыл шаруашылығы алқаптарын тиімді пайдалану үшін адал ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді ынталандыру қажет, бұл өз кезегінде егістік алқаптарын, шабындықтарды, жайылымдарды, көпжылдық екпелерді ұлғайтуға ықпал ететін болады. Ауыл шаруашылығы жерлерін шет елдердегі ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің нақты түріне жатқызу әдістемесі жинақталған

ные программы развития сельского хозяйства, данные Комитета по статистике МНЭ РК, Министерства сельского хозяйства, сведения официальной статистики, Продовольственной и Сельскохозяйственной Организации Объединенных Наций.

Результаты и их обсуждение. Рациональное и эффективное использование важнейшего из природных ресурсов – зем-

ли всегда было и остается актуальной темой. Оно требует постоянно действующей системы контроля и слежения за качественным и количественным состоянием земельного фонда и его использованием, то есть необходим мониторинг земель. Казахстан занимает 9 место в мире по площади. Однако до сих пор имеются огромные площади неиспользуемых земель (рисунок 1).

Примечание: источник – Сводный аналитический отчет о состоянии и использовании земель за 2019г.

Рисунок 1 – Удельный вес земель запаса по состоянию на 1.01.2020 г.

Как видно из рисунка 1, неиспользуемые земли имеются во всех областях, но наибольшие их площади сосредоточены в Карагандинской – 16,1 млн га, или 16,8% земель этой категории в республике, Акмолинской – 13,4 млн га (14,0%), Кызылординской – 11,3 млн га (11,8%), Восточно-Казахстанской – 9,9 млн га (10,4%), Мангистауской – 9,5 млн га (10,0%), Алматинской – 7,8 млн га (8,2%), Атырауской – 7,1 млн га (7,4%), Костанайской – 6,1 млн га (6,4%), Западно-Казахстанской – 4,0 млн га (4,1%) и Павлодарской – 3,8 млн га (4,0%) областях. Данная категория земель занимает 36,4% земельного фонда республики. В составе земель запаса преобладают сельскохозяйственные угодья – 78,3 млн га (81,9%), в том числе 51,7 тыс. га пашни, 2 011,3 тыс. га залежи, 2 146,0 тыс. га сенокосов и 74 119,9 тыс. га пастбищ [1].

Агропромышленный комплекс Казахстана играет ключевую роль в экономике страны. Развитие АПК является гарантом устойчивого развития страны, увеличения производительности труда и продовольственной безопасности. Государственная

программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы ориентирована на повышение эффективности использования земельных ресурсов, поскольку земля является главным фактором производства и без рационального использования сельскохозяйственных угодий аграрная политика неосуществима.

Анализ программы показывает, в растениеводческой отрасли имеются следующие проблемы, напрямую связанные с нерациональным использованием земельных ресурсов: недостаточные темпы диверсификации посевных площадей сельскохозяйственных культур; нерациональное использование земель сельскохозяйственного назначения; несоблюдение рекомендуемых научно-обоснованных севооборотов. Проблемы вопроса использования земель находят отражение и в состоянии животноводческой отрасли: низкая продуктивность сельскохозяйственных животных и птицы на фоне слабой обеспеченности кормовой базой; недостаточность посевных площадей под кормовыми и фуражными культу-

рами; нерациональное использование пастбищных угодий [2].

В странах с менее благоприятным климатом и почвенным составом для сельского хозяйства в прогнозировании урожая и планировании использования земель применяется технологически и научно обоснованный подход во избежание потерь сельскохозяйственного производства. Опыт Иордании и Марокко подтверждает эффективность использования ГИС-технологий для определения пригодности земли для ведения сельского хозяйства. Первым этапом оценки пригодности земель для сельского хозяйства является комплексная оценка пригодности с учетом количества осадков, температуры, процента уклона, типов почвы и пространственного распределения колодцев с подземными водами.

Эти параметры используются в про-

странственном анализе, который может моделировать пригодность земли. Планирование, связанное с каждым типом землепользования, основано на ArcGIS, и оно включается в информацию об анализе пригодности земли. На его основе сельскохозяйственные угодья подразделяются на четыре класса: высокая пригодность, умеренная пригодность, минимальная пригодность и непригодность (таблица 1). Что касается богарного земледелия, то площадь пригодных земель определяется физическими факторами, в основном климатическими условиями, количеством осадков, температурой, уклоном и типом почв, в то время как пригодность для орошаемых культур определяется в зависимости от доступности и группировки ресурсов подземных вод [3, 4].

Таблица 1 – Классы пригодности земель под сельское хозяйство, сформированные на основе ГИС-технологий

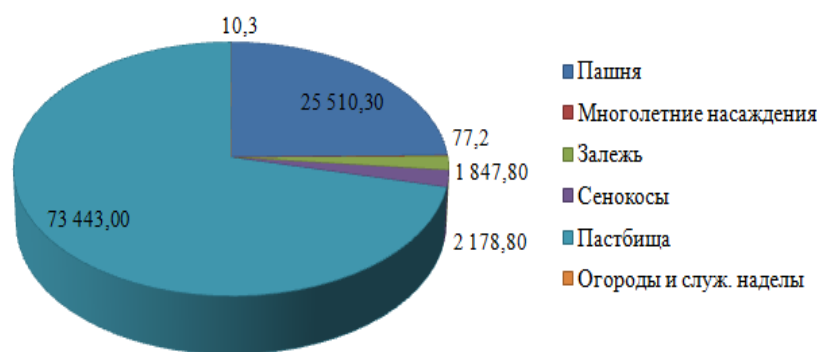
Класс пригодности	Описание ограничения в использовании земли
Высокая пригодность	ограничения отсутствуют либо незначительные
Умеренная пригодность	ограничения, которые в совокупности умеренно осложняют длительное пользование землей
Минимальная пригодность	ограничения, которые в совокупности осложняют длительное пользование землей
Непригодность	Земля с ограничениями, которые могут быть со временем устранены, но это не может быть исправлено существующими знаниями и по приемлемой цене
Примечание: источники [см.3, 4]	

ФАО (Продовольственная и Сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций) определяет сельскохозяйственную пригодность земель как способность обеспечить потенциально достижимую урожайность для корзины сельскохозяйственных культур. По данным ФАО, потребность в оценках земель, основанных только на их природном потенциале, снизилась, а более важными стали оценки возможностей управления (технологий и подходов) с учетом характера землепользования и социально-экономических факторов (методики, вложения, затраты и результаты), как это делается, например, в «Оценке степени деградации земель в засушливых районах» (LADA) и во «Всемирном обзоре почвосберегающих и водосберегающих подходов и технологий» (WOCAT) [5].

Чтобы вовлечь неиспользуемые земли в сельскохозяйственный оборот, на наш взгляд, в первую очередь, необходимо

внести изменения и дополнения в классификацию отнесения сельхозугодий к определенному виду угодья. В Земельном Кодексе РК от 20 июня 2003 года не представлены требования к экономическим показателям сельскохозяйственных угодий, тогда как критерии пригодности земли к той или иной категории должны учитывать урожайность, стандартизацию агропроизводственных и почвенно-мелиоративных характеристик земель, растительность, уровень загрязненности токсичными веществами и т.д. [6].

По состоянию на 1.01.2020г. площадь земель сельскохозяйственного назначения в структуре земельного фонда РК составляет 106,4 млн га или 40,5% используемых земель. Из них наибольший удельный вес занимают пастбища – 73,4 млн га. (рисунок 2). Однако этот показатель вовсе не означает продовольственную безопасность страны и обеспеченность сельского хозяйства земельными ресурсами.

Примечание: Сводный аналитический отчет о состоянии и использовании земель за 2019г.

Рисунок 2 – Структура сельскохозяйственных угодий в составе земель сельскохозяйственного назначения по состоянию на 1 января 2020 года, тыс.га

В категории земель запаса также преобладают пастбища. Как известно, состав угодий определяет специализацию. Наличие огромных площадей кормовых угодий означает то, что необходимо развивать животноводство. Казахские аграрии с естественных старовозрастных сенокосов получают в среднем максимум 5-7 ц/га урожая для заготовки грубого корма, однако, при этом должным образом не принимается во внимание качество кормовой массы. При кормлении животных важна сбалансированность рациона, которая зависит от правильного выбора кормовой культуры и сортов многолетних трав, сроков заготовки этих кормов [7].

С целью рационального использования пастбищ разработан и утвержден Закон РК «О пастбищах» от 20 февраля 2017 года, согласно которому кормоемкостью пастбищ является продуктивность пастбищного травостоя на единицу площади, а нормы нагрузки по видам сельскохозяйственных животных на общую площадь пастбищ, дифференцированных по регионам. С учетом выпаса сельскохозяйственных животных без нанесения ущерба ботаническому составу пастбищного травостоя и его продуктивности определяют предельно допустимые нормы нагрузки на общую площадь пастбищ [8].

Истинную картину состояния угодий можно отследить с помощью космического мониторинга земель. Его значимость возрастает с принятием Государственной программы «Цифровой Казахстан», направленной на развитие экономики и улучшение качества жизни населения республики за счет внедрения цифровых технологий [9].

Одной из задач программы является

цифровизация сельского хозяйства, другая задача «государство – гражданам» предусматривает мероприятия по созданию и внедрению информационной системы Единого государственного кадастра недвижимости путем консолидации информационных систем (Автоматизированная информационная система государственного земельного кадастра, Государственная база данных «Регистр недвижимости»).

Особая роль цифровизации заключается в том, что на сегодняшний день в сельском хозяйстве Казахстана доля сельхозтоваропроизводителей, применяющих цифровые технологии при производстве сельскохозяйственной продукции, незначительна. Это негативно сказывается на росте урожайности сельскохозяйственных культур и сокращении затрат при ведении сельского хозяйства. Несмотря на постоянную работу МСХ РК сегодня информационные сервисы трудно назвать развитыми из-за отсутствия единой структуры, интеграции и покрытия всего цикла процессов во взаимодействии субъектов рынка и государства [10].

Проведение космического мониторинга земель позволяет создавать ГИС-платформы посевных площадей сельскохозяйственных культур на основе космических снимков, определить засоренность посевов сельскохозяйственных культур, их видовую урожайность на основе наземных наблюдений и др. [11].

Кроме того, можно выявлять неиспользуемые площади сельскохозяйственных угодий, а также определять их качество. Анализ показал, что за годы реформы качество сельскохозяйственных угодий заметно снизилось. При возврате в сельско-

хозяйственный оборот земель запаса важно определить – в какой вид угодий их отнести.

Для определения пригодности земель сначала необходимо выбрать методику оценки их качеств. Так в методе, предложенном А.А. Варламовым и другими учеными, при оценке качества земель оцениваются отдельные характеристики: такие как пригодность земель под определенные

нужды и функции. В процессе такой оценки учитывается качество земель посредством закрепления и ранжирования показателей качества, численные показатели получают смысловую интерпретацию и оцениваются по баллам. В итоге получается 100-балльная шкала, отражающая качество земель (таблица 2). Данный метод оценки позволяет учесть все особенности земли как функциональные, так и физические [12].

Таблица 2 – Балльная оценка качества земель

Земли по их качеству	Балльная оценка, баллы
Особо ценные	81-100
Ценные	61-80
Среднего качества	41-60
Низкого качества	40-21
Неудобья (непригодные)	1-20
Примечание: источники [см.12]	

Но эта методика игнорирует такие факторы, как климат и почвенная зональность регионов (неоднородность состава почв), выраженная в баллах бонитета. Также одним из важных критериев, не учтенных в данной методике, является урожайность – соотношение урожая в центнерах и площади посевов. Лидерами по площади пашни в составе земель сельскохозяйственного назначения числятся Костанайская (6,0 млн га), Акмолинская (5,9 млн га) и Северо-Казахстанская (4,9 млн га) области. Высокая урожайность этих земель обусловлена благоприятным химическим составом почвы и сравнительно высоким содержанием гумуса, достаточным уровнем пахотпригодности земли.

На примере одной только Акмолинской области можно убедиться в неоднородности территории: баллы бонитета пашни значительно варьируются (23- Ерейментауский район, 57-Зерендинский район). Предлагается внести изменения в методику с применением ГИС-технологий, а для уточнения исходных данных также использовать наземные снимки исследуемой территории. С учетом упомянутых корректировок нами поставлена цель провести исследования в 2020-2021гг. и разработать новую методику соотнесения земель к тому или иному виду сельскохозяйственных угодий.

В увеличении сельскохозяйственного товаропроизводства наиболее продуктивным является вовлечение залежных земель из категорий земель запаса и сельскохозяйственного назначения в сельскохозяйственный оборот. Наряду с этим рациональным будет выявление неисполь-

зуемой земли, осуществление юридически корректного прекращения прав на них и обеспечение перехода земель к эффективному собственнику или арендатору.

Впрочем, на практике процесс изъятия земель зачастую затягивается. Чтобы доказать факт нерационального использования сельскохозяйственных земель, необходимо провести ряд проверок, подача иска об изъятии земли возможна только на третий год. «Расставаться» со своей землей никто не желает добровольно, чаще всего землепользователи подают апелляции на иски, оспаривают их. Следовательно, сроки изъятия неиспользуемых земель задерживаются. Ввиду этого бесхозные земельные участки могут годами не использоваться, простаивают, выбывают из сельскохозяйственного оборота, деградируют, зарастают сорной растительностью. Позднее их восстановление для использования под посев сельскохозяйственных культур будет осложненным.

Таким образом, для решения задач цифровизации сельского хозяйства и оптимизации процесса сельскохозяйственного товаропроизводства незаменимы ГИС-технологии. С их применением можно отследить целевое использование сельскохозяйственных угодий, определить реальную структуру посевных площадей, выявить процессы деградации земель, а также обнаружить неучтенные посевные площади. Но самыми главными преимуществами данных технологий являются мониторинг фактического использования, состояния сельскохозяйственных угодий и картографирование неиспользуемых сель-

скохозяйственных угодий. Космоснимки являются важным, объективным источником информации о деградации почв. Даже в слабо расчлененных равнинных агроландшафтах материалы аэрокосмических съемок дают возможность фиксировать мало заметные проявления смыва, локализовать ареалы активизации процессов деградации, дефляции и засоления (заболачивания) пашни, что обеспечивает своевременное выявление изменений состояния земель, тем самым предупреждает нерациональное использование и влияние негативных факторов.

В век высоких технологий урожайность земель зависит не только от физических характеристик земли. Положительно влияют на доходность угодий новые методы и технологии, применяемые в производстве. Поэтому увеличение площадей сельскохозяйственных угодий за счет наращивания пахотных площадей, сенокосов, пастбищ, многолетних насаждений привлекает новых сельхозтоваропроизводителей. Это является вполне выполнимой задачей. Более того, намеченные диверсификация сельского хозяйства и развитие животноводства повышают ценность кормовых угодий и призывают отойти от выращивания монокультуры.

Заключение

1. Несмотря на приоритетность сельского хозяйства в нашей стране все еще имеются огромные территории пустующих земель, которые когда-то активно использовались. Для вовлечения таких земель в сельскохозяйственный оборот необходимо пересмотреть земельное законодательство и внедрить классификацию пригодности сельскохозяйственных угодий на основе ГИС-технологий.

2. Зарубежный опыт доказывает эффективность применения ГИС-технологий в управлении земельными ресурсами, а именно ценность космического мониторинга для выявления неиспользуемых земель и оценки их качественного состояния.

3. В условиях ориентированности экономики на рынок, нацеленность сельского хозяйства на животноводство при казахстанских природных условиях наиболее целесообразно. Это, свою очередь, требует улучшения качественного состояния кормовых угодий – пастбищ, сенокосов и наращивания их объемов.

4. Ситуация, сложившаяся в земельном обороте сельского хозяйства и товарообеспеченности населения отечественной продукцией, обуславливает необходимость

создания новой методики соотношения угодий к конкретному виду сельскохозяйственных угодий.

Список литературы

1 Сводный аналитический отчет о состоянии и использовании земель за 2019 г., 2020. - С. 12-45, 187-225.

2 Об утверждении Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июля 2018 г. №423 [Электронный ресурс].- 2018.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> (дата обращения: 23.09.2020).

3 Aymen AL-Taani, Yusra Al-husban, Ibrahim Farhan «Land suitability evaluation for agricultural use using GIS and remote sensing techniques: the case study of Ma'an Governorate, Jordan» - The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Science [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1110982319302479> (date of access: 22.09.2020).

4 Widad Ennaji, Ahmed Barakat*, Mohamed El Baghdadi, Hakima Oumenskou, Mohamed Aadraoui, Lalla Aicha Karroum and Abdesamad Hilali «GIS-based multi-criteria land suitability analysis for sustainable agriculture in the northeast area of Tadla plain (Morocco)» [Electronic resource].- 2018.- URL: http://www.researchgate.net/publication/326691699_GIS-based_multi-criteria_land_suitability_analysis (date of access: 02.10.2020).

5 Продовольственная и Сельскохозяйственная Организация Объединённых Наций. Планирование использования земельных ресурсов для устойчивого управления землепользованием [Электронный ресурс].-2018.- URL: <http://www.fao.org/3/x5648e/x5648e04.htm> (дата обращения: 17.10.2020).

6 Земельный кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 г. № 442 [Электронный ресурс].-2020.- URL:<http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/K03000044> (дата обращения: 01.11.2020).

7 Агентство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Бюро национальной статистики [Электронный ресурс].-2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/8> (дата обращения: 12.10.2020).

8 «О пастбищах» Закон Республики Казахстан от 20 февраля 2017 г. № 47-VI ЗРК. [Электронный ресурс].- 2017.-URL:<http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000047/z471.htm> (дата обращения: 22.10.2020).

9 Государственная программа "Цифровой Казахстан", утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 20 декабря 2019г. №949 [Электронный ре-

супс].- 2019.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P17000008> (дата обращения: 19.10.2020).

10 Курманова, Г.К. ГАЗ технологиясына негізделген жер мониторингі / Г.К. Курманова, А.А.Молдахметов // Проблемы агрорынка.- 2018.- №2. – Б. 202-208.

11 Курманова, Г.К. Жер ресурстарын басқарудың инновациялық тәсілдері / Г.К. Курманова, А. Бельгибаева // Проблемы агрорынка.- 2019.- №1.-Б.- 136-141.

12 Варламов А.А. Применение материалов государственного мониторинга земель в системе УЗР [Электронный ресурс].-2012.- URL: <http://www.files.cdml.ru/IPK/3pk/Зем-во%20и%20мониторинг/прим.мониторинга%20в%20УЗР.pdf> (дата обращения: 13.10.2020).

References

1 Consolidated analytical report on the state and use of land for 2019, 2020. - P.12-45, 187-225.

2 On approval of the State Program on Development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017 - 2021. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated July 12, 2018, No. 423 [Electronic resource].-2018.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> (date of access: 23.09.2020).

3 Aymen AL-Taani, Yusra Al-husban, Ibrahim Farhan «Land suitability evaluation for agricultural use using GIS and remote sensing techniques: the case study of Ma'an Governorate, Jordan» - The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Science [Electronic resource].- 2019.- URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1110982319302479> (date of access: 22.09.2020).

4 Widad Ennaji, Ahmed Barakat*, Mohamed El Baghdadi, Hakima Oumenskou, Mohamed Aadraoui, Lalla Aicha Karroum and Abdessamad Hilali «GIS-based multi-criteria land suitability analysis for sustainable agriculture in the northeast area of Tadla plain (Morocco)» [Electronic resource].- 2018.- URL: http://www.researchgate.net/publication/326691699_GIS-based_multi-criteria_land_suitability_analysis (date of access: 02.10.2020).

5 Food and Agriculture Organization of the United Nations. Land use planning for sustainable land use management [Electronic resource].- 2018.- URL: <http://www.fao.org/3/x5648e/x5648e04.htm> (date of access: 17.10.2020).

6 The Land Code of the Republic of Kazakhstan dated June 20, 2003 No. 442 [Electronic resource].- 2020.- URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/K03000044> (date of access: 01.11.2020).

7 Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National Statistics [Electronic resource]. - 2019.- URL: <http://www.stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/8> (date of access: 12.10.2020).

8 "On pastures" Law of the Republic of Kazakhstan dated February 20, 2017 No. 47-VI ЗРК. [Electronic resource].- 2017.-URL: http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000047/z47_1.htm (date of access: 22.10.2020).

9 State program "Digital Kazakhstan", approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 20, 2019 No. 949 [Electronic resource].-2019.-URL: <http://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P170000008> (date of access: 19.10.2020).

10 Kurmanova, G.K. Land monitoring based on GIS technology / G.K. Kurmanova, A.A. Moldakhmetov // Problems of AgriMarket.-2018.- №2. - P. 202-208.

11 Kurmanova, G.K. Innovative approaches to land management / G.K. Kurmanova, A. Belgibaeva // Problems of AgriMarket.- 2019.- №1.-P.- 136-141.

12 Varlamov A.A. Application of materials of State land monitoring in the LMS system [Electronic resource].- 2012.- URL: http://www.files.cdml.ru/IPK/3pk/Zemvo%20и%20мониторинг/application_of_monitoring%20v%20UZR.pdf (date of access: 13.10.2020).

Информация об авторе:

Даниярова Марзия Тайбулатовна, докторант PhD, кафедра «Кадастр и оценка», Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, 010011, пр. Женис, 62, Нур-Султан, Казахстан, daniyarova_96@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0529-8945>

ПРОБЛЕМЫ АГРОРЫНКА

Правила оформления статей для публикации в журнале
смотреть на сайте <https://www.jpgra-kazniiapk.kz>

Редакторы: И.С. ТАИПОВА, К.О. ОМИРГАЛИЕВА
Компьютерная верстка Ж.С. ДОСУМОВА

Подписано в печать 07.12.2020 г.
Формат 60х84 1/8. Бумага офсетная.
Объем 26,0 усл. п.л., 22,7 уч.изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ № 835.
Отпечатано в КазНИИ экономики АПК и РСТ

Адрес редакции:
Казахстан, 050057, г. Алматы, ул. Сатпаева 30 «б»
тел.: 245-35-87; 245-36-20, fax: 245-36-07
E-mail: kazniiapk@mail.ru